

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

ACC. No 15225

CALL No. 294.3 / K08

D.G.A. 79.

یگوان بد

پڳوان بُڌ

(ايڪ ڄي مول مرهڻي پستڪ جو انواد)

ايڪ:
ڌرمانند ڪوسمجي

Prof. Narain Das Karmacharya

انواد ڪ:
پروفيسر نارائن داس رننمل ملڪاڻي

M. P.

ايم. پي.

15225

294.3

KOS

ساهتيہ اڪادمي ۽ ٻاران پڌرو ڪيل

Bhagavān Buddha

Kosambi, Dharmaranda

فهرست

- (۷) در مانند کوسمی - پگت و ودوان
- (۲۱) یومکا
- (۱) آرین جی جے
- ۲۰ (۲) تنهن وقت راجنیتک حالتون
- ۶۰ (۳) تنهن وقت دارمک حالتون
- ۱۰۰ (۴) گوتم بود یتو
- ۱۳۶ (۵) تپسیا ۽ تنو بود (بڈ پٹو)
- ۱۷۷ (۶) شرواکن جو سنگھ
- ۲۲۵ (۷) آتمواد
- ۲۵۶ (۸) کرم یوگ
- ۲۸۱ (۹) یگیه وغیرہ
- ۳۰۸ (۱۰) جانی پید
- ۳۳۶ (۱۱) ماس آھار (کائٹا)
- ۳۵۸ (۱۲) روزانی رھائی

ساهتيه اڪاڊمي، نئين دهلي

پوريون سنڌي ڇاپو: نومبر ۱۹۵۶

CEN

NGAN

Ac

15225

Da

26.3.58

Call

294-3/K

جلد مٿان ڏنل چتر ميرپورخاص سنڌ پوسان گاهوءَ
جي دڙي مان کڻيل ڀڳوان ٻڌ جي مورتيءَ جو آهي.
فوٽو: پرنس آف ويلس ميوزم، بمبئي جي مهربانيءَ سان.

قيمت ۳ روپيه

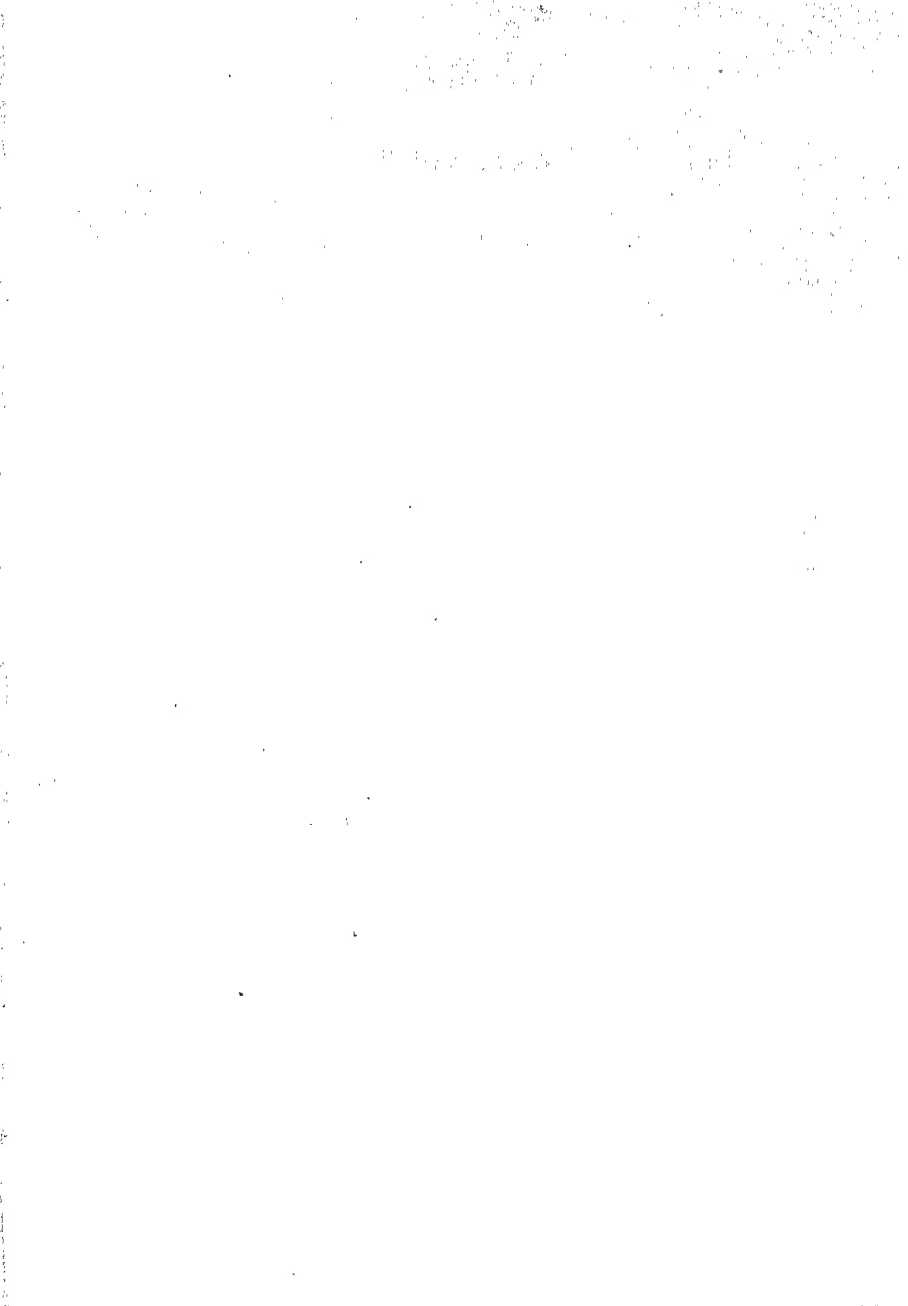
Printed by Mansing Chuhermal at the Navrashtra press,
23 Hamam Street, Fort, Bombay-I and published by
K. R. Kripalani, Secretary, Sahitya Akademi, Theatre
Communication buildings, Connaught Circus, New Delhi.

ڌرماند ڪوڙ سمجھي - ڀڳت ۽ ودوان

هن ڪتاب جو ليکڪ شري ڌرماند ڪوڙ سمجھي ڀالي ٻولي ۽ ساهتيه جو وڏو ودوان هو. ٻڌ ڌرم جي سڄي اصولي ساهتيه جو گهرو اڀياس ڪري هن انٽر راشٽري ناماچار حاصل ڪيو. پر سندس سڄي محنت رڳو ودوان ٿيڻ جي نه هئي. هو ٻڌ ڀڳوان جو اڻوڪو ڀڳت هو. انهي ڪري جيڪي هن حاصل ڪيو، جيڪي هن ڪيو ۽ ساهتيه دوان جيڪي ڏٺا، سو سڀ گهڻن جي ڀلي ۽ گهڻن جي سک ڪاٺر هو.

سندس لکيل هي ٻڌ جو جيون چرتر هر طرح مڻ ۽ اصلي پستڪ آهي. پستڪ پڙهڻ سان اسان کي ڀڳوان ٻڌ بيمسيت سڄي، ورنائتي ساڪيات ڄاڻ پوي ٿي.

اڄ ڪالھ ڀڳوان ٻڌ بابت جيڪي ڪجهه اسان کي پڙهڻ لاءِ ملي ٿو، سو انگريزي ليکڪن جي پستڪن جو ٿورو ڪي گهڻو ٺهرو ٿئي ٿو. سر ايدون آرنولڊ *'Light of Asia'* نالي هڪ ڪاويہ رچيو ۽ تنهن ۾ ڀڳوان ٻڌ جي پراڻ ڪٿا دنيا اڳيان رکيائين. سا اهڙي سندس هئي جو سندس پراڻو پورب ۽ پيچ ۾ پڙهيلن ٿي خوب ۽ گهرو پيو. انهيءَ ڪاويہ لاءِ سڄي دنيا ايدون آرنولڊ

۽ اوليون تيهان ٿي اوليون لڳن.

پارٽي وريش جا ماڻهو ٻڌ ڀڳوان کي وساري ويٺا آهن. ٻڌ جي ڪلياڻ ڪاري ڌرم بابت ودوائن ۽ پندتن جا ويچار به منجهيل منجهيل آهن. سو ڏسي ڪري ڌرمانند پنهنجي ساري اڀياس جو ٽچور لوڪن لاءِ سولي مرهائي ٻولي ۽ ۾ ڏنو آهي. ڪتاب جو گهرائي آڻوان مهاڻا گائڻي ۽ جي گجرات وڌيا پيٽ پر ڪاشت ڪيو هو.

ڌرمانند ڪؤسمي سنه ۱۸۷۶ ۾ گوڻا جي هڪ ننڍڙي ڳوٺ ۾ جنم ورتو. گوڻا ۾ سرڪار طرفان تعليم جو ڪوبه بندوبست نه هو. سو هن خانگي ۽ طرح ڪچ مرهڻي ۽ ڪچ سنسڪرت سکي ورتي، ۽ باقي ڳچ وقت نه پنهنجي باغ ۾ ٽاريل جي وطن کي پاڻي پياو ۾ ڏيندو هو. انهيءَ عرصي ۾ هن ”بال ٻوڏ“ نالي هڪ ٻاراڻو مرهڻي رسالو ٻڌ ڀڳوان بابت پڙهيو. سو پڙهي ايتري قدر موهيت ٿيو جو ٻيو سڀ ڇڏي ٻڌ ڌرم جو گيان حاصل ڪرڻ لاءِ سندرو ٻڌائين. پنهنجي جيون چرتر ۾ لکيو اٿس ته، ”دل ۾ آيم ته ڪهڙا به سنڪت پون، ٽڪليفون سهڻيون پون، پر جي ٻڌ جي اپديش جو گيان پراپت ڪيم ته منهنجو جيون سڦلو ٿيندو.“

ڪتنهي ٽڪليف ڪري ڌرمانند جي ۽ جي من ۾ گرهست آسرم جا پنڌن هلاڪا هئا ۽ ۲۲ ورهين جي عمر ۾ گهر ڇڏي نڪتو. بمبئي ۾ پراڻا سماج جي دفتر

جي سدائين احسانمند رهندي. پر سندس چتر نه هڪ
 ڪويءَ جو هو. پال ڪيرس (Paul Carus) به اهڙو ئي سندس
 ڪتاب انگريزي گديءَ ۾ لکيو. انهن کانپوءِ ٻين ڪيترن
 ودوانن کوجنائون ڪري ٻڌ چتر لکيا آهن. پر ڌرمانند
 ڪوسمبيءَ جو ئي شايد ٻڌ چتر آهي جو هڪ پارٽي
 ليڪ مڙل پائيءَ ۾ ”ٽرپٽڪ“ ۽ ٻيا بنيادي گرنٿي
 پڙهي، من ولوڙي، انهن جي آڌار تي ڪتاب لکيو آهي.
 ايڏي وڏي پراچين مال مان به اهو حصو ڳولي کنڀائين
 جو عقل قبول ڪري. پراڻن جون ڪرامتون ۽ ناممڪن
 ڳالهون ڇڏي ڏنائين. جيڪي ورتائين تنهن بابت
 هر هنڌ مڙل پرمات ۽ ڏنائين. ساڳي طرح ٻڌ ۽ جين
 ساهتي منجهان تنهن سمي بابت جيڪا سماجڪ، ڌارمڪ
 ۽ راجنيڪ ڄاڻ ملي سگهيس، تنهن جو لاپ ورتائين
 ۽ ٻڌ پڳوان جي سمي جي حالتن تي روشني وڌائين.

ٻڌ پڳوان ۾ بيحد نشچو هوندي به ڌرمانند جي ٻي
 مثل سڃاڻي ۽ ٽرپٽڪ سان جو کيس صحيح معلوم ٿيو سوئي
 لکيو اٿس ۽ جيئن ته عام جي ٻلي لاءِ لکڻو هوس،
 انهيڪري نه رڳو هي پر ٻيا ڪتاب به سڏي سرل
 ٻوليءَ ۾ لکيا اٿس.

پالي پاشا ٿي سندس اهڙو ضابطو هو ۽ اهڙو سولائي
 سان لکندو هو جيئن ڪو پنهنجيءَ ماهر پاشا ۾ لکي. ٻڌ
 گرنٿن تي جيڪي پالي ٽيڪائون لکيون اٿس تن ۾ پنهنجي
 ودوتا ائين نه ڏيکاري اٿس جو سوليون ڳالهون اوليون

پنا سمجھن ٿا ته وڏو سچو ٿيڻ سان ئي جوان کي سڀ کان
 اثر ڀڪشو ڌرم جي ڏيکڻا ڏيڻ سندن فرض آهي. پوءِ
 جي پٽ کي آزمودي مان معلوم ٿئي ته هي اوچو پڊ
 مون لاءِ نه آهي ته پاڻمرادو موٽي هيٺ لهي سگهي ٿو.
 ٻڌ ڌرم جو رواج آهي ته پرڻگيا وٺڻ کانپوءِ ڪنهن کي
 موٽي گرهست آشرم ۾ گهرڻ جي خواهش ٿئي ته گروه
 جي آگيا سان ائين ڪري سگهي ٿو. ڌرماند به ائين
 ئي ڪيو.

پارصف ۾ موت کائڻ کانپوءِ ٻڌ ڌرم جي چاٻ پارتواسين
 ۾ ڦهلائڻ لاءِ ڌرماند جي ڪاڪتي جي يونيورسٽيءَ جو
 عهدو ورتو. اُتي ڪڇ ڪم ڪرڻ کانپوءِ هو ٻڌ ڌرم جي
 مهاراجا شري سڀا جي راو گائڪواڙ سان وڃي مليو. هن
 سندس کاڌي پيئي ۽ رهڻ جو اهڙو بندوبست ڪيو
 جيئن هو اوني پنا پنهنجو ڪم ڪندو رهي. پوني ۾
 اچڻ سان ڊاڪٽر پنڊارڪر جي مدد سان بمبئي يونيورسٽيءَ
 ۾ پالي پاشا جي اڀياس جو بندوبست ڪيائين.

ٽن ڏينهن ۾ آمير ڪا جي هارورڊ يونيورسٽيءَ جو
 ڊاڪٽر جيمس وڊس (Dr. James Woods) هندستان
 ۾ آيل هو. سندس خواهش هئي ته ڪنهن لائق ودوان
 جي مدد سان پاليءَ جا وسڻ مڱ جهڙا ٻيا ڏکيا گرنٽ
 هارورڊ يونيورسٽيءَ ۾ سمپادن ڪيا وڃن. پروفيسر
 وڊس جي آگره سان ڌرماند جي آميرڪا ويو. اُتي
 ڪن ٽڪليفن ڪري اهو ڪم ڇڏي، پنهنجي سؤمان

۾ رهي ڪري ڪڇ اڀياس ڪيائين. ٻوٺي ۾ وڃي اُٿي
 تنهن وقت وڏي ودوان ڊاڪٽر پندارڪر سان مليو.
 پوءِ گواليار ۽ بنارس وڃي سنسڪرت جو گهرو اڀياس
 ڪيائين. آخر، اڳئين سنڪلپ موجب، ٻڌ ڌرم جي
 پوري جان لاءِ هو پهرين نيهال ويو، ڇو جو اها ٻڌ ڀڳوان
 جي جنم پومي آهي. اُتان پوءِ ٻڌ گيا ويو. ٻڌ گيا ۾ خبر
 پيس ته ٻڌ شاسترن يعني ٽرپٽڪن ۽ ٻين پستڪن جو
 اڀياس نه لڌا ۾ ٿي سگهندو.

نوجوان ڌرماندينا ڪنهن مدد جي، ٽڪليفون
 سهندي لڌا وڃي پهتو. اُتي ٻڌ ڌرم جي ڊيڪشا
 وٺي مهاستور سمنگلا چاريه وٽ رهي ٻالڀي گرنتن جو
 گهرو اڀياس ڪيائين. تنهن کانپوءِ برما (برهم ديس) وڃي
 اُتي ڌيان مارڻ جو اڀياس ڪري ڀارت ڏي موٽيو.
 ڌرم جڳياسا ڪاٿر جا هن ديس ديسانتر ۾ هيڏي ساري
 جالرا ڪئي تنهن جو ورنن به عجيب ڪٿا آهي.

سنائن ڌرم ۽ ٻڌ ڌرم ۾ هڪ وڏو فرق هي آهي
 ته سنائن ڌرم ۾ برهمچري، گرهست، وانڀرست ۽ سنڀاس
 جو سلسلو هڪ ٻئي پٺيان رکيو ويو آهي. هڪ آشرم مان
 هڪ قدم اڳتي ٻئي آشرم ۾ وڌجي ٿو. پٺتي موٽڻ جي
 موڪل نه آهي. اهوئي سبب آهي جو گرو ڪنهنڪي
 سنڀاس جي ڊيڪشا، وس پڇندي، سولائي سان نه
 ڏيندو آهي.

ٻڌ ڌرم جي نقط نظر ٻي آهي، انهيءَ ڌرم ۾ مائٽا

جڏهن روس کان موٽيو تڏهن ڀارت ۾ آزاديءَ جي لڙائي چڙهي هئي. ڌرماندجيءَ تنهن ۾ پورو بهرو ورتو. نمڪ ستياگرهه ۾ پاڻ شريڪ ٿي ٻين کي به تيار ڪيائين ۽ جيل جو به سواد ورتائين. پوءِ وري چوٿون ڀيرو آميرڪا ويو. آميرڪا کان موٽندي هن بنارس ۾ ”هندي سنسڪرتي آٽي اهنسا“ نالي ڪتاب لکيو. ڌرم تي ويچار ڪرڻ ۽ ڳالهين ڪرڻ کانپوءِ ڀارت جي اتهاس ۽ سڀيتا بنسبت جن رايي تي پهتو تن جو سار انهيءَ بستم ۾ ئي ٻڌائي ۽ چٽائيءَ سان ڏنائين. سندس رايو ۽ ويچار بحت مباحثي جو سبب بڻيا، سوساويڪ هو. تنهن کانپوءِ بمبئي وڃي مزدورن وچ ۾ هڪ آشرم کولي ويٺو. سندس اهو ”بهوجن“ لاءِ وهار هن وقت ڪئين پرديسي ٻڌ ڌرم جي ساڌن لاءِ هڪ اجهو آهي. بمبئي جو ڪم ڇڏي ڌرماندجي سارنات (بنارس ڀرسان) ۾ وڃي رهيو ۽ اُتي جگديش ڪاشيپ ۽ ٻين اهڙن چوڻڊ پالڻي ودوانن کي مدد ڏيندو رهيو.

چين ڌرم جي ٿيوهين ٿيرونڪر ڀارسات جي ”چاٽر يام ڌرم“ جو سندس من تي گهرو اثر پيو هو. تنهن ۾ هو آدياتمڪ سماج واد ڏسي سگهيو. ڀارسات جي چاٽر يام ڌرم تي انهي نقط نظر کان هن هڪ ننڍو ڪتاب به لکيو، جو سندس ديھانت کان پوءِ ڌرمانند سمارڪ ٽرسٽ پرنڪاشٽ ڪيو.

ڀارسات جي ڌرم اُپديش جو سندس من تي اهڙو

خاطر پنهنجي ديس موٽي آيو. ڀارت ۾ اچي فرگوسن
گاليچ ۾ پالي پاڙهه جو ڪم شروع ڪيائين ۽ عمدن
وديارين کي پالي ساهتيه ۾ هوشيار ڪيائين. ڇهن سالن
کانپوءِ وري آميرڪا ويو ۽ وڃي ”وسڌ مگ“ جو
ڪم پورو ڪيائين.

ڀارت ۾ ڪاڪتي، ٻڙودي، احمدآباد، پونا، بنارس
وغيره ۾ رهي ڪري ڪئين شاگردن کي تيار ڪيائين.
جي اڄ پالي ساهتيه ۾ ماهر ليکيا وڃن ٿا. مهاڻاگانڌي
جي گجرات ودياڀيٽ جي سڌ تي هن وڃي ڪيترا
گرنٽ لکيا ۽ پنڊت سڪلال جي، مني جن وڃي،
شري بيچرداس جي ۽ رسڪلال پريڪ جهڙن جين ودوانن
سان ملي ڪري، جين ۽ ٻڌ ساهتيه جو وڙنائو اڀياس
ڪرڻ ۾ وڏي مدد ڪئي. سنه ۱۹۲۹ ۾ پالي جي روسي
پنڊت پروفيسر شير بيسڪي جي ٺينڊ تي هو روس
مان به چڪر لڏي آيو.

جڏهن ڌرماندجي آميرڪا ۾ هو تڏهن پنجاب
جي انقلابي نيٽا لالا هرديال سان سندس ڪافي واقفيت
ٿي ۽ سندس ويچار سماج واد ٿي ويا. روس ۾ سماج واد
جو تجربو اڪئين ڏسي سگهيو ۽ پنهنجي ٽمڙ سان سماج واد
جا گڻ اوڳڻ ٽپاسيائين.

جنهن ٻڌ جو बहुजन हिताय बहुजन सुखाय ارٿاٽ گهڻن جو ڀلو
گهڻن جو سک مکيه منتر هو، تنهن ڀڳوان جي ڀڳت لاءِ
سوراج هل چل کان پري رهڻ ناممڪن هو. سنه ۱۹۳۰ ۾

قدر نٿا ڪريون. ڪوٽسمبي اهڙن گونسڱن ڪم ڪندڙ
مان هڪ هو.

ڌرماند جي يادگيري لاءِ گانڌيجي هڪ پوجنا
بنائڻ لاءِ آڱيا ڪئي ۽ ٻڌ ڌرم ۽ ساهتيه جو شرڌا سان
اڀياس ڪرڻ لاءِ ڪن وڌياري ٿين ڪي لنڪا ۾ موڪلڻ جو
بندوبست ڪيائين. ڌرماند جي سڀني پستڪن جو
پرڪاش ٿيڪ ٿي ٿين جو به بندوبست ڪيائين.

سنٿائن ڌرم هجي، جين ڌرم هجي يا ٻڌ ڌرم هجي،
ڪوبه ڌرم ڌرماندڪي ڪو وڌيڪ پسند نه هو. دوستن جو
چوڻ آهي ته جنم کان براهمن ڌرم ۾ پلجڻ ڪري ٿين ڌرم
جي رسمن رواجن ڏانهن ۽ براهمن جي سماج وڃاڻ
ڏانهن سندس من ۾ ڪجهه ترشي پيدا ٿي هئي. سو ڪيئن
به هجي پر هن پنهنجن پستڪن دواران، اُپديشن دواران
۽ خاص ڪري پنهنجن ششن جي ٽوليءَ دواران ٻڌ پڳوان
جي جيون، شخصيت ۽ اُپديشن بابت سڄيون حقيقتون
ڦهلائڻ لاءِ وقت سارو ڪوششون ڪيون. ٻڌ پڳوان جو
اُپديشن اڄڪلهه جي سماج واد دواران ڪيئن ڪامياب
ڪري سگهجي، سو ٻڌايائين.

مهاٿما گانڌي بابت بيحد آدر هوندي، شرڌا هوندي،
جڏهن ڪڏهن سندس ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي
هيس ته ٿيڪا ڪرڻ ۾ به نه گسندو هو.

ڌرماند هن ڀڪي وڃاڻ تي پهتو هو ته پارسناٿ
چاٽراي ڌرم منجهان ئي ٻڌ ۽ جين ڌرم نڪتا هئا.

گهرو اتر پيو، جو مڇڙ لڳو نه، ”هي سرير ڪيٺا ٿي نيت
ڪري پوي نيسين منش موت لاءِ ترسي وهي، سو
منش کي سوپيا نٿو ڏئي. جيسين هي سرير ڪم ڏئي
نيسين کيس سنڀالڻ گهرجي. پر جڏهن سرير کان ڪا
خاص خدمت نه پڇي تڏهن منش کي گهرجي ته کاتو
پيتو بند ڪري هن سرير جي چولي کي ڦٽو ڪري
راهي ٿئي.“

پارسناٺ جي رها جيون درشتي ڌرماند کي ايتري
قدر پسند هئي جو سرير ويٺي ويٺي ٿيا ڳ ڪرڻ
لاءِ هو تيار ٿيو. جڏهن گاڏيءَ جيءَ کي پتو پيو تڏهن
ڌرماند کي ائين ڪرڻ کان منع ڪيائين. ڌرماند رها
مهاتما جي آڱيا مڇي اُڀواس ڇڏي ڏنو. پر جيئن جي
اڇا هن اهڙي طرح من مان هٽائي ڇڏي هئي جو وري
اهڙي اڇا پاڻ ۾ پيدا نه ڪري سگهيو. ٿورا ڏينهن
بنارس ۾ رهيو، پوءِ بمبئي ۾ آخر شيوا گرام ۾ رهڻ پسند
ڪيائين. اُتي ۵- جون ۱۹۴۴ع سنه سندس ديهه ڪيٺا ٿي
هلي ويئي.

سندس ديهه ٿيا ڳڻ جو سماچار ٻڌندي مهاتما گانڌي
دهلي جي پارانن سڀا ۾ چيو ته، ”اسين ماڻهو اهڙا ٿي
ويا آهيون جو جيڪي ڪڇ ڪريون ٿا تنهن لاءِ ڀنڊورو
ڏيون ٿا ۽ راجنيتي ۾ جو شينهن ڇلانگ ماري ٿو تنهن
کي کڻي آسمان تي چاڙهڻ ٿا، پر گونگن شيوڪن جو

ڪتاب شانتني ڏيو آچار ۽ لکيو هو، تنهن ۾ سشيل جي
سڳند ايتري قدر ڀر پورهئي، جو ڏرمانند مٿس
موهت هو.

سندس نر ڀيٽا جو هڪ مثال ياد ڪرڻ جهڙو آهي.
هڪ ڀيري ٻڌو ڏي ۾ سمرڇ اشوڪ جي سنڀند ۾ ڏرمانند
پاشڻ ڪرڻ وارو هو پر سڀا جو سڀا پتي ٻڌو ڏي جو مهارڇ
ڀاڻ سڀا جي راو هو. پاشڻ ڏي کان اڳ ڏرمانند کي
خبر پيئي ته راڇ جي ڪنهن پاسي کان طلب ٿي هئي ته
مهارڇ تنهن پاسي شراب جا دڪان بند ڪرائي. تنهن
طلب جي جواب ۾ مهارڇا چيو ته انهن دڪانن مان جو
محصول سرڪار کي حاصل ٿئي ٿو سو بي طرح حاصل ٿي
سگهندو ته دڪان بند ڪيا ويندا.

ڏرمانند جي پنهنجي پاشڻ ۾ چئي ڏنو ته، ”راڇا
اشوڪ پنهنجي راڇ ۾ شراب نوشي بند ڪري ڇڏي
هئي. هن ائين نه چيو ته شراب نوشي مان جا پيدائش
ٿئي ٿي سا بي طرح ملندي ته پوءِ آڻ شراب بند ڪندس.“
مهارڇ پاشڻ جي آخر ۾ فقط ايترو چئي هليو ويو ته ”ڏرمانند
ته اڄ اسان کي چڱو سبق سيکاريو آهي.“

سڀيئي سمجهي ويا ته اڄ مهارڇا جو مزاج بگڙي
ويو هوندو ۽ جا سڀا ڏرمانند کي ڏيندو اچي ٿو سا
بند ٿي ويندي. پر نتيجو وڃان ٿي ٻيو نڪتو. ٻئي
ڏينهن فرمان نڪتو ته مٿيان شراب جا دڪان بند ڪيا
وڃن.

سندس اهو به ويچار هو ته ٻڌ ۽ ڇين ويچار مالها جي بنياد ۾ جائتو گيان جي جيون درشتي آهي سا سڃيڪار ڪرڻ سان ئي سماج واد ۽ سامه واد ڪامياب ٿي سگهن ٿا ۽ منڻ ڄاڻي ۽ جي ڪلياڻ ڪرڻ جي ساڌنا اڄ جي منڻ ڄاڻي جي هٿ ۾ اچي سگهندي. اهو ئي سبب هو جو مهاڻا اچي ۽ جي ويچارن جو ڌرمانند جي دل تي ڏاڍو اثر ٿيو ۽ اهڙي شرڏا انهن تي هيس ته پنهنجو جيون گانڌيءَ جي ڪارج ۾ اڀرڻ ڪرڻ سان ئي جيون سڃل ٿيندو.

سندس جنم ڳوٺا ۾ ٿيو هو، انهي ڪري پوين ڏينهن ۾ چوڻو هو ته ”جي منهنجو سر پر اڄ ليڪ هجي ته ڳوٺا جي آزادي جي لڙائي ۾ ضرور ڪونه ڪو حصو وٺان.“ سر پر کڻڻ ٿيندي به جڏهن هن مهاڻا کي نوٽا ڪئي ۽ (بنگال) ۾ ڪم ڪندو ڏٺو تڏهن ڏاڍي ڏک ۾ ڇيائون ته ”آءٌ به جيڪر هن طرح ڳوٺا ۾ وڃي ڪري پنهنجي جنم ڀومي آزاد ڪرڻ جي لڙائي ۽ ۾ پوان ٿيا ڳ ڪريان.“ ڌرمانند جي ٻڌ ڀڳتيءَ جو سچو نچلو سندس پنڊتپٽي ۾ نه هو، پر سندس سهيل ۽ سٺي چرتر ۾ هو. هوسهني پرڪارن جي ڪنن ۽ اُٿلين حالتن ۾ رهيو ۽ گهميو، پر پوءِ به خالص ۽ نشاپ ۽ نرم رهيو. سچرتر لاءِ من ۾ ايترو پور هو ته جو شائتي ڏيو آچار به جو (बोधवार्ता) ’ٻوڏ چرچا اوتار‘ سندس پستڪ هن مرهائي ۽ گجراتيءَ ۾ اُتار ڪيو. پنهنجي من کي لائينڪو ڪرڻ لاءِ جو

(ننڊو پاٽ) به تيار ڪيائين. مهاڀان پٺت جي ستنن ۾
 شانتي ديو آچار به جو اونڌو اسٿان آهي. سندس گرنٽن
 ۾ ”ٻوڏ چرياوٽار“ (बोधचर्यावतार) سڀني کان سرشت سمجهو
 وڃي ٿو. انهي گرنٽ جو به ڌرمانند جي انراد ڪري
 ورتو.

ٻڌ ڌرم جون ساڌنائون سمجھائڻ لاءِ ”وسڌ مگ“
 نهايت اعليٰ درجي جو گرنٽ ليکيو وڃي ٿو. انهي گرنٽ
 بابت کوجنا ڪرڻ لاءِ ڌرمانند جيءَ کي آمير ٻڪا ۾ چار
 ڀيرا سڏايو ويو. انهي گرنٽ تي هن ڀالي پاشا ۾ ”ٻڪا“
 ٿيڪا لکي آهي ۽ ڪتاب جو ٽائيج مرهائي ۽ گهرائي ۽
 ۾ ”سماڌي مارگ“ نالي ڪتاب ۾ ڏنو آهي.

ٻڌ ڌرم جي ساهتيه ۾ ”جاٽڪ“ ڪٿائون نهايت وڻندڙ
 ٿينديون آهن. انهن جاٽڪن ۾ ٻڌ جي اڳين جنمن جون
 ڳالهيون اچن ٿيون. انهن جو سنگره ڪري گهرائي ۽
 انواد ڪڏهن کان وٺي ٿي چڪو آهي.

ٻڌ جي گهر ٿياڳٺ بابت جيڪا ڪوٽا روپي ڪهاڻي
 ماڻهن ۾ چالو آهي، ته بيماري، بڍائي ۽ موت جي
 درس ڪري ٿورس وچون راجپتر سڌارٽ لکي چهي
 گهر ڇڏي پڇي نڪتو، سا ڪهاڻي ته ڪاهنا ڪيل آهي.
 ٻڌ ڀڳوان گهر ڇو ڇڏيو، تنهن بابت سندس سوکير ويچار
 ۽ پوريون ٿا بتيون ماڻهن اڳيان پيش ڪرڻ لاءِ ڌرمانند جيءَ
 هڪ ننڍڙو ٺاٽڪ به لکيو، جو ”ٻوڏ يستو ٺاٽڪ“ نالي
 مرهائي ۾ پرڪاشت آهي. ”اڀڌم“ گرنٽ تي به هن

گوسه بي جيء جو ساهتيه

ٻڌ ڌرم وارا پنهنجي ديس ۾ شروعات ۾ ٿين
سورن جو پرچار زور سان ڪندا آهن. سا اوت وٺي ڌرماند
سڀ کان اڳ ٻڌ، ڌرم ۽ سنگهه انهن ٽنهي بابت ڪي
ويا ڪيائون ڏهنون ۽ انهن بابت هڪڙو ننڍڙو ڪتاب
ٻڌرو ڪيائين. تنهن کان پوءِ پالي پرمهرا موجب ٻڌ ڀڳوان
جي اڳين جنمن جون ڪي ڪٿائون، گوتم ٻڌ جي وسار
سان چيوني، ۽ سندس ڌرم اُپديش جو ٽاهرج، ٿيئي
هڪ هنڌ گڏي ”ٻڌ ليلاسار سنگره“ نالي نهايت وڏي ۽
سٺي سمجھائيءَ وارو ڪتاب لکيائين. اهو ڪتاب گهر
گهر ۾ پڙهي وڃڻ ڪري ماڻهن کي ٻڌ ڌرم بابت اُتساه
سان ڪافي چاڻ ملي.

پنهنجن هزارها پڪڙن جي سنگن لاءِ ۽ سندن جيون
کي ساڌناڻ سان پوتر بنائڻ لاءِ ٻڌ ڀڳوان جيڪي نيم
ٺاهيا هئا، سي ”ونيه پٽڪ“ ۾ اچن ٿا. ٽن نيمن جو
ٽاهرج مون ڌرماند کان طلبيو. تنهن طلب پوري ڪرڻ
لاءِ هن ”ٻُڌ سنگها ڇا پرچيه“ نالي ڪتاب تيار
ڪري ورتو.

پالي ساهتيه ۾ ٻڌ ڀڳوان جو اُپديش ”ڌمهد“ ۽ ”ست
نباٽ“ انهن ٻن گرنتن ۾ سندر نموني ڏنل آهي. انهي
ڪري انهن ٻنهي جو ترجمو ڌرماند ڪيو ۽ نت بابت
ڪرڻ لاءِ مڙهائي ترجمي ساڻ هڪ پالي ”لگه پات“

ڀؤمڪا

پالي چيل وچنن (वाइसय) * ۾ ٿر پٽڪ (ٿي ٿو ڪريون)
 ٺالي شاسترن جو مشهور سنگره آهي، تنهن جا ٿي حص
 آهن - سٺ پٽڪ، ونه پٽڪ ۽ اڀدم پٽڪ. سٺ پٽڪ
 ۾ گهڻي پاڻي ٻڌ ۽ سندس مکيه ششمن جي ابدش جو
 سنگره آهي. ونه پٽڪ ۾ پڪشن جي رهڻي ۽ ٻاٻ
 جيڪي نمر ٻڌ بنايا، ڇو بنايا، وقت به وقت ڦيريا ۽
 سندن سمجهاڻيون ڏنل آهن. اڀدم پٽڪ ۾ سٺ اڌ ڀاءُ
 آهن. انهن ۾ ٻڌ جي اڀديشن ۾ جيڪي ويچار آيا تن جي
 صحيح چنڊ چاڻ ڪيل آهي.

سٺ پٽڪ جا پنج وڏا ڀاءُ آهن - ڊيگه نڪايه، مجهم
 نڪايه، سنيٺ نڪايه، اڻگوتر نڪايه، ۽ گڏڪ نڪايه.
 ڊيگه نڪايه ۾ ڇوڻيهن ڊگهن ستن جو سنگره ڪيل
 آهي. ڊيگه معنيٰ ڊگهو، وڏو سٺ. انهيءَ ڪري انهيءَ
 نڪايه کي ڊيگه نڪايه سڏيو ويو آهي.

مجهم نڪايه ۾ وچولي درجي جا سٺ سنگره ڪيا
 ويا آهن، جنهن ڪري مجهم (مڌير) نڪايه ڪري سڏيو
 * واکيه آرٿاٽ وچنن واري ڪنٺ ڪيل وچن جي ٻوءِ
 لکيا ويا - پالي ساهتي

”نوٺيت“ ٺيڪا لکي آهي ۽ تنهن بابت گجراتي ۽ ۾
لکايو اٿس.

گجرات وڊ ياديت ۾ رهي ڪري جنهن نموني هن
اڀياس ڪيو تنهن نموني جيئن ڌرم ۽ ساهتيءَ جو به اڀياس
ڪيائين. اميريڪا ۾ رهي ڪري لالا هرديال جي صحبت
۾ هن سماج واد جو به اڀياس ڪري ورتو هو. انهيءَ سڄي
اڀياس جو پڪل ميرو سندس ٻن ڪتابن مان ملي ٿو.
(۱) هندي سنسڪرتي آڻي اهنسا (۲) پارسناڪ ڪا چاٽر
يام ڌرم.

چرٽر ٺاهڻ بابت هن ”نوٽڊن“ ۽ ”گلاس“ به ٻيا
ڪتاب لکيا. ”نوٽڊن“ مڙهائي ۽ گجراتي ٻولين ۾
پرڪاشت آهي. ”گلاس“ اڃا نه ڇپيو آهي.

ڪاڪا صاحب ڪاليدگر

و پنگ (وینگ)، ڏاڙوڪٽا (ڌاتوڪٿا)، پگل پنڇڻي (پونگالپنڇڻي)،
ڪٽاواڙو (ڪٿاواڙو)، ٻڪ (ڪٿاواڙو)، ٻڪ (ڪٿاواڙو).

ٻڌ گهوش (بڌگهوش) ٿيڪا ڪار جي سڀڪال ۾ يعني
عيسوي چوٿين صديءَ ڌاري هنن سڀني گروئن جي
ڀاڱن ۽ حصن کي 'پالي' (پالي) ڪري سڏيندا هئا.
ٻڌ گهوش جي لکيل ڪتابن ۾ ٽريپڪ جي وچن ٻاٻ
هي شبد ڪم آندا ويا آهن: (اڃمېنٿ پالي) يعني رهي
هت ٻائي آهن يا هي ڪم شبد آيل آهن. (پالين ٻوٽ)
يعني پاليءَ ۾ ڇيل آهي. جنهن طرح پاڻي * (پاڻي)
'چندسي' (چندسي) شبد سان ويدن ڏي ۽ 'پاشايم' (پاشايم)
شبد سان پنهنجي سڀي جي سنسڪرت پاشا ڏي اشارو
ڪندو هو، ساڳيءَ طرح ٻڌ گهوش پاليم (پاليم) شبد سان
'ٽريپڪ' ڏي ۽ 'اٽڪٿايم' (اٽڪٿايم) شبد سان تنهن
وقت سنهالي (سيلوني) پاشا ۾ پراچين اٽڪٿائن ڏي اشارو
ڪري ٿو.

اٽڪٿا (اٽڪٿا) جي معنيٰ اٽڪٿا سان ڪٿا. سنهال
ڊائيپ (سيلون) ۾ اهو نمونو جاري هو جو پهرئين "ٽريپڪ"
جي وچن جو اٽڪٿا ۽ پوءِ چئي ضرورت سهجهي هئي
آئي ڪا ڪٿا به ڏني ويندي هئي. وقت انهن ڏي اشارو
اٽڪٿائن لکيون ويون. پر ڪيتريون وري وري چوڻ
ڪري ڦري ويون ۽ انهيڪري سنهال ڊائيپ کان ٻاهر
* ويا ڪرڻ جو پست وڃيندڙ، جو عيسائي کان اڳ ستين
صديءَ ۾ رهندو هو.

ويو آهي. سنيت نکايه جي پهرئين ڀاڱي ۾ ڳاڻائڻ (پڄڻ) سان مليل ست ڏنل آهن ۽ ٻيون ڀاڱن ۾ جدا جدا مضمونن سان واسطو رکندڙ ست ڏنل آهن. انهيءَ ڪري سنيت نکايه آرٿاف گڏيل سڏيل ست سڏبو ويو آهي. انگوتر جو آرٿ آهي اهو ڀاڱو جنهن ۾ هڪ هڪ انگ جو وڪاس ڪيو ويو آهي ۽ هڪ انگي مضمون کان ويندي يارهان انگا مضمون آهن ۽ اهڙا مڙيو ٿي يارهان حص آهن. ايڪ (پهرئين) ۾ هڪ ئي ڳالهه تي ٻڌ چيو سي ست ڏنل آهن: ڏک ۽ ٺڪ حصي ۾ ٻن ۽ ٽن ڳالهين تي چيڪي ٻڌ چيو سي ست ڏنل آهن. ڪڏڪ نکايه جو آرٿ آهي چوٿن ننڍن فصلن جو سنگرهه. منجهس هيٺيان ٻنڌ رهان فصل اچن ٿا.

ڪڏڪ پاٺ (خودڪ پاٺ)، ڏمڊ (धम्पद)، اڏان (उदान)،
 اٺيوٺڪ (इतिवृत्त)، ست نهاٽ (सुत्तनिपात)، ومان وٺو (विमानवत्थु)
 ٻيٽ وٺو (पेत वत्थु)، ٿير ڳاڻا (थेर गाथा)، ٿيري ڳاڻا (थेरी गाथा)،
 ڄاٽڪ (जातक)، نڌيس (निद्देस)، پٽسنيڊا مڱ (पटिवंभिदा मग्ग)
 اڀڏان (अपादान)، ٻڌوٺس (बुद्धवंस) ۽ چريا پٽڪ (चरिया पिटक).
 هي سڀ ست پٽڪ ۾ سمايل آهن.

وٺيه پٽڪ جا پنج ڀاڱا آهن - پاراجڪا (पाराजिका)،
 پاڇيتيادي (पाचितियादि)، مهاوگ (महावग्ग)، چل وگ (चलवग्ग)،
 ۽ پروار پاٺ (परिवारपाठ).

ٽئين لوڪريءَ جو نالو آهي اڀڌم (अभिधम्म) پٽڪ.
 انهيءَ پٽڪ ۾ ست فصل آهن - ڌم سنگٽي (धम्म संगणि).

(Rules of discipline) جو سنگرهه ڪيو ويو ۽ پوءِ آئند*
 کان سوال پڇي ڪري ”ست پٽڪ“ ۽ ”آپٽم پٽڪ“
 جو سنگرهه ڪيو ويو. ڪن ماڻهن موجب ڪڏنڪا به جو
 پاڳ آپٽم پٽڪ ۾ سمايو ويو هو، پر ٻين جو چوڻ آهي
 ته اهو ست پٽڪ ۾ ئي سمائڻ گهرجي.

مٿي جيڪي مختصر طور چيو اٿس سو سمنگل ولاسني
 (सुमंगलविलासिनी) گرنٽ جي نڌان ڪٿا ۾ ڏنل آهي. اها
 ساڳي ڳالهه سمنٽپاساڊڪا (समन्तपासादिका) نالي وٺي اٿڪٿا
 جي نڌان ڪٿا گرنٽ ۾ به ڏنل آهي. پر هن ڳالهه جو
 خود ٽريٽڪ گرنٽن ۾ ڪٿي به آڌار نٿو ملي. ٻڌ ڀڳوان
 جي پرنر واپ کان ٿورو پوءِ راجگرهه ۾ پڪشوسنگهه جي
 پهرين پرشد گڏ ٿي هوندي، پر ائين نٿو لڳي ته انهي
 پريشد ۾ هاڻوڪن پٽڪن جا پاڳ يا نالا فيصل ڪيا ويا
 هوندا. راجا اشوڪ جي زماني تائين ٻڌ جي اپدش جا
 به پاڳ ”ڌرم“ ۽ ”ونيه“ نالي پرست هئا. تن مان
 ”ڌرم“ جا نو انگ سمجهيا ويندا هئا. هن ريت هئا:-
 ست (सुत)، گيه (गेय)، وياڪرڻ (वैयाकरण) گاٿا (गाथा)،
 آڊان (उदान)، اٺيوٺڪ (अष्टवृत्त)، جائڪ (जातक)، آبهٽ ڌرم
 (अभ्युत्थम) ۽ ويدل (वेदल). هنن انگن جو ورنن مجهم نڪا به
 جي الگدؤير (अलगदुपम) ست ۾ ۽ انگؤ ٽر نڪا به ۾ ستن
 هنڌ ڪيل آهي.

’ست‘ شبد پالي شبد آهي. موڪن آهي ته سنسڪرت
 * ٻڌ جو پيارو شش.

ماڻهن لاءِ خاص ڪارائتيون ثابت نه ٿيون. تنهنڪري
 بد گهوش آچار به منجهائن مڪيه انگنائن جو مختصر انواد
 ٿرپٽڪن جي پاشا ۾ ڪيو. اهو انواد اهڙو سندر هو
 جو انهي جو مان به ٿرپٽڪ گرنٽن جهڙو ٿي ويو.
 (पालि वियतमगहु) انهيڪري انهن انگنائن کي به ”پالي“
 چوڻ ۾ آيو. سچ پچ ته ”پالي“ شبد ڪنهن پاشا جو نالو
 ڪونهي. انهيءَ پاشا جو مٿل نالو ته ”ماگڏي“ آهي.
 پر انهيءَ ريت هن پاشا کي اهو نئون نالو ملي ويو.

بد گهوش آچار به جو چوڻ آهي ته ”ٿرپٽڪ“ جا
 مٿي ڏنل ڀاڱا، راجگرهه جي پهرئين پريشد مقرر ڪيا.
 پگوان بد جي ڀر نرواڻا (ديهانٽ) کانپوءِ پڪشو شوڪ ۾ بلڪل
 وياڪل ٿي ويا، تڏهن سپدر (सुभद्र) نالي هڪ پڪشوءَ
 چيو ته، ”چڱو ٿيو جو اسانجي نيتا جو ڀر نرواڻ ٿيو. هو
 ته چونڊو رهندو هو ته هي ڪريو ۽ هو نه ڪريو ۽ ائين
 اسانکي بنڌن ۾ ٻڌل رکندو هو. هاڻي ته جنهنکي جيئن
 وڻي تيئن ڪري.“ سو ٻڌي ڪري مها ڪاشيپ* ويچار
 ڪيو ته جي ڌرم وٺي جو سنگرهه نه ڪيو ويندو ته سپدر
 جهڙن پڪشن کي آچار ويچار جي چوٽ چرواڳ، ملي
 ويندي. سو هڪدم پڪشوسنگهه جي پريشد سڏائي ڌرم
 ۽ وٺي جو سنگرهه ڪرڻ گهرجي. سو انهي ئي چؤواسي
 اندر مها ڪاشيپ پنج سؤ پڪشن کي راجگرهه ۾ سڏايو.
 انهي پريشد ۾ پهرئين اپاليءَ کان پڇي ڪري ”وٺي“

* بد جو ودوان شش

۽ بد جو جهوڻي ۾ جهوڻو شش.

آرٽ ٿوري ۾ يا وسنار سان ڏيڻ سوئي ويا ڪرڻ آهي.*
 بڌگهوش آچار به جو چوڻ آهي ته ”گاڻا“ پاڳ ۾ ”ڏمپڊ“
 ٿير گاڻا ۽ ٿيري گاڻا، اهي ٿيئي گرنٽ سمايل آهن. پر
 ائين لڳي ٿو ته ٿير ۽ ٿيري گاڻائن جو سنگره ٻڌ جي
 پرنرواڻ کان ٿي يا چار صديون پوءِ به نه ٿيو هوءَ ”ڏمپڊ“
 ته بلڪل ننڍو گرنٽ آهي. انهيءَ ڪري ائين چوڻ ڏکيو
 آهي ته گاڻا پاڳ ۾ فقط اهو هڪ گرنٽ هو يا ٻيون ڪي
 گاڻائون به اچي ويون ٿي.

مٿي ڏنل ”گڊڪ نڪايه“ جي ياداشت ۾ ”آدان“
 به آيل آهي. بڌگهوش آچار به جو چوڻ آهي ته انهن ۽
 اهڙي پرڪار جي ست پٽڪن يا ٻين هنڌ ڏنل وچن
 کي آدان ڪري سڏيندا هئا.

پر اهو چوڻ ناممڪن آهي ته منجهائن ڪيترا آدان
 اشوڪ جي سمي ۾ هئا. انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته
 پوءِ منجهن ٻيا به گڏيا ويا.

لائي وٽڪ (लितुत्तक) فصل ۾ ۱۱۲ لائي وٽڪن جو سنگره
 آهي. منجهائن ڪي اشوڪ جي سمي ۾ يا کانئس پوءِ
 هڪ اڌ صديءَ ۾ هئا. پوءِ ته انهن جو تعداد به وڌندو ويو.
 جاڪ نالي ڪٿائون پرسڌ آهن. انهن مان ڪن
 ڪٿائن جون صورتون سانچي ۽ پڙهڻ جي استورن جي
 آس پاس کوٽي ڪڍيون ويون آهن. انهيءَ مان انومان
 * سنسڪرت جي ويا ڪرڻ سان هن شبد جو ڪوبه واسطو
 ڪونهي.

جي سوڪت (सुक्त) يا سوئر (सूत्र) شبد مان نڪتو آهي. ڪيترن جو چوڻ آهي ته جيئن ويدن ۾ 'سوڪت' آهن ساڳيءَ طرح هي ڀاليءَ جا 'سوڪت' آهن. پر مهايان پست جي گرنتن ۾ انهن کي 'سوئر' چيو ويو آهي، ۽ اهوئي آرٽ ليڪ هوندو. اڄڪلهه 'سوئر' شبد جو اهوئي آرٽ ڪيو وڃي ٿو جو پاڻي (पाणिनि) جي ۽ ٻين اهڙن سوئرن جو ڪيو وڃي ٿو. پر "آشولاين گهيه سوئر" (आश्वलायन गृह्यसूत्र) وغيره سوئر انهن اختصاري سوئرن کان وڌيڪ وسنار سان آهن ۽ انهيءَ آرٽ ۾ ڀالي پاشا جا سوئر اوائل ۾ رچيا ويا هوندا. هن هنڌ انهي ڳالهه ۾ وڃڻ جي ضرورت ڪانهي. ته انهن سوئرن وانگر آشولاين وغيره ماڻهن پنهنجا سوئر رچيا يا ٻڌ ڌرم وارن سندن سوئرن وانگر پنهنجا سوئر رچيا. پر ايتري ڳالهه ٻڌري آهي ته اشوڪ جي وقت کان اڳ ٻڌ جي اپديشڪاري وچن کي 'ست' ڪري چوندا هئا ۽ اهي بلڪل وڏا نه هئا.

'آلگد ست جي انڪتا ۾ چيو ويو آهي ته گاڻا (گيشن) جي گڏيل سوئرن کي گيهه (गैय) چوندا هئا ۽ مثال طور 'سنيٽ نڪايه' جو پهريون ڀاڱو ڏنو ويو آهي. سڀني گاڻائن جو سنگرهه گيهه (गैय) ۾ ٿئي ٿو، انهيڪري ائين چوڻ ڏکيو آهي ته 'گاڻا' نالي ڌار ڀاڱو ڇو ڪيو ويو. ٿي سگهي ٿو ته گيهه (गैय) اندر ڪن خاص پرڪارن جي گاڻائن جو سمائڻ ليڪ سمجهيو ويو. ويياڪرڻ (वैयाकरण) جو آرٽ آهي وياڪيا سمجهائڻ. ڪو سوئر وٺي ڪري انجو

کان پڇي. ٿو ۽ سوالن جا ٺيڪ جواب ڏئي ٿو. ٻئي سعي ۾ ٿر ٻڌائڻا (धम्मदिग्धा) پڪشطي ۽ سندس اڳئين (گرهست) آشرمز ۾ پتي وڌاڪ (विशख) جو پاڻ ۾ ساڳي طرح سنوادم (سوال جواب) آهي. اهي ٻئي ست ٻڌ جا چيل نه آهن، پر اهڙن ئي سنوادم کي ’ويڊل‘ ڪري چوندا هئا. لڳي ٿو ته شرطن، براهمن ۽ ٻين ساڻ ٻڌ ڀڳوان جا جيڪي سنوادم ٿيا هئا تن جو هڪ جدا سنگرهه ڪيو ويو هو ۽ تنهن کي ’ويڊل‘ ڪري سڏيندا هئا.

مهاسچيتا ست (महासुचित्तसुत) مان معلوم ٿئي ٿو ته ’ٿر ۾‘ جا اهي ٿو پاڳ، تنهن کان اڳ فقط ٻه پاڳ، ست ۽ گيه (गैय) هئا، جن ۾ سڀ ڪچ سمانجي ويو ٿي. ٻڌ ڀڳوان آندڙ کي چوي ٿو ته:-

“ न खो आनन्द अरहति सावको सत्थारं अनुवन्निवुं यदिदं सुतं गेयं वेय्याकणस्स हेतु । तं किस्स हेतु । दीधरत्तं हि वो आनन्द धम्मा सुता धाता वचसा परिचिता । ... । ”

اوتاعت. ”هي آندڙ، ست ۽ گيه جي چٽي سمجهاڻي ۽ لاءِ شرواڪ جو گروه سان گهمڻ ليڪ نه آهي، ڇو جو ٿو اهي ڳالهيون ٻڌ يون آهن ۽ انهن مان تون پورو واقف آهين.“

مطلب ته ستن ۽ گيهين ۾ ٿي ٻڌ جو اپديش ۽ سندن سمجهاڻي شرواڪن کي ڏني ويندي هئي. وقت گذرندي ڇهه وڌيڪ پاڳ ڪيا ويا ۽ انهن مان ڪي پاڳ، جوڙي ڪيترا ست رچيا ويا، جي هن وقت آهن. انهيءَ ڪري

ڪيڏي سگهجي ٿو ته اشوڪ جي سمي ۾ جالڪن جون
ڪيترين ڪٿا گون بدن جي ساهتيءَ ۾ اچي چڪيون هيون.
آپت ڌرم جو آرٽ آهي آدپت چمڪار يا ڪرامتون.
لڳي ٿو ته تنهن وقت ڪو اهڙو گرنٽ مڙيو ٿي هو، جنهن
۾ ٻڌ يگوان ۽ سندس مکيه شراوڪن جون ڪرامتون ڏنل
هيون. پر اڄ انهيءَ آدپت ڌرم جو ڪو نالو نيشان نه
رهيو آهي. ممڪن آهي ته انهيءَ آدپت ڌرم وارو پاڳ،
ست پٽڪ اندر ملي جهلي ويو آهي. ٻڌگهوش آچار ۽
لاءِ به انهيءَ آدپت ڌرم بابت ڪڇ ڇوڙ ڏکيو ٿي آيو
هو. هو لکي ٿو ته:

चत्तारो मे भिक्खवे अञ्जरिया अभुता धम्मा आनन्दे ति
आदिनयपवत्ता सम्बे पि अञ्जरियभुत धम्म पटिसंयुत्ता सुतन्ता अभुत
धम्मं ति वेदितव्वा ॥

اُڻائس، ”هي پڪشون، هي چار آشجرو (عجب)
آدپت ڌرم آندو ۽ واسوڪن ٿا - سپاويڪ طور آدپت
ڌرم سان آرٽ ڪيل آشجرو، آدپت ڌرم سان گڏيل
سڀ ست، سي ’آپت ڌم‘ سمجها وڃن. پر انهن آدپت
ڌرم سان مڙل جي ڪنهن آپت ڌم گرنٽ جو ڪوبه
واسطو نظر نٿو اچي.“

مهاوڀدل (مहावेदल) ۽ ڇول وڀدل (कुलवेदल) نالي ٻه
سؤر مجهر نڪا به آهن، جن مان انومان ڪيڏي سگهجي
ٿو ته وڀدل ۾ ڪهڙو ذڪر ڪيل هوندو. انهن مان
ٻهون ست ۾ مهاڪوٽ (महाकोटि) ساريٽ (सारीपुत)

(सेमुकसयन) ونیہ سمکسی ست جو ونیہ گرنٹ سان کچ
 نہ کچ واسطو ضرور هوندو، پر انهي پرکار جو اپدیش
 مونکي کٽي به نہ مليو. انهيڪري چٽي نہ سگهيس نہ
 اهو سوٽر ڪهڙو آهي.

پر 'ونیہ' شبد جو ارت 'ونیہ-گرنٹ' سان لڳائڻ جو
 ڪو سبب ڪونهي.

'अहं खो केसि पुरसदम्मं सणहेन पि विनेमि परसेन पि विनेमि ।'

مجهر ست نمبر ۱۰۷ ۾ ۽ وغيره هنڌ تي 'ئي' ڏاڻو
 "و" لڳائڻ سان "وني" جو ارت ٿئي ٿو "سيڪارڻ"
 ۽ انهيءَ مان اڳتي هلي ڪري "ونیہ" جي ٺهڻ کي
 "ونیہ پٽڪ" چوڻ ۾ آيو. بڌ جڏهن پڪشن کي
 گڏ ڪرڻ شروع ڪيو تڏهن ونیہ گرنٹ هستيءَ ۾ نہ آيو
 هو. جيڪا کچ سکيا هئي سا 'ست' جي روپ ۾ هئي.
 سڀ کان اڳ "ڌم ڇڪ پوٽن ست" (धम्म चक्क पवत्तन सुत)
 جو اپدیش ڏيئي بڌ پڳوان پنجن پڪشن جي ٺوليءَ کي
 پنهنجو شش بڻايو، انهيڪري "ونیہ" شبد جو مول
 ارت "سکيا" يا "سيڪارڻ" ئي سمجهڻ گهرجي ۽ انهي
 ونیہ (سکيا) جو واڌارو سوئي بڌ جي اپدیش جو اوچو
 پد سمجهڻ گهرجي. جيتوڻيڪ سمکسن (समुक्कंस) شبد
 پالي ڇيل وچن ۾ "بڌ-اپدیش" جي ارت ۾ ٿي ملي،
 تڏهن به "ساموڪنسا ڌمديسا" (सामुक्कसिका धम्मदेसना)-
 اهو واکي ڪئين هنڌ ملي ٿو. مثال طور "ديرگه نڪايہ"
 جي آئين ست جي آخر ۾ آيل هي واکي پڙهو:

اهو چوڻ ڏکيو آهي ته منجهائن ٻڌ جا سڃا اُپديش ڪهڙا آهن ۽ بناوڻي ڪهڙا. ٽڏهن به اشوڪ جي پاٻرا (भावरा) يا پاٻرو (भावह) شلا ليکڻ جي آڌار تي اُڻومان ڪڍي سگهجي ٿو ته پٿرن جا پراچين پاڳ ڪهڙا هئا.

اشوڪ جي پاٻرو واري شلا ليک ۾ اهو بتايو ويو آهي ته هيٺيان ست اُپديس پڪڻ، پڪڻين، اُپاسڪن ۽ اُپاسڪائن کي وري وري سطر ۽ ڪنڪ ڪرڻ گهرجن:-

(۱) ونهه سمڪسي (विनयसमुक्से) ۽ (۲) اُليوسان (अलिवसानि) ۽

(۳) اُناگت پياني (अनागतभयानि) ۽ (۴) مٺي گاڻا (मुनिगाथा) ۽

(۵) مونيه سوڻي (मोनेयसुते) ۽ (۶) اُپتسپسني (उपतिसपसिने) ۽

(۷) لاگهلو وادي (लाहलोवादे) ۽

मुसावादं अधिगिच्य भगवता बुद्धेन भासिते ।

شري اولينبرگ (Olenburg) ۽ سينارٽ (Senart)

بن مغربي ودوانن اهو ڏيکاريو آهي ته انهن مان پويون ستون اُپديش مجهم نڪا به جو راهل واد ست نمبر ۱ آهي. باقي

اُپديش جي پروفيسر رهاٽيس ڊيوڊس (Prof. Rhys Davids)

چار ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر ”ست نهايت“

جو مٺي ست ڇڏي باقي ستن بابٽ جيڪي

ٻڌايو اٿس سو غلط آهي. نمبر ۲، ۳، ۵ ۽ ۶ ستن بابٽ

فيبروري ۱۹۱۲ جي (Indian Antiquary) مخزن ۾،

چنڊ چار کانپوءِ جيڪي ست بتايا ويا آهن سي بلڪل

وڻج ۽ سڀڪار ڪرڻ جهڙا آهن. فقط پهرئين ست جو

ٽڏهن پتو نه پئجي چڪو هو. مونکي ائين لڳو ته

ڀاڙو جي شڪل ليک ۾ ڏنل ست اڀر پيش ٻڌ ڌرم جي
ڇيل وڃن ۾ هن ريت ملن ٿا:-

- (۱) ونهه سمڪسي (ميني سسڪسي) = ڏمڪڙوئن
(۲) آليه وساني (الهي وساني) = آريه ونس
(۳) آناگت پياني (اڻيگت پياني)
(۴) انگوئر پنڊڪ نهات (انگوئر پنڊڪ نهات)
(۵) مني گاڻا (موني گاڻا) = ست نهات (ست نهات)
(۶) موني سوئي (موني سوئي) = ست نهات (ست نهات)
(۷) اڻسپني (اڻسپني) = ست نهات (ست نهات)
لاڳهلواد (لاڳهلواد) = مڙهي ست (مڙهي ست).

انهن ستن اڀرپيشن مان ”ڏمڪڙوئن ست“ وارو اڀرپيش
سڀني هنڌ ملي ٿو. انهيڪري ائين چوڻ جي ضرورت
ڪانهي ته انهي جي مهما خاص آهي. انهيڪري اشوڪ
به انهي کي اول درجو ڏنو آهي. باقي ڇهن اڀرپيشن
مان ٽي ته هڪ ننڍي گرنٺ ست نهات ۾ ملن ٿا. انهي
مان ست نهات جي پراچينتا ثابت ٿئي ٿي. انهي ست
نهات جي پوين ٻن ڀاڱن ۽ ڪڱ وساطت ست (ست
تي ”نڊيس“ (نڊيس) نالي وسيل سان ٿيڪا آهي، جا
ڪڏ ڪڏ به ٿيڪا ۾ اچي وڃي ٿي. تنهن مان سمجهڻ گهرجي
ته ست نهات جا اهي پويان به ڀاڱا نڊيس ٿيڪا کان
هڪ يا ٻه سؤ سال اڳ رچيا ويا هئا. انهي مان به ست
نهات جي پراچينتا معلوم ٿئي ٿي. ممڪن آهي ته ست
نهات جا سڀ ست پراچين نه هجن، پر خاطري آهي ته

“यदा भगवा अब्जासि ब्राह्मणं पोक्खरसाति कल्लचितं मुदुचितं
विनीवरणचितं उदग्गचितं पवन्वचितं, अथ या बुद्धानं सामुक्कसिका
धम्मवेसना तं पकासेसि दुक्खं समुदयं विरोधं मगं।”

ارتاڻا: جڏهن ڀڳوان ڏٺو ته پوئڪر سادي براهمن
جو چٽ نيڪ طرح ڪمزورين کان آڃو، بلند ۽ مزي ۾
آيو آهي تڏهن هن ٻڌ جي موهيندڙ ڌرم جو اثر درس
پر گهٽ ڪيو. سا ڪهڙي؟ سا هيءُ. ڊڪ، ڊڪ جو
انهن لپٽ، ڊڪ جي ناس ڪرڻ جو مارڳ.

رڳو هن ست ۾ نه، بلڪ مجهم نڪايه جي آپالي ست
جهڙن ٻين ستن ۾ ۽ ونهه ۾ ڪئين هنڌ اهو ساڳيو
واڪيه آيو آهي. فرق رڳو ايترو ته هن هنڌ پوڪر سائي
براهمن کي گيان ڏنو ويو ۽ هن هنڌ آپالي ۽ ٻين گرهستن
کي. تنهن مان ”ونيهه سمڪرش“ (ويني سمڪرش) جو
ارت ٿي ٿو. ونيهه ارتاڻا اڀديش ۽ تنهن جو ”سمڪرش“
ارتاڻا اثر درس (धर्मवेसना). انهي ڪري انهي ۾ ڪ
ڪونهي ته ڪنهن وقت انهن ڇهن اثر (آريه) سڃڻ جي
اڀديش کي ”ونيهه سمڪس“ (विनय समुक्कस) سڏيو ويندو
هو. ڏهڪ ڪهڙن (धम्मचक्रपवतन) ست جو نالو اشوڪ کان
گهڻو پوءِ چالو ٿيو هوندو. پڪرورتي راجائن جون
ڪهاڻون جڏهن لوڪن ۾ پياريون ٿي ويون تڏهن ٻڌ
جي هن اڀديش کي اهو شاندار ۽ پيڪيدار نالو ڏنو ويو.
جيڪڏهن اسين قبول ڪريون ته جو پهرئين ”ونيهه سمڪس“
سڏيو هو، سو پوءِ ”ڏهڪ ڪهڙن ست“ سڏيو ويو ته

۽ تنهن جيوني جي آڌار تي لٽ وستر جي گرنٽڪار
پنهجي ونڊرائيندڙ پراڻ جي رچنا رچي آهي. انهيءَ نموني
گوتم ٻڌ جي جيون چرتر ۾ ڏاڍيون اونڌيون آهيون ۽
اجايون ڳالهيون ٿينديون ويون آهن.

مهاپدان ست جا ڪي پاڳ ڪڍي ڌار ڪري ست
پنڳ ۾ گوتم ٻڌ جي جيون چرتر ساڻ گڏيا ويا آهن. مثلاً
ٽن مڪان واري ڳالهه وٺو. وڃي راجڪمار جي رهڻ لاءِ
ٽي محل هئا. انهي ڪٿا جي آڌار تي اها ڪلهنا ڪٿي
ويئي ته گوتم ٻڌ لاءِ به ٽي محل هئڻ گهرجن. نه رڳو ايترو
پر گوتم ٻڌ جي مڪان ائين چوايو ويو آهي ته منهنجي
رهڻ لاءِ مونکي ٽي محل هئا ۽ انهن ۾ آءٌ ڏاڍي مزي
۾ رهندو هوس. اها ڳالهه ناممڪن آهي. سو مون
چوٿين اڌياءَ ۾ ڏيکارڻو آهي. پر اها ڪٿا ”انگوتر نڪايه“
۾ آيل آهي ۽ ساڳي نڪايه ۾ اشوڪ جي پابرو سلا ليکڪ جا به
ست اچن ٿا. انهيڪري هڪ وقت مونکي اها ڪٿا سچي
انهاسڪ لڳي ٿي. پر ويچار ڪرڻ سان صاف معلوم ٿيو
ته انگوتر نڪايه جا ڪيترا پاڳ ٻوڙ گڏيا سڏيا ويا آهن. ”تڪ
نپات“ ۾ اهي ڳالهيون آهن جن جو ٽن ٽن مضمونن سان
واسطو آهي. تنهن ۾ ائين نٿو لڳي ته پراچينتا يا اروچينتا
جو ڪو خيال ڪيو ويو آهي.*

* ”مهاپدان ست“ ۾ وڃي ٻڌ جون ڏند ڪٿائون سي
گوتم ٻڌ جي جيون چرتر ۾ ڪيئن ٽڪر ٽڪر ڪري ملايون
ويون ۽ منجهائن ڪهڙيون ست پنڳ ۾ ملن ٿيون تنهن
جي صفائي مون هن ٻسٽڪ جي پهرئين ضميمي ۾ ڪئي آهي.

گهڙي ڀاڱي پراچين هئا. منهنجي هن ڀسنگ ۾ ٻڌ جي
جيون چرتر يا ٻڌ جي اڀرڻ بڻسبت جيڪي ڪڇ لکيو
ويو آهي سو اهڙن ئي پراچين ستن جي آڌار تي لکيو
ويو آهي.

هاڻي اسين خاص ٻڌ جي جيون چرتر بابت ويچار
ڪريون. ٽرپٽڪن ۾ هڪ ئي هنڌ ٻڌ جو سارو چرتر نه
ڏنل آهي. جائڪٽ جي ڪٿا نڌان ڪٿا ۾ ملي ٿي.
اها انڪٿا شايد ٻڌ گهوش جي سمڪال ۾ يعني عيسوي
ستين صديءَ ۾ لکي ويئي هئي. تنهن کان اڳ، جيڪي
سنهلي (سيان جون) انڪٿا ٿيون هيون تن مان ڪيتريون
ڳالهيون هن انڪٿا ۾ آيون آهن. اهو ٻڌ جو چرتر گهڻي
قدر ”لٽ وستر“ گرنٽ جي آڌار تي لکيو ويو آهي.
”لٽ وستر“ شايد عيسوي پهرين صدي ۾ يا ڪڇ
سال اڳ، لکيو ويو هو. اهو ”مهائان“ پنٿ وارن جو
گرنٽ آهي ۽ انهي جي آڌار تي جائڪٽ ڪٿاڪار
پنهجي ٻڌ چرتر ڪٿا جي رچنا ڪئي آهي. ”لٽ وستر“
جي رچنا وري ”ديگه نڪايه“ جي ”مهاپدان ست“
جي آڌار تي ڪئي ويئي آهي. انهي مهاپدان ست ۾
وڌيڪ ٻڌ جي جيوني وڏي وستار سان ڏني وئي آهي
۽ مڃتا آهي ته گورن ٻڌ ستون ٻڌ هو. کانئس اڳ ڇهه ٻيا
ٻڌ ٿي چڪا هئا. سي هي هئا: (۱) سڪي، (۲) پسي،
(۳) ويسو (वेसु)، (۴) ڪڪنگه، (۵) ڪوٽاگمن،
(۶) ڪسپ.

ٿيندو. انهي ڪري مختصر طور هٿ ويچار ڪيو
وڃي ٿو.

(۱) ٻڌ جي جنم ٿئيءَ بابت جدا رايا ڏيئي ڪري،
ڇو ڪين نيڪ ٽاٽيون پيش ڪري سوچ ويچار بعد اها
ٿئي پوري مقرر ڪئي ويئي آهي؟ پراچين يا ارواچين
سمي اندر اسانجا جيڪي راجائون، ڌرمي گرو ۽ ليکڪ
ٿيا آهن، تن جون جيونيون لکڻ کان اڳ، سندن جنم
جو وقت مقرر ڪرڻ لاءِ ودوانن ۽ ماهرن ڇا نه پاڻ پتوڙيو
آهي. پر هن پستڪ ۾ اهڙي ڪا ڳالهه نظر نٿي اچي.

جواب ۾ منهنجو چوڻ آهي ته وچين ڪال جا ڪري
۽ ليکڪ اهڙا مشهور نه هئا جو سندن جنم کان وٺي سندن
نالي سنڀت ليکي وڃي؛ انهي ڪري سندن جنم ٿئيءَ
بابت ڪري ڪيترو به پاڻ ولوڙيو وڃي ته به اها ٿئي
پڪي طرح سان مقرر ٿي نٿي سگهي. ٻڌ جي حالت
اها نه آهي. سندس پر نرواڻ کان ويندي اڄ ڏينهن
تائين سندس نالي جي سنڀت جاري آهي. ڪڇ وقت ٿيو
ته مغربي ودوانن دليل بازي ڪري ۵۶ کان وٺي ۶۵ سالن
جو فرق آڻڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آخر اها ئي اڳئين
پر مپرا ٿئي صحيح ثابت نڪتي جا سهل ڏٺپ ۾ ڇالو
آهي. پر سمجهو ته ٻڌ جي جنم ٿئيءَ ۾ ٿورو ڪي گهڻو
فرق پئجي وڃي ٿو، پر تنهن ڪري سندس جيون چوٽر
۾ ڪنهن به قسم جو ڦير يا گهٽتائي نٿي اچي سگهي.

اهڙين ڪٿائن اندر ٻڌ چرتر بابت ڇا وڙندار ۽ قبول
 ڪرڻ جهڙو آهي، تنهن مراد سان ئي مون هي ڪتاب
 لکيو آهي. ٿي سگهي ٿو ته ڪي صحيح ڳالهيون
 منهنجي ڌيان ۾ نه آيون هجن يا ته ڪن ڳالهين کي
 ڪي مون وزن ڏنو آهي جو نه ڏيڻ کپندو هو. پر مون
 کي ائين نظر لڳي ته منهنجي شوقنا ۽ ڪوجنا جي نموني
 ۾ ڪا غاڻي هوندي. مون کي خاطري آهي ته اهو نمونو
 اختيار ڪرڻ سان ٻڌ چرتر تي ۽ تنهن وقت جي تواريخ
 تي روشني پئجي سگهندي ۽ انهيءَ مراد سان هي ڪتاب
 لکيو اٿم. هن ڪتاب مان ڪي ليک اڳ ”پراڻو“ نالي
 دڃرائي سماهي مخزن ۾ ۽ ”وڌ ڳيان وستار“ نالي
 مرهائي مخزن ۾ پڙڪاشت ٿي چڪا آهن. پر جنهن روپ
 ۾ اڳ پڌرا ٿيا هئا تنهن ساڳئي روپ ۾ هن ڪتاب ۾
 نه ڏنا ويا آهن. بلڪ ڪيتري ڦير گهير ڪئي ويئي
 آهي. انهن ليکن جا ڪيترا ٽڪرا هن ڪتاب ۾ برابر
 ورتا ويا آهن، پر پوءِ به ائين چوڻ ۾ مون کي هٻڪ
 نٿي ٿئي ته هي ڪتاب مূল (Original) ڪتاب آهي.
 هن ڪتاب جو مرهائي ۾ هٿ لکيل نقل جڏهن
 نوپارس - گرنٿ مالا جي سمپادڪ نظر مان ڪڍيو تڏهن
 ڪن اهڙين ڳالهين ڏي منهنجو ڌيان ڇڪايائين جن تي
 ڪو خاص ويچار هن ڪتاب ۾ نه ڪيو ويو آهي. مون
 کي لڳو ته اهڙين ڳالهين تي هن هنڌ ويچار ڪرڻ نيڪ

محمد بن قاسم عيسوي سنه ۷۱۲ ۾ سنڌ تي حملا
ڪيو. تنهن وقت ٻڌ ڌرم مغربي هندستان مان غائب
ٿي ويو هو ۽ براهمن ڌرم جي اهميت وڌي ويئي
هئي. تنهن هوندي به خليفي جي هڪ نوجوان سردار
ائين جو ائين سنڌ ڏيس فتح ڪري، اُتي جي هندو
راجا کي قتل ڪيو ۽ سندس ڪمارين کي خليفي وٽ
نذراني طور موڪلي ڏنو.

مسلمانن سنڌ ۽ پنجاب جا ڪڇ حصه فتح ڪيا تنهن
کان هڪ سؤ سال پوءِ، شڪر آچاريه جو ستارو چڙهيو.
سندس ويدانت جي مکيه مراد اهائي هئي ته سوير لوڪ
ويدن جو اڀياس نه ڪن. ڪو سوير ويد-واڪيه ٻڌي وٺي
ته سندس ڪن تنل شيهي يا لاک سان ڀريا وڃن، ڪو
سوير ويد-واڪيه جو اچارڻ ڪري ته سندس زبان
ڪپي وڃي ۽ جي ويد منتر سڳي وڃي ته کيس ماريو
وڃي. سندس ويدانت اجهو اهو هو. مسلمان حاڪمن
کان به اسانجي سنائپي ڀائرن ڪڇ ڪين پرايو. ٻڌ
ته پاڻ سندن دشمن ئي هو. سو ڪائڻس سڪڙو ئي
ڇا هو؟

راجپوت قوم وارا ته ڪٿر سنائپي هوا. اهي نه اهنسا
۾ ڌرو به ايمان نه رکندا هوا. وقت ۽ وجهه ملندي پاڻ
۾ ئي لڙي مرندا هوا. پوءِ هِنسا جي انهن بهادر پوڄارين
کي محمود غزنويءَ گهوڙن جي سڻين جي ڌوڙ سان

مهتو جي ڳالهه اها نه آهي ته ڪهڙي ڏينهن سندس جنم ٿيو، پر اها آهي ته سندس جنم کان اڳ ڪهڙيون حالتون هيون، ۽ اهڙين حالتن ۾ پنهنجو نئون ڌرم مارگ ڪيئن ڳولي ڪڍيائين. تن حالتن جو پورو نقشو ڪڍيو ويندو ته اڄ ڪالھ ٻڌ بنسبت جيڪي ڀرم ماڻهن ۾ ڇالو آهن سي دور ٿي ويندا ۽ تنهن وقت جو اتهاڻاس اسين نڪ طرح سمجهي سگهنداسين. انهيڪري جنم ٿي ۽ پٺيان اڃا يو وقت نه وڃائي ڪري مون اهڙين ڳالهين تي وڌيڪ ڌيان ڏنو آهي جنهن ڪري ٻڌ جي چرتر تي روشني پوي.

(۲) ڪيترن جو رايو آهي ته ٻڌ جي اهنسا واري سکيا ڪري ڀارت جو سماج ناستڪ بڻيو ۽ انهيڪري ڌارين پرديسن کان هار کائي پيئي. هن ڪتاب ۾ هن ڳالهه جو ڪو جواب ڏيڻ ڪمندو هو.

جواب - مونکي نه لڳو ته ٻڌ جي چرتر سان هن راءِ جو ڪو واسطو آهي. ٻڌ جو پر نرواڻ عيسائي کان اڳ ۳۴۵ سال ۾ ٿيو. تنهن کان ٻه صديون پوءِ چندر گپت پنهنجو سمرائج اسٽاپن ڪيو. پڇيو وڃي ٿو ته چندر گپت سمرات جين ڌرم جو هو، پر گريڪ (يوناني) لوڪن کي هن ڏيس مان ڌڪي ٻاهر ڪڍڻ ۾ سندس اهنسا ڌرم آڏو نه آيو. سندس پوٽو اشوڪ مهاراجا پوري طرح ٻڌ ڌرمي ٿي ويو، پر پوءِ به هڪ اعليٰ درجي جو راج هلائيندو رهيو.

جيڪي پاپ ڪيا تنجو پاپ ٻڌ مٿان ڏوئي پنهنجي عقل جي هاڪ وجهي رهيا آهن.

(۳) گوتم جڏهن ٻڌ ڀڄو حاصل ڪيو، تنهن کان پوءِ سندس جيون چرتر جو نقشو تواريخ وار چوڪين ڏنو ويو آهي؟

جواب - جو پراچين ساهتيه هن وقت موجود آهي، تنهن جي آڌار تي اهڙو تواريخ وار نقشو تيار ٿي نٿو سگهي. ٻڌ جا اپديش به تواريخ وار نه ڏنا ويا آهن. نه رڳو ايترو پر جيڪي اپديش آهن، تن ۾ ڏاڍو وڌارو ٿي ويو آهي. اهڙي مال مان سچ نوسي ڳولڻ نهايت ڏکيو آهي. هن ڪتاب ۾ اهڙي ڪوشش ڪئي اٿم. پر تواريخوار ٻڌ چرتر جو نقشو تيار ڪرڻ مون کان نه ٿي سگهيو.

(۴) ته ”ويڊڪ سنسڪرتي“ آرين قوم جي پارٽ ورش ۾ اچڻ کان پوءِ استاين ٿي ۽ تنهن کان اڳ ”داس قوم“ يعني براهمڻن جي سنسڪرتي هئي، سو چوڻ لاءِ ڪهڙيون ثابتيون آهن؟

جواب - هن سوال تي ويچار مون پنهنجي ٻسٽڪ ”هندي سنسڪرتي آڻي آهڻسا“ جي پهرئين اڌ ڀاءُ ۾ ڪيو آهي. اهو ڪتاب هن ڪتاب سان گڏي پڙهيو ويندو ته ڪيترين ڳالهين جي صفائي ٿي ويندي. منهنجي ڪا اهڙي خواهش نه آهي ته سڀ شخص منهنجون ڳالهيون قبول ڪن. پر اهي ڳالهيون ويچار لهن. انهي ڪري اهي پڙهندڙن اڳيان پيش ڪيون اٿم. داسن ۽

ڪيئن ماري نٿو ڇڏي؟ ڇو اهي به ڪي ٻڌ جا
اهنسا وادي هئا.

اسان مرهائن جي پيشواڻي ته خاص براهمن جي
هٿن ۾ هئي. آخرين باجي راو نه چست ڌرمي هو. پيشواڻي
۾ هنسا جي نه حد ٿي چڪي هئي. ٻين سان نه ٺهيو،
پر پنهنجي گهر ۾ به ڪو گهٽ لڙايون نه هيون. هڪ
دفع دولت رام شندي (سنڌيا) پونو وڃي لٿيو، ته ٻئي دفع
وري يشنو نراءِ هولڪر جو وارو آيو. اهڙن سخت هنسا
جي پوڄارين جو سامراج ته ساري هندوستان مٿان ٿيڻ
ڪپي ها. اهڙن کي تن انگريزن جي سرن جو ونڻي
پيئي جي کائن سو دفع وڌيڪ آهنگ هئا؟ هڪ پٺيان
ٻيو مرهٽو سردار ڇو سندن غلام ٿيندو ويو؟ ڇو اهي به
ڪي ٻڌ جا اپديش مڃيندا هئا؟

جهان ديس پوين هزار ٻارهان سو سالن کان ٻڌ ڌرمي
آهي. سنه ۱۸۵۳ ۾ ڪمبودور پيري جڏهن مٿن ٽوفون
هلايون ته ڇو منجهن اوچتو جاگرڻي آئي ۽ اڪتا ٿي؟
ٻڌ ڌرم ڇو ڪين ڪين نامرد ڪيو؟

انهن سوالن جو جواب ڪو معتبر قابل شخص ڏئي.

”ميرविसि सुजत्व वृथा अन्याया स्वकृत ताप लावन्ति”

ارتاڪ - اپنهجا ڪيل ڏوهه ٻين تي مڙهي تون ڇو
اجايو ڏاهو بڻيو آهين؟) مهراشٽر جي ڪوي موري
پنٺ جي هيءَ ٽڪ ڀلا اهڙن ٿي معتبر لوڪن کي
سمجهائڻ لاءِ لکي ويئي آهي؟ انهن يا سندن اڳين

به سو سال اڳه پالي چيل وچن وڃي پڪي پاڻي ٿي بيٺا
 ۽ ٻڌ گهوش جڏهن انڪٽائون (ٽيڪائون) لڪيون ٿڌهن
 مٿن آخري مهر لڳي. اُپنشدن تي ٿيڪا نه سٺو آچار به
 عيسوي نائين صديءَ ۾ لکي. تنهن کان اڳ ”گورپاد“
 (गोड़पाद) جي ماڻهوڪي ڪارڪا (माण्डकय कारिका) يعني
 ماڻهوڪي اُپنشد تي ٿيڪا لکي ويئي. انهي ۾ هرهند
 ٻڌ ڀڳوان جي اُستتي آهي. پر ايترو پري ڇو وڃون.
 اڪبر بادشاهه جي سمي ۾ لکيل ”اُلوپنشد“ سو به
 اُپنشدن ۾ اچي ويو آهي.

انهي ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته اُپنشدن ۾ جو آتم-واد
 ۽ تپشچريا (تپسيا) جو ذڪر آهي سو شرط پٺن مان
 ورتو ويو، ڇو جو انهن ٻن ڳالهين جو يڳو وغيره واري
 سندسڪرتيءَ سان ڪوبه واسطو ڪونهي. جنهن نموني اڄ
 ڪالھ برهمو سماج ۽ آريه سماج وارا بائيبل (انجيل) ۾
 جو ايشور واد آهي سو وڃي اُپنشدن سان ڳنڍين ٿا،
 ساڳي طرح اُپنشدن وري آتم واد ۽ تپسيا ويدن سان
 ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پر انهن شرطن واري
 اهنسا سڀيڪار نه ڪئي، جنهنڪري اهي اُپنشد وڻڻ
 سمجهيا ويا. ائين هٿ ڪري جي پڪا ڪرم ڪانڊي
 آهن سي اڄ به اُپنشدن کي ويدڪ ڇوڻ لاءِ تيار نه آهن.
 مان سمجهان ٿو ته جي شخص پالي ساهتيه يا سندن
 انگريزيءَ ۾ ترجمو پڙهي سگهن ٿا تن کي ٻڌ جي سمي
 جو اتهاس سمجهڻ ۽ تنهن بابت کوجنا ڪرڻ ۾ هي

آرين جي سنسڪرتيءَ جو ٻڌ چرتر سان ڪو ڇڏو ڀاڳو
 سنڀلندڙ آهي. انهن ٻنهي سنسڪرتين جي گهڻا ٻيهڻ ڪري
 ڄا وڻندڪ سنسڪرتي انهن ٽي سا ٻڌ جي سمي ۾ استاين
 ٿي چڪي هئي. ايترو ئي ثابت ڪرڻ لاءِ هن ڪتاب
 جو پهريون اڌاءُ لکيو ويو آهي.

(۵) انهي ڳالهه جي ڪهڙي ثابتي آهي تہ اُپنشد ۽
 گيتا ٻڌ کانپوءِ رچيا ويا هئا.

جواب - هن ڳالهه تي بہ ”هندي سنسڪرتي آڻي
 آهنا“ ڪتاب ۾ وستار سان ويچار ڪيو ويو آهي انهي
 ڪري ساڳي ڳالهه هن ڪتاب ۾ نہ ڪئي ويئي آهي.
 مون وڌندار دليلن سان ثابت ڪيو آهي تہ رڳو اُپنشد
 پر آرٿيڪ ۾ ٻڌ کانپوءِ لکيا ويا هئا. ”شنتوت، براهمن“
 (शनवथ ब्राह्मण) ۽ ”ورهد آرٿيڪ اُپنشد“ (वृहदारण्यक उपनिषद्)

۾ جيڪا ولساولي (شجرو) ڏني ويئي آهي تنهن مان
 لڳي ٿو تہ ٻڌ کان ويندي ۳۵ پيڙهين تائين انهن گرنشن
 جي ولساولي هلندي رهي. شري هيمچندر رايچوڌري
 هر هڪ پيڙهيءَ جا ٽيهه سال لکي ٿو. پر ڪل ۲۵ سال
 لکيو، تہ بہ چئبو تہ ۸۷۵ سالن تائين اهي گرنٿ پيرهي
 بہ پيڙهي ڪن ڪيا ويا. مطلب تہ ويندي راجا
 چندرگپت تائين انهن گرنشن جي هن ريت برهمڙا چالو
 رهي ۽ پوءِ وڃي براهمن ۽ اُپنشد پڪي ڀائي ٿي بيٺا.
 ممڪن آهي تہ منجهن انهيڪري جتي نيڪ سمجهو ويو
 انهن هنڌ قبر قرار ڏنو ويو. ٻڌ گهوش کان اٽڪل

آدياڻ (۱)

آرين جي ڄڻ

اُشا ديويءَ بابت سوڪت*

ڊگ ويد ۾ اُشا ديويءَ بابت جيڪي ڪٿا ڪيل
منتر مان ٿا اُنهن جي آڌار تي لوڪمانيه ٻال گنگادر تلڪ
پنهنجي پستڪ *The Arctic Home in the Vedas* ۾
اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ته آريه لوڪ اُتر ڏرڻ
جي طرف رهندا هئا. †
सदृशीरध्व सदृशीरिदु द्यो दीवि सचन्ते वरुणस्य धाम
(اڄ ۽ سياڻي ٻئي سمان آهن. ٻئي ڳچ وقت وڙڻ جي
گرهه ۾ گم ٿي وڃن ٿا.) † لوڪمانيه جي ويچار موجب هن
منتر ۽ ٻين اهڙن منترن جو اشارو اُتر ڏرڻ طرف اُشا
يعني پريام ڪال ڏي آهي. اُشا يعني پريام ڳچ وقت
وڙڻ-گرهه ۾ گم ٿي وڃي ٿي، يعني نه اُنهيءَ هنڌ ڇه
مهيا اوندھ رهي ٿي.

پر ڊگ ويد جي ساڳئي سوڪت جي ٻارهين وچا

* ڪٿا ڪيل منتر: منترن جو سنگرهه.

§ ڊگ ويد ۸-۱۲۳-۱.

The Arctic Home in the Vedas. †

ڪتاب مددگار ٿي سگهندو. پر جن وقت ايترو وقت
 نه آهي سي ٻيو نه ته هيٺيان پنج ڪتاب ضرور پڙهن:-
 (۱) بڌ دم آڻي سنگھ (۲) بڌ ليلا سار سنگرھ (۳)
 بڌ سنگھ ڇا پرچي (۴) سماڌي مارگ (۵) هندي
 سنسڪرتي آڻي آھنسا.

هي ڪتاب لوڪن کي وڻي انهي لاءِ نه لکيو ويو
 آهي. سچ جي چند چاڻ ڪرڻ ڪتاب جي مکيه مراد
 آهي. شڪ اٿم ته ڪيتري قدر لوڪن کي پيارو لڳندو.
 تنهن هوندي به ڇپائيندڙن ڇپي پڌرو ڪيو آهي،
 جنهن ڪري سندن گهڻو شڪر گذار آهيان.

درياهند ڪؤسمجي

رکي ٿي. انهيءَ طرح چار يا ڇهه مهنا دڪ ڏسي، قيد
 پوڳي، راشتر کي اُلتو وٺان اُمرت ملي ٿو ۽ هوءَ پوءِ
 پرتويءَ ڏي موٽي اچي ٿي. راشتر ديويءَ بابت ٻيون به
 ڪئين ڏند ڪٿائون آهن، پر سڀني ۾ هيءَ ڪٿا مشهور
 ٿي ويئي. ڪٿا جو ورنن بابيلونيا جي ساري ساهت ۾
 ملي ٿو. شڪ نه آهي ته رگ ويد جي اُهوڙين رچائن يعني
 منترن جو هن ڏند ڪٿا سان ڪو مڙيوئي واسطو آهي.*
 جنهن مؤسمر ۾ راشتر ديوي پاڻال مان پرتويءَ تي اچي
 ٿي تنهن مؤسمر ۾ سندس اُتسؤ مٺايو ويندو هو. لال ڍڳن
 جي بيل گاڏيءَ ۾ سندس رت-جاٽرا ڪڍي ويندي
 هئي. گهوڙا ملڻ بعد اها رت-جاٽرا گهوڙا ڪاهيندا هئا.
 एषा गोभिररुणेभर्युजाना (سا اُشا جنهن جي رت ۾ لال بيل
 ٻڌا وڃن ٿا): वितथयुररुण युग्भिररुवै: (لال ورڻ گهوڙن جي
 رت ۾ اُشا ديوي اچي ويئي آهي).§

جڳم ۾ گهوڙن جو استعمال

عيسوي کان ٻه هزار سال اڳ بابيلونيا ۾ گهوڙن جو نالو
 نيشان به نٿو ملي. اُتي گاڏين ۾ ڍڳا يا گڏهه ٻڌا ويندا
 هئا ۽ گهوڙن کي جهنگلي گڏهه سڏيندا هئا. بابيلونيا
 جي اتر ڏي پهاڙي علائقي ۾ رهندڙ ڪيشي قوم
 پهرين پهرين مال ڍوئڻ لاءِ گهوڙن کان ڪم ورتو.
 انهن ”جهنگلي گڏهن“ کي پالي پوسي مٿن سوار ٿي

يعني منتر ۾ اُشا ديويءَ جا هي لڪشڻ چيا وڃن ٿا :
 अश्वावतीर्गोमतीर्विश्ववारा
 جھجھيون ڳئون آهن ۽ جا سڀني لاءِ پوڄنيہ آهي. اُتر ڌرُو
 جي آس پاس هن وقت به گھوڙا ۽ ڳئون ٺٽا لڳن، نڪي
 ڪي انهيءَ ڳالهه جي ثابتي ملي ٿي ته هزارها سال اڳ
 اهي جانور ڪڏهن به اُتي هوندا هئا. فقط هن سوڪت
 ۾ نه، پر اُشا ديويءَ بابت رگ ويد ۾ ٻين سوڪتن ۾ به
 ڪئين ڀيرا سندس اهو لڪشڻ ڏنو وڃي ٿو ته هيءُ
 ديوي گھوڙن ۽ ڳئون واري، گھوڙا ۽ ڳئون بخشيندڙ آهي.
 تنهن مان ايترو سڌ ٿئي ٿو ته هي سوڪت ۽ هي رچائون
 يعني منتر اُتر ڌرُو پاسي نه رچيا ويا هئا.

اِشتر

نه ڀلا ”ڳچ وقت تائين اُشائون يعني پوپائينون پاتال ۾
 گم ٿي وڃن ٿيون“ تنهنجي معنيٰ ڇا؟ بائبلونيا (Babylonia)
 ملڪ ۾ پراچين ڪال کان اِشتر ديويءَ بابت جيڪي
 ڏند ڪٿائون چالو آهن تن تي ويچار ڪرڻ سان هن ست
 جي معنيٰ سولائيءَ سان سمجهڻ ۾ اچي ٿي. ڪٿا هيئن
 آهي ته ”نُڄ“ يا ”دُمُتس“ (ويدن ۾ दमृतस्) نالي
 ديوتا سان اِشتر ديويءَ جو پريم ٿي وڃي ٿو. پر هي ديوتا
 اوچتو مري ٿو پوي. کيس جيئارڻ لاءِ اِشتر ديوي پاتال
 ۾ اُمبرت وٺڻ لاءِ وڃي ٿي. ”اَلتُو“ پاتال جي راڻي اِشتر
 جي پيٽ هئي، پر هوءَ اِشتر کي ڏاڍا ڏک ٿي ڏئي. نيٺ
 سندس سڀ ڳهڻا لاراهي، کيس روڳي بنائي، قيد ۾ بند

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول اُرت ”دانا“ ”اُدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اُچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گُنن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس اُرت آهي چال يا گٽي. سو آريه شيد جو اُرت ٿئي ٿو گهومو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وٺندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاٻن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀوڻي گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان بنهه اڻواقف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن
 ويدن ۾ نه هرهند گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري ڀانءِ
 نه ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر ويدن ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ بنهه مول شبدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرٽ ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٽرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گَن“ ۾ جتي ڪٿي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرٽ آهي چال يا گتِي. سو آريه شيد جو آرٽ ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاٽن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو گهوڙن تي ڀرتي ڪري گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا جنگ جي هنر کان بنهه اڻواقف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش نالي بادشاهه عيسوي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو راڄ هليو آيو. ۱۸ سال جي ڀرج هي ته عيسوي کان ۱۸ سؤ سال اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن وڃڻ ۾ ته هر هنڌ گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ ته ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سڀت سنڌوءَ“ تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سڀت سنڌو پرديش (يعني سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“ لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر وڃڻ ۾ ”داس“ يا ”داس“ بنهه مول شيدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرٽ ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گُنن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرٽ آهي چال يا گتِي. سو آريه شيد جو آرٽ ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجھجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وٺندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاطن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀرتي ڪري گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان ٻنهي اُتواف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن
 وڃڻ ۾ نه هرهنڌ گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ
 نه ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر وڃڻ ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ ٻنهي مول شبدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرٽ ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گُنن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرٽ آهي چال يا گتِي. سو آريه شيد جو آرٽ ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاينڪو ٿي وهڻ نه وٺندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاٻن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀرتي ڪري گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان ٻنهي اُتواف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن
 وڃڻ ۾ نه هرهنڌ گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ
 نه ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر وڃڻ ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ ٻنهي مول شبدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول اُرت ”دانا“ ”اُدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٽرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اُچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گُنن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس اُرت آهي چال يا گٽي. سو آريه شيد جو اُرت ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو اُستان وڏن مندرون جي حاٿن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو اُنومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀرتي ڪري گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان بنهه اڻواقف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسوي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي. هوڏانهن
 وڃڻ ۾ ته هر هنڌ گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ
 ته ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر وڃڻ ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ بنهه مول شين جو آرٽ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

’مهاپارعت‘ ۾ سري ڪرشن ٻاٻت جيڪي ڪٿائون اچن
 ٿيون تن مان سرسري نظر ڦيرائڻ مان به پتو پوندو ته
 اهي ڪٿائون پوءِ گڏيون سڏيون ويون آهن. ٻيو نه ته
 ايترو قبول ڪرڻو ٿو پوي ته راندر سان ڀڌ ڪرڻ وارو
 ڪرشن ۽ ’مهاپارعت‘ وارو ڪرشن ساڳيا مٿس نه آهن.
 اُترو ويد (ڪانڊ ۲۰، سؤتر ۱۲۷) مان اها ڳالهه پڪي
 طرح سڏ ٿئي ٿي ته پانڊون جي پوين پويڪش ۽ جنمجيڻ
 ٻنهي ڄڻ گڏجي ويدن جي سنسڪرتيءَ کي اُجهو
 آسرو ڏنو.*

مٿي ڏنل ”چاندوگي اپنشد“ جي مثال مان ۽ ٻالي
 ساهتيه واري ”سٺ نپاٽ“ اندر ڏنل ”براهمن-ڌامڪ“
 سٺ مان ايترو پڌرو ٿئي ٿو ته جيتوڻيڪ سڀت-سندو
 ڏيس مان ڀتين جي سڀيتا ناس ٿي ويئي تڏهن به اها
 سڀيتا مڌيه ڏيس ۾ مکيه طرح براجمان هئي. ۽ سوت-سندو
 ڏيس جا چار ورڻ مڌيه هندستان ۾ به استان ٿي ويا
 هوا. فرق فقط ايترو پيو جو آريه لوڪن جي حيث ڪري
 سڀت-سندو جي براهمڻن آريه لوڪن جي يگيه وغيره
 واري سڀيتا کڻي سويڪار ڪئي. مڌيه هندستان ۾ جيتوڻيڪ
 براهمڻ اڳئيءَ جي پوڄا ڪندا هوا، ته به انهيءَ پوڄا ۾
 پراڻين جو ٻڌان نه ڪندا هوا. چانورن، جُون وغيره اناجن

* ڀارتيه سنسڪرتي ۽ اهنسا، صفح ۳۷-۳۸

۽ ڀارتيه سنسڪرتي ۽ اهنسا، صفح ۳۹-۴۰

جي پرديش ۾ رهجي ويو هو. مٿي ڏنل مثال مان ڄاڻ پوي ٿي ته هن پرديش ۾ ڪرشن جهڙو وڃا ٿيسا ڪندڙ اهنسڪ منين جو ڀڳت هو.

ويدن جي سنسڪرتيءَ جو وڪاس

پر انهيءَ اهنسڪ سڀيتا جي ڪا خاص آنتي نه ٿي. راج نيتيءَ مان هتي وڃڻ بعد براهمن هڪ پاسي ساهتي ڏي ۽ ٻئي طرف لوڪ ڪلياڻ ڏي وڌيڪ ڌيان ڏنو. هندستان ۾ سڀني کان جھونو وڻڻو وڌيڪ ڀالو ٽڪش سلا ۾ هو. وڌيالي ۾ براهمن نه رڳو ويد وڌيا ڏيندا هئا پر گڏوگڏ ڌنڌن وڌيا ۽ ويد وغيره شاسترن جي وڌيا به ڏيندا هئا. سڀت-سنڌوءَ مان ٻاهر وڃڻ جي پوين جو راج جيتوڻيڪ ختم ٿي ويو پر انهيءَ پرمهرا راج ڪري جا ٽئين سنسڪرتي انهن ٿي تنهن جو راج نه رڳو شروع ٿيو پر اڳتي وڌندو ويو.

وچ ڀارت ۾ ويدڪ سنسڪرتيءَ جي جنم

ڪرشن کان ٻاهر ڪاڏي تنهن کان ڇهه ست سؤ سال پوءِ پانڊو ڪُل جي ٻن وڃائن- پريڪشت ۽ سندس پٽ جنميجي- جا سنسڪرتي سڀت-سنڌو ڏيس ۾ پيدا ٿي هئي سا سنسڪرتي گنگا-ڄمنا جي ڏيس ۾ داخل ڪئي. ويد شاسترن ۾ ڪا اهڙي ثابتي نٿي ملي ته پانڊو لوڪن کي آريه سنسڪرتي ڪا پسند هئي. ڪرشن ۽ پانڊون جي وچ ۾ ٻيو نه ته ڇهه سؤ سال نمري ويا هوندا.

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرٽ ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يَسْت باب ۾ انهن داس ديس جي پٽرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سنڌو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ذاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گڻن“ ۾ جتي ڪٿي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرٽ آهي چال يا گتِي. سو آريه شيد جو آرٽ ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاطن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀوڻي گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان بنهه اڻواقف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
 اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن
 ويدن ۾ نه هرهند گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ
 نه ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر ويدن ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ بنهه مول شبدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ويندو هو ۽ انهن مهاجنن جو سپاڻي مهاراجا سڏيو ويندو هو. ٻڌ جي زماني ۾ اها ”مهاجن ستا“ واري راجنيتي ورز ٻروز ڪمزور ٿيندي رهي ۽ تنهن بدراڻ انهن ڏيسن ۾ هڪ راجا جي ستا يعني حڪومت واري راجنيتي ٿيزي سان زور پوندي ٿي ويئي. اها گهڻا ڇو بڻي تنهن ئي ويچار ڪرڻ کان اڳ ڇڳو ٿيندو ته مٿي ڄاڻايل انهن سورهن ڏيسن بابت جيڪا ڄاڻ اسان کي ملي ٿي سا ٿوري ۾ هٿ ٿي.

(I) انگ - (अंग)

انگ ڏيس مگڌ ڏيس جي پورب طرف هو. انگ جي اُترِي پاڳي کي ”انگوترايه“ (अंगुतराय) چوندا هئا. مگڌ ڏيس جي راجا جڏهن انگ ڏيس کي ڇيٽيو تڏهن اُتي جي ”مهاجن ستا“ واري راجنيتي ختم ٿي ويئي. اڳئين وقت جي مهاجن يعني راجائن جو اولاد اُتي رهندو هو. پر اُن هوندي به سندن سونتر طاقت نه رهي هئي ۽ وقت گذرندي نه انهيءَ ڏيس جو نالو ئي ٿري ”انگ-مگڌ“ سڏجڻ لڳو.

”ٽريٽڪ“ گرنٽ ۾ ڪيترن هنڌ اهڙو اشارو آيل آهي ته ٻڌ ڀڳوان انگ ڏيس ۾ اُپديش ڏيندو رهندو هو. نه رڳو ايترو پر انگ ڏيس جي مکيه شهر ڇمپا نگريءَ ۾ گگرا راڻيءَ جي ٺاهيل تلاءُ جي ڪناري تي برسات جو ڇوڻاسو (چترماس) گذاريندو هو. پر اهو ڇمپا نگر به شايد ڪنهن اڳئين قديمي راجا جي هٿ هيٺ نه هو. راجا بميسار اهو نگر هڪ سوڀ ڏنڊ (सोणदण्ड) نالي براهمڻ

آدياء (۲)

تنهن وقت راجنيتڪ حالتون

سورهان راشتر

“यो इमेवं सोलसन्नं महाजनपदानं पट्टसत्तरतनानं इस्सराधिपच्चं रज्जं
कारेय्य सेय्यथीद-

- (۱) اَنگائمر (۲) مَگڏائمر (۳) ڪاسينمر (۴) ڪوسلاائمر
(۵) وُچينمر (۶) ملائمر (۷) چيئينمر (۸) وُئسانمر (۹) ڪُروئمر
(۱۰) پنڇالائمر (۱۱) مڇڇائمر (۱۲) سؤرسينائمر (۱۳) اُسڪائمر
(۱۴) اؤنئينمر (۱۵) گنڏا رانمر (۱۶) ڪنبو جائمر.”

هيءَ ياداشت ”اَنگؤئر نڪايه“ ۾ چئن هنڌ ڏني
ويئي آهي. ”لِيت وِستار“ جي ٽئين آدياءَ ۾ به لائين
ورنن ڪيل آهي ته ٻڌ يگوان جي پيدا ٿيڻ کان اڳ
”جنبو دُويپ“ يعني هندوستان ۾ اُڳه اُڳه سورهان راج
هئا. پر انهن سورهن مان فقط اُن راجن جا راج ڪل
ورنن ڪيل آهن. انهن ڏينس ڏي اشارو بهو وچن (Plural)
۾ ڪيل آهي. انهيءَ مان لائين لڳي ٿو ته انهن ڏينس اُندر
ڪنهن زماني مهاجن سٿا يعني جنٿا جي حڪومت
هلندي هئي. انهن ڏينس جي مهاجنن کي راجا ڪوليئو

مارج ڳوڙي ڪڍيو. واراڻسي يعني اُٺن ٻنهن ۾ پهر يون
 ٻڌيش ڏيئي پنهنجن پنجن ڇيڻن سان جڏهن ٻڌا ڳوڙن
 راجگره ۾ وڙي ٻڌايو تڏهن بمسار راجا ڇيڻن سان رڳو
 رهڻ لاءِ ڪيش ٻيلو بن (ويٺو ون) ٺاهي هڪ باغ ٻڌيسو.
 انهي باغ ۾ پڪشڻ جي رهڻ لاءِ ڪو وهاڙ هڻي تنهن
 جو ڪٿي به ٻيلن نشو ملي. ته انهي ۾ ٻيلو بن ۾ ٻيا ڪنهن
 ٻڌا ڏاڍا جي ۽ سندس اجازت سان ٻڌا سندس پڪشو
 رهن، سو انهي ڏانءُ مان سمجهڻ گهرجي. بلڪ انهي
 مان ايترو به پڌرو آهي ته ٻڌا سندس پڪشو سڳهه
 لاءِ بمسار ڪي ٻڌا رهو.

ٻڌا رڳو ٻڌا جي پڪشو سڳهه ڪي، پر انهي ۾ ٻڌا ۾
 جيڪي به شومن، يعني سڀيا سڀيا جا وڏا سڳهه هئا
 ڪي به راجا بمسار آجھو آسرو ڏنو. ته سڳهه ۾ اهي
 سڀ سڀيا سڀيا جا سڳهه راجگره جي آس پاس وھندا
 هئا تنهنجو پٽو ڏيکھڻ ڪا به ۽ مڃھڻ ڪا به ٻڌا سڳهه
 مان پوي نٿو.

هڪ ڏينهن راجا بمسار جو پٽ راجا شورو (अजातशत्रु)
 پنهنجن منترين سان پورنيما جي رات جو پنهنجي مڃل
 جي ڪٺ تي ويٺو هو. اوڏي مهل سندس من ۾ آيو ته
 سڀيا سڳهه جي ڪنهن وڏي سان جيڪو ملڻ
 تڏهن سندس منترين واري سر هر هڪ سڀيا سڳهه
 ۾ ٻڌا ٿي رهندڙ ٻڌا ڏرم جا سڀيا سڳهه
 ۾ پڪشڻ جي مڃل جو آستان سان ٻڌا ٿي رهندڙ ٻڌا ڏرم جا سڀيا سڳهه

کي انعام ۾ ڏيئي ڇڏيو هو. شهر جي ڍان ۽ ڀٽائڻ مان
سوط ڏنڊ پراڻو رکي رکي ۽ ڳوٺ ۽ ڳوٺ ڏان سان
ڪندو هو.

(۲) مڱڻ (मगध)

پڻ ڳوٺ جي زماني ۾ مڱڻ ۽ ڪوشل ڏيسن وڃڻ
پراڻو ڪٽاڙ هلندي رهندي هئي ۽ ٻئي ڏيس پوري
طرح هڪ مهاراجا جي حڪومت واري سرشتي جي چٽي
۾ ڦاسي پيا هئا. پر جيئن ته مڱڻ جو راجا بمسار ۽ ڪوشل
جو راجا پسند (प्रसेनजित) ٻئي سوط ۾ پيش هئا. تنهنڪري
سندن هڪ چٽي وارو راجا پراڻو لاءِ سڪدايڪ هو. ائين
پراڻو هو ته ٻئي راجائن ۾ ڳوٺ ۽ ڳوٺ ۾ خوب همٿائيندا
هئا. تنهن هوندي به سندن راج ۾ شرمڻ يعني گهوڙو
سنڀالڻ کي پنهنجي پنهنجي ڌرم جي آپدڻ ڏيڻ جي
آزادي هئي. نه رڳو ايترو پر بمسار راجا ته انهن شرمڻ
يعني سنڀالڻ کي رهن لاءِ جڳهون ڏيئي ۽ پيا بندوبست
ڪري کين همٿائيندو هو. ڳوٺ ۾ ڇڏڻ پهرين ڀيري
سنڀالڻ وٺي وڃڻ ۾ پڌارو ڏيڻ بمسار راجا اتي
پاڻڊو بهار ڀرسان وڃي کيس پنهنجي سنڀال ۾ هڪ اعليٰ
عهدو سويڪار ڪرڻ لاءِ پراڻو ڪئي. پر ڳوٺ ۾ پڻ
مريو ۽ تپسيا ڪرڻ واري فيصلي تي پڪو رهيو. ڳوٺ
جي ڀرسان اروويل (उरुविल) شهر ۾ وڃي ڪري هن ٽپسائن
شروع ڪيون. تان جو اُن ۾ هن تنو گمان جو وڃڻ
۽ ڏسو: ”ڏيگهڪاي“ جو سوط ڏنڊ ڏنڊ.

هڪ نه ٿي. انهيءَ وقت راجگرهه جي آس پاس سنڀاسين جي وڏن سنگهن جا چهر نيتائون رهندا هئا. اها ڳالهه جيڪڏهن ڌيان ۾ رکبي ته ايترو صاف نظر ايندو ته اجاڻسترو پنهنجي پٽا کان به وڌيڪ سنڀاسين جو آدرستڪار ڪندو هو. نه رڳو ايترو پر سندس ايامڪاريءَ ۾ مڱڻ ديس مان يگيه وغيره جو رواج ختم ٿيندو ويو ۽ ڌيري ڌيري سنڀاسي سنگهن جي مهما وڌندي رهي.

مڱڻ جي راجڌاني راجگرهه ۾ هئي. اهو شهر بهار پرديس ۾ ٽڪيا اسٽيشن کان ۱۶ ميل پري آهي. چئن ئي پاسن کان پهاڙ اٿس، جن جي وچ ۾ شهر وسيل آهي. شهر ۾ گهريلو لاءِ پهاڙن جي گهاٽين مان به رستا هئا، جنهنڪري دشمن کان شهر سولائي سان بچائي سگهيو هو. ممڪن آهي ته انهيءَ ڪري ئي اهو شهر پهاڙن جي وچ ۾ اڏيو ويو هو. مگر اجاڻستروءَ جي طاقت ايتري قدر وڌي ويئي جو هن پهاڙن جي ٻيٽ ۾ رهڻ جي ضرورت نه سمجهي. بد پڳوان جي پرزور واپس يعني ديهانت کان اڳ اجاڻسترو هڪ نئون شهر وسائڻ لڳو هو ۽ آخر اُتي وڃي پنهنجي راجڌاني ڪيائين.

اجاڻستروءَ کي ”وڻديهي پٿر“ به سڏيو ويو آهي. تنهنمان ائين پيو لڳي ته سندس مائو وڏيهه ملڪ جي هوندي. جين ڌرم جي ”آچارنگ“ شاستر ۾ ائين اشارو ڪيل آهي ته سندس مائو ”وڻدي“ راجائن مان هڪ راجا جي ڪنڀا هئي. پر ”ڪوسل سنڀيت“ جي بئين پاڳ

جي وڏي جي ساراھ، ڪٿي ۽ هرھڪ سان ملڻ لاءِ راجا کي وينتي ڪٿي. اوڏي مهل سندس گھر جو ويڇ ڇپن کي چنو لڳائي ويٺو رھيو. تڏھن اڃا تشعو ڪانئس بہ پڇيو. جواب ۾ هن پڳوان ٻڌ جي رستي ڪٿي ۽ ساڻس ملڻ لاءِ راجا کي مڃايو. جيتوڻيڪ سنگھن جي وڏن ۾ ٻڌ عمر ۾ سڀني کان ننڍو هو ۽ سندس سنگھ کي ٻڙيا ٿئي ٿورائي ڏينھن ٿيا هئا، تڏھن بہ ٻڌ سان ئي ملڻ جو فيصلو اڃا تشعو ڪيو ۽ ڀروار سوڌو درشن لاءِ جيوڪ ويڇ جي آنب وٺي ويو.

اڃا تشعو پنھنجي ٻٽا کي قيد ڪري، کيس ماري، پاڻ گديءَ تي ويٺو. مگر سندس ٻٽا جيڪو آدرستڪار سنڀالين ۽ شرمڻن کي ڏيندو هو اوڻوڻي آدر هي بہ ڏيندو رھيو. بمبار راجا جي موت کانپوءِ ٻڌ پڳوان آڪري راجگرھ ڏي نہ ويندو هو. مڻيون موقعو انھن مان هڪڙو هو جڏھن هو ويو هو.

راجا ٿيڻ کان اڳ ٻڌ جي سؤٽ ديودت، راجا بمبار کي پنھنجي طرف ڪري، ٻڌ پڳوان مٿان ’نيلگري‘ مست هاڻي چيڙڻ جو منصوبو سٽيو، سا ۽ ٻيون آهڙيون ڳالهيون وٺي پٽڪ شاستر ۾ لکيل آهن. پر انھن ۾ ڪيتري قدر سچ هوندو سو چوڻ ڏکيو آهي، پر ايترو صحيح ٿو لڳي تہ ديودت ئي بمبار جو هٿ هو ۽ شايد انهيءَ ڪري ٻڌ پڳوان راجگرھ کان پاسو ڪندو هو. پر جڏھن هو راجگرھ ۾ پڌاريو تڏھن ساڻس ملڻ ۾ اڃا تشعو کي ڪا بہ

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرت ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يست باب ۾ انهن داس ديس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سندو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گڻن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرت آهي چال يا گٽي. سو آريه شيد جو آرت ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاٿن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
وجهٽ کانپوءِ جيڪو اُناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
گهوڙن تي ڀرتي ڪري گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
جنگ جي هنر کان بنهه اُتواف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
راڄ هليو آيو. ۱۸۰۰ سال پوءِ ۽ ۱۸ سال
اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي. هوڏانهن
ويڌن ۾ ته هر هنڌ گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري پانءِ
ته ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سڀت سنڌو پرديش (يعني
سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر ويڌن ۾ ”داس“ يا
”داس“ بنهه مول شيدن جو آرٽ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

ٿو، ۽ هن وقت جي شيد ڪوشن ۾ به ساڳي معنيٰ ڏني وڃي ٿي. مطلب ته ”داس“ شيد جو مول آرت ”دانا“ ”آدار“ (Noble) ٿيڻ ڪپي. آويستا جي فرودين يست باب ۾ انهن داس ديس جي پٿرن جي پوڄا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ ۾ کين ”داهي“ ڪوٺيو ويو آهي.*

پراچين پُرشين يعني فارسي زبان ۾ ”سنسڪرت ’س‘ جو اچار ’ه‘ ٿيندو هو. مثلاً ”سپت سندو“ کي آويستا ۾ ”هست هندو“ چيو ويو آهي. ساڳي طرح ”داسي“ يا ”داس“ شيد ڦيرو کائي ”داهي“ ٿي پيو آهي.

آريه

آريه شيد ”ر“ ڌاتوءَ مان بڻيو آهي ۽ ڌاتن جي يارهن ”گڻن“ ۾ چٽي ڪٽي ”ر“ ڌاتو آيو آهي، اُتي سندس آرت آهي چال يا گٽي. سو آريه شيد جو آرت ٿئي ٿو گهرو يا مسافر. سمجهجي ٿو ته آريه لوڪن کي گهر مڪان ٺاهي ٿاڻينڪو ٿي وهڻ نه وڻندو هو. جيئن مغل قوم نين ۾ رهندي هئي، ساڳي طرح آريه لوڪ به شايد نين يا منڊپن ۾ رهندا هئا. هڪ ڳالهه ۾ سندن اها پُرمپرا اڄ تائين قائم آهي. بايلونيا ۾ يگيه ڪرڻ جو آستان وڏن مندرون جي حاٻن ۾ ٿيندو هو. هڙپا ۽ موهن جي دڙي ۾ جيڪي پراچين عمارتون ۽ کنڊهر ملن ٿا سي ڏسي ڄاڻن جو انومان آهي ته ”داهي“ لوڪن جا مندر ٿي

لابارن جي وقت هُوَ بابلونيا ۾ ويندا هئا ۽ لاٻاري
 وجهڻ کانپوءِ جيڪو آناج کين مزوريءَ ۾ ملندو هو سو
 گهوڙن تي ڀوڻي گهر کڻي ايندا هئا. ڪيشي قوم وارا
 جنگ جي هنر کان بنهه اڻواقف هئا. سو هنر هُوَ بابلونيا
 جي ماڻهن کان سکيا ۽ سڀني کان اڳ انهن ئي گهوڙن
 جو استعمال جنگين لڙڻ ۾ ڪيو.*

گهوڙيسوار فوج جي زور تي ڪيشي قوم جي گذش
 نالي بادشاهه عيسلي کان ۱۷۶۰ سال اڳ بابلونيا ۾ پنهنجو
 شهنشاهي راڄ قائم ڪيو ۽ کانئس پوءِ سندس پوين جو
 راڄ هليو آيو. ۱۸ سال ۽ ۱۸ سال اڳ ڪٿي به لڙائيءَ ۾ گهوڙن جو استعمال نٿو ملي؛ هوڏانهن
 ويدن ۾ نه هرهند گهوڙن جي مهما ڏيکاري ڪري ڀانءِ
 نه ڪيشي قوم سان سندن بلڪل ويجهو واسطو ڏيکاريو
 ويو آهي. تنهن مان صاف پتو ٿئي ته ”سپت سنڌوءَ“
 تي آريه لوڪن جي حملي جو سمو عيسوي سنه کان ۱۷ سؤ
 سال اڳ ٿي نٿو سگهي.

داس

آريه لوڪن جي اچڻ کان اڳ سِپت سنڌو پرديش (يعني
 سنڌ ۽ پنجاب) ۾ داس قوم جو راڄ هو. هن وقت ”داس“
 لفظ جي معنيٰ ”غلام“ ٿي ويئي آهي، پر ويدن ۾ ”داس“ يا
 ”داس“ بنهه مول شبدن جو آرٿ ”دينا“ يعني ڏيڻ ڪيو وڃي

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 125 *

L. W. King: A History of Babylon. (1915) P. 214 §

سرشتو وڌيڪ مضبوط ٿيندو ويو. وڏو ڊپ پنهنجي لوڪ ڀرڻ
پٺا جي گدي والاري ته به جنٽا کيس چوڻ نه چٽي.

(۵) وَجِي (वजी)

جن ڏيسن ۾ مهاجنن جي حڪومت جو سرشتو هو تن
۾ فقط ٽي سؤنتر راج وڃي بچيا هئا. هڪ هو وڃين جو
۽ ٻه هئا ٻاوا ۽ ڪشيناڙا جي مَل قوم جا. تنهن ۾ وڃين
جو راج پڪو ۽ سڪيو هو. پر انهيءَ راج جو خاتمو به جلد ٿيو
وارو هو. پر جيترو وقت اهو راج رهيو اوترو وقت ڀڄڻي ۽ جي
شڪر تاري وانگر چمڪو ڏنائين. ٻڌ يگوان به اهڙي ئي
مهاجنن جي حڪومت واري راج ۾ جنم ورتو. مگر شاڪي
قوم جي سؤنترن ٻهرئين ئي ناس ٿي رهي هئي. وڃي
قوم پنهنجي ايڪتا ۽ بهادريءَ جي زور تي ٻڌ يگوان
جي حياتيءَ ۾ پنهنجي سؤنترن ماڻي سگهي، جنهنڪري
انهيءَ قوم لاءِ سندس من ۾ آڌر هو. ”مها پرنبان ست“
۾ پري کان آيل لڳو ڀڻ کي ڏسي يگوان ٻڌ پنهنجي پڪشن
کي چوي ٿو: ”هي پڪشو جيسين تائين توهان ديوتا نه
ڏٺا آهن تيسين تائين هنن لڳو ڀڻ جي ٿوليءَ کي ڏسو.“
وڃين جي راجڌاني وٽشالي هئي پر انهيءَ جي آسپاس
وهندڙن کي لڳو ڀڻ سڏيندا هئا. سندن يورب پاسي
وڌيڪن جو راج هو، جتي جنگ جهڙو راجا ٿي چڪو
هو. ”لٽ وستر“ مان ٻٽو لڳي ٿو ته وڌيڪن جو آخرين
راجا سُمتر مثلاً نگر ۾ راج ڪندو هو. کانئس پوءِ وڌيڪن
جو راج وڃين جي راج سان ڳنڍيو ويو هوندو.

سان ڌوڻو ويو. اها ڳالهه وڊوڊپ جي ڪنهن وڃي پھتي ۽ تنهن مان ڪل پيس نه هو داسي پتر هو. جڏهن وڏو ٿي سامڻو ٿڌهن وڊوڊپ زور وٺي راج پنهنجي هٿ ڪيو ۽ پنهنجي ٻڌري پٽا پسند ڪي شراستيءَ کان شهر نيڪالي ڏني. پسند پنهنجي پاڻي جي راجا اجاڻشتروءَ وٽ اچو وٺ لاءِ چمڙاپوش ڪري راجگرهه ڏي هليو، پر واٽ تي ڏاڍا ڪشت ڏسي هو راجگرهه جي ٻاهران هڪ ڌرمشالا ۾ مري ويو.

پٽا جي موٽيءَ کانپوءِ شاڪي قوم تي حملو ڪرڻ جو وڊوڊپ فيصلو ڪيو. پر ڀڳوان ٻڌ هنڪي اهڙو اُپديش ڏنو جو به پيرا اهو ارادو ڦيرائي ڇڏيائين. پر ٽيون ڀيرو ٻڌ ڀڳوان کي وجهه ٿي نه مليو ۽ وڊوڊپ پنهنجو فيصلو عمل ۾ آندو. شاڪين تي حملو ڪري کين پوريءَ طرح جيتيائين. جيڪي سندن سرن ۾ آيا يا جيڪي ڀڄي ويا سي ٻچيا، باقي ٻين سڀني کي ٻارين ٻچين قتل ڪري سندن خون سان پنهنجو اڳيون آسن ڌوڻائين.

شاڪين کي ناس ڪري هو شراستيءَ ڏانهن موٽيو ۽ آچروڻي نديءَ جي ڪناري پنهنجي سينا جي چانوڻي هنيائين. ڇو ته تنهن وقت آسپاس جي علائقي ۾ ڪموسر ۾ سخت برسات اچي پوي ۽ ندي ٻوڙ ٻوڙان ڪري. انهيءَ ٻوڙ ۾ سينا سوڌو وڊوڊپ به غرق ٿي ويو. وڊوڊپ جي ڪهاڻيءَ مان پتو پوي ته مگڌ ديس وانگر ڪوسل ديس ۾ به هڪ راجا جي حڪومت وارو

ٿو ته پاوا جا مل ۽ ڪُسينارا جا مل هڪ ٻئي جي ڀرسان
 رهندا هئا. ٻنهي راجن ۾ ٻڌ جا ڪيئن شش هوندا هئا.
 ٻئي راج سونتر ته هئا ۽ ٻي ٻنهي جو ڀرپور وڃين جي
 چونڊيل مڪين جي راج جهڙو نه هو. بلڪ ائين به هجي
 ته وڃين جي بلوان راج ڪري ٿي ملن جا راج ايترو
 ٺڪاءُ کائي سگهيا.

(۷) چيتي (चेती)

هن راج بابت خير بن ٻڌ ڄاڻڪن - چيتي ۽ ويسنتر -
 مان پوي ٿي. راج جي راجڌاني سوئيٽيوٽي (سوئيٽيوٽي)
 هئي، اهڙي ۽ ريت چيتي ڄاڻڪ نمبر ۴۲۲ ۾ ڄاڻايل
 آهي، جنهن ۾ اُتي جي راجائن جي فهرست به ڏنل آهي.
 آخرين راجا اُچريا اُچريا ڪوڙ ڳالهايو ۽ پنهنجي پروهت
 جي سراپ ڪري نرڳ ۾ ويو. سندس پنڊ جي پٽ پروهت
 جي سرڻ ۾ ويا. پر راج ڇڏي وڃڻ لاءِ پروهت کين آگيا ڏني.
 اها آگيا قبوليندي هنن پنڊن ٿي ٻاهر وڃي الڳ الڳ پنڊ نگر
 اڏيا. سا ڪهاڻي به انهيءَ ڄاڻڪ ۾ ورنن ڪيل آهي.
 راجا ويسنتر (वेसन्तर) جي استري مڏي (يا مادري)
 مڏ (مڏر) ديس جي راجڪماري هئي. ويسنتر ڄاڻڪ
 جي ڪٿا مان معلوم ٿو ٿئي ته انهيءَ ديس کي چيتي ديس
 به چوندا هئا. ويسنتر جو پنهنجو ديس شو، انهيءَ چيتي
 ديس جي ڀر ۾ هو. اُتي جي شو راجا ڪيئن پنهنجون
 اکيون دان ۾ ڏنيون، سا ڪهاڻي ڄاڻڪ ۾ مشهور آهي.*
 * 'شو ڄاڻڪ' نمبر ۴۴۹

وڃين جي واڌاري لاءِ ٻڌ ڀڳوان جيڪو ستن نيمن جو اُپديش کين ڏنو انجو وستار ”مها پرنيان ست“ جي شروعات ۾ ”انگوتَر نڪايه“ جي سَڪَ نڀات ۾ ڏنل آهي. ”مها پرنيان ست جي اَنڪتا ۾ انهن نيمن جي کولي ٿيڪا ڪئي ويئي آهي. انهيءَ مان اهو به پتو پوي ٿو ته وڃين جي راڄ ۾ هڪ قسم جي جوري يعني پنڄاڻ جو رواج هو ۽ اڪثري بي گناهن کي سزا نه ملندي هئي. سندن قانون به لکت ۾ هئا ۽ قانونن جي پيروي ڪرڻ ۾ پوري ڪوشش ڪندا هئا.

(۶) مَل (मल)

مل قوم جو راڄ وڃين جي اُڀرندي ۾ ۽ ڪوسل ديس جي اُلهندي پاسي هو. هن ديس ۾ به وڃين وانگر چونڊيل مڪين جي راڄ جو سرشتو چالو هو. پر مَکَن جي وچ ۾ اندريون قوت پڻ هئي ويو. هڪڙا پاوا جا مَل ۽ ٻيا ڪُسينارا جا مَل سڏجڻ لڳا. مگد ديس مان ڪوسل ديس ڏي وڃڻ لاءِ ملن جي ديس مان لنگهڻو پوندو هو. انهيءَ ڪري ٻڌ ڀڳوان ڪئين ڀيرا انهيءَ رستي آيو ويو هو. ٻڌ ڀڳوان پاوا ۾ رهندڙ چنڊ لوهار وٽ پوچڻ کائڻ، جنهن ڪري بيمار ٿي پيو. اُتان جڏهن ڪسينارا لاءِ نڪتو تڏهن وات تي ٿي پُر زور اڻ پراپت ڪيائين. هن وقت انهيءَ هنڌ هڪ ننڍو اُستوپ يعني ٻڌ مندر آهي، جنهن جي درسن ڪرڻ لاءِ ٻڌ جاتري اتي ويندا آهن. پاوا يا پڊوٿا ڳوٺ به ڀرسان آهي. انهيءَ مان لڳي

شڪارين کي ساڻ ڪري سندس پٺيان پيو نه آهي.
 چند پرديوت راجا هڪ نقلي هاڻي تيار ڪرايو ۽ حڪم
 ڏنائين ته اهو نقلي هاڻي وٺس ديس جي سرحد تي ڇڏي
 اچو. راجا ادين جان ٿي ٻڌو ته منهنجي سرحد تي هڪ
 نئون هاڻي اچي نڪتو آهي تائين انهيءَ جي پٺيان پيو.
 سو ڏسي نقلي هاڻيءَ اندر چيڪي اڪل ماڻهو هوا تن
 وٺي هاڻيءَ کي ڊوڙايو ۽ چند پرديوت جي راج جي حد
 اندر لنگهي ويا. جيئن ادين راجا انهيءَ ڪوڙي هاڻيءَ
 پٺيان ڪاهيندو ويو تيئن راجا چند پرديوت جي گهٽ
 سپاهين راجا کي پڪڙي ورتو پوءِ کيس اچين ۾ ڪڍي ويا.
 جڏهن چند پرديوت وٽ آڻي حاضر ڪيائونس تڏهن
 چيائينس ته: ”مون کي هاڻي پڪڙڻ وارو منتر سيڪار نه
 مان توکي اُمالڪ ڇڏي ڏيان. جي نه ته توکي قتل
 ڪندس.“ پر راجا ادين نه سندس لالچ ۾ ڦاٿو ۽ نه
 سندس ڌمڪيءَ کان ٻڌو. جواب ڏنائينس ته: ”مون کي
 نمسڪار ڪري هڪ شش جي نائي منتر جو اڀياس
 ڪندين ته بيشڪ توکي منتر سيڪاريندس ۽ پيءُ صورت
 ۾ توکي جيڪي وڻي سو ڀلي ڪر.“

راجا پرديوت وڏو آيماني هو، سو اها ڳالهه کيس
 نه آڻڻي. پر هوڏانهن ادين کي ماري منتر به ڇت ڪرڻ
 سو کيس مناسب نه لڳو. سو پڇيائينس ته: ”پلا بڻي
 ڪنهن کي اهو منتر پڙهائيندين؟ منهنجي ئي ڪنهن
 ماڻهوءَ کي منتر سيڪاريندين ته به توکي ڇڏي ڏيندس.“

ويستئر جاٽڪ موجب ويسنتئر راجڪمار رڳو نه پنهنجو 'منگل' هائي، پر استريءَ به ٻار براهمن کي دان ۾ پيٽا ڏنا. اها ڪٿا به ويسنتئر جاٽڪ ۾ ڏنل آهي. تنهن مان ايترو ثابت ٿو ٿئي ته شو (شيو) ۽ چيتيه (چيديو) جي ديسن ۾ براهمن جي وڏي مهما هئي، ۽ اهي راج مڙيوئي الهندي پاسي هوندا. ٻڌ جي سمي ۾ شو ۽ چيتيه جا نالا ڄاڻل هئا. پر اها ڄاڻ نئي پوي ته ٻڌ ڀڳوان ڪو انهن راجن ۾ ويو هو. نڪا ڪا اها ئي خبر ٿي پوي ته جهڙيءَ طرح مگد راج ۾ انگ راج سمانجي ويو اهڙيءَ طرح هي راج به ٻئي ڪنهن راج اندر سمانجي ويا هئا. ڪڇ به هجي پر ايترو بيشڪ چئي سگهجي ٿو ته انهن ٻنهي راجن سان ٻڌ ڀڳوان جي حياتيءَ جو ڪنهن به قسم جو واسطو نه هو.

(۸) وٽس يا (وٽس)

وٽس ديس جي راجڌاني ڪوسمبي (ڪوشامبي) هئي. ٻڌ جي سمي ۾ چونڊيل مڪين جي راج وارو سرشتو ختم ٿي چڪو هو ۽ ائين لڳي ٿو ته ادين (ادين) نالي هڪ عياشي راجا اتي راج ڪندو هو. ”تمهد اُنڪتا“ ۾ هن راجا جي ڪٿا هن ريت ڏنل آهي:-

وٽس جي راجا ادين ۽ اجين جي راجا چندپرديوٽ (چندپريوت) وچ ۾ سخت دشمني هئي. جنگ ۾ ادين کي جيتڻ ڏکيو سمجهي راجا چندپرديوٽ کيس گرفتار ڪرڻ جو هڪ منصوبو سڏيو. راجا ادين هاڻين کي پڪڙڻ جو هڪ منتر ڄاڻندو هو. جهنگل ۾ هاڻي آيو ته اهي ۽ هو

اوت وارو ڀرو هٿائي ڇڏيائين. تڏهن ٻنهي کي ڀرديوت جي چالبازيءَ جو پتو پيو ۽ ٻئي مرڳو هڪ ٻئي تي اکن ڇڪن ٿي ويا. ٻنهي صلاح ڪري اوتنيءَ مان ڀڄڻ جو منصوبو رٿيو. واسودتا پنهنجي پتا کي نياپو موڪليو ته منتر سڳو لاءِ شپ مهورس ٿي، هڪ ٻوٽي گهرائڻ لاءِ مونکي هڪ هاڻڻي گهرجي. پوءِ جڏهن راجا ڀرديوت باغ ۾ شعل ڪرڻ ويو تڏهن ادين ۽ واسودتا ٻئي ڀرديوت هاڻڻيءَ تي سوار ٿي ڀڄي نڪتا. ادين ته هاڻيءَ جي سواريءَ ۾ نهايت هوشيار هو. خبر ٻڌندي راجا ڀرديوت سندن پٺيان سپاهي ڀڄايا، جي سڳ وٺي اچي وٺڻ پهتا. پر اهڙي وقت ڇا ڪجي سو اڳيئي واسودتا ڪماريءَ سوچي ڇڏيو هو. ڀڄڻ ويل پتا جي خزاني مان سونن سڪن جون ڪئين ٿيلهيون پاڻ سان کڻي نڪتي هئي. سو هڪ ٿيلهي کولي سونا سڪا ڪڍي وات تي اڇلائيندي ويئي. سڪا ڏسي سپاهي اهي سڪا ڳولھڻ ۽ چونڊڻ ۾ لڳي ويا. ايتري ۾ ادين وجه وٺي هاڻڻيءَ کي ڪاهي اڳڀرو نڪري ٿي ويو. پر ٿوري وقت کانپوءِ سندس پيڇو ڪندڙ سپاهين وري اچي ٿي کين گهٽيو، ته راجڪماريءَ وري بي ٿيلهي ڪڍي ساڳيءَ طرح اڏائي ٿي ڇڏي. انهيءَ ريت وات تي سڪا اڇلائيندي ٻئي ڇٽا ڀڄندا اچي ڪوشامبيءَ ۾ نڪتا.

ادين بابت هڪ ٻي ڪٿا به ڀرسي آهي. هڪ ڀيري راند کيڏڻ واسطي هو پنهنجي باغيچي ۾ ويو. اتي ڪا

آدين جواب ڏنو ته: ”ڪهڙي به رستري يا ڪهڙو به پرش مونکي پرڻام ڪري شش جي ڏاٽي منتر جو اڀياس ڪندو ته اها وديا مان کيس ڏيندس.“

چنڊ پرديوت جي ڪنيا واسل دتا (वासवदत्ता) هڪ ڏاڍي چتر ڪماري هئي. منتر گرھڻ ڪرڻ لاءِ بيشڪ لائق هئي. واسل دتا جو آدين سان گڏجڻ کيس نيڪ نٿي لڳو. نيٺ هڪ بهانو بنائي آدين کي چيائين ته منهنجي گهر ۾ هڪ ڪپڙي داسي آهي. پردي پٺيان ويهي هوءَ توکي نمسڪار ڪندي ۽ شش بطجي توکان منتر سکندي. منتر جي شڪتي کيس ملي ويئي ته آڻ توکي آزاد ڪري پنهنجي راڄ ۾ پهچائي ايندس.“

آدين اها ڳالهه قبول ڪئي. هيڏانهن وري پرديوت بهانو بڻائي واسودتا کي چيو ته، ”هڪ ڪوڙ هئي شخص کي هاڻي قاسائڻ جو منتر اچي ٿو. کيس ڏسڻ بنا تون کيس نمسڪار ڪري کائڻس اهو منتر سکي اچ.“

انهيءَ کان پوءِ واسودتا راجڪماري پردي پٺيان ويهي، راجا آدين کي نمسڪار ڪري، منتر گرھڻ ڪرڻ شروع ڪيو. منتر سکندي ڪن اکرن جو اچار سندس واٽ مان ليڪ نه نڪتو. ناراض ٿي آدين چيس ته، ”ڙي ڪپڙي! تنهنجا چپ بلڪل ٿلهڙا ڏسجن.“ اهو ٻڌي راجڪماري بگڙي ۽ چيائينس ته، ”ڙي ڪوڙ هئا، تون مونکي ڪپڙي ٿو سڏين؟“

آدين واڙو ٿي ويو ته نيٺ هي ڪهڙو معاملو! سو

ڪورويہ (कौरव) راجا جو راج هو. پر اهو پتو نٿو پوي ته اُتي حڪومت جو ڪهڙو سرشتو چالو هو. ٻڌ جي پڪشو-سنگھ لاءِ هڪ به وهار نه هو. اُپديش ڪندي جڏهن هن ديس ۾ اچي پهچندو هو ته ٻڌ ڀڳوان ڪنهن وٽ هيٺان يا اهڙي ٻئي هنڌ اچي ديرو ڪندو هو. پر ايترو سمجهجي ٿو ته هتي ٻڌ جا اُپديش ٻڌ لاءِ ڪئين ڪانگي هوا. راشٽرپال نالي هڪ ڌنوان جوان منجهائن وڃي پڪشو ٿيو، سا ڪٿا ”مجھم نڪايه“ ۾ وڏي وستار سان لکيل آهي. ته ڪرو ديس جي ”ڪماسدم“ (ڪلماشدميه) نالي نگر جي ڀرسان ڀڳوان ٻڌ ”ستپنان“ (सतिपत्तिन) جهڙن ٻين اُترستن جو اُپديش ڪيو، سا ڳالھ ”ستپتڪ“ ۾ چيل آهي. انهيءَ مان لڳي ٿو ته اُتي جي جنما ٻڌ جو آدرستڪار ڪندي هئي. مگر حاڪمن ۽ افسرن ۾ سندس ڪو ڀڳت نه هو ۽ انهن ۾ وڌڪ ڌرم جو سڪو زور هو.

(۱۰) ۽ (۱۱) ڀنڄال (ڀانڄال) ۽ مڇ (مڇسيم)

اُتر ڀانڄالن جي راجڌاني ڪمپل (ڪامپليه) هئي، سا ڳالھ ”جاڪ اُنڪٿا“ ۾ ڪئين ڀيرا اچي ٿي. پر مٿس ديس جي راجڌانيءَ جو ڪوبه پتو نٿو پوي. تنهن مان لڳي ٿو ته ٻڌ جي سمي ۾ اُهي ٻئي ديس ڪو خاص ناميارا نه هئا. هن ديس ۾ ڀڳوان ٻڌ جائزا نه ڪئي هئي. انهيڪري اُتي جي ماڻهن ۽ شهرن بابت ٻڌ گرنٿن ۾ ڪو خاص ذڪر نه ڪيل آهي.

ننڍ ڪٽي ويس. سندس ويجهو هڪ وٺ هيٺان ٻنڊول
پارڊ وڃ (पिंडोल भारद्वाज) سنياسي وينو هو. راجا کي ستل
ڏسي سندس راڻيون ٻنڊول پارڊ وڃ وٺ ويون ۽
سندس اُڀديش ٻڌنديون رهيون. تان جو راجا اُدين سڃاڻڻ
به ٿيو ۽ غصي ۾ اچي ٻنڊول پارڊ وڃ جي سرير مٿان
لال ماکوڙا وسائڻ جي ڪوشش ڪيائين. اهڙي واقع
ڏي ”سنيٽ نڪايه“ جي اُنڪٽا ۾ اشارو ڪيل آهي.
پر پوءِ ٻنڊول پارڊ وڃ جو اُڀديش ٻڌي اُدين راجا ٻڌ ڀڳوان
جو آپاسڪ بڻجي ٿو.

’اُنڱوٽر نڪايه‘ جي اُنڪٽا ۽ ڏمهند اُنڪٽا ۾ چيل آهي
ته ڪوشامبيءَ ۾ گهوشت، ڪُڪٽ، ۽ پاوارڪ نالي ٽي
سريشت پرش هوا. انهن ٻڌ ڀڳوان جي پڪشن ۽ سنياسين
جي رهڻ لاءِ آهستي آهستي، گهوشت آرام، ڪڪٽ آرام
۽ پاوارڪ آرام نالي ٽي وهار جوڙيا. * اُدين جي هڪ
مڪي راڻي ساموڻي ۽ سندس داسي ڪُڪٽرا (ڪڪجائٽرا)
ٻئي ٻڌ ڀڳوان جون پرڌان پڳنيائون هيون. انهن ڪٿائن
مان معلوم ٿو ٿئي ته جيتوڻيڪ اُدين راجا ڪو خاص طرح
شرڌالو نه هو، ته به ڪوشامبي واسين ۾ ڪيترا ٻڌ جا پڳت
هوا ۽ چاهيندا هوا ته پڪشن جي جيوت سک ۾ گذري.

(۹) ڪُرُو (कुरु)

ڪُرُو ديس جي راجڌاني انڌرپرست نگر ۾ هئي.
ايتري جاڻ پوي ٿي ته ٻڌ جي سمي ۾ هن ديس ۾

* ڏسو: ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچي“ صفحو ۲۳۷-۲۴۵

ارڻاٺ هو (بابري براهمن) آشوک راج ۽ آلڪ راج جي آس پاس گوداوري ندي جي ڪناري پکشا وٺي ۽ ڦل ڦول کائي پنهنجو نرواه ڪندو هو.

آنڪتا ۾ چيل آهي ته آسمڪ ۽ آلڪ ٻئي آنڌرا (آنڌڪ) راجهه جا راجا هئا ۽ ٻنهي راجن جي وچ ۾ بابري براهمن پنهنجن سورهن شش سويت هڪ ٿاڻو بنايو، جو آهستي آهستي وڌندو ويو. اسين چئي سگهون ٿا ته وڻڊڪ ڌرم پرچارڪن جو ڏکڻ هندوستان ۾ اهو پهريون ٿاڻو هو. ٻڌ يا سندس سمي جا پڪشو اوستائين نه پهتا هئا، انهيڪري ٻڌن جي شاسترن ۾ انهن راجن جي ڪا خاص جاءِ نٿي پوي. پر تڏهن به ٻڌ جي ڪيترائي اوستائين وڃي پهتي هئي. سا ٻڌي ڪري بابريءَ پنهنجن سورهن ششن کي ٻڌ جو درشن ڪرڻ لاءِ موڪليو. اهي جاترا ڪندي مڌيه ڏيس ۾ وڃي پهتا ۽ نيٺ راجگرهه ۾ پڳوان ٻڌ سان ملي سندس شش ٿيا. اهي سڀ ڳالهون ”پارايط وگ“ ۾ ملن ٿيون. پر تنهن کانپوءِ موٽي ڪري هنن گوداوريءَ جي ڏيس ۾ اُڀرڻ ڪيو، اهڙي ڪا خبر نٿي پوي.

(۱۴) اُونٽي (अवन्ती)

اُونٽي ڏيس جي راجڌاني آجپن ۽ اُتي جي راجا چندپرديوت بابت ڪافي خبر ڏنل آهي. جڏهن چندپرديوت بيمار پيو تڏهن مگڌ ڏيس جو پرست ويڇ جيڪو ڪوٽمار پرتيه (जीवक कौमार्यभृत्य) کيس سڄو ڪرڻ لاءِ

(۱۲) شورسين (شورسين)

سورسين ديس جي راجڌاني مڌرا (مٿرا) هئي. اُتي اُونتي پتر نالي راجا جو راج هو. ورڻ آشرم ڌرم بابت جيڪا گفتگوءَ راجا اُونتي پتر ۽ مهاڪاٿياين جي وچ ۾ ٿي، تنهن جو بيان ”مجهڻ نڪايه“ جي ’مڌرست‘ ۾ ڏنل آهي. هن ديس ۾ ڀڳوان ٻڌ ڪو ايڪڙ ٻيڪڙ ويو هوندو. ”انگوترنڪايه“ جي پنڇڪ نڀاٽ جي هيٺ لکيل ست مان لڳي ٿو ته کيس ’مڌرا‘ شهر ڪو خاص طرح نه وڻندو هو.

पंचिमे भिक्षवे आदीनवा मधुरायं । कतमे पंच ! विसमा, बहुरजा,
चण्डसुनरवा, वाल्यकखा, दुल्लभपिण्डा । इमे खो भिक्षवे पंच आदीनवा
मधुरायं ति ।

ارڻاٺ هي پڪشوتو، مٿرا نگر ۾ هي پنڇ دوش آهن. اهي ڪهڙا پنڇ. اُتي جا رستا ڪڙڙ ڪڙڙ آهن؛ اُتي ڏوڙ ڏاڍي وسي ٿي؛ ڪتا چٽا آهن؛ پڪش بي رحم آهن ۽ اُتي پڪشا ڏکي ٿي ملي. هي پڪشوتو مٿرا ۾ اهي پنڇ اوڻايون آهن.

(۱۳) آسڪ (آشڪ)

ست نڀاٽ جي پاريٽ وگ جي شروعات ۾ جيڪي وڏگائون آهن تن مان معلوم ٿو ٿئي ته اسمڪن جو راج گوداوري نديءَ جي آس پاس هو. شراوستي ۾ رهندڙ ٻايري نالي ٻراهمڻ پنهنجا سورنهن شش وٺي هن راج ۾ رهيو هو.

सो अस्म कस्स विसये अलकस्स समात्ते ।

वसी गोदावरी कूले उज्जैन च फलेन च ।

ڪهاڻين مان ايترو معلوم ٿئي ٿو ته پرديوت هڪ شوخ ۽ ظالم حاڪم هو.

ٻڌ ڀڳوان راجا پرديوت جي راج ۾ ڪڏهن به نه ويو هو. سندس مکيه شمشان مان هڪ يعني مهاڪاٿياين راجا پرديوت جي پروهت جو پٽر هو. پٽا جي مرثيوءَ کانپوءِ کيس پروهت پڌ پراپت ٿيو. پر اهو پڌ نه ماڻي هو مڌيه پرديس ۾ هليو ويو ۽ وڃي ٻڌ جو پڪشو (شش) ٿيو. جڏهن مهاڪاٿياين (महाकात्यायन) وري پنهنجي ديس موٽيو تڏهن راجا پرديوت ۽ ٻين سندس ڏاڍو آدرستڪار ڪيو. * مٿرا جي راجا اُونتي پٽر ساڻ جاتي پيد بابت مهاڪاٿياين جو جيڪو سنواڻ ٿيو سو ”مجهڻ نڪايه“ جي ”مڌر“ يا ”مڌريه“ ست ۾ ورڻن ڪيل آهي. جيتوڻيڪ هيڏانهن اُچين ۽ هوڏانهن مٿرا ۾ مهاڪاٿياين پرست هو، تڏهن به ائين نٿو لڳي ته ٻڌ ڀڳوان جي جيئري مٿرا ۾ ٻوڏ مت جو ڪو خاص پرچار هو. ٻڌ جا پڪشو (شش) بلڪل ٿورا هئا. انهيءَ ڪري هن ديس ۾ ٻڌ ڀڳوان اهڙي آگيا ڏني هئي ته پنج پڪشو گڏجي سندس بدوان بڻي ڪنهن پڪشو کي سنگهه ۾ داخل ڪري سگهيا ٿي. انهيءَ ڪارج لاءِ مڌيه ديس ۾ گهٽ ۾ گهٽ ويهن پڪشن جي ضرورت ٿيندي هئي.

* ڏسو: ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچيه“ صفحو ۱۶۵-۱۶۸
 ۽ ڏسو: ”مهاوگ“، ڀاڳ- آئون، ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچيه“
 صفحو ۳۰-۳۱

اُچين ويو. پر ديوت راجا نهايت تر دٿي ۽ بي رحم هو، جنهنڪري سندس نالي اڳيان ”چنڊ“ يعني شوخ شبد لڳايو ويندو هو. انهيءَ لچڻ جي جيوڪ ويڇ کي پوري طرح ڄاڻ هئي. راجا کي دوا ڏيڻ کان اڳ، جهنگل ۾ وڃي دوا ٺاهڻ جي بهاني، هن ڀڌوڻي (مڌڌڻي) نالي هاڻي راجا کان گهرائي ورتي. پوءِ راجا کي دوا موڪلي هو امالڪ هاڻيءَ تي سوار ٿي اچين مان ڀڄي نڪتو. هيڏانهن دوا پيئندي راجا کي سخت الٽيون اچي ٿيون. ڪروڌ ۾ پرڃي راجا حڪم ڪيو ته جيوڪ ويڇ کي ڪنڀي وٺي اچو. پر جيوڪ نه اُٿان نڪري ويو هو. سندس پٺيان پوڻ لاءِ راجا ڪاڪ نالي هڪ داس کي روانو ڪيو. ڪاڪ پٺ وٺندي ڪڙشامي ۾ وڃي جيوڪ کي پڪڙيو. تڏهن جيوڪ هنڪي، دواسان مليل آڻڻو کائڻ لاءِ ڏنو، جو کائي هو ڏاڍو بي حال ٿي پيو. پوءِ جيوڪ وري ڀڌوڻي هاڻيءَ تي چڙهي مزي ۾ راجگرهه وڃي نڪتو. جڏهن بيماري لٿس ۽ اڳي جهڙو ندرست ٿيو تڏهن پر ديوت راجا ويڇ تي خوش ٿيو ۽ سندس لاءِ ’سويڪ‘ (सुविक) نالي وسترن جو جوڙو سرويا طور راجگرهه ۾ پيٽا طور موڪليائين.*

هن ڪهاڻيءَ ۽ ”ڌمڀڌانڪتا“ واري ڪهاڻيءَ ۾ گهڻي مشابهت نظر اچي ٿي. مگر ائين چوڻ ڏکيو آهي ته هڪ مان ٻي ٺهي هئي يا ٻئي ڌار ڌار ٺهيون هيون. پر ٻنهي * ”مهاوگ“ پاڳ اٺون

۾ سونهري وستر موڪلي ڏنو. انهيءَ سونهري وستر مٿان ٻڌ ڌرم ۽ سنگهه جي گُڻن جو ورنن قيمتي زريءَ جي ڪم ۾ ٿيل هو. اهو ليک پڙهي ڪري پڪو سامت ڪي ٻڌ ڌرم جي ڏن لڳي ويئي ۽ اُنٺ ۾ راج پاٺ ڇڏي ڪري هو راجگرهه تائين پيدل ويو.

راجگرهه ۾ هڪ ڪمپاڙ جي گهر ۾ ٻڌ سان ڪيئن ملاقات ٿيس ۽ ٻڌ کيس ڪهڙو اُپديش ڏنو ۽ آخر هڪ مست گانءَ کيس ڪيئن ماري وڌو، سو سڀ ”ڌاڻو وپنگ ست“ ۾ ڏنل آهي.

گذار ۽ سندن راجڌاني ٽڪششلا بابت بيان ”جاڻڪ اُنڪتا“ ۾ ڪيترن هنڌن تي ڏنل آهن. ٽڪششلا نه رڳو ڪلا ۽ ڪاريگريءَ ۾ پُر وديا ۾ نه واڌارو ڪيو هو. ديس ديسانتر جا پراهمڻ ڪمار ويد آڀياس لاءِ ڪتري ڪمار ڌنڻش وديا لاءِ ۽ راج نيتي سڪڻ لاءِ ۽ جوان وٽس شلپ ڪلا ۽ پيدا ٿڌا سڪڻ لاءِ ٽڪششلا ۾ ايندا هئا. راجگرهه جي نامياري ويڇ جيوڪ ڪڙمار پرتي نه ٽڪششلا ۾ آيو ويد جو آڀياس ڪيو هو. هندوستان ۾ سڀ کان پراچين ۽ پرست وڻو وديالو ٽڪششلا ۾ ئي هو.

(۱۶) ڪنڊوج (ڪامڊوج)

پروفيسر رهائيس ڊيوڊس جو رايو آهي ته ڪنڊوج جو راج اُتر-آلهندي پاسي هو ۽ راج جي راجڌاني دوارڪا ۾ هئي. * پر ”منجهرنڪاڀ“ جي آسلاين ست ۾ ”يونڪڙبوجس“

(۱۵) گمڌار (گانڌار)

هن ديس جي راجڌاني تڪسلا (تڪششلا) هئي. هن ديس ۾ پُڪسائي (پوکوسايتي) نالي راجا راج ڪندو هو. هن پنهنجي وڏيءَ ڍر ڪندي اوستا ۾ راج پات ٿيا ۽ ڪيو ۽ راجگرهه ٺاهين پڳ جا ترا ڪندي وڃي پڪشو سنگهه ۾ داخل ٿيو. پوءِ وڻ جا پن چونڊيندي يا وستر ڳولهندي هڪ چريءَ کان ڪيس ماري وڌو. اها ڪتا ”مجهڙ نڪايه“ جي ڏاڏو وڻنگ ست ۾ ڏنل آهي. هو تڪششلا جو راجا هو. بمبهار راجا ساڻ سندس مٿي ڪيئن ٿي، تن ڳالهين جو تفصيلوار بيان هن ست جي اُنڪتا ۾ ملي ٿو. انهن ڳالهين جو سار اُنش هي آهي:-

تڪششلا جا ڪي واپاري راجگرهه ويا. بمبهار راجا هميشه جيان آدرستڪار ڪري سندن راجا جي رهت رهڻيءَ بابت پڇيو. جڏهن ڪيس ٻڌايو ويو ته تڪششلا جو راجا هڪ نهايت سچڻ پرش آهي ۽ عمر ۾ به سندس جيڏو آهي تڏهن بمبهار جي من ۾ هن لاءِ پري ۽ آدر آهن ٿيو. پوءِ انهن واپارين جي ڀل معاف ڪري پڪوسات راجا ڏي هڪ مٿي جو سندن پوکلياڻين. تنهن تي پڪوسات راجا بمبهار تي ڏاڍو پرسن ٿيو. وقت وٺي مگڌيس مان آيل واپارين مٿان ڀل هن به معاف ڪري ڇڏي ۽ پنهنجن نوڪرن هٿان ۽ واپارين ساڻ بمبهار راجا لاءِ ”اُن پنڇرنگي“ قيمتي دُشانو پيٽا طور موڪلياڻين. بمبهار راجا انهيءَ پيٽا جي بدلي ۾ هڪ سهڻي نوڪريءَ

ڪامبوج جي رهواسين جي هڪ اهڙي مڃتا هئي
 ته جيئن، ماکوڙا ۽ پتنگ وغيره مارڻ ڪري آئو شدي
 ٿئي ٿي.

کيڏا پتڻا ۽ ٻهڪا ।

هَنتوا کيمِ سوججتي مڪيخڪا ۽

एते हि धम्मा अनरीयरूपा ।

ڪمبوجڪانن ویتھا बहुन्नं ।

ارٿاف ڪيٿا، پتنگ، سانپ، ڏيڏو، جيسه ۽ مڪيون
 مارڻ ڪري منش شد ٿئي ٿو. هن قسم جي آزماري ۽
 مڃتا ڌرم ۾ ڪامبوج جي جنم مڃتا رکي ٿي. هن مان
 لڳي ٿو ته هن زماني جي سرحدي قومن وانگر ٿڏهن جا
 ڪامبوج ماڻهو پئتي هئا.

”منورث پورٽي“ اٽڪٽا ۾ مهاڪين (مهاڪپين) جي
 ڪهاڻي آئي آهي. سرحدي ڏيس جي ڪڪڙوئي (ڪڪڙوٽوئي)
 نالي راجڌانيءَ ۾ مهاڪين نالي هڪ راجا راج ڪندو هو
 ۽ پوءِ ٻڌ ڀڳوان جي مهما ٻڌي ڪري مڌي ڀر ڏيس ۾
 ويو. چندر پاپڳ ٿڌيءَ جي ڪناري ڀڳوان ٻڌ جو ڪرشن
 ٿيس. انهيءَ اسٿان ئي ڀڳوان کيس سندس منتران سوتو
 پڪشو سنگهه ۾ داخل ڪيو وغيره.*

مهاڪين راجا هو ۽ ڪڪڙوئيءَ ۾ راج ڪندو هو، سا
 ڳالهه سنڀڪت نڪايه جي اٽڪٽا مان ثابت ٿئي ٿي. مگر
 انهيءَ ڳالهه جو پتو نٿو پوي ته ڪڪڙوئي راجڌاني

واڪي آهي، يعني ته هن ديس جو يون ساڻ اشارو ڪيل آهي. انهيءَ مان معلوم ٿو ٿئي ته هي ديس گانڌار ديس جي به پريئين پاسي هو. ساڳئي ست پر چيل آهي ته يون - ڪامبوج ديس پر آريه ۽ داس اهي ئي به جانيون رهن ٿيون ۽ ڪڏهن آريه ڦري داس ۽ ڪڏهن داس ڦري آريه ٿين ٿا. ڪن جاڪ ڪٿائن پر صفا لکيل آهي ته گانڌار جي ديس ۾ وڙڻ آشرم ڌرم پکيءَ طرح قائم ٿي ويو هو. خود تڪشيشلا ۾ ڪيترا سيڪاري بندڙ ڳرو ٻراهمن جاتيءَ جا ٿي هوندا هئا، پر ڪامبوج ديس ۾ چاٽر وڙڻ ڌرم پير نه کوڙيو هو. انهيءَ ڪري اهو قبول ڪرڻو پوندو ته ڪامبوج ديس گانڌار ديس جي هن پاسي هو.

”ڪٽال (Katal) جاڪ“ جي اُنڪا مان پتو پوي ٿو ته هن ديس جا ماڻهو جهنگلي گهوڙا پڪڙڻ ۾ ڏاڍا قابل هئا. جهنگلي گهوڙا جڏهن ڪنهن هنڌ پاڻي پيئڻ ايندا هئا ته پاڻيءَ ۾ ڪانن مٿان ۽ اوسي پاسي جي گاه مٿان هي شخص ماکيءَ جي چٽ ڏيئي چڙهندا هئا. گاه چرندي چرندي گهوڙا هنن ماڻهن هٿان اڏيل هڪ حاٽي ۾ گهڙي ويندا هئا. گهوڙن جي اندر گهڙندي ئي اهي شخص، لوڙهي جا دروازا بند ڪري آهستي آهستي گهوڙن کي پڪڙي وٺندا هئا. (ساڳيءَ ريت هن وقت به مسور ۾ هاڻي پڪڙبا آهن.) گهوڙا پڪڙي ڪامبوج جي سؤداگرن کي وڪڻندا هئا، جي وري گهوڙا وٺي وڃي مڌيه ديس جي بنارس ۽ ٻين نگرين ۾ وڪڻندا هئا.*

* مثال لاءِ ڏسو تظہ لنال جاڪ

(۲) ڪوسل راج ڪُل

ديون چيو ته - ”هي ڪوسل ڪُل سينا ڪري، واهن ڪري، ڏن ڪري سڪي آهي ۽ انهيءَ ڪري بوڌيستو جي جنم لاءِ نيڪ ۽ اُنڪول آهي.“ تنهن ئي ٻين ديون وراڻيو ته، ”اهو ڪُل هڪ نيچ مائنگ جاتيءَ مان اُنهن ٿيو آهي. اهو ڪُل ماما پتا طرفان شد خاندان جو نه آهي. ڪُل جو ڌرم هڪ گهٽ ڌرم آهي. انهيءَ ڪري جنم لاءِ نيڪ نه آهي“

(۳) وڻش راج ڪُل

هڪڙن ديون چيو ته، ”هي وڻش راج ڪُل سڪيو ۽ پڪو آهي. ديس سڪي هٽڻ ڪري جنم وٺڻ لاءِ نيڪ آهي.“ ٻين وري چيو ته، ”هي ڪُل سادو سودو ۽ شوخ سپاو جو آهي. هن ڪُل ۾ ڪيترن راجائن جو جنم ڌارين ۽ ٻاهرين منجهان ٿيو آهي. ٻيو ته هن ڪُل ۾ هن وقت جو راجا ناستڪ آهي. انهن سڀني ڳالهين ڪري بوڌيستو جي جنم لاءِ نيڪ نه آهي.“

(۴) وڻشاليءَ جو راجا

ڪن ديون چيو ته - ”هي وڻشاليءَ جي مها نگري سڪي، سهڻي، سگهي، داني، ماڻهن سان ڀريل، مڪانن ۽ محلن سان سينگاريل، گلن ڦلن جي ڦلواڙين سان سندر آهي. هيءَ نگري ديون جي نگريءَ سان مقابلو ڪري ٿي. انهيڪري بوڌيستوءَ جي جنم لاءِ بيشڪ نيڪ آهي. تنهن ئي ٻين چيو ته، ”هن نگريءَ جو راجا ٻين سان

ڪاموچ ڏيس ۾ هئي يا ٻئي ڪنهن اوسي پاسي جي
 بهاري ڏيس ۾. اها ڳالهه صحيح آهي ته ٻڌ ڀڳوان جي
 حياتيءَ ۾ ئي سندس پرياءُ ۽ ڪيرتي سرحد ۾ رهندڙ
 جهنگلي قومن ۾ ٽهائجي ويئي هئي تنهن لاءِ به اڄ ڪالھ
 جو مثال ڏيئي سگهجي ٿو. پنجاب جي فرقي باز ماڻهن
 ۾ جيڪو جيترو پرياءُ گانڌي جيءَ جو آهي تنهن کان
 گهڻو وڌيڪ سرحد جي ٻڻاڻن ۾ نظر اچي ٿو. اهڙيءَ طرح
 ٻڌ جي سمي ۾ بطور هجي ته ڪهڙو عجب!

للت وستار ۾ سورهن راجن جو بيان

اسين مٿي چئي آيا آهيون ته لبت وستار ۾ سورهن
 راجن ڏي اشارو ڪيل آهي. ڳالهه هيئن آهي ته جڏهن
 بوڌيستو نيشن ڏيو پون ۾ هو، تڏهن هن اهو ويچار ڪيو
 ته ڪهڙي راج ۾ جنم وٺي لوڪن جو اڌار ڪريان. انهيءَ
 موقع تي ڏيون جي پٿرن هر هڪ راج جا ڳا اوکڻا کيس
 ٻڌايا.

(۱) مگد راج ڪل

ڪن ڏيون کيس چيو ته - ”مگد ڏيس جو ٻڌ ٻڌي
 ڪل نهايت سڪيو آهي ۽ بوڌيستو جي جنم لاءِ هي ڏيس
 بلڪل نيڪ ٿيندو.“ ٻين وري دوش ڏيکاريو ته: ”هي
 ڪل نيڪ نه آهي، ڇو جو ماڻا ٻن طرفان شت خانڊان جو نه
 آهي، چنڊل سهاو جو آهي، جهجهي ٻج جو راج نه آهي.
 راجڌاني به باغن ۽ تلاون سان سوييوان نه آهي، بلڪ
 جهنگلي قومن کي سوييا ڏيڻ جهڙي آهي.“

ٻين ڪُلن جي سڀنائن کي جيتوڻ وارو آهي. انهيءَ ڪري
 ٻوڏيستو جي جنم لاءِ نيڪ آهي. تنهن تي ٻئي ڏيو پتر
 چيو ته، ”پانڊو ڪُل جي راجائن پنهنجي وٽس کڻي
 وياڪل ڪري وڌو آهي. ڀڏشتر کي ڌرم جو، پيمسڀن
 کي وايو جو، ارڃن کي اندر جو ۽ نڪل سهديو کي
 اُشونين جو پتر سڏيو وڃي ٿو. انهيڪري هي ڪُل
 ٻوڏيستو جي جنم لاءِ نيڪ نه آهي.“

(۸) مٿل راج ڪُل

هڪ ٻئي ڏيو پتر چيو ته، ”راجا سُمتر جي راجڌاني
 مٿلا نگرِي نهايت سندر آهي. هاڻين گهوڙن ۽ پيادي
 سڀنا سان هي راجا بلوان آهي. وٽس سون، موٽي ۽ جواهر
 به موجود آهن. وڃر راجائن جون سڀنائون سندس ويڙها
 کان ڪنڀن ٿيون. هو پريمي ۽ ڌرم پاليندڙ آهي. انهيءَ
 ڪري اهو ڪُل ٻوڏيستو لاءِ جوڳو آهي.“ تنهن تي ٻئي
 چيو ته ”برابر هي راجا اهڙو آهي، پر ڏاڍا گهڻا ٻار ٻچا
 اٿس ۽ ٻڍو هٿ ڪري پتر اُنهن ڪرڻ جي سمڙي نه
 اٿس. انهيءَ ڪري هي ڪُل ٻوڏيستو لاءِ نيڪ نه آهي.“

انهيءَ طرح هٽن ديوتن جمڙو ڏويپ جي سورهن ئي
 راجن (षोडश जानपदेषु) جيڪي ننڍا وڏا راج ڪُل هئا،
 تن سڀني جي چنڊ چاڻ ڪئي، پر سڀني ۾ ڪو نه ڪو

15225

دوش نظر آين.*

* مکيه داخلي مان هٽ فقط ٺڪر ڏنو ويو آهي

نڀاءُ ۽ انصاف جو ورتاءُ نٿو ڪري. ڌرم تي نٿو هلي. اٽم، وچولي، ٻڍي، وڏي کي آدر نٿو ڏئي. هرڪو پاڻکي راجا سمجهي ٿو. ڪير به ڪنهن جو شش ٿيڻ نٿو چاهي. ڪوبه ڪنهن جي پرواهه نٿو ڪري. انهيڪري اها نگرِي ٻوڏيستو لاءِ جوڳي نه آهي.“

(۵) آونتي راج ڪُل

هڪ ڏيو پتر چيو ته، ”نهایت ٻلوان، رُٿن ۽ واهن سان ڀرپور شتون کي جيتڻ وارو آهي، انهيڪري جنم لاءِ ٺيڪ آهي. تنهن تي ٻئي هڪ چيو ته، ”هن ڪُل جو راجا شوخ، کوٽو، زبان ۾ سخت ۽ چال ۾ ساهسي آهي. هن جو ڪرمن جي گُٽيءَ ۾ وشواس نه آهي. انهيڪري اهو ڪل ٻوڏيستو جي جنم کي سوڀيا ڏيڻ وارو نه آهي.“

(۶) مٿرا راج ڪُل

هڪ ڏيو پتر چيو ته، ”هيءَ مٿرا نگرِي سڪي، داني ۽ ماڻهن سان ڀرپور آهي. ڪنس ڪل جي شورسِينين مان راجا سُباهوءَ جي هيءَ راجڌاني آهي. هيءَ ٻوڏيستو جي جنم لاءِ جوڳي آهي.“ تنهن تي ٻئي چيو ته، ”هي راجا مٿيا درشتيءَ واري ڪُل ۾ اُنهن ٿيل مليچ راجا آهي، انهيءَ ڪري هيءَ نگرِي ٻوڏيستوءَ جي جنم لاءِ ٺيڪ نه آهي.“

(۷) ڪرُ راج ڪُل

هڪ ڏيو پتر چيو ته، ”هن هستناپور ۾ پاڻڊو ڪُل جو وير ۽ سندر راجا راج ڪري رهيو آهي. اهو ڪُل

उजुं जानपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो

धनविरियेन सम्पन्नो कोसलेसु निकेतिनो

आदिच्चा नाम गोतेन, साकिया नाम जातिया ।

तम्हा कुला पब्बजितोम्हि राज न कामे अभिपत्थयं ॥

اُڙاٽ ”هي راجن، هتان سڌو ويندي هماليه جي
 ٿرائيءَ ۾ ڪوسل ڏيس ۾ هڪ راج آهي. انهيءَ جو ڳوٺ
 آڌيه آهي ۽ ڄاڻي شاڪيه. هي راجا، انهيءَ ڪل مان،
 پوڳهه ولاس تياڳهه ڪري، مان گهومو سنڀاسي (پرتيواجڪ)
 بڻيو آهيان.“

هن ڳاڻا يعني ڪوتا ۾ (ڪوسل ۾) شبد خاص
 معنيٰ رکي ٿو. ”جنهن جو گهر ڪوسل ڏيس ۾ آهي“
 يعني ته جو ڪوسل ڏيس ۾ سمجهو وڃي ٿو. هن مان
 صاف معلوم ٿو ٿئي ته شاڪين جي سوتنترتا ڪڏهنوڪان
 ڇت ٿي چڪي هئي.

شاڪيه لوڪ ڪوسل راجا کي ڀول ڏيندا هئا، باقي
 آندريون سڀ انتظام پاڻ رکندا هئا. پسيند راجا مهاڻا
 جي داسي ڪنيا سان ڪيئن وواهه ڪيو، سا ڪهاڻي
 مٿي اچي چڪي آهي. انهيءَ قصي بابت پروفيسر
 راهيس ڊيوڊس هڪ شڪا اٿاري آهي. سندس شايد
 اهو دليل آهي ته جيڪڏهن ڪوسل راجا جو سواميپٽو
 شاڪيه ڪل کي قبول هو، ته پوءِ پنهنجي راجڪماري
 کين ڏيڻ ۾ ڪهڙو اٽڪاءُ هون؟* پر هندوستان ۾ ڄاڻي

فقط آئن ڪلن جي ڄاڻ

سورهن راڄن مان هت فقط آئن ٿي ڪلن جو ورنن
 ڪيل آهي. انهن مان راجا سُمتر جو ڪل شايد کانئس
 پوءِ ناس ٿي ويو ۽ وديهي راج وڃين جي راج ۾ ملي
 ويو. باقي ستن راڄن ۾ پانڊون جي اصل نسل مان ڪهڙا
 راجا راج ڪندا هئا سو نه بتايو ويو آهي ۽ نڪي ڪي
 انهن جي ڄاڻ ۾ ٻڌ گرنٿن مان پوي ٿي. ”رٿ پال ست“
 ۾ اشارو ڪيل آهي ته ڪرو ديس ۾ ڪڙرو نالي راجا
 راج ڪندو هو. پر انهيءَ ڳالهه جي ڪا به ثابتي
 نٿي ملي ته اهو ڪڙرو راجا پانڊو ڪل مان هو. ٻين
 ڇهن راج ڪلن جي جيڪا ڄاڻ هت ڏني ويئي آهي،
 سا ٿوري گهڻي نموني، تربتڪ گرنٿن ۾ ڏني وڃي ٿي.

شاڪي ڪل

ٻُڌ گرنٿن ۾ شاڪي ڪل جي واقفيت وڏي وستان
 سان ڏنل آهي پوءِ ڪهڙي سبب ورنن ڪيل سورهن
 راڄن ۾ شاڪين جو نالو نيشان به نٿو ملي؟ تنهنجو جواب
 هي آهي ته هن ياداشت جي تيار ڪرڻ کان اڳي ئي
 شاڪين جي آزادي چٽ ٿي چڪي هئي ۽ اهو ديس
 ڪوسل راج ۾ ملي ويو هو. انهيءَ ڪري ئي هن ياداشت
 ۾ ڏانهن ڪو اشارو ڪيل ڪونهي.

جڏهن ٻوڏيستو راج پاٺ تياڳه ڪري راجگرهه ڏي
 ويو هو، تڏهن راجا بمبسا سائس ملي کانئس پڇيو هو
 ته ”تون ڪير آهين؟“ ٻڌ وراڻي ڏني ته :

يا نيم بنايا ويا هوا ۽ انهن ئي موجب اهي پرڃا راج پنهنجو راج هلائيندا هوا.

پرڃا راجن جي ختم ٿيڻ جا سبب

سورهن ئي راجن ۾ لوڪ نعتن وارو سرشتو ناس ٿي ويو ۽ گهڻو ڪري سڀني اندر مهاراج راج وارو سرشتو ٿي ويو. مل قوم جا به ننڍڙا راج ۽ وچين جو هڪ بلوان راج، اهي ٿيئي پرڃا نعتن وارا راج وڃي بڻيا هوا. پر اهي به هڪ راجا جي راج واري سرشتي ۾ ڦاسندا ٿي ويا. تنهنجا ڪهڙا سبب؟ منهنجي سمجهه ۾ هڪ پاسي لوڪ نعتن جي راجائن جي ولاس ورڻي ۽ ٻئي پاسي انهن راجن جي راجنيتي ۽ ٿي براهمن جو پڙياڙ هن ڪرانتِيءَ جا مکيه سبب بڻيا.

پراجا راجن ۾ راجائن جي چونڊ نه ٿيندي هئي. پيءُ جي پٺيان پٽ راجا ٿين لڳو. پيڙهي به پيڙهي ائين ٿين ڪري منجهن عياشي يا بي جوابداري سپاويڪ طور اچي ويئي. ”للت وستار“ ۾ وچين بابت جيڪو ذڪر ڪيل آهي، تنهن مان ائين نظر اچي ٿو ته جيتوڻيڪ اهي راج سگهه هئا تڏهن به انهن راجائن کي هڪ ٻئي واسطي آدرمان نه هو ۽ هرڪو راجا پاڻکي مکي سمجهندو هو. ٻڌ ڀڳوان جي پرنرواڻ کانپوءِ وچين جي لوڪ نعتن راجن اندر قوت وڃي اڃا تشنرو سولائيءَ سان مٿن دخل ڄمائي سگهيو.

انهن پرڃا راجن کي جنتا جي پشتي ملڻ ممڪن نه

پيد ڪهڙو سخت هو تنهنجي شايد کيس ڄاڻ ڪانهي. اڏيپور جي راجا ڀرتاپ سنگھ کي اڪبر جي شهنشاهي قبول هئي، پر پنهنجي ڪماري کيس شاديءَ ۾ ڏيڻ لاءِ تيار نه هو. ”للت وستر“ ۾ چيو ويو آهي ته ڪوسل جو ڪل (मातंगच्युत्युमन्न) هو جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهو ڪل ماتنگن (چنڊالن) جي ڄاڻي مان پيدا ٿيو هو. اهڙي گهراڻي سان شادي وراهه جو واسطو رکڻ کان شاڪين انڪار ڪيو، ته انهيءَ ۾ ڪهڙو عجب.

پرڄا راج وارو سرشتو

اسين مٿي چئي آيا آهيون ته هڪ سمي هي سڀ راج پرڄا راج يا مهاجن راج واري سرشتي جا هئا. وڃي، مل يا شاڪي وغيره بابت ڄاڻ ٿرپٽڪ گرنٿن مان پوي ٿي، تن مان سمجهجي ٿو ته هنن راجن اندر ڳوٺن جي وڏيرن کي راجا ڪري سڏيندا هئا. اهي سڀ ننڍڙا راجا گڏ ٿي پاڻ مان هڪ ڇڻي کي پرڌان جي روپ ۾ چونڊيندا هئا. ته اها چونڊ حياتيءَ تائين هوندي هئي يا ڪنهن خاص مدت تائين تنهن بابت ڪا به خبر نٿي پوي. اها خبر نٿي پوي ته وڃي قوم ۾ ڪو راجائن جو راجا يعني مهاراجا ٿيندو هو. وڃين ۾ سيناپتي هٿ جي ڳالهه اوس اچي ٿي، پر مهاراجا جي نٿي اچي. شايد اوڻي وقت لاءِ پرڌان راجا جي چونڊ ڪري هو پنهنجو ڪم اڪلائي وٺندا هوندا. انهن لوڪن ننڍن وارن راجن ۾ انصاف ڏيڻ يا حڪومت هلائڻ بابت ڪي نه ڪي قانون

۾ براهمن کي ئي ملندو هو. انهيءَ ڪري براهمن لوڪ هڪ مهاراج جي راڄ واري سرشتي جا پڪا حامي ٿي ويا. اها ڳالھ وڃار جهڙي آهي ته براهمن جي وڃيل گرنٽن ۾ پرجا تنتر وارن راجن جو نالو نيشان به نٿو ٿئي. انهيءَ مان صاف پتو آهي ته اهو پرجا تنتر وارو راڄ براهمن کي پٽيءَ پسند نه هو. ”اَنبِتُ سَتُ“ ۾ چيل آهي ته شاڪين جا پرجا تنتر وارا براهمن کي مان نه ڏيندا هئا. اَنبِتُ براهمن اهڙي تهمت مٿن مڙهي هئي. * لوڪ تنتر وارا راجن ۾ يگي، وغيره ڪرڻ ۾ براهمن کي پشت به پشت مهاراجاڻن پڙهي ۽ ٻيا پدارت خوب دان ۾ ڏيندا هئا. ”سَتُ پٽڪ“ مان پتو پوي ٿو ته هڪڙي بمبار جي راڄ ۾ سوط ڏنڊ، ڪت ڏنڊ ۽ ٻين براهمن کي، ۽ ڪوسل راڄ ۾ پوکر ساف (پوشڪر ساد)، ٽارڪ (ٽارڪش) ۽ ٻين براهمن کي وڏا دان ملندا هئا. سو گيتا جي سالوڪ (परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्त्यर्थ) موجب هيڏانهن براهمن ڄاڻي ۽ هوڏانهن هڪ راجا جو سرشتو سپاويڪ هڪ پٽي جي پشتيءَ سان پٽ ٿي زور وٺندو ويو.

اڳئين آڏيءَ مان ايترو پتو ٿيو هوندو ته پٽ جي سمي ۾ براهمن جي پيٽ ۾ شرامڻ (گهومو پروراجڪن) جي مهما وڌندي رهي هئي. پرجا تنتر وارا راجن بابت انهن شرامڻ کي مان هو، ڇو جو انهن راجن ۾ يگي

* चण्डा भो गोतम सक्य जातिः इब्भा संन्ता इब्भा समाना न ब्राह्मणे
हंगकरोन्ति, न ब्राह्मणे मानेन्ति, (दीर्घनिकाय अम्बदूठ सुत)

هئي. ڪو راجا مرضيءَ موجب ماڻهن تي زور ڏيو ڪرڻ لڳو ٿي ته کيس روڪڻ جي سمري نه ماڻهن ۾ هئي ۽ نه ٻين راجائن ۾. رواجي ماڻهن جي نظر ۾ سڀ راجائون ختم ٿي وڃن ۽ سندن جڳهه تي هڪ ئي پوري اختياريءَ وارو راجا راج ڪري سو بهتر هو. لائين نه ٿي سگهيو ٿي ته اهو مهاراجا به پنهنجن عملدارن سڌو ماڻهن تي زور ظلم ڪري يا ته سندس راجڌانيءَ جي اوسي پاسي ۾ ڪا سهڻي سندري نظر چڙهيس ته انهيءَ کي کڻي وڃي پنهنجي رٺواس ۾ سوگهو ڪري. اهي ۽ هن نموني جون ٻيون به ڪي ڏيادئون ڪري وهي ٿڏهن به سندس ظلم پرڄا تنتر وارن راجائن کان ڪو وڌيڪ نه ٿئي ها. پرڄا تنصري راجا ڳوٺ ڳوٺ ۾ رهندڙ هولا جنهنڪري سندن ظلم مان ڪو ڇڏو پاڻو بچي سگهندو هو. هيڏانهن ڏيئون وجهي ۽ هوڏانهن بيگار جو آزار مچائي هرڪنهن کي ستائيندا هوندا. پر هڪ ئي اختياريءَ واري مهاراجا جو هن ريت ستائڻ ڪو سولو نه هو. پنهنجي سک ۽ مزي لاءِ نيم موجب سولائي سان ڏيئون اڳاري وٺندو هو. تنهنڪري ڀيت مان سمجهي سگهجي ٿو ته ڇو پرڄا تنتر راج بدران عام کي هڪ مهاراجا جو راج وڌيڪ پسند هو.

هڪ مهاراجا جي راج ۾ پروخت جو ڪم پيڙهي نه پيڙهيءَ يا براهمن سماج جي راءِ موجب هڪ براهمن کي ٿي سونپيو ويندو هو. پرڏان منٿري وغيره جو ڪم

ڪري ٿو ۽ ڇڪرو رڻي راجا ساري جنتا مٿان نياڻ جو
 راج ڪري جنتا کي سڪي رکڻ جو فڪر ڪري ٿو. راج
 ۾ شائتي پيدا ڪري هو عام کي اهو اُپديش ڏئي ٿو ته :-
 ”पाणी न हन्तव्यो, अदिन्नं नादातव्यं, कामेषु भिच्छा न चरितव्या ।
 मूसा न भक्षितव्या, मज्जं न पातव्यं”

اُڙ ٿاڻ پراڻين جي هٿيا نه ڪرڻ کڻي، چوري نه
 ڪرڻ کڻي، ويچار نه ڪرڻ کڻي، شراب نه پيئڻ کڻي.
 يعني ٻوڏ گرهسڻين لاءِ جيڪي ”پنج شيل“ نيم
 آهن، تن جو پالڻ ڪجي ٽنهن بابت ڇڪرو رڻي راجا
 اُپديش ڏيندو هو. مطالب ته ڇا براهمن جي در نظر، ڇا
 ٻڌ جي پوئلڳن جي در نظر هڪ راجا جي راج جو سرشتو
 ٻنهي کي نيڪ ٿي نڳو. ٻنهي وچ ۾ اصول جو ڪو فرق
 نه رهيو، فقط ٻاهرئين نموني جو ٿورو گهڻو فرق ٿي رهيو.
 پر خود گوتم ٻوڏيسٽو مٿان پرڃا ٽنٽري راج سرشتي
 جو پرياو ٻڌو نظر اچي ٿو. پنهنجي سنگهه جو سرشتو
 ٻڌ پڳوان پرڃا ٽنٽري سرشتي موجب ئي رچيو هوندو.
 انهيءَ ڪري انهن پرڃا ٽنٽري راڄن بابت جيڪا ڄاڻ
 ملي ٿي ٽنهن کي اهميت آهي.

وغيره کي کير پيچندو به کين هو. پر آتم اُڌار ڏي ڌيان ڏيڻ ڪري هي شرامڻ راجنيتيءَ ڏي ڌيان نه ڏيئي سگهيا، جنهن ڪري راج تننري راجن کي سڌارڻ ۽ وڌائڻ جو رستو نه ڳولي سگهيا. شايد من ۾ سمجهندا هئا ته جيڪي هلي چلي پيو سو نيڪ آهي ۽ انهيءَ جو ڪو بلو ڪونهي.

ٻڌ ڀڳوان کي انهن پرڄا تننري راجن لاءِ مان هو، سا ڳالهه ٻڌري نظر اچي ٿي. وڃي قوم جي ترقيءَ لاءِ جيڪي ست نيم هن بتايا هئا، تن جو ذڪر مٿي اچي ويو آهي. پر پراڻي حڪومت جي سرشتي مان بهترين سرشتو ڪيئن بڻائي سگهجي تنهن بابت سندس ڪهڙا ويچار هئا، تن جو پتو نٿو پوي. پرڄا راج ۾ ڪو راجا اڻياچار ڪري ته ٻيا راجائون ملي ڪري کيس روڪيندا يا وقت به وقت انهن سڀني راجائن کي ٻهر چونڊي مٿن ڪو دٻاءُ رکندا هئا. انهن سوالن تي ٻوڏ گرڻن ۾ ڪو به سوچ ٺوڀار ظاهر ڪيل نظر نٿو اچي.

ٻڌ ڀڳوان جي پوئلڳن ته پرڄا تننري راجن جو خيال ئي لاهي ڇڏيو. ”ديگه نڪايه“ ۾ آدرشي راج سرشتي بابت ”ڇڪوئي ست“ ۽ ”مها سڏسن ست“ نالي ٻه ست آهن. ٻنهي ۾ چڪرورتي راجا جي مهم ڪڇ وڌاءُ سان لکيل آهي. براهمن جي سمراٽ راجا ۽ هن چڪرورتي راجا جي وچ ۾ اهو ئي فرق آهي ته سمراٽ عام جنتا جو خيال نه ڪري يگيه وغيره ڪري فقط براهمن جي ڀُٽي

سڀيتا جي لهر ڪرڻ ڏيس جي اُڀرندي طرف زور سان نه وڌي سگهي. انهيءَ لهر جو زور ڪرڻ ڏيس جي آندڙ ٿي سمايل رهيو. تنهنجو مکيه ڪارڻ اهو هو جو پوري ڏيس ۾ دشين منين جي آهنگا ۽ ٽپسيا کي مان ڏيڻ وارا ڳچ ماڻهو هئا.

ٽپسوي رشي مٺي

”جائڪ اُنڪٿا“ ۾ دشين منين جون اُنڪ ڪٿائون لکيل آهن. انهن مان ائين معلوم ٿو ٿئي ته هي شخص بن ۾ وڃي ڪري ٽپسيائون ڪندا هئا. سندن ٽپسيا جو مکيه مطلب هو ته ڪنهن به پراڻيءَ کي دڪ نه ڏجي ۽ جيترو ٿي سگهي اوڻرو پنهنجي ديهه کي ڪشت ڏجي. اهي ماڻهو اُڪيلا يا نه گڏجي ٽولين ۾ رهندا هئا. ته هڪ هڪ ٽوليءَ ۾ پنج پنج سؤ ٽپسوي به هوندا هئا، سو ذڪر جائڪ ڪٿائن ۾ ڪيل آهي. بن ۾ جيڪي ڪندمُول ڦل وغيره شيون ملنديون هيئن تن تي پنهنجو نرواهه ڪندا هئا ۽ خاص موقعن تي ڪتيون ڪاريون شيون ڪاٺ لاءِ نگرين ۾ ايندا هئا. هنن لاءِ ماڻهن جي دلين ۾ ڏاڍو آدرستڪار هوندو هو ۽ هو کين ضروري شيون خوشيءَ سان ڪڍي ڏيندا هئا. ماڻهن تي انهن دشين جو خوب پرايو هو، پر هو ماڻهن کي ڪو ڌرمي اُپديش نه ڏيندا هئا. سندن مثالن يا درشتائين مان ماڻهو آهنگا ڌرم جو پالن ڪندا هئا.

آڌياڻ (۳)

تنهن وقت ڌارمڪ حالتون

وهمي ويچار

اڄ ڪالھ جي ڪيترن ودوانن جو اهو ويچار آهي ته شروع ۾ براهمن جو سڄو زور ويدن تي هو، پوءِ هنن يگيه وغيره کي اهميت ڏني، جن مان اُپنشدن جو ٿيوگيان نڪتو ۽ نيٺ ٻڌ يگوان اهو نتوگيان سڌاري ڪري پنهنجو ڌرمي سموردايه آستان ڪيو. مگر اها ويچار ڌارا وھمي آهي. اهو ويچار دور ڪرڻ بنا ٻڌ جي جيونيءَ جي سڃي ٻڃي پروڙ نه پوندي. انهيءَ ڪري ٻڌ جي سمي ۾ ديس جي ڌارمڪ حالت ڪهڙي هئي تنهنجو مختصر بيان ضروري سمجهان ٿو.

يگيه واري سڀيتا جي لهر

پهرئين آڌياڻ ۾ بتايو ويو آهي ته آريه ۽ داس قومن جي ثنائيت ڪري سڀيتا - سنڌوءَ جي ديس ۾ يگيه وغيره ڪرڻ واري سڀيتا جنم ورتو ۽ پريڪشت ۽ سندس پٽ راجا جنميجي جي راڄ ۾ هن وٽڪ سنسڪرتيءَ ڪرڻ ديس ۾ به پنهنجو آڏو هميشه لاءِ قائم ڪيو. پر انهيءَ

پيٽ (سراپان) جو اٽسڙ ٿي رهيو هو. سنياسين کي ڀلا
 بن ۾ ڌارون ڪٿان ٿو ملي؟ سو راجا انهن ٽپسوين ڏي
 عمدو ڌارون ڏياري موڪليو. ڌارون پي ڪري ٽپسوي
 نچڻ ۽ ڳاڻڻ لڳا. ڪي ته هوش وڃائي پريءَ ريت لينڙيون
 پائڻ لڳا. جڏهن وري هوش ۾ آيا تڏهن ڏاڍا شرمسار
 ٿيا. انهيءَ ئي ڏينهن راجا جو باغ ڇڏي ڪري هماليه
 ڏي پٺيان پير ڪري موٽيا ۽ هڪ ٻئي پٺيان آشرم ۾
 وڃي ڪري آچاريه کي پرڻام ڪري ڪنڊ وٺي وڃي
 ويٺا. آچاريه کانئن پڇيو ته ”آبادين ۾ وڃي ڪري بکيا
 ملڻ ۾ ڪا تڪليف نه ڪانه ٿيو؟ توهين سڀ نيڪ مزاج
 ۾ رهيا؟“ جواب ڏنائون ته، ”هي آچاريه جي، اسين
 سڀ سڪ ۾ رهياسين، پر ڇا شيءِ نه پيٽڻ گهرجي سا پي
 آيا آهيون.“

अपायिम्ह अनाच्चिमह अगायिम्ह रुदिम्ह च ।

विसम्भजकर्णि पित्वा दिट्ठा नाहुम्ह वानरा ।

اُڙٽاڪ، اسان ڌارون پيئون، ناچ ٺٽيا، راڳ ڳايا ۽ ڳوڙها
 ڳاريا. نشيدار ڌارون پي ڪري رڳو اسين باندڙ نه
 بڻياسين.*

رشين منين وچ ڄاتي پيد نه هو

ٽپسوي رشين منين وچ ڄاتي پيد بنهه نه هو. ڪهڙي
 به ڄاتيءَ جو شخص هڪ وار ٽپسوي ٿيو ته سارو سماج
 سندس آڌرستڪار ڪندو هو. مثال طور ماتنگ رشيءَ

رشن مڻين جو سرل سپاءَ

اهي ٽپسوي دنيا جي وهنوار يا چل پرينچ کان
اُتواڦ هٽ ڪري ڪڏهن ڪڏهن گرهست آشرم ۾
قاسجي پوندا هوا. مثلاً پراڻن ۾ ڪٿا آهي ته ڪيئن
رشننگ (रश्मि) کي استرين ڏاڙيو ۽ ڪيئن پراشر
(पराशर) ستيوئيءَ ساڻ ڪار جو ڪيل ڪيلو. تنهن کانسواءِ
ٻيون به ڪئين اهڙيون ڪٿائون ”جاڪ اٽڪٿا“ ۾ ڏنل
آهن جن ۾ هي رشي مٺي گمراهه ٿي وڃن ٿا. هڪ اهڙي
ڪٿا هت ڏني وڃي ٿي:-

پراچين ڪال ۾ جڏهن بنارس ۾ برهمڊت راجا راج
ڪندو هو، تڏهن ڪاشي ديس جي اوڏ ڇيه (औदधि)
براهمن ڪل ۾ بوڌيستو جنم ورتو. جڏهن ساماڻو تڏهن
هن سنڀاس ورتو ۽ پنهنجا پنج سؤ شش ساڻ وٺي ڪري
هماليه جي نراڻيءَ ۾ رهڻ لڳو. جڏهن چؤماسو آيو تڏهن
سندس شش ڇيو ته ”آچاره جي، هاڻي اسين آبادين
۾ وڃي کٽن ۽ نمڪين پدارثن جو سواد وٺي اچون ٿا.“
آچاره کين ڇيو ته ”توهانجي آيو وڏي هجي. توهين
پلي وڃي سوادِي شيون چڪي اچو. پر مان هت ئي
رهيو پيو هوندس.“

اهي ٽپسوي بنارس وڃي پهتا. راجا سندن ڪيرتي
ٻڌي ڪري چؤماسي جي موسم سندس باغ ۾ ٺاهڻ لاءِ
کين وينتي ڪئي. سندن کاڌي ٻيٽي جو بندوبست
پنهنجي محل ۾ ڪرايائين. هڪ ڏينهن شهر ۾ دارون

جهنهنڪي وٺي ڪري مائنگ چنڊال پنهنجي ڳوٺ ڏي موٽيو. جيتوڻيڪ درشت منگلڪا مائنگ ساڻ پئنيءَ جو ڌاتو رکڻ لاءِ تيار هئي ته به مائنگ ساڻس پتيءَ جو وهڻوار نه رکي، ٻن ۾ وڃي ڪري گهور ٽپسيا شروع ڪئي. ستن ڏهاون بعد مائنگ موٽي آيو ۽ درشت منگلڪا کي چيائين ته ”تون ماڻهن ۾ اها خبر ڪر ته منهنجو پتي مائنگ نه پر مهاپرهما آهي ۽ هو پورٽماسيءَ ڏينهن چنڊر منڊل مان لهي هيٺ ايندو.“ سو درشت منگلڪا سڀني کي رڻين ڄاڻايو. پورٽماسا جي رات جو ماڻهن جو انبوھ چنڊالن جي ڳوٺ ۾ درشت منگلڪا جي گهر سامهون اچي هڙيو. ٽڏهن مائنگ رشي چنڊر منڊل مان لهي هيٺ آيو ۽ پنهنجي جهوپڙيءَ ۾ گهڙي آڏوئي سان درشت منگلڪا جي نايي يعني ڏن کي ڇهياڻين. پرهما جا پڳت جي آئي اچي گڏ ٿيا هوا سي اهو چمٽڪار (ڪرامت) ڏسي ڪري درشت منگلڪا کي کڻي بنارس ۾ آيا. اُتي نگر جي وچ ۾ هڪ شاهي منڊپ ٺاهي درشت منگلڪا جي پوڄا شروع ڪيائون. جيڪي چونڊي هئي سو ماڻهو ڇڏيندا هئا. ٽون مهينن کانپوءِ ساڳئي منڊپ ۾ هڪ ٻالڪ پيدا ٿيو. منڊپ ۾ جنم وٺڻ ڪري ٻالڪ جو نالو ”ماڻڊوڻ“ رکيو ويو. منڊپ جي ڀرسان ماڻهن هڪ اعليٰ عمارت بنائي ۽ منگلڪا ۽ سندس پُٽر کي انهيءَ عمارت ۾ رکيائون. سندس پوڄا نه اڳيئي ٿيندي هئي.

واري ڪهاڻي،* جا هڪ جاتڪ ۾ آئي آهي، سا مختصر طور هت ڏيون ٿا:-

مائنگ جو جنم بنارس نگر جي ٻاهران هڪ چنڊال ڪل ۾ ٿيو هو. جڏهن هو وڏو ٿيو ته هڪ ڏينهن بنارس جي سيٺ جي درشت منگلا (मंगलिका) نالي جوان ڪنيا رستي تي ايندي ڏٺائين. کيس ڏسي ڪري هو رستي جو پاسو وٺي بيٺو. تڏهن درشت منگلا پنهنجن نوڪرن کان پڇيو ته هي شخص ڪير آهي جو هڪ پاسو وٺي بيٺو آهي؟ جڏهن نوڪرن چيس ته هي هڪ چنڊال آهي تڏهن اهو هڪ آپسوط سمجهي ڪري هوءَ اُتان موٽي ويئي.

درشت منگلا مهني ٻين هڪ ڀيرو پنهنجي باغ ۾ وڃي ڪري پنهنجن ۽ ٻاهرين ۾ پئسا ورهائيندي هئي. سندس موٽي وڃڻ ڪري سيٺ ڏاڍا زراس ٿيا ۽ مائنگ کي ماري ڪٽي رستي تي ڦٽو ڪري ويا. ٿوري وقت کانپوءِ مائنگ هوش ۾ آيو ۽ اُتان سرڪي درشت منگلا جي پتا جي دروازي جي ڏاڪڻ تي ليٽي پيو. جڏهن کانئس پڇيو ويو ته، ”تون ڪير آهين ۽ ڇو پاڻڪي هيٿرو ڪشت ڏيئي رهيو آهين؟“ ته چيائين ”درشت منگلا کي وٺي وڃڻ بنا هتان اصل نه ڇڙندس.“ انهيءَ حالت ۾ سڄا سارا ست ڏينهن اُتي پيو هو. آخر لاچار ٿي ڪري سيٺ پنهنجي نياڻي کيس ڪڍي ڏني،

د رشت منگلڪا کيس اُمالڪ سڃاڻو ۽ پٿر کي ڪميا ڪرڻ لاءِ ويٺي ڪيائين. مائنگ رشي ۽ پنهنجي جوئي پيڇي ۽ مان ٿورو حصو ڪڍي ڏنس ۽ چيائينس ته ”هيءَ پيڇي پنهنجي پٽ ۽ ٻين براهمن کي وڃي پيار. ٿيڪ ٿي پوندا.“ جڏهن د رشت منگلڪا ائين وڃي ڪيو ته هو برابر ٿيڪ ٿي پيا. پر جڏهن سڄي بنارس شهر ۾ اها ڳالهه پکڙجي ويئي ته چنڊال جي جوئي پيڇي پيڇڙ ڪري براهمن ٿيڪ ٿي پيا تڏهن اهي لڳي ٿيا ۽ شهر ڇڏي ميهه (مڌي) واشٽر ڏي هليا ويا. پر ماڻهو به لائي ٿي رهيو.

اڳتي هلندي مائنگ رشي رٽن ڪندي ميهه يعني مڌي ڏيس ۾ وڃي پهتو. ماڻهو به جي ساڻي براهمن کي جڏهن اها خبر ملي تڏهن هنن ميهه ڏيس جي واڃا کي آگاهه ڪيو ته هي جو نئون بيڪاري آيو آهي سو جادوگر اٿي، ۽ تنهنجي ساري ڏيس کي تباهه ڪري ڇڏيندو. سو ٻڌندي ئي راجا پنهنجا سپاهي مائنگ جي تلاش ۾ موڪليا. انهن مائنگ کي هڪ درخت هيٺان ويهي پڪيا وارو پوڄن کائيندو ڏٺو ۽ ڏسندي ئي ماري وڌائونس. تنهن ئي ديوتائون ڪروڙ ۾ آيا ۽ انهيءَ ڏيس کي اُڇاڙ ڪري ڇڏيائون.

ته مائنگ جي هتيا ڪري ميهه ڏيس ٽاس ٿي ويو، تنهن جو بيان ڪئين ڄاڻڪن ۾ ڪيل آهي. چئي نٿو سگهجي ته هن ڏند ڪٿا ۾ سچ ڪيترو ۽ ڪوڙ ڪيترو

ماڻهويه (manohvi) ڪمار ڪي وديا ڏيڻ لاءِ ٻاڻمرادو وڌا وڌا
 ويد پڙهيل پنڊت اچي سهڙيا. هو ٽنهي ويدن ۾ هوشيار ٿيو
 ۽ براهمن جي ڏاڍي مدد ڪرڻ لڳو. هڪ ڏينهن مانگ
 رشي پاڻ سندس دروازي تي وڃي بکيا وٺڻ لڳو.
 تڏهن ماڻهويه کائنس پڇيو ته، ”ڇاڻ ڪهڙا ٻائي، پشاڄ
 جي مهاندي سان، ڙي نون ڪير آهن؟“
 مانگ چيس ته، ”تو وٽ کاڌو پيتو ڪٿو آهي.“
 انهيءَ ڪري هت آيو آهيان ته مونکي ڪچ جوئي پور
 ملي ويندي.“

ماڻهويه چيس ته، ”هي کاڌو پيتو ته براهمن لاءِ آهي.“
 تو جهڙن نيچن واسطي نه آهي.“
 هن سر ۾ ٻنهي وچ ۾ خوب واد وواد هليو. نيٺ ماڻهويه
 پنهنجا ٽي دوار پال سڏي مانگ کي ڏکا ڏيئي گهر
 مان ڪڍائي ڇڏيو. تنهن تي ماڻهويه جو ساهه گهٽجي
 ويو، اکيون اُٻيون ٿي ويون، ۽ هو بيڪال ٿي اونڌو ڪري
 پيو. ساڻس جيڪي براهمن هئا تن جي به ڪچ اهڙي ٿي
 درد شا ٿي. واچ ڦري وين ۽ اونڌي منهن ڏمڻ تي
 ليٽڙيون پاڻ لڳا. اها روءِ داد ڏسي ڪري درشت
 منگلا ٻني جڏهن خبر پيس ته هڪ ڪنگال ٿيسويءَ
 جي پرياو ڪري سندس پٽ ۽ ٻين براهمن جو هي حال
 بڻيو آهي تڏهن هوءَ ٿيسويءَ جي ڳولا ۾ نڪتي. هيڏانهن
 مانگ رشي هڪ هنڌ ويهي ڪري بکيا ۾ جيڪا
 چانورن جي بيچي ملي هيس سا پيئي رهيو هو.

۾ وڏي وستار سان ڪيل آهي. پڙيڙي ڪريءَ هن ڪٿا کي ٿورو منوهر روپ ڏيئي ”اُتر رامچرٽ“ ۾ ورنن ڪيو آهي. پر اهڙو واقع ٻڌ ڀڳوان کان اڳ ٿيو هجي يا ٻُڌ ڌرم پارت ديس ۾ هو تڏهن ٿيو هجي، تنهن جي ثابتي ڪٿي به نٿي ملي. ڪهاڻي رچيندڙ جو مطلب شايد اهوئي هو ته راجا کي هن ريت هلق گهرجي.

شرمڻ

جهنگل ۾ رهندڙ انهن رشين مڻين کي ٿپسوي يا ٻُڌ راجڪ سڏيندا هئا. ڪهڙيون ٿپسيائون ڪندا هئا تنهن جي به ڪا خاص خبر نٿي پوي. انهن ٿپسوين جي ٿولن منجهان ڌار ڌار شرمڻ سنگهه نڪتا، جي ماڻهن جي آبادين ۾ وڃي ڪري کين اُپديش ڪندا هئا. شرمڻ ”شرم“ مول ڌاتوءَ مان نڪتو آهي. شبد جو اُرت آهي - پر شرم يعني محنت ڪرڻ وارو. جنهن نموني هن زماني ۾ سرپر جي محنت ڪندڙ مزدورن جو مان وڌندو وڃي ٿو، انهيءَ نموني ٻُڌ جي سمي ۾ شرمڻ جو مان وڌندو رهندو هو. پر مزدورن ۽ شرمڻ وچ ۾ ايترو فرق آهي جو مزدور سماج لاءِ ضروري شيون پيدا ڪرڻ لاءِ محنت ڪن ٿا ۽ شرمڻ سماج جي آڌاٽمڪ جاگرتي اُنهن ڪرڻ لاءِ پاڻ کي ڪشت ڏيندا هئا. شايد کين شرمڻ هن ڪري چوندا هئا جو هي شخص ٿپسيا ڪري پنهنجي سرپر کي ”شرم“ يعني ڪشت ڏيندا هئا. ليڪن جهنگل ۾ رهندڙ رشي مڻي به ٿپسيائون ڪري پنهنجي سرپر کي ڪشت

آهي. مائنگ رشي چندال هوندي به براهمن ۽ ڪتري
سندس پوڄا ڪندا هون. اها ڳالهه ”وسل ست“ جي
هيئن پڌ ۾ چئيءَ طرح لکيل آهي:-

تدمينا پي जानाथ यथा मेदं निदस्सनं ।

चण्डालपुत्तो सोपाको मातंगो इति विस्सुतो ॥

सो यसं परमं पत्तो मातंगो यं सुदुल्लभं ।

आगच्छुं तस्सुपद्दानं खतिया ब्राह्मणा बहू ॥

देवयानं अभिरुच्छं विरजं सो महापथं ।

कामरागं विराजेत्वा ब्रह्मलोकपगो अहु ।

न नं जाति निवारसि ब्रह्मलोकपत्तिया ॥

۱- اُڻاٽ: انهيءَ لاءِ هڪ مثال ڏيان ٿو. ڪتي جو
گوشت کائيندڙ چندال جو هڪ پٽر مائنگ نالي پرست هو.
۲- ان مائنگ کي نهايت سرپشت ۽ دراپ جس
پراپت ٿيو. ڪئين براهمن ۽ ڪتري سندس شيوا ۾ حاضر
رهندا هون.

۳- وشيه واسنائن کي ڪي ڪرڻ وارو، مها مارگ وٺي
ديويان (سمادي) ۾ ويهي، هو برهم لوڪ پڌاريو. برهم
لوڪ ۾ جنم وٺڻ لاءِ سندس اڳيون جنم آڏو نه آيو.

شنبوڪ جي (شَبُڪ) خيالي ڪٿا

شنبوڪ نالي هڪ شودر ٽپسوي ٻن ۾ ٽپ ڪري
رهيو هو. هن جي هٿان هڪ براهمن جو چوڪرو مري
پيو. جڏهن شري رامچندر کي اها خبر ملي ته ٻن ۾
وڃي ڪري هن شنبوڪ جي سسي لاهي ڇڏي ۽
براهمن جي ٻار کي وري جيئرو ڪيائين. اها ڪٿا رامايڻ

آداسي وغيره ناليرا پنت ڪي ڳاڻ ڳڻيا ملندا.

تپسيا جا نمونا

ٻڌ جي سمي ۾ ڇهه سنگهه سڀني کان وڏا سمجها ويندا هئا ۽ انهن ۾ به ”نرگرنٿ (گنڊين يا بنڌن بنا) شرمڻ پنت“ سڀني کان وڌيڪ ناميارو هو. انهيءَ پنت جو اٽهاسڪ پايو وجهندڙ پارشو (پارڻو) مني هو. سندس پرنرواڻ ٻڌ جي جنم کان شايد ۱۹۳ سال اڳ ٿيو هو. تنهن کان اڳ گهٽ ۾ گهٽ چاليهه يا پنجاھ سال پارشو مني پنهنجي ڌرم جو آپديش ڏنو هوندو. سندس ۽ ٻين پنتن جي وڏن جي ڪهڙي مت هئي تنهن جو ذڪر اڳتي ڪيو ويندو. هت فقط ايتروئي ڏيکاربو ته هي ماڻهو ڪهڙي قسم جون تپسيائون ڪندا هئا. تنهن مان تپسوين جي تپسيا جي به ڪچ جاڻ پئجي ويندي. شرمڻ جي تپسيائن جا نمونا ڪئين ستن ۾ ڏنا ويا آهن. پرتن سڀني مان ”مجهمنڪايه“ جي مهاسيهناد (مهاشيھناد) ست ۾ جو وزن ڪيل آهي سو سڀني کان وڌيڪ وزن ٿو آهي. هيٺ انهيءَ جو ثاٽ پرچ ڏنو وڃي ٿو.

ٻڌ پڳوان ساريپٽ کي چوي ٿو ته، ”هي ساريپٽ مونکي ياد بوي ٿو ته مون ڇئن پرڪارن جا ٽپ ڪيا هئا. مان تپسوي هوس، گدلو هوس، آهنسڪ هوس، اڪانت ۾ رهندو هوس.“

تپسيائون

هي ساريپٽ مان توکي ٻڌايان ٿو ته منهنجون تپسيائون

ڏيندا هئا. پر انهن کي ”شرمڻ“ جي نالي نه سڏيندا هئا. انهيءَ مان ائين سمجهجي ٿو ته هي شخص عام جي پلي ڪاٺر پار وٺو ڏيندا هئا، جنهن ڪري کين شرمڻ ڪري سڏيندا هئا.

شہر وطن جا ٿيھت ڀڻت

ٻڌ جي سمي ۾ هن قسم جا ننڍا وڏا مڙيوئي ۶۳ پنت
هوا۔ اتي چالي ۽ پنج پنت - ياني چالي ۽ پنج پنت
بتايل آهن تن ۾ ٻوڏ مت به آچي ويهي يا نه، سو چئي
نٿو سگهجي. جي آچي وڃي ٿي ته پالي ماهيت ۾ هڪئين
هندن جو ۶۲ پنتن جو وزن ڪيل آهي (دراستيه ديدماتاني)
سو سولائي سان سمجه ۾ آچي وڃي ٿو. ارثاءِ انهيءَ
مان اهو ثابت ٿئي ٿو ته ٻڌ جي شرمط کانسواءِ تنهن
سمي ٻيا به باهت شرمط پنت هوندا هوا. انهن باهت
پنتن جو تفصيلوار بيان ”ديگھ نڪايه“ جي پهريون
”برهم جال ست“ ۾ ڪيو ويو آهي، پر اهو بناوئي احوال
پيو لڳي. جڏهن اهو ست لکيو ويو هو تڏهن انهن باهت
کانسواءِ ٻين پنتن جي ڪا جاءِ ڪانه هئي. پر ست جي
ليڪ ۶۱ جي سنڪيا پوري ڪرڻ لاءِ هڪ نئين ياداشت
بنائي ڪري ست ۾ ڳندي ڇڏي. انهن پراچين ۶۲ شرمط
پنتن جي جاءِ شايد هن ڪري نه رهي هئي جو انهن ۾
پرست پنت بنهه ٿورڙا هوا ۽ ننڍڙا پنت وڏرن سان ملي
جُهلي ويا هوا. هن زماني جي بابا ۽ پيراڳي پنتن جي
ڳڻپ ڪجي ته ليکو ته لهي. پر انهن ۾ ڪير، ڪاڏو

هوس. يا ته ٻن گهرن مان بکيا وٺي ڪري ٻن گهرن تي رهندو هوس ۽ انهيءَ ريت ستن ڏينهن ۾ روز هڪ گهر وڌائيندي ستن گهرن تي رهندو هوس. مان هڪ ڇاڻي اُن جي پري وٺندو هوس ۽ ساڳيءَ ريت ستن ڏينهن ۾ وڌائيندي ستن ڇاڻين تي نرواهه ڪندو هوس. هڪو نه ٻئي ڏينهن پوڄن ڪندو هوس، پوءِ ٻه ڏينهن ڇڏي هرايڪ چوٿين ڏينهن پوڄن ڪندو هوس. انهيءَ ريت اُپواسن جي سنڪيا وڌائيندي هفتي اندر هڪ ڀيرو يا ٻن هفتن اندر هڪ ويڙو پوڄن ڪندو هوس.

(۴) سبزي، سانوا (سادو اُن)، نيوار (سادا چانور)، چمار جا ڦٽا ڪيل چمڙي جا ٽڪر، پاڻيءَ مٿان سينور، بهه، جليل اُن، گاهه يا ڳئون جو ڇيڻو کائي گذر ڪندو هوس يا ٻن ۾ سٽيءَ جا ڪپڙا پهريندو هوس. لاشن مٿان پيل ڪفطيون ڀڪيندو هوس، مرگ ڇرم پهريندو هوس. سٽي يا ٿاٺ جو ڪپڙو پهريندو هوس. منش يا گهوڙي جي وارن مان ٺهيل ڪمبل، يا اُلو پکيءَ جي ڪنڀن مان ٺهيل ڪپڙو ڀڪيندو هوس.

(۵) مان ڏاڙهي، مڇن ۽ مٿي جا وار پٽي ڪڍندو هوس. مان کڙو ويهي ڪري تپسيا ڪندو هوس، اوکڙو ويهي ڪري تپسيا ڪندو هوس.

(۶) مان ڪندن جي بستري تي سمهندو هوس. ڏينهن ۾ ئي پيرا سنان ڪندو هوس. ان ريت اڻيڪ

ڪهڙيون هيون :-

(۴) آءُ ٺنگو رهندو هوس. دنياوي وهنوار جو ڀالن
 نه ڪندو هوس. هٿن جي بڪير ٻڪيا وٺي کائيندو هوس.
 ڪو ڪٽي چوندو هوم ته ”هي ڀدنت (پندت) هيڏانهن
 اچو“ ته نه ٻڌندو هوس. ڪو ڪٽي چوندو هوم ته ”هي
 ڀدنت، بيهي رهو.“ ته کيس به نه ٻڌندو هوس. ڪو
 گهر وٺي اُن ڏيئي وڃي، هڪو پنهنجي ڪاٺو پوڄن تيار
 ڪري ۽ ڪو مهماني ڏئي، ته قبول نه ڪندو هوس.
 جنهن برتن ۾ اُن رڌيل هو انهيءَ برتن ۾ ڪو مونڪي اچي
 اُن ڏيندو هو ته نه وٺندو هوس. اڪڙيءَ مان هڪو ڪاڏي
 جي شيءِ آڻي ڏيندو هوم ته اها نه وٺندو هوس. چائٽ
 يا چائٽ جي ڏنڊي جي هن ڀر بيهي ڪو ٻڪيا ڏيندو هو
 ته نه وٺندو هوس. ٻه ڄڻا وينا پوڄن ڪن ۽ انهن مان فقط
 هڪ ڄڻو اُٿي ٻڪيا ڏيندو هوم ته نه وٺندو هوس. ڳر ڀڙي
 يا ڏاڪ ٻار واري، يا برش سان اڪيلي سر رهندڙ استريءَ
 کان ٻڪيا نه وٺندو هوس. ميلي يا تيرت جاٿو ۾ تيار ڪيل
 اُن جي ٻڪيا نه وٺندو هوس. جيتي ڪٽا بيٺا هجن يا
 مڪين جو ميڙ يا پُون پُون هجي اُتان ٻڪيا نه وٺندو هوس.
 مڇي، ماس، دارون وغيره ٻڪيا ۾ نه وٺندو هوس. هڪ ئي
 گهر کان ٻڪيا وٺي ڪري ۽ هڪ ئي گهر تي گذر ڪندو

---

*جين ساڌو مڇي يا ماس وٺندا هئا، پر دارون وٺڻ جو
 مثال ڪٿي به نٿو ملي. گوشت کائڻ جو سوال يارهن
 آڏيءَ ۾ ڪنڊو ويو آهي.

ڊوڙون پائڻ ۾ اهوئي مطلب هو ته نه هو مونکي ڏسي وئي ۽ نه آءُ کيس ڏسان. جيئن ڪو هرڻ بن ۾ ماڻهو ۽ کي ڏسندي ئي ڊوڙ ڊڪ پائيندو آهي تيئن آءُ به ڊوڙي ڀڄندو هوس. منهنجو اڪانٽپٽو اهڙو هو.

اڻ وڻندڙ پوڄن

جتي ڳئون ٻڌل رهنديون هيون ۽ جتان ڳئون تنهن وقت چرڻ وينديون هيون، اُتي مان هٿن پيرن تي هلي وڃڻ جو چيٽو کائيندو هوس. جيسين منهنجو مل-موٽر خشڪ ٿي نه ويندو هو تيسين لائين پيٽ پاريندو هوس. اهڙو منهنجو اڻ آڙندڙ پوڄن هوندو هو.

اُڏاسيندا

(ڀي) مان ڪنهن پيانڪ بن ۾ رهندو هوس. دنيا جو ڪو ماڻهو انهيءَ بن ۾ پير پائيندو هو ته ڊپ ۾ سندس روم کڙا ٿي بيهندا هئا. سرديءَ جي موسم ۾ برف پوڻ جي وقت مان کليءَ جڳهه ۾ رهندو هوس ۽ ڏينهن جو جهنگ ۾ هليو ويندو هوس. گرميءَ جي موسم جي سخت مهني ۾ کڻي ميدان ۾ رهندو هوس ۽ رات جو جهنگ ۾ گهري ويندو هوس. مساڻي ۾ ماڻهن جا هڏا وهائڻ ڪري سمهندو هوس. ڇ-ڏهن ڪي گنوار ماڻهو مون تي ٿڪون اڇلائيندا هئا، يا منهنجي ڪنن ۾ ڪڪ وجهندا هئا ته به منهنجي من ۾ ڏانهن پاپ جو خيال نه ايندو هو.

پرڪارن جا ديهه کي ڪشت ڏيندو هوس. رهي هيون
منهنجون نپسيائون.

گدلائي

مان توکي ٻڌايان ٿو ته مان ڪهڙو گدلو هوندو هوس. -
(۴) ڪئين سالن جي ڌوڙ سان منهنجي سر ۽ مٿان
مٽيءَ جا ٿلهه چڙهي ويا هئا. جيئن ننڍڪو وڻ جو ٿر
ڪئين سالن جي ڌوڙ سان لڙجي وڃي ٿيئن منهنجي
ديهه ڌور سان پرڃي ويئي هئي. پر ائين نه پائيندو
هوس ته هي ڌوڙ جا پردا مان پاڻ ڇنڊي ڇڏيان يا ٻيو
ڪو پنهنجن هٿن سان ڇنڊي وٺي. منهنجي اهڙي
گدلائي هئي.

هنسا کان پري

(۵) مان بلڪل ساوڌانيءَ سان ايندو ويندو هوس.
پاڻيءَ جي بوندن تي مونکي ڏاڍي ڏيا ايندي هئي.
اهڙي ڏکي حالت ۾ ڪو سوکير پراڻي مٿان منهنجي
هٿان مري پوي، تنهنڪري ڏاڍو خبردار ٿي رهندو
هوس. ايتري قدر مونکي هنسا اٿو وٺندڙ هئي.

ايڪانٽپٽو

هي ساريپٽ هاڻي مان توکي ٻڌايان ٿو ته منهنجو
ايڪانٽپٽو ڪهڙو هو.

(۶) جڏهن مان ڪنهن ٻن ۾ رهندو هوس ته ڪنهن
ڌنار يا گاهه واري کانير يا پيلائي کي ڏسي گهاٽو جهنگ
ڇڏي پٽ ۽ ميدان ڏي ڊوڙون پائي ويندو هوس.

هوس نه هٿن کي پست واري چهڙي وڃي ڇهندي هئي. انهيءَ طرح منهنجي پٺيءَ ۽ پست جي چهڙي پٺي ڄڻ هڪ ئي ويڙيون هيون. مان پيشاب يا پاڻخانو ڪرڻ لاءِ وهندو هوس ته اُٺي ٿي ڪري پوندو هوس. مٿي مٿان هٿ گهمائيندو هوس ته سرير جا وار چڻي پوندا هئا. گهٽ کاڌي ڪري منهنجي اهڙي دشا وڃي ٿي هئي. ڪئين شرمڻ ۽ پراهمڻ مڱ ڪائي، يا تر ڪائي يا چانور ڪائي گذر ڪن ٿا. سندن خيال موجب اهي شيون کائڻ ڪري آخر سُڌي ٿئي ٿي. هي ساري پست، مان هڪ ئي مڱ جو ڪٽو، يا تر يا چانور ڪائي رهندو هوس. تون ٿاين ته سمجهج ته انهن جا داڻا ڪٿا تن ڏينهن ۾ وڏا ٿيندا هئا. جهڙا اڄ آهن اهڙائي ٿڏهن به هوندا هئا. اهڙي گهٽ کاڌي کائڻ ڪري منهنجي اهڙي دشا وڃي ٿي هئي.

ٻڌ گهوش آچاره جو چوڻ آهي ته ڀڳوان ٻڌ اهي تهسيائون هڪ اڳئين جنم ۾ ڪيون هيون. تنهن سمي ٻيڙ وغيره شيون، جيڪڏهن اڄوڪي وقت جهڙيون ٿينديون هيون، ته ٻڌ گهوش آچاره جو اهو انومان ڪڍڻ نيڪ لڳي ٿو ته انهي چوڻ جي ضرورت ڪانهي ته انهي سمي ۾ قسمن قسمن جون ڪهڙيون اجايون تهسيائون ٿينديون هيون سوئي ڏيکارڻ لاءِ ست جي ليڪ مٿي لکيل ڳالهيون ڀڳوان ٻڌ جي مک ۾ وڌيون آهن. ياداشت ۾ ڏنل نزالين تهسيائن کانسواءِ 'ني' پاڳ ۾

پوڄن بابت ورت

(۴) ڪيترن براهمن ۽ شرامڻن جي مڃتا آهي ته ڪاڏي ڪري آتم شدي ٿئي ٿي. اهڙا براهمن فقط ٻيڙ ڪاڻي پيٽ پاليندا آهن يا ٻيڙن جو چورو ڪائيندا آهن، يا ٻيڙن جو ڪاڙهو پيئندا آهن، يا ٻيڙن مان پيو ڪڍ ٺاهي ڪائيندا آهن. ياد آتم ته آءُ هڪ ئي ٻيڙ تي گذر ڪندو هوس. هي ساري پيٽ، ٽون لائين نه سمجهج ته انهي سمي ۾ ٻيڙ ڪي وڏا ٿيندا هئا. جهڙا اڄ ڪالهه ٻيڙ آهن اهڙائي تڏهن به هوندا هئا. سو هڪ ئي ٻيڙ ڪاٺ ڪري منهنجو سر ڀر نه هائيت پتلو ٿي ويندو هو. آسيتڪ وٺ يا ڪال وٺ جي ڳنڍين وانگر منهنجي سر ڀر جا ڳنڍ ڏسڻ ۾ پيا ايندا هئا. منهنجو ڪمر بند آف جي پير جهڙو ڏسڻ ۾ ايندو هو. منهنجي پٺيءَ جو ڪنڊو ست ڪٽ وارين ٽڪرين جي مالها وانگر ڏسڻ ۾ ايندو هو. جيئن ٽل پڳل مڪان جي چٽ جون بليون هيٺ مٿي پيمون لٽڪنديون آهن، تيئن منهنجي پاسريءَ جا هڏا به پيا لٽڪندا هئا. جيئن ڪنهن اونهي ڪوهه منجهه آسمان جا تارا نظر اچن تيئن منهنجون اکيون ڪو پڙيءَ جي اندر پيئل نظر اينديون هيون. جيئن ڪچو ۽ ڪوڙو ڪڍو ڪهي اُس ۾ رکڻ سان سڪي وڃي ٿو تيئن منهنجي مٿي جي چوڙي سڪي ٿوڻ ٿي ويئي هئي. پيٽ مٿان هٿ گهمائيندو هوس ته فقط پٺيءَ جو ڪنڊو هٿن ۾ ايندو هو ۽ جڏهن پٺيءَ جي ڪنڊي تي هٿ گهمائيندو

آهي، پر تنهنجي من ۾ ته پيدا ۾ آڃا تائين آهي. تنهنڪري توکي تنگو نه گهمڻ گهرجي.“ انهيءَ طرح ڪيترن تنگن ڀاڻن کي لنگوٽي پائي گهمڻ لاءِ مجبور ڪيائين.

هڪڙي ڀيري اهڙوئي پرسنگ ٿيلنگ سوامي لاءِ اچي بڻيو. جڏهن اها ڳالهه ٺهڻي ويئي ته پوليس وارا سوامي جيءَ کي صاحب جي بنگلي تي وٺي ويا آهن ته سندس شش، هلنديءَ وارا ماڻهو ۽ سندس ٻيا پندس صاحب جي بنگلي ڏي ويا. صاحب سڀني کي وهاريو ۽ ٿيلنگ سواميءَ کان پڇيائين ته، ”تون ڀرم هنس آهين؟“ جڏهن سوامي جيءَ ”هائو“ ڪئي ته صاحب اڻالڪ ٻيو سوال پڇيس ته، ”پلا توهين منهنجي گهر جو ان کائيندا؟“ تنهن تي سواميءَ جيءَ پڇيس ته، ”پلا توهين منهنجو ان کائيندا؟“ صاحب جواب ڏنس ته، ”جيتوڻيڪ آءٌ ڪو ڀرم هنس نه آهيان، تڏهن به آءٌ ڪنهن جو به ان کائيندو آهيان.“

سوامي جيءَ اتي جو اتي پنهنجي هٿ تي پائڻانو ڪيو ۽ هٿ وڌائي ڳوڙند صاحب کي چيائين ته، ”هي وڻو، منهنجو هي ان آهي. اهو وٺي کائي ڏيکاريو.“ صاحب کي ته نهايت نفرت آئي ۽ ڏاڍي غصي ۾ چيائينس ته، ”هي ڪو انسان جي کاڌ جو ان آهي؟“ تنهن تي سوامي جيءَ پنهنجي وشتا کائي ويو ۽ هٿ اڳهي صفا ڪيائين. سو ڏسي صاحب کيس چڱي ڏٺو ۽ وري ڪڏهن سندس ڳالهه به نه ڪڍي.

ٿڌل ٽپسيائون ترگرنت (جين ساڌو) ڪندا هئا. هن وقت به وار پٽي ڪڍڻ، اپواس ڪرڻ وغيره ٽپسيائون منجهن چالو آهن.

’ڄ‘ پاڳ ۾ ورتن ڪيل ٽپسيائون ٻين پنن جا شرمڻ ۽ پراهمڻ ڪندا هئا. انهن جا نمونا گهڻي قدر هن وقت جا بابا، پيراڳي وغيره هلائيندا ٿا اچن.

دل - مؤثر ڪاٺ جي ريت

پنهجو مل - مؤثر ڪاٺ جي ريت آڄ به اگهورين جهڙن پنن ۾ چالو آهي. ڪاشي ۽ ۾ ٿيلنگ سوامي ۽ نالي هڪ پرسڌ سنڀاسي هو. بنهه ننگو رهندو هو. ڪاشي ۽ ۾ ٻيا به سندس وانگر ننگا ڪيترا پرم هنس رهندا هئا. تنهن وقت گادون (Godwin) نالي هڪ لوڪ پريه ڪليڪٽر هو، جنهنڪي ڪاشي واسي ’گووند‘ صاحب ڪري سڏيندا هئا. ڏاڍي سمجهداري ۽ سان هندن جي ريت رواج مان هو واقف ٿي ويو هو. هي ننگو بابا لنگوئي لڳائي گهمي ڦري تنهن لاءِ هن هيٺئين رمز هلائي.

رستي تي جڏهن اهو ننگو بابا گڏجي ويندو هو ته پوليس وارا کيس صاحب وٽ وٺي ويندا هئا. صاحب پڇندو هوس، ”تون پرم هنس آهين؟“ جي ”هاڻو“ چوندو هو ته صاحب چوندو هوس ته ڀلا منهنجو ان تون ڪاء. ڀلا ننگو بابا صاحب جو ان ڪيئن ڪائي؟ تڏهن گووند صاحب چوندو هوس ته، ”شاسترن ۾ چيل آهي ته پرم هنس پرش ڪنهن به پرڪار جو پيد ڀاؤ نه رکندو

جين ساڌن جو پنٿ ڏاڍو زور هو. انهن کانسواءِ هنن هيٺين پنهنجن وڏن - پُورٽ ڪاشيپ، مڪل گوسال، آجت ڪيس ڪميل، پڪڌ ڪاٿيان ۽ سنجي بيلنپٽ - جا شرمڻ پنٿ ڏاڍا مشهور هئا. انهن جا تنو گيان درسن بابت ڪهڙا ويچار هئا تن جو مختصر بيان ستين آڏيءَ ۾ ڏنو ويندو. تنهن مان معلوم ٿيندو ته تنو گيان بابت پاڻ ۾ وڏو مت پيدا هوندي به ٻن ڳالهين بابت سندن ساڳيو ويچار هو:-

(۱) انهن سڀني کي يگيه وغيره پسند نه هئا.

(۲) تپسيائن بابت، ٿورو ڪي گهڻو، سڀني جي من اندر مان هو.

شرمڻن جو پرچار

مٿي چئي آيا آهيون ته انهن ۽ ٻين شرمڻن جو ماڻهن مٿان ڏاڍو پرايو هو. اهي شرمڻ پورب ۾ چمپا (پاڳپور)، پيچم ۾ ڪرن جو ديس، اتر ۾ هماليه ۽ ڏکڻ ۾ وٽيا - انهيءَ پرديس اندر، رڳا چوماسي جا چار مهنا ڇڏي، باقي اٺ مهنا لڳاتار گهمندا رهندا هئا ۽ ماڻهن کي پنهنجن پنهنجن ويچارن بابت اپڊيش ڏيندا رهندا هئا. انهيءَ ڪري عام ۾ يگيه وغيره واسطي اُٺار ۽ تپسيائن بابت ادر پيدا ٿيندو هو.

يگين جي حد

پر يڌ ۾ راجائن جي جيت ٿئي، تنهن مراد سان يگيه وغيره ڪرڻ ضروري لڳندو هو. يگيه وغيره چالو رکڻ

سنه ۱۹۰۲ ۾ جڏهن آءُ ڪاشيءَ ۾ هوس تڏهن اُتي جي پنڊتن هي قصو ڏاڍي آدر سان مونکي سڻايو ۽ تنهن کان اڳ ساڳئي آدر سان ”ڪاشي ياترا“ نالي ڪتاب ۾ اها ڳالھ چڱي پڌري به ڪئي هئي.

هاڻوڪيون ٽپسيائون

اهوئي ٿيلنگ سوامي سخت سرديءَ جي موسم ۾ رڳو مٿو ٻاهر رکي گنگا جيءَ ۾ وڃي وهندو هو ۽ سخت گرميءَ جي موسم ۾ جتان هلندي پيرن ۾ چاليون پئيڇي وڃن اُتي گنگا جي ڀرندڙ واريءَ تي وڃي وهندو هو. لوهه جي ميخن واري ڪت ناراهي تنهن تي ليٽڻ وارا بيراڳي ڪيترن آڪئين ڏنا هوندا. سنه ۱۹۰۲ ۾ اهڙو هڪ بيراڳي ڪاشيءَ جي بندو ماڏو نالي مندر جي ڀرسان رهندو هو. لڪڙيءَ جي لنگوئي پائي گهمندڙ بابا بيراڳي به مون ڏنا آهن.

شرمڻن جي هن ۾ ٽپسيائون لاءِ مان

مٿي چيل ٽپسيا جي نمونن مان سبزي، سانوي جو اُن ۽ جهنگ جا ڪند-مُول ڦل ڪاٺي نرواهه ڪرڻ بن واسي رشين منين کي پسند هوندو هو. هو ولڪل وڻ جا ڇوڏا پهريندا هوا ۽ ڪيترا اڱني هوٽر به ڪندا هوا. پر انهن نون پننن جي شرمڻن اڱني هوٽر ڪرڻ ڇڏي ڏنو ۽ بن ۾ رشين منين جون ٽپسيائون سڻيڪار ڪري، تنهن ۾ چم جا ٽڪرا کائڻ جي ٽپسيا به گڏيائون. مٿي ڄاڻائي آيا آهيون ته ٻڌ جي سمي ۾ نرگرنٽ

ڪو خاص طرح نه مڃيندا هئا.

ديوتائن جي پوجا

جنهن نموني اڄ ڪالھ جا هندو ديوتائن، ديوتائن
يڪشن، پشاپن وغيره کي مڃن ٿا ۽ انهن کي پرسن ڪرڻ
لاءِ ٻل ڇاڙهين ٿا، ساڳئي نموني ٻڌ جي زماني ۾ هندو
لوڪ به ديوتائن کي مڃيندا ۽ ٻل ڇاڙهيندا هئا. فرق
فقط ايترو آهي جو اڄ ڪالھ جي ڪيترن ديوتائن لاءِ
پوڄارين جي ضرورت پوي ٿي ۽ اهي پوڄاري اڪثري
براهمن هوندا آهن. تنهن کانسواءِ اڄ ڪالھ جا ديوتا ٻڌ
جي زماني جي ديوتائن وانگر، خواب خيالي هوندي به،
منجهائن ڪيترن جا پُراڻ ٺهي ڇڙي ويا آهن. سا ڳالھ
ٻڌ جي سمي ۾ نه هئي. ماڻهن جي مڃتا هئي ته ٻڌ جي
درخت ۾ يا ڪنهن ٻهاڙ تي، يا ڪنهن ٻن ۾ مهاشڪتيوان
ديوتائون رهن ٿا ۽ سندن گهرون پوريون ڪرڻ سان هو
خوش ٿين ٿا. سو پڪون، مرغن وغيره پراڻين جي ٻل
ڇاڙهي ڪري هو پنهنجون گهرون پوريون ڪندا هئا.
”پلاس“ جاڪ جي ڪٿا مان (نمبر ۳۷) ائين معلوم ٿئي
ٿو ته براهمڻ به ديوتائن جي پوجا ڪندا هئا، پر هن
ڳالھ جو ثبوت ڪٿي به نٿو ملي ته ڪو پنهنجي آجيوڪا
پوري ڪرڻ لاءِ هنن پوڄاريءَ جو پيشو قبول ڪيو
هو. جهڙيءَ طرح اڄ ٻنهي ٻيل جاتين يا آديواسين جي
ديوتائن لاءِ ڪو براهمڻ پروهت نٿو ٿئي، اهڙيءَ طرح
تنهن زماني ۾ اهي براهمڻ ڪنهن به ديوتا لاءِ پروهت

لاءِ ڪوسل جي راجا پسيند اُڪنا نالي ڳوٺ پوگر ساف
 (پوشڪر ساد) نالي براهمن کي ۽ سالوٽڪا ڳوٺ لوھڇ
 (لوھتپ) براهمن کي انعام طور ڏنا هئا. ساڳيءَ طرح مگد
 جي بميسار ڇمپا نالي ڳوٺ سوط دلب براهمن کي ۽
 ڳاٽمن ڳوٺ ڪٽ دنت براهمن کي انعام ۾ ڏنا هئا. انهن
 انعامن جو ورن ”ديگھنڪايه“ ۾ ملي ٿو. انهيءَ کان سواءِ
 ”ڪوسل سنيت“ جي نائين ست مان معلوم ٿئي ٿو
 تہ پاٺ پسيند راجا هٿن سان يگيه وغيره ڪندو هو. پر
 اهي يگيه وغيره ڪوسل جي پسيند راجا ۽ مگد جي بميسار
 راج جي راجن اندر ئي محدود هئا. سبب جو وڏا يگيه
 ڪرڻ راجائن ۽ پيٽائن وٺندڙ براهمن لاءِ ئي ممڪن هو.
 جيئن تہ وڏا يگيه ڪرڻ رواجي ماڻهن جي طاقت
 کان ٻاهر هئا تنهن ڪري يگين جا ننڍا نمونا به ٺڪتا
 هئا. ”ديگھنڪايه“ جي ورن مان معلوم ٿئي ٿو تہ
 براهمن لوڪ ساڌارن جنتا کي ائين چڻي يگيه هوم
 ڪرائيندا هئا تہ، فلاطي قسم جي لڪري يا فلاطي قسم
 جو ڇمڇو يا ڪاٺ جا چوڏا يا به يا چانور يا گيهه يا
 تيل يا پراڻين جو رعب هوندو تہ فلاٽو ڪارج سڏ ٿيندو.
 تنهن ۾ ڪي شرمڻ به پاڳ وٺندا هئا. * جيتوڻيڪ ڪارج
 پوري ٿيڻ لاءِ لوڪ هوم ڪندا هئا، پر ائين لڳي ٿو
 تہ اهي ڌارمڪ سنسڪار سمجهي نه ڪندا هئا. سبب
 جو انهن هوم ڪندڙ براهمن ۽ شرمڻن کي عام ماڻهو
 *ديگھنڪايه، برهم جال، سامنيقل سٺ وغيره.

هوا. هوڏانهن انهيءَ جي آلتو رواجي ماڻهو شرمڻ جو
آدرستڪار ڪندا هوا، چؤماسي ۾ سندن نواس لاءِ
ڪٽيائون ٺاهي ڏيندا هوا ۽ سندن اپڊيش ٻڌڻ لاءِ اُنسڪ
رهندا هوا. مطلب ته شرمڻ جي سنگهن ۽ ٽولين جي
روز بروز مهما وڌندي رهي.

اُپنشدن جي زماني جا رشي

اڄ ڪالھ اهو ويچار آهي ته ويدن مان اُپنشد ٺڪتا
۽ اُنهن مان ٻڌ ڌرم ۽ جين ڌرم وغيره ٺڪتا، جنهدڪري
آهي سڀ ڌرم وڻدڪ ڌرم ئي آهن. اسانڪي وشواس
آهي ته مٿئين ڇاڇ ڪاٺوءِ اها ڳالھ صاف چٽي ئي آهي
ته ٻڌن ۽ جينين جي پرمورا ويدن يا اُپنشدن مان نه
ٺڪتي هئي. اها ته ويدن جي سمي کان اڳ وچ هندوستان
۾ رهندڙ رشين منين جي پرمورا مان ٺڪتي هئي. ٺٺهن
هوندي به مختصر طور هن ڳالھ تي هٿ ويچار ڪرڻ
پي جاءِ نه ٿيندو، ته اُپنشدن ۾ ورنن ڪيل براهمن جي
ٻڌ جي سمي ۾ ڪهڙي حالت هئي.

مون پنهنجي پستڪ ”هندي سنسڪرتي آڻي آهڻسا“*

۾ ڏيکاريو آهي ته آرٿيڪ ۽ اُپنشد ٻڌ يگوان جي سمي
کان گهڻو پوءِ وڃيا ويا. پوءِ به اسين قبول ڪري سگهون
ٿا ته ٻڌ جي وقت ۾ اُپنشدن ۾ ورنن ڪيل براهمن جهڙا
ڪي براهمن ۽ ڪنري هوندا هوا. پر جائن جي اُنڪ
ڪهاڻين مان معلوم ٿو ٿئي ته منجهائن ڪيترائي هوم-هون

نه ٿيندا هئا. عام ماڻهو ديوتائن سان باس باسي ايندا هئا ۽ ڪنهن به وچ واري بنا هو پنهنجي هٿين پليون ڇاڙهيوندا هئا. سڃاڻا رستيءَ ۾ جي وٺ جي ديوتا کي کير جي کيرڻي باسي هئي ۽ آخر انهيءَ وٺ هيٺان ويندڙ گوئر ٻوڏيڻو کي ئي هن اها کيرڻي ڏني. اها ڪٿا ٻڌن جي ٻڌل ڪٿائن ۾ پرست آهي ۽ ٻوڏن جي چترڪلا تي هن ڪٿا جو وڏو اثر پيل هو. مطلب ته انهن ديوتائن جي پوڄا ڪار براهمن پوڄارين جي ڪار ضرورت نه ٿي پوندي هئي.

شرمڻن جو ڀڙاڙ

جيئن ته انهن ديوتائن جي پستيءَ ۾ ڀڙاڙ ۽ براهمن نه هوندا هئا، تيئن انهن تي اڄ ڪالھ وارو ڌارمڪ رنگ نه ڇڙهيو هو. سڀني درجن جا ماڻهو پنهنجون مصيبتون ٿاڙڻ لاءِ يا من جون پاسون پوريون ڪرڻ لاءِ ديوتائن لاءِ پليون ڇاڙهيوندا هئا. پر اهو ڪارج ڌرمي نه سمجهو ويندو هو. آلبت براهمن جي يگيه وغيره کي ويدن ۽ ويدن جي ٻڌل وچن جي پستي هئي ۽ انهيءَ ڪري اهي ڪارج ڌارمڪ سمجهي ويندا هئا. پر وڏي خرچ اچڻ ڪري اهي يگيه رواجي ماڻهن جي وقت کان ٻاهر هوندا هئا. انهيءَ ۾ سوين گانيون ۽ ڀڳا ماريا ويندا هئا. اهي دور ڪيتي لاءِ ڪمائڻا هئا ڪري، راجائن ۽ پينل ڪار ماڻهن کي ڏوريءَ پين کان ڪٽا پوندا هئا. انهيءَ ڪري يگيه وغيره رواجي ماڻهن کي ٻنهي نه آڻيندا

چيائين ته، ”هي اگني پگوان جي پنهنجي بل جي رکيا
 نٿو ڪري سگهي ته منهنجي ڪهڙي رکيا ڪندو؟“
 ائين چوندي ئي هن اگني هوتن وارو پاتر پاڻيءَ ۾ ڪٽي
 اڇايو ۽ گهوٺو سنڀاسي وڃي بڻيو.

ته ٻڌ پگوان جو اپديش ٻڌي ڪري اُروڙيلا ڪاشيپ
 ندي ڪاشيپ ۽ گيا ڪاشيپ، انهن ٽنهي براهمن پنهنجو
 اگني هوتن نديءَ ۾ اڇلائي ڇڏيو، اها ڪتا ٻڌن جي
 چيل ڪٿائن ۾ پوسند آهي.

اپنشدن جا رشي

ڪن براهمن ۾ هن ريت ڪليءَ طرح شرمڻ توڙي سڃيڪار
 ڪرڻ جو ساهس نه هو. هو هڪ پاسي وٺڻ ڪي به ڳوٺ
 ۽ ٻئي طرف شرمڻ جي توڙي وڃڻ لڳندا رهيا. آشومڇڻ
 وغيره يگين تي ڪوٺا رچي ڪري منجهانئس آتم نٿو
 نچوڻي ڪڍڻ جي ڪوشش ڪيائون. مثلاً ”ورهد آڙي
 اپنشد“ جي پهرئين آڌياڻ جي ٻئي براهمن جي شروعات
 جي ڪٿا وٺو. ڪٿا ۾ رشي چوي ٿو ته ”هن جڳت ۾
 اُپتيءَ کان اڳ ڪي ڪين هو. هي سڀ مڙيو ڏکي
 ڇڏيو هو. سو ڀلا ڪيئن؟ سو کائڻ جي لاءِ سان ڇو جو
 کاڌي جي لاءِ ڇو ٿي مڙيو چون ٿا. انکي لڳو ته آءٌ
 آدموان ٿيان..... ان مڙيو اهڙي ڪامنا ڪئي ته وڏي
 يگي ۾ مان وري هوم ڪريان اهڙي ڪامنا ڪري هو
 انڊريون روڪي ڪري ٽپ ڪرڻ لڳو. ان تپسيا ڪري
 تپ مڙيو مان يگي ۽ ويڙهه آهن ٿيا. پراڻي ئي ڀڄي ۽

جو ڌرم ڇڏي ڪڙي شدت شرم ٿيندا هئا. مثلاً اسين هت ”ننگت جاتڪ“ (نمبر ۱۴۴) جو ٽائپڙج ڏيون ٿا. واراڻسي (بنارس) ۾ جڏهن برهمڌت وڃ ڪندو هو تڏهن ٻوڏيستو اچي اوڏيچي برهمڌ جي ڪل ۾ جنم ورتو. سندس جنم جي ڏينهن سندس مائا پٽا جاتا اگني (جاتاگني) رکي. جڏهن هو سورهن ووهين جو ٿيو تڏهن گيس چيائون ته، ”پٽ ڏس، تنهنجي جنم ڏينهن تي اسان جاتا اگنيءَ جي آستان ڪئي. جي تون گرهستي ٿي رهڻ چاهين ٿو ته تنهنجي ويدن جو آڀاس ڪر. پر جي برهمڌ لوڪ ۾ وڃڻ جي تنهنجي لاءِ آهي ته هيءَ اگني ساڻ ڪٿي بن ڏي وڃ ۽ انهيءَ جي شيوا ڪري برهمڌيو جي آڙنا ڪري تون برهمڌ لوڪ ۾ براجمان ٿي.“ ٻوڏيستو کي گرهست آشرم پسند نه هو. سو هو جاتا اگني ساڻ ڪٿي بن ڏي روانو ٿيو ۽ اُتي آشرم ٺاهي اگنيءَ جي شيوا ڪندو رهيو. هڪڙي ڏينهن هڪ ڪسان ٻوڏيستو کي هڪ ڍڳو ڏکڻا طور ڏنو. ٻوڏيستو جي لاءِ ٿي ته ڍڳي جي بل چاڙهي اگني پڳوان جي پوڄا ڪريان، پر آشرم مان لوڻ کڻي ويو هو. جڏهن لوڻ وٺڻ لاءِ هو ڳوٺ ڏي ويو ته هيڏانهن ڪن انورڙين ڍڳي کي ماري، اگني هوتر تي ضروري ماس پچائي کائڻ ۽ باقي بچيل ماس ساڻ ڪٿي رهندا رهيا.

ٻوڏيستو جڏهن لوڻ وٺي موٽيو ته ڇا ڏسي ته ڍڳي جا فطط چم، پچ ۽ هڏا باقي رهيا آهن. تڏهن پاڻ کي

آر ٿاٺ ”۽ انهيءَ ڪري سودر کي برهم ڳيان جو اڌڪار نه آهي. ڇو جو ويد ٻڌڻ ۽ اڀياس ڪرڻ کان سمورين کيس منع ڪئي آهي. ويد سڻڻ جي منع، ويد اڀياس جي منع ۽ ويدن جو آرٽ ڄاڻڻ ۽ انهيءَ موجب هلڻ جي منع سمورين کيس ڪئي آهي. سڻڻ کان منع هن ريت ڪيل آهي ته، ”هو ويد جو واڪيه ڪٿي ٻڌي ته سندس ڪنن ۾ لاک يا شيهو ڀرڻ گهرجي.“ ”سودر سمجهو ته گهرو مسافرو آهي، جنهن ڪري سندس ڀرسان ويدن جو اڀياس نه ڪرڻ گهرجي.“ انهيءَ ڪري اڀياس ۾ وڳهن بوي ٿو، ڇو جو جنهن جي ڀرسان اڀياس نه ڪرڻ گهرجي سو پاڻ ويدن جو ڪهڙو اڀياس ڪندو؟ ائين به چيو ويو آهي ته سودر جي ويدن جا منتر اُچاري ته سندس زبان ڪڍي ڇڏڻ گهرجي ۽ جي ويدن جا منتر ڪنٺ ڪري ته کيس ماري وجهڻ گهرجي. سواها ڳالهه پڌري آهي ته سودر نه ويدن جو آرٽ سمجهي ۽ نه انهن موجب هلي، سودر کي ٻڌي نه ڏيڻ گهرجي.“

سودرن کي ستائڻ جو شڪر آچاريه جيڪو آڌار ورتو سو ڳڻتا راجائن جي سمي ۾ لکيل هڪ ”گوتم ڌرم سوٽر“ گرنت ۽ ٻين اهڙن گرنتن مان ئي ورتائين. ائين لڳي ٿو ته سمدر گپت جي راڄ (عيسوي سنه چوٿين صدي) کان وٺي شڪر آچاريه (عيسوي سنه نائين صديءَ جي شروعات) تائين اهي اسان جا اڳيان براهمن هڪ پاسي سودرن کي دٻائڻ ۽ ٻئي پاسي پنهنجو وڏو ڀڳتو قائم رکڻ ۾ لڳا رهيا.

ستيڪام چيس ته، ”سا مونکي خبر ڪانهي. ماڻا کان پچير نه چيائين ته جوانيءَ ۾ ڪيترن پورشن سان ٺاڻي رکڻ ڪري مونکي تنهنجي گوثر جي خبر ڪانهي. سو تون پنهنجو ٺالو ”ستيڪام-جبالا“ ڪري ٻڌائج.

گوثر چيس ته، ”تون ستيه کان وٺي آهين، جو پراهمڻ ٺاهي تنهن لاءِ ائين رهڻ ڏکيو آهي. وڃ ۽ اڳتي ڪڍي اچ. مان تنهنجو يگيو پويٽ (جڻيو پائڻ) ڪندس.“ ايترو چئي ڪري هن رشيءَ کيس جڻيو پاتو.*

گپتا ڪل جي راڄ کان وٺي جاتي پيد وڌي ويو.
جيتوڻيڪ آپنشدن جا رشي جاتي پيد رکندا هئا، تنهن هوندي به جاتيءَ کان سچ کي وڌيڪ مان ڏيندا هئا. ستيڪام جي ڪهاڻيءَ مان اها ڳالهه ثابت ٿئي ٿي. پر انهن ئي آپنشدن جو نچور ڪيندڙ بادرايڻ (بادرايڻ) وياس ۽ ٽيڪاڪار شڪر آچار، جاتي پيد لاءِ ڪهڙو نه ڪري ڏوٽو وڃايو هو.

श्रवणाध्ययनार्थं प्रतिषेधात्स्मृतेश्च । २

इतश्च न शूद्रस्याधिकारः । यस्य स्मृतेः श्रवणाध्ययार्थं प्रतिषेधो भवति । वेद श्रवण प्रतिषेधो वेदाध्ययन प्रतिषेधस्तदर्थं ज्ञानाउष्ठा नयोश्च प्रतिषेधः शूद्रस्य स्मर्यते । श्रवण प्रतिषेधास्तावत् ‘अथास्य वेदमुपशष्वतस्त्रपुजतुमयां श्रोत्र प्रपूरणम्’ इति । ‘पठयु हवा एतत् श्मशान यच्छूद्रस्तस्माच्छूद्र समीपे नाध्येतन्मू’ । इति च । अत एवाध्ययन प्रतिषेधः । यस्यही समीपेऽपि नाध्येतन्मू भवति, स कथमश्रुतमधीयति । भवति च वेदोच्यारणे जित्यच्छेदो धारणे शरीरभेद इति । अतएव चाथार्थज्ञाना नुष्ठानयोः प्रतिषेधो ‘न शूद्राय भर्ति दद्यात् इति ।’

ڪو ورلي ڳوٺن ۽ بستين ۾ ويندا هئا. انهيءَ ڪري
 استرين جا سنگهه ٺاهڻ سندن لاءِ ڏکيو ڪم هو. پر شهر ۾
 سنڀالسي سي چين سنڌائن جي اوسي پاسي رهندا هئا
 ۽ تنهن وقت موافق حالتن هٽ ڪري هو استرين جا
 سنگهه ٻرپا ڪري سگهيا. ٻڌن جون ۽ چينين جون چيل
 واراٽون پڙهڻ مان هڪ خاص ڳالهه چٽي نظر اچي ٿي
 ته انهيءَ صوبي ۾ پرشن وانگر استريون به ٿڌمي ڳالهين ۾
 اڳڙيون هيون. سبب هي هو ته پرچا راج واري سرشتي
 ۾ استرين کي پوري سؤلتڻا هئي. وڃي قوم جي واڌاري
 لاءِ جيڪي ست ٽير ٻڌ ڀڳوان کين ٻڌايا هئا تن ۾ پنجون
 ٽير هي هو ته ”استرين جو مان رکڻ گهرجي“ واهه ڪيل
 يا نه واهه ڪيل استريءَ مٿان ڪا به زيورستاني نه ٿيڻ
 گهرجي. ”پيو ته ته ٻڌ ڀڳوان جي حياتيءَ ۾ هن ٽير موجب
 وڃي قوم وارا ٺيڪ طرح هليا. اسين اهو به کڻي قبول
 ڪريون ٿا ته وڃي قوم وانگر ملُ قوم جي راج ۾ استرين
 جي ايتري مڙجاڻا نه رکي ويندي هئي. جڏهن انگ،
 ڪاشي، شاکي، ڪوليه وغيره ڏيسن جي پرچا ستا وارن
 راجن جي آزادي ڇت ٿي ويئي تڏهن انڌريون انتظام
 سندن همت ۾ رهڻ ڪري استرين جي آزاديءَ کي ڪا
 خاص چوٽ نه لڳي.

ائين هو ته مگڌ ۽ ڪوٽل ڏيسن ۾ مهاراجا راج جو
 سرشتو پڪو ٿي ويو هو. تنهن هوندي به انهن ڏيسن
 جا راجا پرچا راج وارو سرشتو بنهه پاڙن کان پٽي نه سگهيا.

ٿرم سوٽر رچيندڙ بادرايٺ وياس ۽ شنڪر آچاريه وچير
فقط ايترو فرق آهي ته بادرايٺ جي سمي ۾ اڃا مسلمان
هنن ديس اندر نه پينا هوا ۽ شنڪر آچاريه جي زماني ۾
سند ديس مسلمانن جي قبضي ۾ وڃي چڪو هو ۽ اُتي
اسلامي ٿرم جو برابر پرچار ٿي رهيو هو. اسانجي آچاريه
کي ٻيو نه ته سمانتا جو ڀاڻ کائڻ سڪي وٺڻ ڪهندو هو.
پر اسانجو آچاريه اُتو جاتي پيد جو بي سرو راڳ آلائي لڳو.
انهيءَ ڪري هن اڀاڳي ديس کي ڪهڙو نه ڇيهو رسيو
تنهنجو لٽهاڻو ساڪي آهي.

سادو استرين جا سنگهه

ٿيسوي رشين منين يا وٽس رشين منجهه استريون
نه داخل ٿيون هيون. گارگي واچڪنوي (गार्गी वाचकनी)
جهڙيون استريون برهم گيان جي بھت مباحثي ۾ بهرو
ونديون هيون.* پر سندن ڪي ڌار سنگهه نه هوندا هوا.
استرين جا جدا سنگهه ٻڌ کان هڪ ٻه صدي اڳ ٻريا ٿيا
لڳا هوا. سمجهجي ٿو ته استرين جا پراڻي ۾ پراڻا سنگهه
سي جين سادو استرين جا هوا. ته جين سادو استريون
واد وواد ۾ ڏاڍيون چتر هيون، سا ڳالهه پدرا ڪندلڪيشا
(भद्रा कुण्डलकेशा) جي ڪٿا ۽ ٻين ڪٿائن مان نڪر طرح
معلوم ٿي ٿئي ٿي.

پراچين رشي مني اڪثري جهنگلن ۾ رهندا هوا ۽

* ورهد آرٽيڪ اپنشد ۳/۶/۱

ڏسو: 'ٻڌ سنگهاڇا پرچيه' صفحو ۲۱۴-۲۱۷

دور ڪريو. ٻڌندي ئي راجا هوش ۾ اچي ويو ۽ چيائينس ته، ”شو ڪُل جو اهو ڌرم ناهي. آءُ شو ڪُل جو وڏو آهيان ۽ ڪُل ڌرم پالن ڪرڻ منهنجو فرض آهي، تنهن ڪري پنهنجي چنڊل ڇڏي وس اچڻ مون لاءِ واجب نه آهي.“

اها ڪٿا وڏي ۽ وڏندڙ آهي، لڳي ٿو ته ڪٿا رچيندڙ جي سمي هر پرچا راج وارو سرشتو بلڪل ٺاس ٿي چڪو هو. ٺڌهن به رچيندڙ کي ڄاڻ هئي ته شو ڪُل جي پرچا راج واري سرشتي ۾ امترين لاءِ مان هو ۽ سندس مطلب هو ته مهاراجا سرشتي وارا راج به ساڳي طرح پنهنجا فرض ادا ڪن. شو ڪمار جي پاشڻ جي آخر ۾ ليکڪ هيٺيان شبد سندس مُک ۾ وڌا آهن:-

नता पिता उगतो रहठपोलो

धम्मं शिवीनं अपचायमानो

सो धम्ममेवानुविचिन्तयन्तो

तस्मा सकं वित्तवमं न वते

اُٺاس، ”آءُ شو ڪُل جو ٿيٽا، پٽا ۽ اڳواڻ آهيان.“ تنهن ڪري ڪُل جو فرض اڳيان رکي ڪري ۽ شو ڪُل جي ڌرم جو نيڪ ويچار ڪري، آءُ پنهنجي چنڊل ڇڏي جو اڏين نه ٿيندس.“

ٻال وراهه جي ريت

مٿين ڳالهه جو ٻڌ ڌرم جي راجائن ٿي چڱو ٿي اُٿر ٿيو هوندو. پر انهيءَ مان هڪ ٻي پري ريت پيدا ٿي.

ڪٿي به اهڙو اشارو نٿو ملي ته ڪو بمبار مهاراجا يا
پسند مهاراجا ڪنهن استريءَ کي ڏوڙيءَ ڪٽي وڃي
پنهجي رٿواس ۾ داخل ڪيو هجي.

ڪن مهاراجا وارن راجن ۾ استرين جو مان

جيئن جيئن راجا وڏو سرشتو مٽيو ويو ۽ مهاراجا
راج وڏو سرشتو زور ڀريندو ويو تيئن استرين جي سؤنٽرتا
به گهٽجي ويئي. پوءِ به آمدنٽيءَ (उम्दन्ती) (آئماڊنٽي)
جي ڪٿا مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪي مهاراجا اڻون استرين
کي مان ڏيندا هئا.*

ٻڌيستو وڃي شو (شيو) راج ڪل ۾ جنم ورتو. کيس
شوڪمار ڪري سڏيندا هئا. شو راجا جي سيناپتيءَ جو
پٽر اُڀارڪ (अभिरारक) ۽ شوڪمار ساڳيءَ وهيءَ جا هئا.
بني گڏجي وڃي ٽڪشس سلا ۾ اڀياس ڪيو. پتا جي
مرٿيو کانپوءِ شوڪمار راجا بڻيو ۽ سيناپتيءَ جي مرٿيو
کانپوءِ هن اُڀارڪ کي سيناپتي ڪيو. اُڀارڪ، هڪ
نهایت روپوتي ۽ سرشت ڪنيا آئماڊنٽيءَ (उम्दयन्ती)
سان وواهه ڪيو. جڏهن راجا نگر جي چڪر تي نڪتو
تڏهن ڪڙڪيءَ ۾ ڪڙي آئماڊنٽيءَ کي ڏسي سندس
اڪيون منجهس وڃي ڪٽيون. راجا مٿس اڪن چڪن ٿي
ڀاڳل وانگر راج مهل ۾ اچي بستري تي ليٽي پيو. جڏهن
اُڀارڪ کي اها بوجھ پيئي تڏهن راجا وٽ ويو ۽ کيس
پرارٿنا ڪيائين ته منهنجي پٽني وٺي ڪري پنهنجي چنٽا

اچي ويا هئا. تنهن بابت هڪ رڳو آهي، جنهن جي چڻي معنيٰ مجهم نڪايه جي نواب ست ۾ ڏنل آهي. انهي جو ثاب ٻڙج هي آهي.

جڏهن ٻڌ ڀڳوان شراوسٽيءَ ۾ انا ٿيندڪ جي آشرم ۾ رهندو هو تڏهن پڪشن کي ٻڙوڌ ڏيندي کين چيائين ته، ”هي پڪشو! جو انسان چراگاه تيار ٿو ڪري سو ڪو هرطن جي ڀلي لاءِ تيار نٿو ڪري. سندس مطلب نه اهو آهي نه انهي چراگاه، تي اچي گاهه کائي بي پرواه ٿين، جيئن هو کين ٻوري طرح هٿ ڪري سگهي.“

(۱) هي پڪشو! اهڙي هڪ چراگاه ۾ هرطن گهڙي ويا ۽ پيت پري گاهه کائي بي پرواه ٿي پيا، تان جو چراگاه واري انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۲) سو ڏسي ڪري ٻين هرطن سوچيو ته هن چراگاه ۾ گهڙو باڪل نيڪ نه آهي. سو اهو چراگاه ڇڏي ڪري هو هڪ وڻان پٽ ڏي هليا ويا. جڏهن گرميءَ جا ڏينهن آيا ته اُتي گاهه پاڻي نه ملي سگهين. تنهنڪري بت ۾ ضعيف ٿي ويا. بڪ وگهي هو وري چراگاه ڏي ويا ۽ مست ٿي کائڻ پيئڻ لڳا، تان جو هن انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۳) هرطن جو ٿيون هڪ ٿورو هڻو جو بڻي رستا ڇڏي، پاسي کان هڪ جهنگل هو تنهن ڏي ويو ۽ نهايت خبرداريءَ سان گاهه چرڻ لڳو. ڳچ وقت تائين چراگاه جي مالڪ کي سندن ڪوبه پتو نه پيو. نيٺ هن

برهم ڏيس جا راجا پوٽيل استوين کي پنهنجي رٿواس ۾
 نه رکندا هئا. نه رڳو ايترو پر جي پوٽيل استريءَ جو
 پتي، پنيءَ کي طلاق ڏيئي کيس راجا جي حوالي ڪئي
 ڪري تڏهن به اهو آدم سمجهيو ويندو هو. پر اڄ پوٽيل
 استريءَ کي پنا مائتا جي موڪل بنا، ۽ روڪ ٽوڪ بنا
 پڄاڻي ڪئي ويندا هئا. متان ڪو راجا سندس ڪنيا
 کي ڏوريءَ پڄاڻي نه وڃي، تنهن ڪري مائٽ پيٽر ڊپ
 وچون کين ننڍڙي پٺاڻي ڇڏيندا هئا ۽ ڪن ۾ منگل
 سوتر جي ڪٽنبني نشانيءَ طور، پاڻي ڇڏيندا هئا. اهي
 شاديون ڪوڙيون سورينون هونديون هيون، اهي ڪنيائون
 پنهنجي پتيءَ جي گهر نه وينديون هيون. نه رڳو ايترو
 پر کيس ڇڏي ٻئي ڪنهن پرش سان واهه ڪرڻ جي
 کين آزادي هئي. هي نه راجائن جي زور ظلم کان پاڻ
 بچائڻ جو هڪ نمونو هو. ائين چوڻ ڏکيو آهي ته
 هندوستان ۾ بال واهه جي پڪي ريت هن ئي طرح پيدا
 ٿي يا ٻئي ڪنهن نموني، پر تنهن ڪوبه شڪ ناهي ته
 ٻڌ جي سمي ۾ هيءَ ريت هرهند ڇالو نه ٿي هئي ۽
 مهاراجا راج جو سرشتو ڇڏهن پڪو ٿيو تڏهن هن ريت
 هڪ ڌارمڪ روپ ورتو. چوڻ جي ضرورت نه آهي
 ته جي هندوستان ۾ پرڄا راج وارو سرشتو زور وٺي ها
 ته بال واهه جي ريت پير به نه ڪوري سگهي ها.

ڇٽن پرڪارن جا شرمڻ براهمن

ٻڌ جي سمي ۾ ڇٽن پرڪارن جا براهمن هستيءَ ۾

ڏور ڪريو. ٻڌندي ئي راجا هوش ۾ اچي ويو ۽ چيائينس ته، ”شو ڪُل جو اهو ڌرم ناهي. آءُ شو ڪُل جو وڏو آهيان ۽ ڪُل ڌرم پالن ڪرڻ منهنجو فرض آهي. تنهن ڪري پنهنجي چنڊل ڇڏي وس اچڻ مون لاءِ واجب نه آهي.“

اها ڪٿا وڏي ۽ وڏندڙ آهي. لڳي ٿو ته ڪٿا رچيندڙ جي سمي ۾ پرڃا راج وارو سرشتو بلڪل ڏاس ئي چڪو هو. تڏهن به رچيندڙ کي ڄاڻ هئي ته شو ڪُل جي پرڃا راج واري سرشتي ۾ استر ٿيڻ لاءِ مان هو ۽ سندس مطلب هو ته مهاراجا سرشتي وارا راج به ساڳي طرح پنهنجا فرض ادا ڪن. شو ڪمار جي پاشڻ جي آخر ۾ ليکڪ هيٺيان شبد سندس مُک ۾ وڌا آهن:-

मता पिता उमतो रहृषालो

धम्मं शिवीनं अपचायमानो

सो धम्ममेवानुविविचिन्तयन्तो

तस्मा सकं चित्तवमं न वर्ते

اڻڄاتو، ”آءُ شو ڪُل جو نيتا، پيءُ ۽ اڳواڻ آهيان.“ تنهن ڪري ڪُل جو فرض اڳيان رکي ڪري ۽ شو ڪُل جي ڌرم جو نيڪ ويچار ڪري، آءُ پنهنجي چنڊل ڇڏي جو اڏين نه ٿيندس.“

ٻال وراهه جي ريت

مٿئين ڳالهه جو ٻڌ ڌرم جي راجائن ئي چڱو ئي اُٿڻ ٿيو هوندو. پر انهيءَ مان هڪ ٻي بري ريت پيدا ٿي.

ڪٿي به اهڙو اشارو نٿو ملي ته ڪو بمبار مهاراجا يا
پسيند مهاراجا ڪنهن استريءَ کي ڏوڍيءَ ڪٽي وڃي
پنهنجي رڻواس ۾ داخل ڪيو هجي.

ڪن مهاراجا وارن راجن ۾ استرين جو مان

جيئن جيئن پرچا وڃ وڌو سرشتو مٿو ويو ۽ مهاراجا
وڃ وڌو سرشتو ڏور پريندو ويو تيئن استرين جي سؤننترڻا
به گهڻي ويئي. پوءِ به آمدنئيءَ (उम्दन्ती) (آنمادينتي)
جي ڪٿا مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪي مهاراجائون استرين
کي مان ڏيندا هئا.*

بوڌيستو وڃي شو (شيو) راج ڪل ۾ جنم ورتو. کيس
شوڪمار ڪري سڏيندا هئا. شو راجا جي سيناپتيءَ جو
پٽر آپارڪ (अभिराज) ۽ شوڪمار ساڳيءَ وهيءَ جا هئا.
بنهي گڏجي وڃي تڪشس سلا ۾ اڀياس ڪيو. پٽا جي
مرتيو کانپوءِ شوڪمار راجا بڻيو ۽ سيناپتيءَ جي مرتيو
کانپوءِ هن آپارڪ کي سيناپتي ڪيو. آپارڪ، هڪ
نهایت روپوئي ۽ سريشت ڪنيا آنمادينتيءَ (उन्मादयन्ती)
سان وواهه ڪيو. جڏهن راجا نگر جي چڪر تي نڪتو
تڏهن ڪڙڪيءَ ۾ ڪڙي آنمادينتيءَ کي ڏسي سندس
اڪيون منجهس وڃي کنيون. راجا مٿس اڪن چڪن ٿي
ڀاڳل وانگر راج محل ۾ اچي بستري تي ليٽي پيو. جڏهن
آپارڪ کي اها بوجه پيئي تڏهن راجا وٽ ويو ۽ کيس
پراڻا ڪيائين ته منهنجي پٽي وٺي ڪري پنهنجي چنڻا

اچي ويا هئا. تنهن بابت هڪ روپڪ آهي، جنهن جي چٽي معنيٰ مجهر نڪاڻه جي نواب ست ۾ ڏنل آهي. انهي جو ثالث پرج هي آهي.

جڏهن ٻڌ ڀڳوان شراوستيءَ ۾ انا ٽهنڊڪ جي آشرم ۾ رهندو هو تڏهن پڪشن کي ڀروڙ ڏيندي کين چيائين ته، ”هي پڪشوئو! جو انسان چراگاهه تيار ٿو ڪري سو ڪو هرطن جي پلي لاءِ تيار نٿو ڪري. سندس مطلب ته اهو آهي ته انهي چراگاهه تي اچي گاهه کائي بي پرواهه ٿين، جيئن هو کين پوري طرح هٿ ڪري سگهي.“

(۱) هي پڪشوئو! اهڙي هڪ چراگاهه ۾ هرطن گهڙي ويا ۽ پيت پري گاهه کائي بي پرواهه ٿي پيا، تان جو چراگاهه واري انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۲) سو ڏسي ڪري ٻين هرطن سوچيو ته هن چراگاهه ۾ گهڙڻ باڪل ٺيڪ نه آهي. سو اهو چراگاهه ڇڏي ڪري هو هڪ وئران پٽ ڏي هليا ويا. جڏهن گرميءَ جا ڏينهن آيا ته اُتي گاهه پاڻي نه ملي سگهين. تنهنڪري بت ۾ ضعيف ٿي ويا. بک وگهي هو وري چراگاهه ڏي ويا ۽ مست ٿي کائڻ پيئڻ لڳا، تان جو هن انسان جي هٿ چڙهي ويا.

(۳) هرطن جو ٽيون هڪ ٿولو هٿو جو بڻي رستا ڇڏي، پاسي کان هڪ جهنگل هو تنهن ڏي ويو ۽ نهايت خبرداريءَ سان گاهه چرڻ لڳو. ڳچ وقت تائين چراگاهه جي مالڪ کي سندن ڪوبه پتو نه پيو. نيٺ هن

ٻرهم ڏيس جا راجا پڙيل استرين کي پنهنجي رڻواس ۾
 نه رکندا هئا. نه رڳو ايترو پر جي پڙيل استريءَ جو
 پتي، پتيءَ کي طلاق ڏيئي کيس راجا جي حوالي ڪئي
 ڪري ٿڏهن به اهو آڏو سمجهيو ويندو هو. پر اُن پڙيل
 استريءَ کي پتا مائتا جي موڪل بنا، ۽ روڪ ٽوڪ بنا
 پڇائي ڪئي ويندا هئا. مٿان ڪو راجا سندس ڪنڀا
 کي ڏوريءَ پڇائي نه وڃي، تنهن ڪري مائٽر پيٽر ڊپ
 وچون کين ننڍڙي پڙي پڙائي ڇڏيندا هئا ۽ ڪن ۾ منگل
 سوئر جي ڪٽڻي نشانيءَ طور، پائي ڇڏيندا هئا. اهي
 شاديون ڪوڙيون سورين هونديون هيون، اهي ڪنڀائون
 پنهنجي پتيءَ جي گهر نه وينديون هيون. نه رڳو ايترو
 پر کيس ڇڏي ٻئي ڪنهن پرش سان واهه ڪرڻ جي
 کين آزادي هئي. هي نه راجائن جي زور ظلم کان پاڻ
 بچائڻ جو هڪ نمونو هو. ائين چوڻ ڏکيو آهي ته
 هندوستان ۾ ٻال واهه جي پڪي ريت هن ئي طرح پيدا
 ٿي يا ٻئي ڪنهن نموني، پر تنهن ڪوبه شڪ ناهي ته
 ٻڌ جي سمي ۾ هيءَ ريت هرهند ڇالو نه ٿي هئي ۽
 مهاراجا راج جو سرشتو ڏهن پڪو ٿيو ٿڏهن هن ريت
 هڪ ڌارمڪ روپ ورتو. چوڻ جي ضرورت نه آهي
 ته جي هندوستان ۾ پرڄا راج وارو سرشتو زور وٺي ها
 ته ٻال واهه جي ريت پير به نه ڪوري سگهي ها.

ڇڏڻ پرڪارن جا شرمن براهمن

ٻڌ جي سمي ۾ ڇڏڻ پرڪارن جا براهمن هستيءَ ۾

يا ته سواڊي شيون کائڻ جي خواهش ٿيندي هيئن ته،
اهي شخص آبادين ڏي ويندا هئا ۽ پوءِ گرههڻسپين جي
موهه ڄار ۾ به ڦاسي پوندا هئا. مٿي اهڙن شرمڻ جو
هڪ مثال ڏنل آهي. رشمين منين جو بن ۾ ڦل ڦول ٿي
نرواهه ڪرڻ جو مارڱ ڇڏي، جن ٻين قسمن جا پست
شرمڻ. لاءِ وڃي ٻريا ڪيا، سي ٿيا ٿيڻ درجي جا
شرمڻ. اهي گهڻو سنياسي گهاٽن جهنگن ۾ نه وڃي
ڪري، ماڻهن جي آبادين ۾ رهندا هئا ۽ جو کائڻ
ڪپڙو ماڻهو کين ڏيندا هئا سو ڏاڍي ساوڌائيءَ سان
ماڻيندا هئا. پر اهي شرمڻ ”آتما آهي يا نه آهي“ اهڙن
اجاين بخش ۾ مست ٿي ويندا هئا، انهيڪري سندن
آتم شدي نه ٿيندي هئي ۽ هو مار جي ڄار ۾ ڦاسي
پوندا هئا. بد يڳوان انهن سڀني اجاين بخش کي ڦٽو
ڪري، آتم شديءَ جو مارڱ ڳولي لڌو. سندس پڪشو
چوٿين درجي جا شرمڻ سمجهڻ ڪپن. ٻين قسمن جي
براهمڻن ۽ بد جي پڪشن جي مڃتا ۾ ڪهڙو فرق هو
تنهن جو زميرو ستين آڏيءَ ۾ ڪيو ويندو. هت فقط
ايترو ٻڌائڻ ڪافي آهي ته هنن چئن درجن جي شرمڻ
براهمڻ اندر، اپنشدن وارا رشي بلڪل نٿا اچي وڃن،
جنهنڪري اهو ويچار ته بد ڌرم اپنشدن مان نڪتو،
سو بلڪل بي بنياد ثابت ٿئي ٿو.

هر ٻن جو اُجهو ڳولي وڃي ٿو ۽ چارون طرف چار وجهي ڪري سڀني کي ڦاسائي ورتائين.

(۴) پر چوٿين قسم جو ٿولو نهايت هوشيار هو. چراگاهه کان پري هڪ گهاٽي جهنگ ۾ وڃي رهيو ۽ اُتي چاري ڀاڱي ۽ جو نهايت ساوڌانيءَ سان اُڀوڳ ڪندو رهيو. سندن اُجهي جو چراگاهه جي مالڪ کي طور تائين پتو ڪونه پيو. ”هي پڪشور، مون هيءُ هڪ رڳو (Allegory)

بڻايو آهي.“ (۱) جن شرامڻ براهمن انڌرين جو ڀوڳ وٺڻ کي ئي سڳ سمجهيو، سي پهرئين نمبر جا هون ڇٽيا.

(۲) جن وشي سڳ جي پو کان بنواس وڃي ڪيو ۽ ساري جڳت کان جدا ٿي رهيا، سي ٻئي نمبر جا هون سمجهو.

(۳) جي شرامڻ براهمن نهايت ساوڌانيءَ سان ڀوڳ وٺڻ ڪندي، ”هي جڳت ٺاسونٽ آهي يا اٺاسونٽ، آتما

مر آهي آهي يا امر“ انهن سوالن جي واد واد ۾ پنهنجو وقت وڃائين ٿا، سي ٽيا ٽئين قسم جا هون (۴) جي

انهي اڃائي واد واد ۾ نه پئي ڪري، پنهنجو انتهڪرڻ شد رڪڻ جو اونو ڪن ٿا، سي ٽيا چوٿين قسم جا هون.

هن ست ۾ جي وٽڪ شرمڻ براهمن يگيه وغيره يا سومرس پيٽڻ کي ئي ٿرم سمجهندا هئا سي پهرئين

درجي وارا براهمن ٿيا، جي شرمڻ براهمن ويدن واري هنسا ۽ سومرس پيٽڻ کان ڪٽا ٿي بن انڌر هليا وڃن

ٿا ۽ اُتي ڦل ڦل ٿي گذران ڪن ٿا، سي ٻئي درجي جا براهمن سمجهن ڪن. جڏهن بن ۾ ڦل ڦول نه ملندو هون

پراڻي آهي. پالي ۾ چيل وچنن ۾ ”ست نپات“ سڀني
کان پراچين ليکيو وڃي ٿو. انهيءَ ست ۾ چيو ويو آهي ته:

सो बोविसत्तो रतनवरो अनुत्थो ।

मनुस्सलोकं हितसुखाय जातो

सक्कानं गामे जनपदे लुम्बिनेथ्य ।

اُرتاڪس، سریشڪ رٿن جهڙي هن ٻوڏي ستو، لمبني پرجا
واج ۾، شاڪي قوم جي ڳوٺ ۾، منڻ جاڻيءَ جي ڀلي
۽ سڪ ڪاٺر جنم ورتو.

”ٻوڏي“ جو اُرت آهي منڻ جي اُڏار بابت گيان
۽ تنهن لاءِ جتن ڪندڙ پراڻي (ستو) سو ٿيو ”ٻوڏي ستو“.
پهرئين شايد گوٺم جي جنم کان وٺي ٻڌڻو پراپت ڪرڻ
تائين سندس نالي سان اهو لقب لڳايو ويندو هو. پوءِ
وفت رفت اهو ويچار عام ٿي ويو ته هن جنم کان اڳ ٻيا
ڪيئن جنم ورتا هوائين. پوءِ انهن اڳين جنمن سان اهو
’ٻوڏي ستو‘ جو لقب لڳائڻ ۾ آيو. سندس اڳين جنمن
جون ڪٿائون ”جانڪن“ ۾ ڪنيون ڪيون ويون آهن.
انهن ڪٿائن جي پڙهڻ پاتر کي ”ٻوڏي ستو“ سڏي ڪري،
ائين بتايو ويو آهي ته اهو پورب جنم ۾ گوٺم ٿي هو.*
جنهن ڪٿا ۾ ڪوئيڪ پاتر نه مليو ته ٻوڏي ستو کي ٻئي
ڪنهن بن ديويءَ يا ديو جو روپ ڏيئي، ڪنهن نه ڪنهن
ٿموري کيس ڪٿا ۾ ڳنڍيو ويو. سوئي سھين. پر هت
ته گوٺم کي جنم کان وٺي ٻڌڻو حاصل ڪرڻ تائين

آڏيائ (۳)

گوٽم ٻوڏيستو

گوٽم جو جنم ڏينهن

گوٽم جي جنم ٿيڻ جا بابت آڄوڪن ڄاڻن منجهه ڪافي متڀيد آهي. ديوان بهادر سوامي ڪنوڀلي موجب ٻڌ جو پٽرواڻ عيسوي کان اڳ ۴۷۸ سال ۾ ٿيو هو. ڪن ٻين ڄاڻن جو رايو آهي ته عيسوي کان اڳ ۴۸۶-۸۷ سال ۾ ٿيو هو. پر آڄوڪين نين ڪوجنائن موجب، جا ٿيڻ ”مهائونس“ ۽ ”ديپونس“ ۾ ڏنل آهي، سائي نيڪ ٿيڻ آهي. * انهن گرڻن مان اهو ثابت ٿئي ٿو ته ٻڌ جو پٽرواڻ عيسوي کان اڳ ۵۴۳ سال ۾ ٿيو هو. جيڪڏهن ٻڌ-پٽرواڻ جي هيءَ ٿيڻ سٽيڪار ڪئي وڃي، ته پوءِ چئبو ته ٻڌ جو جنم عيسوي کان اڳ ۶۲۳ سال ۾ ٿيو هو.

ٻوڏيستو

جنم کان وٺي ويندي جيسين ٻڌ ڀٽو پراپت ڪيائين، تنهن عرصي ۾ کيس ”ٻوڏيستو“ سڏجڻ جي ريت بلڪل

ڇيو ويو آهي ته -

”अमितोदनसकरस गेह पटिसन्धि गण्ह“
 جي شاڪي ڪل ۾ جنم ورتائين. ساڳئي ٻڌ گهوش آڇاريه
 جي ٻن ڌار اُنڪڻائن ۾ هن ريت ٻه مختلف ڳالهيون لکيل
 آهن. پهرئين اُنڪڻا ۾ ڄاڻايل آهي ته آئند سو اُمتودن
 جو پٽ هو. ٻي اُنڪڻا ۾ ڄاڻايل آهي ته اُرت سو اُمتودن
 جو پٽر هو.

بوڌيستو جو جنم اسٽان

مٿي ڏنل ست نچاس ۾ ڇيو ويو آهي ته ٻڌ جو جنم
 لمبيني (लुम्बिनी) جن ڀد ۾ ٿيو هو. اڄ به انهيءَ اسٽان کي
 لمبيني ديوي ڪري سڏيو وڃي ٿو ۽ جيڪو پٿر جو
 لشوڪ ٿنڀ زمين تي کڙو بيٺو آهي، تنهن تي هي واڪي
 اُڪڙيل آهي: - ”लुमिनि गामे उबालिकं कते“ جنهن مان
 پاڪيءَ طرح سڌ ٿئي ٿو ته بوڌيستو جو جنم لمبيني ڳوٺ
 ۾ ٿيو هو.

ٻين ڪيترن سمن مان معلوم ٿئي ٿو ته مهاڻا ۾ شاڪي
 سو ڪپلو مستوءَ جو رهاڪو هو. پوڻ ڏنل به ڪپلوستوءَ
 جو هو، سو فقط ”مهاوڪ“ ۾ ڇيل آهي. لمبيني ڳوٺ
 ۽ ڪپلوستوءَ وچ ۾ چوڏهن پنڌ رهن ميلن جو مفاصلو آهي.
 سو ڇڏجي ڪٿي ته ڏنل وقتي پنهنجي لمبيني زمينداريءَ
 ۾ وڃي وهندو هو ۽ اُتي ئي بوڌيستو جو جنم ٿيو. پر
 هيٺ ڏنل ”انگوتر نڪايه“ جي ”تڪ نچاس“ جي ۲۲۴
 ست مان هن ڳالھ باهه وڌي شڪا پيدا ٿئي ٿي.

’ٻوڌ ڀستو‘ جي نالي جا ٿاڻو ويو آهي. سندس اڳين جنمن سان به اهو لقب لاڳو هو يا نه، تنهن سان اسانجو ڪو مطلب ڪونهي.

ٻوڌ ڀستو جو ڪُل

ٻوڌ ڀستو جي ڪُل بابت يا ٻال اوستا بابت ٽرپٽڪن ۾ بلڪل ٿورڙي ڄاڻ ملي ٿي. سا ڄاڻ پرسنگ موجب ستن ۾ اُپديش ڏيندي ڏني ويئي آهي. جا خبر اُنڪتائن ۾ ملي ٿي، سا خبر ٽرپٽڪن ۾ ڏنل خبر سان وقتي ميل نٿي کائي. تنهن ڪري جي خبرون پاڻم نهڪن نئيون ٿن جي پوريءَ طرح چنڊ ڄاڻ ڪري ڏسڻو پوندو ته نيٺ ڪهڙي ڳالهه بيهڪ ڪائي ٿي.

”مجهه نڪايه“ جي ”چَل ڏڪند“ (चल दुस्खखन्ध) ست جي اُنڪتا ۾ گوتم جي ڪتب بابت هيءَ خبر ملي ٿي.

”شدودن، شڪلودن، شاڪيودن، ڌوتودن، ۽ اُمتودن - مڙيوئي پنج پاڻر هوا. اُمتا ديوي سندن پيڻ هئي. تشيسٿور (तिस्रस्त्रविर) سندس پٽر هو. شدودن کي به پٽر هوا - نتاگت ۽ نندا. شڪلودن کي به پٽر هوا. مهانام ۽ اُنرڌ. اُمتودن کي هڪ پٽر هو - آندا ستور. هو ٻڌ پڳوان کان ننڍو ۽ مهانام کان وڏو هو. مٿي ڏنل ياداشت موجب اُمتودن سڀني کان ننڍو ڀاءُ هو. سو نيڪ لڳي ٿو ته سندس پٽر آئند، سو ٻڌ پڳوان کان عمر ۾ ننڍيرو هو. پر منور ٿهرڻي اُنڪتا ۾ اُنرڌ بابت لکندي

مقصد ٻيو ٻيو آهي. ” ٻيو ۽ ٽيون ٻيو به ڀر ٿيڻو ڪالام، سو چوڻ لاءِ زور ڪيس ته هڪ ئي مقصد آهي. ٻيو ڀڳوان چيو ته ڇو ته انهن جو نرالو مقصد آهي. مهانام جهڙي ٻرياوشالي شاڪي جي اڳيان شروعات گڙ نمر سندس اهو ايمان ڪيو ائين سمجهي ڪري ڀر ٿيڻو ڪالام ڪهاوسٽو ڇڏي ويو ۽ وري نه موٽيو.

ڀر ٿيڻو ڪالام - ست مان هليل جان

هن ست جو سارو ترجمو هٿ ڏنو وڃي ٿو. منجهائينس ٻڌ چتر جون به ٽي ڳالهيون چڱي طرح صاف ٿين ٿيون. تنهن ۾ پهرين ڳالهه هي آهي ته ٻڌ ٿيڻو ڪاٺيو ڀڳوان گڙ نمر پڪشن جو ڪو وڏو ٿورو ساڻ ڪري ڪهاوسٽو نه ويو ۽ ٻيو ته شاڪي قوم سندس ٻوڙو آدرستڪار نه ڪيو. هو اڪيلي سر ويو ۽ سندس لاءِ نيڪ مڪان ڳولڻ ۾ به مهانام کي تڪليف محسوس ٿي. جي شڏوڊن راجا ٻوڏ ۽ ستو لاءِ ٽي محل اڏايا هئا ته منجهائين هڪ خالي ڪرائي ڇو ڪين ڪيس ڏنو ويو؟ ته ڪهاوسٽو ۾ شاڪين جو هڪ سنسٽاگار (Town hall) هو، انجو ذڪر ڪيترن هنڌن تي ڪيل آهي. ٻڌ جي ٻڌايي ۾ شاڪين اهو نگر منڊپ وري ٺاهيو. انهي ۾ پهرين ٻڌ ٿيڻو ڪاٺيو ڀڳوان گڙ نمر سندس لاءِ ٻڌ کي ٻڌائڻا ڪئي ويئي ۽ ڪائينس ڌرم اُپديش به ڪرايو ويو. پر مٿئين موقع تي ٻڌ کي انهي منڊپ ۾ رهڻ جي جڳهه نه ملي. انهي مان

* ڏسو سلائين سنڀيٽ، آسي وس وگ، ست ۶

ڪالام جي آشرم

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ ڪوشل ديس ۾ جاترا ڪندي ڪپلوستوءَ اچي پهتو. سندس ڀڌارڇو جو سماچار ملندي ئي مهانام شاڪيه ساڻس وڃي مليو، تڏهن هڪ رات اُتي گذارڻ لاءِ مهانام کان هن هڪ مڪان جي گهر ڪٿي ۾ ٻڌ ڀڳوان جي رهڻ لاءِ لائق مڪان هن کي ڪٿي به نظر نه آيو، موٽي ڪري ڀڳوان کي اچي چيائين ته، ”ڀائي، توهان لاءِ اُچت آستان مونکي ڪوبه نظر ۾ نٿو اچي. توهين اها رات پنهنجي پراڻي برهمڇاري ڀرلڊو ڪالام (भरण कालम) جي آشرم ۾ ڪاڻيو.“ ڀڳوان ٻڌ اُتي ئي رهڻ جو بندوبست ڪرڻ لاءِ مهانام کي چيو ۽ آشرم ۾ رات گذاري.

بقي ڏينهن صبح ٿيندي مهانام ڀڳوان سان جڏهن ملڻ ويو ته چيائينس، ”هي مهانام، هن لوڪ ۾ تڻ پرڪارن جا ڌرم گرو آهن. هڪڙا ڪام ۽ پوڳه جو ٿياڳه بتائين ٿا، پر روپ ۽ ويدنا جو ٿياڳه نٿا بتائين. ٻيا ڪام-پوڳه جو ۽ روپ جو ٿياڳه بتائين ٿا، پر ويدنائن (پيڙائڻ) جو ٿياڳه نٿا بتائين. تيان انهن ٽنهي جو ٿياڳه بتائين ٿا. هاڻي ٻڌاء ته انهن ٽنهي جو مقصد ساڳيو يا نرالو آهي؟“

سو ٻڌي ڀرلڊو ڪالام چيو ته، ”هي مهانام، تون ائين چو ته انهن سڀني جو هڪ ئي مقصد آهي.“ پر ڀڳوان ٻڌ چيو ته، ”هي مهانام، تون ائين چو ته انهن جو

پڏيم (महिय) راجا جي ڪٿا

”مهاپدان ست“ ۾ شتو دن کي راجا ڪري سڏيو ويو آهي ۽ بتايو ويو آهي ته سندس راجڌاني ڪهاو ستو هئي، پر ”ونيه پٽڪ“ جي چُل وگ ۾ پڏي جي جيڪا ڪٿا آئي آهي تنهن ۾ بنهه اُترو چيو ويو آهي.

اُترت جو وڏو ڀاءُ مهانام پٽا جي مرن تيوءَ کانپوءِ گهر جي سار سنڀال لهندو هو. اُترت گرهست جي وهنوار مان بلڪل اُٻ جابلو هو. جڏهن ٻڌ ڀڳوان جو هرهند ناماچار پڪڙجي ويو تڏهن شاڪين جا وڏا گهراڻا جوان به پڪشو ٿي سندس سنگهه ۾ وڃي داخل ٿيڻ لڳا. سو ڏسي مهانام پنهنجي ننڍي ڀاءُ اُترت کي چيو ته، ”اسانجي ڪُل مان هڪ به پڪشو نه بڻيو آهي، هاڻي تون پڪشو ٿي يا ته مان وڃي ٿيندس.“ اُترت جواب ڏنس ته، ”مون کان اهو ڪم نه ٿيندو. توهين بيشڪ وڃي پڪشو ٿيو.“ مهانام سا ڳالهه قبول ڪئي ۽ ننڍي ڀاءُ کي گرهست جو وهنوار سمجهائڻ لڳو. چيائينس ته، ”بنيءَ کي پهرئين هر، پوءِ ٻج ڪهي. پوءِ نهر جو پاڻي پيئڻا ڏو ڏو پوي. پوءِ گڏ ٿي ڪهي ۽ جڏهن فصل پڄي تڏهن لاٻارو وجهيو آهي.“

تنهن تي اُترت چيو ته، ”هي به ته وڏي ڪت پٽ جو ڪم ٿو ڏسجي. ڀلا توهين ئي گهر جو ڪاروبار سنڀاليو ۽ مان وڃي ٿو پڪشو ٿيان.“

پر ماڻس موڪل نه ڏنيس. جڏهن اُترت ضد ڪري

ائين لڳي ٿو ته ٻڌ شاڪيه قوم ۾ هڪ ساڌارڻ نوجوان هو ۽ ڪپلوستوءَ ۾ سندس خاص مان نه هو.

بي هيءَ ڳالهه ته گوتم پنهنجو گهر تياڳيو تنهن کان اڳ ڪپلوستوءَ ۾ اهو ڪالام جو آشرم هو. ڪالام جو پٺت سمجهڻ لاءِ مگڌ جي راجڌاني راجگرهه تائين وڃڻ جي کيس ڪابه ضرورت نه هئي. هن ست مان ايترو به ثابت ٿئي ٿو ته ڀڳوان ٻڌ ڪالام جي ڌرم ويچار جو اڀياس ڪپلوستوءَ ۾ ئي ڪري چڪو هو.

ئين ڳالهه هيءَ آهي ته مهانام شاڪيه جي ٻڌ جو سڳو سوٽ هو ته ڀُڙُڻڊو ڪالام جي آشرم ۾ هنڪي رهائڻ بدران پنهنجي گهر ڀرسان ڀيرو ڪو سنو بندوبست چيو ڪين ڪري سگهيو؟ شرمڻ لوڪ گرهستين جي گهرن ۾ ئن ڏهارن کان مٿي نه رهندا هئا. پر هت ته رڳو هڪ رات لاءِ بندوبست ڪرڻو هوس ۽ مهانام اهو پنهنجي گهر يا مهمان گهر ۾ ئي ڪري سگهي ها. سو مهانام جو گهر ننڍڙو هو يا ته ٻڌ کي هڪ رات رهائڻ جي به ضرورت محسوس نه ڪيائين.

انهن سڀني ڳالهين تي ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته ٻڌ ڀڳوان جو مهانام شاڪيه سان ڪو خاص ناتو نه هو ۽ شڌودن شاڪيه ته ڪپلوستوءَ کان چوڏهان ميل دور رهندو هو. ڪپلوستوءَ سان سندس شايد بلڪل معمولي واسطو هو. جڏهن ڪڏهن شاڪيه قوم جي ڪا سڀا ڀري هوندي تڏهن ڪپلوستو ويندو هوندو.

راجا بڙائيندو هو. جي شاڪين پانڀ پنهنجو راجا چونڊيندا
 هئا ته پديءَ کان وڌي مهانام جهڙي وڏريءَ کي سولائي
 سان هو چونڊي سگهيا ٿي. تنهن کانسواءِ ”انگوتر ڪاڀ“
 جي پهرئين ٺاهه ۾ هي ٻڌ جو وڃن ملي ٿو ته ”اونڃي
 ڪل ۾ جنم ورتل منهنجي پڪشن ۾ ڪائيگوتا جو پٽ
 پديءَ سر ڀشت آهي.“ ائين نٿو لڳي ته شاڪين جي
 پوجائيندڙي راج ۾ فقط اونڃي ڪل کي ڏسي ڪري پديءَ
 کي راجا بڻايو هوندائون. تنهنڪري اهو وڌيڪ ممڪن
 لڳي ٿو ته ڪوسل جي راجا پسيندڙي کيس راجا بنايو
 هوندو. ڇوڪڇ هجي پر اسان کي مڃڻو ٿو پوي ته شتودن
 ڪڏهن به شاڪين جو راجا نه هو.

شاڪين جو مکيه ڌنڌو ڪيتي

تريپنڪن ۾ پيل آهي تنهنجي چنڊڇاڻ مان ۽ اشوڪ
 راجا جي لمبني ڏيوي واري شلا لڪ مان ائين معلوم
 ٿو ٿئي ته شتودن شاڪين مان هڪ هو. هو لمبني ڳوٺ
 ۾ رهندو هو ۽ انهي ڳوٺ ۾ بوڌيستو جو جنم ٿيو هو.
 مٿي ڏنل مهانام ۽ آرت جي سنواڌ مان ثابت ٿو ٿئي ته
 شاڪين جو مکيه ڌنڌو ڪيتي هو. مهانام جهڙو شاڪي
 جنهن نموني ڪيتي ڪندو هو ساڳي نموني شتودن
 شاڪي به ڪندو هو. جاتڪ جي ٻڌان ڪٿا ۾ شتودن
 کي مهاراجا بنائي ڪري سندس ڪيتيءَ جو هن نموني
 ورنن ڪيو ويو آهي:-

”هڪ ڏينهن راجا جي ٻچ ڇٽڻ جو ڏينهن ملهايو ويندو

پينو ته ماڻس چيس، ”شاڪين جو راجا پديءَ جڏهن پاڻ
پڪشو ٿيندو ٿڏهن آءٌ به توکي پڪشو ٿين ۽ جي موڪل
ڏيندس.“

پديءَ راجا سو اُتر ڏي جو دوست هو، پر ماڻس سمجهو
ته راج پاڻ ڇڏي ڪير پڪشو ٿيندو. تنهنڪري اهو
شرط وڌائين. ٿڏهن پديءَ راجا چيو ته، ”تون ست سال
تحمل ڪر، پوءِ آءٌ پڪشو ٿيندس.“ پر اُتر ڏي ايسٽائين
ٿر سڻ لاءِ تيار نه هو. پوءِ ريهي ريهي ۶ سال، پنج،
چار، ٽي، ٻه، هڪ سال، ست مهينا، انهيءَ طرح گهٽائيندي
گهٽائيندي نيٺ اُتر ڏي ستن ڏينهن جي مدي تائين پديءَ
کي قبول ڪرايو. ستن ڏينهن نمرندي پديءَ، اُتر ڏي،
آندو، ڀڳو، ڪمبل، ۽ ديودت اهي ڇهه شاڪيه ڪل
جا ۽ اباڻي نالي هڪ عجار مڙيو ٿي ست جڳا چترنگي
سينا سنڀرائي ڪيلوستوءَ کان پري هلي ويا ۽ پوءِ سينا
کي موٽائي شاڪيه ڏيس جي سرحد پار ويا. تنهن وقت
ڀڳوان ٻڌ مل ڦورم جي اُٿريه ڳوٺ ۾ رهندو هو. اُتي
وڃي انهن ستن چئن سنگهه ۾ اُجهو ورتو.

پديءَ جي ڪٿا جو نچوڙ

ٻڌ ڀڳوان جي ڪير ٿي ٻڌي ڪري ڪئين شاڪيه
ڪمار پڪشو وڃي بڻيا ۽ تنهن وقت شاڪين جي گديءَ
تي پديءَ راجا ويٺو هو. پوءِ ڀلا شتودن ڪڏهن راجا
هو؟ چڱي نٿو سگهجي ته شاڪيه ڦورم جي راجا جي چونڊ
سڀ شاڪيه ٿڌ ٿي ڪندا هئا يا ڪوسل جو مهاراجا کيس

جي منظوري وٺي پوندي هيٺ. انهي ڳالهه جو چل سڳڪ
ست جي هيٺ لکيل سنوڊ مان پتو پوي ٿو:-

پگوان چوي ٿو ته، ”هي اگويسن (अगिवेसन)، جهڙي طرح
ڪوسل جي پسيند راجا کي ۽ مگد جي اڃا تڏهن راجا کي
گنهگار کي ڦاهي تي چاڙهڻ جي، يا ڏنڊ ڪرڻ جي،
يا ديس نيڪالي ڏيڻ جي اختيار آهي، اهڙي طرح
مورتا پشڪت (मूर्द्धभिषिक्त) راجا کي به اختيار آهي
يا نه؟“

سڳڪ وراڻي ڏئي ته، ”هي گوتم، جڏهن وڃي ۽
مل قوم جي پرچا-تنتر راجائن کي ڦاهي چاڙهڻ، ڏنڊ
وجهڻ ۽ ديس نيڪالي ڏيڻ جي اختيار آهي، ته انهيءَ
چوڻ جي ضرورت ئي ڪانهي ته ڪوسل جي پسيند راجا
۽ مگد جي اڃا تڏهن راجا کي به اختيار آهي.“

هن ڳالهه مان ڄاڻ پوي ٿي ته پرچا-تنتر راجن ۾ رڳو
وڃي ۽ مل راجن کي پورڻ سواڻ پتا هئي ۽ شاڪي،
ڪولي، ڪاشي، انگ وغيره پرچا-تنتر راجن وٽ ڦاسي
ڏيڻ، ڏنڊ وجهڻ ۽ ديس نيڪالي ڏيڻ جو اڌ ڪار نه
رهيو هو. تنهن لاءِ شاڪي-ڪولي ۽ ڪاشي پرچا-تنتر
راجائي کي ڪوسل راجا کان ۽ انگ راجا کي مگد راجا
کان آڳيا وٺي پوندي هئي.

دایا دیویءَ جي ڄاڻ

بوڏي ستو جي مٿا ٻاٻٽ بلڪل ٿورڙي ڄاڻ پوي ٿي.
ان ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته سندس نالو مایا ديوي هو.

هو. انهي ڏينهن سڄو شهر ديون جي و ماڻن وانگر سڃايو ويندو هو. سڀ داس ۽ مزدور نوان ڪپڙا پهرڙي، مالهاڻن ۽ سڳنڌين سان پاڻ سينگاري راج محل ۾ گڏ ٿيندا هئا ۽ راجا جي ڪيٽ ۾ هڪ هزار هر هلندا هئا. تنهن ڏينهن ۷۹۹ هرن جون رسيون، پيل ۽ سندن ٽاڪيليون چانديءَ ۾ مڙهيون وينديون هيون. راجا پاڻ سون مڙهيل هر جهليندو هو ۽ چانديءَ سان مڙهيل ۷۹۹ هر سندس ساٿي جهليندا هئا. باقي ٻه سؤ هر ٻيا ڪاهيندا هئا ۽ سڀ ملي ڪري هر ڏيندا هئا. راجا هٿان کان وٺي هوسٽائين سڌو هر ڏيندو هو.

هن ڪٿا ۾ ٿورڙي ڳالهه کي وڌائي وڌو وڻ ڪيو ويو آهي، پر منجهس ايترو سچ ضرور آهي ته شتو دن پاڻ هر ڪاهيندو هو. هن زماني ۾ جيئن مهاراشٽر ۽ گجرات ۾ زميندار ۽ پٽيل پاڻ به ڪيتي ڪن ۽ ٻين کان به ڪرائيندا آهن، تيئن شايد شاڪيه به ڪندا هوندا. فرق رڳو ايترو جو اڄ ڪالھ جي پٽيلن کي سرڪاري اختيار ٻي ڪل گهٽ آهي ۽ شاڪين کي خوب هوندي هئي. پنهنجي زمينداريءَ ۾ ڪسانن ۽ مزدورن جا نمبرو پاڻ ڪندا هئا ۽ پنهنجي ديس جو اندريون انتظام هو شهر جي منڊپ ۾ ويهي ڪندا هئا. ڪو جهڳڙو اچي مچندو هون ته به هو پاڻ ويهي انهي کي منهن ڏيندا هئا. پر جي ڪنهنڪي جلاوطن ڪرڻو هوندو هو يا قاسيءَ جي سزا ڏيڻي هوندي هئي ته انهي لاءِ ڪوسل راجا

بوڌ يستو جي جنم جي ستين ڏينهن مايا د يوي پر لوڪ پڌاري، سا ڳالهه بڙن جي چيل وچن ۾ پرست آهي. ممڪن آهي ته بالڪ جو ڪشت خيال ۾ رکي ڪري شڌودن مايا د يويءَ جي ننڍي پيٽ گؤٺي سان بهر واهه ڪيو. ايتري پڪ آهي ته گؤٺي بوڌيستو جو لالن پالن سڳي ٻار وانگر ڏاڍي پيار سان ڪيو ۽ هن کي اها بوجهه به ڪانه پيئي ته مون کي سڳي ماءُ ڪانهي.

بوڌيستو جو جنم

جائڪ جي ندان - ڪٿا ۾ جو ورنن ڪيل آهي تنهنجو. ثاٺ پرڄ هيئن آهي.

’مايا د يوي جڏهن ڏهين مهيني جي گريوٽي هئي ته پيڪي وچل جي اڇا ٿيس. راجا شڌودن سندس اڇا چاٽي ڪپاوستوءَ کان ويندي د يوده نگر ٿاين رستو صاف ڪرائي، جهنڊن پٽاڪن سان سجاڻي، سوني پالڪيءَ ۾ وهاري، ڏاڍي دٻڊي سان کيس پيڪي گهر روانو ڪيو. اوڏانهن ويندي رستي ئي لمبني بن ۾ هڪ سال درخت جي هيٺان هن ٻار ڄڻو. راجا شڌودن جي هڪ رواجي زميندار هجي ها ته ايتو وڏو رستو هيئن نه سجاڻي سگهي ها. ٻيو ته ڏهون مهينو پوري ٿيڻ تي ڪوبه شخص گريوٽي رستريءَ کي هوند پيڪي گهر نه اماڻي. تنهنڪري هن ڪهاڻيءَ ۾ سچ جو ٿورڙو حصو آهي.

”مهاپدان سٺ“ ۾ بنايو ويو آهي ته ماما جي ڳرپ

پڙ شڌوڊن جو وواھ ڪڏھن ٿيو ۽ ڪيڏي عمر ۾ مايا
 ڏيويءَ کيس جنم ڏنو. وغيره تن ڳالھين جو ڪٿي به پڙ
 نٿو پوي. اُڀدان ڳرنت ۾ مها پڙ جا پٽي ڳوٺي ۽ جي هڪ
 اُڀدان آهي. انھيھر هوءَ چري ٿي نه ۽۔

पच्छिमे च भवे दानि जाता देवदह पुरे ।
 पिता अञ्जनसक्को मे माता मम सुलक्खणा ॥
 ततो कपिलवत्थुस्मिं सुद्धोदनघरं गता ।

ارٿاڪ۔ ”هن آخرين جنم ۾ مون ڏيودھ (دِودھ)
 نگر ۾ جنم ورتو. منهنجو پٽا انجن شاڪي هوءَ منهنجي ماڻا
 سلڪشٽا هئي. جڏهن وڏي ٿي ساماڻيس ٿڏهن آءٌ ڪپلوستوءَ
 جي راجا شڌوڊن جي گهر ويس. (يعني شڌوڊن ساڻ
 منهنجو وواھ ٿيو.)

چوڻ ڏکيو آهي ته ڳوٺي ۽ جي هن ڳالھ ۾ ڪيٺري
 سڃاڻي آهي. ”ڪپلوستوءَ جي راجا شڌوڊن جي گهر ويس“
 ”سا ڳالھ مٿي بيان ڪيل ڪٿا سان ٺھڪي نٿي.“* پڙ
 هوءَ انجن شاڪي ۽ سلڪشٽا جي ڪنيا هئي تنهنجي
 پر خلاف ڪٿي به اشارو نٿو ملي. انھيڪري آسین اهو
 انومان ڪڍي سگھون ٿا ته ڳوٺي ۽ سندس وڏي پيٽ
 مايا ڏيوي ٻئي انجن شاڪي جون ڪنياڻون هيون ۽ ٻنهي
 جو شڌوڊن سان وواھ ٿيو هو. پڙ خبر نٿي پوي ته ٻنهي
 جو وواھ ساڳئي وقت ٿيو يا هڪ ٻئي کانپوءِ.

* چو جو پڙ ٻڌو جي ڪٿا مان ثابت ٿئي ٿو ته شڌوڊن
 ڪپلوستوءَ ۾ نه رهندو هو

چڪرور ٿي راجا ٿيندو يا سڄو ٻڌ ٿيندو. ” هن قسم جو
 وستار سان ڪيل ورنن ’جاٽڪ‘ جي ندان ڪٿان ” لکت
 وسٽر ” ۽ ” ٻڌ چرمت ” ڪوٽا ۾ ڪيل آهي. ڪوبه شڪ
 ڪونهي ته انهن ڏينهن ۾ انهن نشانين ۾ عام ماڻهن کي
 ڏاڍو ايمان هو. تربٽڪ جي ڇهل وچن ۾ ڪئين هنڌن
 انهن نشانين جو وستار سان بيان اچي ٿو. پوکرسات
 (پوکسر ساتي) براهمڻ هڪ نوجوان اُمبشت (अम्बष्ठ) کي انهي
 لاءِ اُماڻيو ته اهي نشانينون چٽيءَ طرح آهن يا نه سوڏسي
 اچي پر کيس اهي نشانينون ڏسڻ نه آيون. پوءِ ٻڌ هن
 کي اهي اُڌ پٽ نشانينون بتايون. * انهيءَ ريت ” ٻڌ چرمت ”
 سان انهن نشانين جو هٿي هٿي لاڳاپو ڏيکاريو ويو آهي.
 جيئن ته مڃتا وارا ماڻهو مهاڀر ش ٻڌ جي مهما ڏي ڪارڻ
 لاءِ اهڙي ڪوشش ڪندا رهيا، تنهنڪري ائين سمجهڻ
 ته نشانينون سچ پچ هيون ڪو ضروري نه آهي. تنهن
 هوندي به اها ڪٿا ته جنم بعد ٻڌ جي پُوشيه بابت
 اُسٽ رشيءَ کان پڇيو ويو سا ڪٿا پراچين آهي. انهيءَ
 ڪٿا جو ورنن ” ست نڀات ” جي نالڪ ست جي مهاڳ
 ۾ ڏنل آهي. انهيءَ جو ثابتي ڀرج هيٺ ڏنو وڃي ٿو:—

” عمدا وسٽر پاڻي ۽ لندر چرستڪار ڪري ديوتائون
 پنهنجا مٿيان هلاڪا وسٽر آڪاس ۾ اُڇلائي اُتسو ملهائي
 رهيا هوا. اُسٽ رشي کين ڏٺو ۽ پڇيائين ته ” هي ڇا

۾ گهرڻ کان وٺي جنم کان ست ڏينهن پوءِ، انهيءَ عرصي ۾ ڪل سورهان آلوكڪ اچرج ٿيا. انهن مان ٽائون اچرج هيءُ آهي ته ڏهون مهينو پورو ٿيندي ئي ٻوڏيستو جي ماما کيس جنم ڏنو. ڏهين اچرج ۾ لکيل آهي ته ٻيڻي وٽ ڪيائين ۽ ائين ۾ ڄاڻايل آهي ته جنم جي ستين ڏينهن گذرندي ٻوڏيستو جي ماما جو ديهانت ٿئي ٿو. اهي ئي آلوكڪ اچرج شايد گوتم جي جيون مان ورتا ويا آهن. باقي ٻيا سڀ خيالي آهن، پر پوءِ آهستي آهستي اهي به گوتم جي جيون چرتر ۾ اچي ويا. مطلب ته اسين اهو قبول ڪري سگهون ٿا ته ٻوڏيستو جي ماما ٻيڻي ئي کيس جنم ڏنو ۽ ستن ڏينهن کانپوءِ پرلوك ڏي هلي. 'جا ٿڪ' جي نڌان ڪٿا ۾ چيو ويو آهي ته 'سال' وٽ جي هيٺان وٽ ڪيائين ۽ "ڪلت وستار" ۾ ائين چيو ويو آهي ته پلڪش (पलक्ष) وٽ جي هيٺان وٽ ڪيائين. 'لمبني ڳوٺ' ۾ شتودن جي گهر جي ٻاهران باغ ۾ گهمندي ڦرندي هن وٽ ڪيو. پوءِ الائي سال وٽ يا پلڪش وٽ هيٺان. هن بيان ۾ ايترو ئي سچ ڄاڻڻ گهرجي ته ٻيڻي ٻيڻي هن وٽ ڪيو.

ٻوڏيستو جو آئيندو

جنم کانپوءِ کيس ماما سوتو گهر کڻي وڃي شتودن وٽن براهمن پنڊتن کان سندس پوشيه بابت پڇيو، پنڊتن سندس بڻيهه شپ نشانين ڏسي ڪري چيو ته "هي

سندس گؤتم جو نالو آهي. هاڻي اهو سوال اٿي ٿو ته
 ”سروارت سڌ“ ۽ ”گؤتم“ انهن ٻنهي مان سندس ڪهڙو
 نالو اصلي هو؟ يا ٻئي نالا هيس؟

ٿر ٻٽڪ جي چيل وچنن ۾ ڪٿي ڪوٺ چيل آهي ته
 ٻوڏ ٻيڙو جو نالو ’سروارت سڌ‘ هو. فقط ٽڊان ڪٿا ۾ ’سڌس‘
 (سڌارت) نالو آيو آهي، پر سو ٻي ”للت وستار“ مان ورتو
 ويو هو ٿو. انهيءَ گريٽ ۾ چيل آهي ته:

अस्यहि ज्ञातमात्रेण मम सर्वार्थाः संसिद्धाः

यन्ब्रह्मस्य सर्वाथ सिद्ध इति कुर्याम । ततो राजा बोधिसत्त्वं महता
 सत्कारेण सत्कृत्य सर्वार्थसिद्धोऽयं कुमारो नाम्ना भवतु इति नामास्याकर्षीत्

سروارت سڌ نالوئي ”امر ڪوش“ ۾ ڏٺو ويو آهي.
 پر ”للت وستار“ ۾ ٻوڏ ٻيڙو کي ٻار ٻار سڌارت ڪمار ٻي
 سڌ يو ويو آهي. هن شبد جو ٻائي روپ ڦري ”سڌارت“
 ٿيو آهي. سروارت سڌ جو ٻائي روپ ”سميت سڌ“ ٿئي
 ٿو. پر شايد اهو عجيب نالو ٿي لڳو. جنهنڪري شايد
 جاڻڪ اُنڪٿاڪار انهيءَ بدران ”سڌت“ نالو ڪم ۾
 آندو آهي. مطلب ته سروارت سڌ يا سڌارت، اهي ٻئي
 نالا للت وستار ڪار يا ٻئي ڪنهن اهڙي ٻيڙي ڪويءَ
 پنهنجي ڪلپنا مان ٺاهيا هوندا.

انهن ڌرو ٻه شڪ ڪونهي ته ٻوڏ ٻيڙو جو سچو نالو
 گؤتم هو. ”ٿيري گاٿا“ ۾ مها پرڃا پتي گؤتم جون
 جيڪي گاٿائون يعني ڪوٺائون آهن تن مان هڪ هن
 ريت آهي:

جر اٿس آهي. ” ڏيو تائين ورائيس ته، ” لمبني گرام جي شاڪي، ڪل ۾ ٻوڏ ٿيڻ جو جنم ٿيو آهي. انهي لاءِ هي اٿس ملهائي رهيا آهيون، ” سو ٻڌي ڪري آست رشي شڌوڊن جي گهر ڏي ٻڌايو ۽ ٻالڪ کي ڏسڻ جي لڃا ڪيائين. جڏهن شاڪي ڪل جي ٻوڏ ٿيڻ ٻالڪ کي آست رشيءَ جي اڳيان ڪٽي آيا ته سندس سورنهن لڳڻيون نشانينون ڏسي ڪري، رشيءَ جي مڪ مان هي واکي نڪري ويو ته ” هي منهن ۾ سڙو سرپشت آهي. ” پر اهو ڏيان ۾ آڻي ڪري ته منهنجي آيو باقي ٿورڙي وڃي رهي آهي، رشيءَ جي اکين مان آنسو ڪرڻ لڳا. سو ڏسي شاڪين پڇو ته، ” ٻالڪ جي حياتيءَ بابت ڪو پڙ آهي ڇا؟ ” نه آست هي وڃن ڇڏي سندن من ٽارايو ته، ” وڌندي ويجهندي هي ٻالڪ هڪ ڏينهن سمجندو ٿيندو پر منهنجي عمر باقي ٿورڙي اچي آهي. سو سندس ڌرم اُپديش ٻڌڻ جو مون کي سڏياڳ نصيب نه ٿيندو. تنهن تي دڪ تعمير ٿو. ” هن ريت شاڪين کي پرسن ڪري آست رشي اتان هليو ويو. ”
ٻوڏ ٿيڻ جو ٿالو

स शाक्यमिहः सर्वार्थसिद्धौ शौद्धोदनिश्च सः ।

गौतमश्चार्कवंधुश्च मायाद्वीमुत्तश्च सः ॥

”امر ڪوش“ ۾ ٻوڏ ٿيڻ جا هي ڇهه ٿالا ڏنا ويا آهن. انهن مان ٽي ٿالا شاڪي سنه، شڌو ڏني ۽ مایاڊيوِي ست. اهي ٽيئي صفتي ٿالا آهن. ارڪ بندو

ٿيس، سو ڪنهن ڪار ڀوڳ ڪري نه. ”
هنن ڳاٺائن يعني گيتن ۾ شاڪين جو گوٽر ”آد تيه“
ڏيکاريو ويو آهي. ساڳئي وقت ۾ آد تيه ۽ گوٽر ٻه گوٽر
ٿي ٺٽا سگهن. جيئن ته ست نڀاٽ وڌيڪ پراچين ٻيٽڪ
آهي، تنهنڪري آد تيه ٿي شاڪين جو سڄو گوٽر هوندو.
”امر ڪوش“ جي مٿي آيل سلوڪن ۾ ٻڌ جو ”اڻڪ ٻنڌو“
نالو آيو آهي، سو سندس گوٽر نالو سمجهڻ گهرجي. ڇو جو
اهو ”आदिच्छा नाम गोतेन“ واکيه سان ٺهڪي اچي ٿو. ٻوڏ ڀستو
جو اصلي نالو گوٽر هو ۽ ٻڌ ڀڄڻ پراپت ڪرڻ کانپوءِ انهي
ڦالي ساڄ ڀرست ٿيو.

‘समेणो खलु भो गोतमो स्क्यकुला पब्बजितो’

هن طرح ست ٻيٽڪ ۾ ڪئين ڀيرا لکت ۾ آيو آهي.

ٻوڏ ڀستو جو سماڏي سان ڀرير

جائڪ جي ڏند ڪٿا جو سار هي آهي ته شتودن
واجا جي مٿي بتايل ڪيتي ۽ جي اٽسو جي وقت، ٻوڏ ڀستو
کي سندس بالڪڻ ۾، سندس دايڻ ڪٿي وڃي جمبو
وڻ هيٺان بستري تي سمهاريو. سڌار ڪمار کي ستل
ڏسي سندس دايون اٽسو ڏسڻ لاءِ هليون ويون.
ايتري ٻوڏ ڀستو اٿي ويهي پلٽي ماري ڏيان ڪرڻ لڳو.
ٿوري وقت کانپوءِ دايڻ اچي ڏٺو ته ٻين وڻن جا ڀاڄا
دور هليا ويا آهن، پر مٿئين جمبو وڻ جو ڀاڄو ائين جو
ائين بيٺو آهي. اهو اڏيت چمتڪار ڏسي ڪري شتودن

बहून् वत अत्थाय माया जनयि गोतमं ।

व्यधिमरणतुन्नानं दुक्खक्खन्धं व्यपानुदि ॥

ارٿام، ”ڪئين منشين جي ڪلياڻ واسطي مايا ڏيويءَ
گوتم کي جنم ڏنو. بيماري ۽ موت ڪري ڏکين جي ڏک
جو ڀر هن ناس ڪيو.

پوءِ ”مها پدان سٺ“ ۾ ٻڌ کي (گوتمو گوٿين) ’گوتمو‘، ’گوٽمو‘
چيو ويو آهي. ساڳيءَ ريت آپدان گر نٿن ۾ ڪيترن هنڌ
'گوتمو نام نامين' گوتمو نام نامين ۽ گوتمو نام گوٿين
'گوتمو نام گوٿين' اهي ٻئي ڏنل آهن. انهن مان شڪ
پيدا ٿئي ٿو ته ٻڌ ٻوڌ ٻوڌ ٻوڌ جو نالو ۽ گوتم ٻئي ساڳيا
هئا ڇا؟ پر اهو شڪ ”سٺ نپاٽ“ جي هيٺئين ڳاٺا
مان دور ٿي وڃي ٿو.

उज्जुं जानपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो ।

धनिविरियेन सम्पन्नो कोसलेसु निकेतिनो ॥

आदिच्चा नाम गोतेन साकिया नाम जातिया ।

तम्हा कुल्ला पब्बजितोऽम्हि राज न कामे अभिपत्थयं ॥*

ارٿام، (ٻوڌ ٻوڌو بمسار راجا کي چوي ٿو ته)
”هي راجا، هتان کان سڌو هماليه جي ٿرائيءَ ۾ ڌن ۽
وير ٿا ۾ سڪي هڪ ڏيس آهي. ڪوسل راشٽر ۾ اهو ڏيس
اچي وڃي ٿو. اتي جي ماڻهن جو گوتم آڌي آهي ۽ کين
شاڪي ڪري سڃاڻندا آهن. انهيءَ ڪل ۾ آءٌ سنڀاسي

پهر يون ڌيان لڳائڻ اڃانڪ ياد آيو ۽ اهوئي مارڱ سڄي
گيان جو هٿ گهرجي، ائين سمجهي ڪري هن ٻيهر ڪي
ڏنڊ ڏيڻ چڙي ڏنو ۽ کانو کائڻ شروع ڪيو.

پر ٻوڌيستو ٻالڪيٽ ۾ ئي ڌيان ڪرڻ ڪنهن کان
سکيو، يا اهو کيس پاڻ مرادو سمجهي آيو؟ ڄاڻڪ
آنڪتاڪار، ڪلت وسترڪار، يا ٻڌ چرٽڪار ائين ٻڌايو
آهي ته اهو ڌيان ٻڌ کي بلڪل ٻالڪيٽ ۾ پراپت ٿيو هو.
سو اسان کي به قبول ڪرڻو ٿو پوي ته اهو کيس پاڻمرادو
حاصل ٿيو هو ۽ سو هڪ اڌيت چمتڪار هو. پر مٿي
ڏنل ”پرڻڊو ڪالام ست“ تي ويچار ڪرڻ مان هن
اڌيت چمتڪار تي روشني پوي ٿي. ڪالام جو آشرم
ڪپاوستوءَ ۾ هو، يعني ته شاڪيه لوڪن ۾ سندس پنٿ
مان ڪئين واقف هئا. اڳتي هلي ڪالام جو قصو ايندو
تنهن مان معلوم ٿيندو ته ڪالام ڌيان - مارڱي هو ۽ سماڌيءَ
جون ست منزلون هو سڀڪار ايندو هو. تن ۾ پهرين منزل
هئي پرڻم ڌيان. سو ڌيان جي ٻوڌيستو کي گهر ۾ ئي
حاصل ٿيو ته انهي ڪهڙو آسچرج؟ پر جي ان ۾ ڪجهه
عجب جهڙو هو ته اهوئي ته ٻالڪيٽ ۾ ٻني ڪپڙيندي به
ٻوڌيستو جي ورڙي ڌرمي هئي ۽ هو وقت به وقت
ڌيان سماڌيءَ جو اپياس ڪندو هو.

ٻوڌيستو جو ڌيان ڇا ٿي؟

اهو چوڻ سولو نه آهي ته ٻوڌيستو ڇا ٿي ڌيان ڪندو

واڃا ٻوڌ ڀڳوان کي ٽمڪار ڪيو. ٻوڌ ڀڳوان جي جيون ۾ هن مهل واريءَ ڳالهه کي هن ٽموتي عجائب طلسم جو روپ ڏيڻ سان ان مان ڪڇ به مطلب نٿو سڙي. سچ پچ شايد هيئن هجي ته ٻوڌ ڀڳوان ساڻ روز ٻنيءَ تي وڃي ڪري هر جو ٿيندو هو ۽ فرصت مهل ڄميو وڃي هيٺان ويهي ڌيان لڳائيندو هو.

”مڃهر نڪايه“ جي مها سڳڪ ست ۾ ٻڌ ڀڳوان سڳڪ کي چوي ٿو ته، ”مون کي ياد اچي ٿو ته پتا ساڻ جڏهن مان ٻنيءَ تي ويندو هوس تڏهن ڄميو وڃي ٿڌي ڇانوڻي ۾ ويهي ڪري ڪام پوڳ جا يا ٻيا اهڙا ٻيڙا ويچار تيار ڪري، سد ويچار ۽ وويڪ مان انهن ٿيندڙ پريتي سک جنهن ۾ ٿئي اهڙو ڌيان لڳائيندو هوس. ڇير ته مٿان اهوئي گيان جو سڳو مارڻ هجي؟ مون سمجهن ڪيو ۽ مون کي لڳو ته اهوئي گيان جو مارڻ هوندو. هي اڳتي ويسن، مون پاڻ کي چيو ته ”جو سک ڪام پوڳ ۽ ٻيڙن ويچارن کان پري آهي، تنهن سک کان آءٌ ڇوڻو ڊجان؟“ وري مون ويچار ڪيو ته انهي سک کان مون کي ڊڄڻ نه ڪبي، پر اهو سک ڏيهر کي ڪشت ڏيئي نبل سرير دواران پراپت ڪرڻ ممڪن نه آهي. تنهنڪري پورو ان کائڻ نڪ آهي.“

ٻوڌ ڀڳوان سڳا سارا ست سال ڏيهر کي دک ڏنو تڏهن هن کي پنهنجي پتا جي ڪيت ۾ ڄميو وڃي هيٺان ويهي

پريور ڪندا، ڏيا واري چٽ سان... پوسنتا واري چٽ سان... اڏاسينتا واري چٽ سان... ٽمٽار ڪندا. شرمڻ گوتم به اهوئي اپديش ڪري ٿو. پوءِ هن ۽ اسانجي اپديش وچ ۾ ڪهڙو فرق آهي؟ *

”جاڻڪ انڪتا ۾ ۽ ٻين انڪتائن ۾ ڪيترن هنڌن تي ائين آيو آهي ته شاڪي ۽ ڪوليه پاڙيسري هئا. انهن جو پاڻي ويجهو ٺاٺو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن روئهي ٺڌي مان پاڻي وٺي ٿي منجهن جهيڙا ٿيندا هئا. ڪولين جي راڄ ۾ ٻين پنشن جا سنڀاسي ٻڌ سنگهه جي پڪشن کان مٿي چيل سوال پڇن ٿا. اهي سنڀاسي ڪئين سالن کان اتي رهندا هوندا. ايتري خاطري آهي ته سندن آشرم ٻڌ ڏيو جي اپديش ڏي ڪان پوءِ نه ٻڙيا ٿيو هئو. اهو آشرم اڳ کان اتي هئو ۽ هي سنڀاسي مٿرتا، ڏيا، پوسنتا ۽ اڏاسينتا انهن چئن برهم وهارن يا گهرن سان پريم ڪرڻ جو اپديش ڪندا هئا. ۽ ته اهي ڪالام جي پنٿ جا هئا سو مڃڻ ۾ ڪهڙي اٽڪ پوي ٿي؟ ٻيو نه ته انهن ”برهم وهارن“ جي بوڌيستو کي جوانيءَ ۾ ئي ڄاڻ ٿي ۽ اهي ڌيان ۾ رکي هو انهن وشين تي ڌيان ڪندو هو.

---

* بوجهنگ سنڀيت، وگ ۶، ست ۴

۽ انهن برهم وهارن جي سمجهاڻي ”سمادي مارگ“ جي پنجن اڌ ڀاءُ ۾ چيل آهي

هو. پهرين منزل ۾ جن وشين تي ڌيان لڳائو آهي سي
چويهه آهن.* انهن سڀني مان ٻوڏستو ڪهڙين وشين تي
ڌيان ڪندو هو سو پڪيءَ طرح سان چوڻ ڏکيو آهي.
تہ بہ مٿرتا، ديا، پرستتا، اداسينتا، انهن چئن وشين تي
ڌيان ڪندو هوندو، اهڙو انومان ڪڍڻ ڪو اڻ واجب
نہ ٿيندو. سو چو جواهي سڀ سندس پريمي سپار موجب
هوا. هن انومان کي هڪ ٻيو آڌار بہ ملي ٿو.

”ٻڌ پڳوان جڏهن ڪوليه ديس ۾ هر دروسن (हरिवसन)
تالي ڪولين جي شهر جي آس پاس رهندو هو تڏهن ڪي
پڪشو پريات ويل پڪشا جي چڪر تي نڪرڻ کان
اڳ ٻين سنڀاسين جي آرام جي هنڌ ويا. تڏهن انهن
سنڀاسين کين چيو تہ ”اسين پنهنجن پريمين کي اُپديش
ڏيندا آهيون تہ هي مٿرو، ڇت جي دڪائيندڙ ۽ ڪمزور
ڪندڙ نيورڙن کي ڇڏي ڪري توهين مٿرتا سان
اوت پريات تي ڇت سان هڪ ڏسا کي پرپور ڪريو.
ٻئي، ٽئين ۽ چوٿين ڏسا کي پرپور ڪريو. انهيءَ طرح
مٿي، هيٺ ۽ چارون طرف ساري جڳت کي جهجهي،
سٺي، بي حد، وير بنا، دئيش بنا مٿرتا واري ڇت سان

* ٻڌ گهوش آچاريه ۽ ايتڙم موجب پنجهويهه اُسر آهن. پر
اداسينتا تي بہ پوئو ڌيان ڪيو آهي، تہ ٻيو ۽ چويهه
وشيه ٽين ٿا. ڏسو سمادي مارگ صفحہ ۶۸-۶۹
۽ ڏسو سمادي مارگ، صفحہ ۳۱-۳۵

سندس ڳڻن جي ڄاڻ نه هئي، ته به ديوتائن جي پرياو
 ساڻ سارڻيءَ جواب ڏنو ته، ”هي پرورجڪ آهي“ ۽
 سندس ڳڻ بنايا. پر جي ڪيلوستوءَ ۾ ۽ شاڪين جي
 پيروارن وڃڻ ۾ گهرو منيا سين جا آشرم هئا ته ائين ڪيئن
 هوندو جو ٻوڏ ڀستو يا سندس سارڻيءَ کي پرورجڪن
 جي بنهه ڄاڻ پڇاڻ نه هجي؟

”انگوترڪاڀ“ جي چٽڪ نڀاڪ* ۾ وٺ (۴۴)
 شاڪي جي ڪهاڻي اچي ٿي. هو هڪ زرگرنت (جين)
 ساڌو هو. هڪ پيري مهاموگلان ساڻ سندس گيان گوشت
 هلي رهيو هئو، ته ٻڌ ڀڳوان اچي ٻڌاريو ۽ کيس اپديش
 ڏنائين. تڏهن وٺ چيس ته ”زرگرنت يعني جين ساڌن
 جي آپاسنا مان مون کي ڪڇ به لاپ نه ٿيو آهي. هاڻي
 آءٌ ڀڳوان ٻڌ جو آپاسڪ ٿيان ٿو.“ انڪٽاڪار چوي ٿو ته
 وٺ ڀڳوان جو چاچو هو، پر اها ڳالهه ”مها ڏگند ست“
 جي انڪٽا سان ٺهڪي ٿئي اچي. ڪيئن به هجي، پر
 انهي ۾ شڪ ڪونهي ته وٺ نالي هڪ وڏي عمر جو
 شاڪي جين هو. مطلب ته ٻوڏ ڀستو جي جنم کان اڳ ئي
 شاڪي ديس ۾ جين ڌرم ڦهلائي چڪو هو. تنهنڪري
 اهو ناممڪن آهي ته ٻوڏ ڀستو کي پرورجڪن يعني گهرو
 منيا سين جي ڄاڻ ڪانه هئي.

تڏهن ڀلا اهي سڀ اڏاوت ڪٿائون ٻوڏ ڀستو جي

ٻوڌيستن جي گهر ٽياڳڻ جو ڪهڙو سبب؟

هن کانپوءِ جو مکيه واقعو اهو آهي جو ٻوڌيستو پنهنجي محل مان باغيچي طرف وڃي ٿو. شتو دن مهاراجا اهڙو انتظام ڪري ڇڏيو هو جو ٻوڌيستو جي مارڱ ۾ ڪوبه ٻڍو، بيمار، يا مڙهه سامهون نه اچي، پوءِ به ڏيوتا ڪنهن ٻڌڙي کي آڻي سندس سامهون کڙو ڪن ٿا ۽ ٻوڌيستو وٽاڳ ۾ اچي محل ڏي موٽي وڃي ٿو. تنهن کانپوءِ ٻيهر ڏيوتا هڪ بيمار کي ۽ ٽيهر هڪ مڙهه کي ۽ چوٿون ڀيرو هڪ سنڀاسي کي سندس سامهون ڪن ٿا. سو ڏسي هو وٽاڳ ۾ اچي گهر ٽياڳ ڪري ٿو ۽ تنوگيان جو مارڱ ڳولڻ لاءِ پاڻ پتوڙي ٿو. لست وستار ۽ ٻين گرنتن ۾ هن پوسنگ جا نهايت سٺا ورنن ملن ٿا. پر پوءِ به چوڻو پوي ٿو ته اهي بهه قبول ڪرڻ جهڙا نه آهن. جيڪڏهن ٻوڌيستو پٺا سار يا اڪيلو وڃي ٻني ڪمائيندو هو ۽ ڪالام جي آشرم ۾ وڃي ڪري کائڻس تنوگيان جو مارڱ سکندو هو، ته پوءِ اهو ڪيئن ممڪن ٿي سگهي ٿو ته هن ڪوبه ٻڍو، بيمار يا مڙهه نه ڏٺو هو؟

ٻوٿين ڏينهن ۾ جڏهن ٻوڌيستو باغ ڏي ويو تڏهن ڏيوتاڻ هڪ اُتم پرورجڪ (گهومو سنڀاسي) آڻي سندس سامهون ڪيو. تڏهن ٻوڌيستو پنهنجي سارڻيءَ کان پڇيو ته ”هي ڪير آهي؟“ جيتوڻيڪ تنهن وقت ٻوڌيستو پاڻ پرورجڪ يعني گهومو سنڀاسي نه هو، ۽ سارڻيءَ کي

پنهنجي سار ٿي ۽ کان ڪهڙا سوال پڇيا، تنهن بابت ڄاڻڪ
 انڪٽاڪار چوي ٿو ته 'مहापदाने आगतनयेन पुच्छित्वा' (يعني
 ته مهاپدان ست هر ڪيل ڪٿا اُنوسار سوال پڇيائين). تنهن
 ڪري ائين چوڻو پوي ٿو ته هي سڀ اُديت ڪرامتن
 جون ڪٿائون "مهاپدان ست" مان ورتيون ويون آهن.
 ته ڀلا بوڌ ڀڄتو جي گهر تيار جو ڪهڙو سبب هو؟
 انهي جو جواب پاڻ ٻڌ ڀڳوان اُڪ د ٿڌ ست هر هن ريت
 ڏئي ٿو :-

अतदण्डा भयं जातं, जन पस्सथ मेधकं ।
 संवेगं कितयिस्सामि यथा संविजितं मया ॥ १॥
 फन्दमानं पजं दिस्वामच्छे अप्पोदके यथा ।
 अञ्जमञ्जेहि व्यारुद्धे दिस्वा मं भयभाविसि ॥ २॥
 समन्तसरो लोको, दिस्वा सब्बा समेरिता ।
 इच्छं भवनमतनो नादस्ससि अनोसितं ।
 ओस्साने त्वेव व्यारुद्धे दिस्वा मे अरती अह ॥ ३॥

۱) ٿاڪ (۱) هٿيار ڪٽڻ خوفناڪ لڳو. (انهن ڪري)
 هيءَ جنم ڪيئن پاڻ ۾ وڙهي ٿي سو ٿو. مون ۾ وراڳ
 ڪيئن آڻين ٿيو سو ٻڌو. (۲) جيئن ٿوري پاڻي ۽ هر
 مڇليون ڦٽڪندڙيون آهن، تنهن وڌيڪ ڀرجا ڪي ڦٽڪندو
 ڏسي ڪري منهنجي انتهائين ڀڄڻ پيدا ٿيو. (۳) چارون
 طرف هي چڱت اُسار نظر آيو، سڀ ڏسائون ڦٽڪي
 رهيون آهن ائين نظر آيو. پر چڱت ۾ ڀڄڻو بنا اچي جو
 آستان ڳولڻ سان نه ٿو. جنم ڪي هڪ ٻئي سان اُٿت
 تائين ويڙو ڪندو ڏسي منهنجو جيءَ ٽٽي ويو.

جيون ڇوٽو ۾ ڪٿان آيون؟ سي سڀ مهاڀدان ست مان
 آيون. * هڪ ٻڌي منش کي ڏسي ڪوي ٻوڏ ڀستو
 * آپدان جو آرت آهي ڇرٽر بابت. مهاڀرشن جي ڇرٽرن
 جوسنگره جن ستن ۾ آهي سي ٿيا ”مهاڀدان ست.“ هن
 ۾ اڳين جڳن جا ڇهه ۽ هن جڳهه جي ستين گوتم ٻڌ جا
 ڇرٽر گڏي ڪري ڏنا ويا آهن. اڳين جي مختصر طور ۽
 ستين ”وڀسي ٻڌ“ جو ستار سان، ڇرٽر ڏنل آهن. اُنڪٿاڪار
 چون ٿا ته اهو هڪ نموني وار آهي ۽ ساڳئي نموني ٻين
 ٻڌن جي جيوٽ جو ورنن ڪرڻ ڪپي. هن ورنن جو گهڻو
 ڀاڱو هن ست جي رچڻ کان اڳ يا پوءِ گوتم ٻڌ جي جيون ۽
 ۾ داخل ڪيو ويو ۽ اهو ويندي ”ٽرپٽڪ“ ۾ ڪيترن
 هنڌ ملي ٿو. مگر باغيچي وارا واقعا ٽرپٽڪ ۾ نٿا ملن.
 سي وري جاٿڪ اُنڪٿاڪار ڪٿي ورتا. تنهن کان اڳ
 ست وستر ۽ ٻڌ ”ڇرٽ“ ڪوٺا ۾ اها ڪٿا ڪئي ويئي آهي.
 گوتم ٻڌ لاءِ ٽي محل بنايا ويا هئا، سا ڳالهه مان اٿهاسڪ
 سمجهندو هوس، پر شايد اها ڳالهه به خيالي هئي. انهيءَ ڳالهه
 جو کوڙ وڏي نتو لڳي ته شُڌودن جهڙو، پاڻ هٿن سان هر
 ڪاهيندڙ زميندار، سو پٽ لاءِ ڪي محل اڏيندو.
 ”ديگهه نڪايه“ پاڳ پيو، اُنوادڪ سوامي چننامٿي
 راجواڙي (پرڪاشڪ، گرنت - سمپادڪ، پرڪاشڪ منڊلي؛
 نمبر ۳۸۰) ناکر دوار روڊ، بمبئي نمبر ۲) هن گرنت جي
 شروعات ۾ مهاڀدان ست جو مرهڻي ترجمو ڏنل آهي.
 وڌيڪ گهري اڀياس لاءِ هي گرنت ضرور پڙهڻ گهرجي.

رهڻ. انهيءَ ڪري هٿيارن کڻڻ کان ٻوڏيستن بيزار هو
۽ هٿيارن کان مڪت ٿيڻ جو مارڳ هن اختيار ڪيو.
”ست نڀات“ جي پڇيا (پڄڙيا) ست جي شروعات
۾ هيٺيون گيت اچي ٿو:-

पब्वजं कितथिस्सामि यथा पब्वजि चक्खुमा ।

यथा वीमंसमानो सो पब्वजं समरोचयि ॥ १ ॥

संबाधोऽयं घरावासो रजस्सायतनं इति ।

अभोकासो च पब्वज्जा इति दिस्वान पब्वजि ॥ २ ॥

آرٿاٽ: (۱) گيان جي نيت واري (سياڻي) پرورجيا
(سنياس) ڇو اُنڱيڪار ڪئي ۽ ڪهڙي ويچار ڪري اها
کيس پياري لڳي، سو ٻڌائي ڪري سندس پرورجيا
يعني سنياس جو ورڻ ڪريان ٿو.

(۲) جيئن گرهست آشرم تڪليفن ۽ گندگيءَ جي جڳهه
آهي، تيئن پرورجيا کڻي هئا مثال آهي. سو ڄاڻي ڪري
هو پروراجڪ بڻيو.

هن قصي جو آڌار ”مجھم نڪايه“ جي مهاڻڪ سٽ
۾ ملي ٿو. اُتي پڳوان چوي ٿو ته ”هي آڱ ويسن،
سمٽ (پورن ٻڌ) جو گيان پراپت ڪرڻ کان اڳ، ٻوڏيستن
جي استنئي ۽ ڀر مونکي لڳو ته گرهست آشرم تڪليفن جو
۽ گندگيءَ جو آستان آهي ۽ پرورجيا کليل هئا وانگر
آهي. گرهست آشرم ۾ رهي ڪري ٻنھ پورڻ ۽ شد
برهمچريه پالن ڪرڻ ممڪن نه آهي. تنهنڪري وار

روھڻي نديءَ جي پاڻيءَ ڪا تر شاڪي ۽ ڪولھ لوڪ
 پاڻم جھڳڙا ڪندا هئا. هڪ ڀيري ٻئي پاسا پنهنجن
 سينائون سنڀرائي روھڻي نديءَ جي ڪناري تي وئي ويا.
 ان وقت ٻڌ ڀڳوان ٻنهي سينائن جي وچ ۾ وڃي هن
 ست وارو آپديس ڪيو. اها ڳالھ ڄاڻڪ اُنڪتا ۾ ڪئين
 بار آئي آهي، پر ڀڳوان نٿي نظر اچي. ائين سمجهجي ٿو
 ته شاڪين ۽ ڪولين، ٻنهي کي ڀڳوان ٻڌ آپديش ڏنا
 هوندا ۽ سندن جھڳڙا به طيءَ ڪيا هوندا. پر اهڙن موقعن
 تي هن ست جو آپديش ڏيڻ بي سبب ڀڳوان لڳي. هن
 ست ۾ ته ڀڳوان ائين چئي رهيو آهي ته کيس وٺاڳ
 ڪيئن لڳو ۽ ڇو گهر ڇڏي نڪتو؟ روھڻي نديءَ جي
 پاڻيءَ بابت يا ٻين اهڙن ٿورڙن سببن ڪري شاڪين
 ۽ ڪولين جا پاڻم جھڳڙا البت ٿيندا رهندا هوندا. اهڙن
 موقعن تي ٻڌ ڀڳوان اهو سوال ڪٿو ٿيندو هوندو
 ته هي ماڻهو هٿيار کڻن يا نه. پر هٿيارن سان هي جھڳڙا
 مٿاڙن ممڪن نه هئا. شاڪين ۽ ڪولين جا پاڻم جھڳڙا،
 هٿيارن سان فيصل ٿين ها ته به ختم نه ٿين ها. سبب
 جو ڪٽندڙ کي پوءِ وري ٻئي پاڙيسري راجا سان لڙڻو
 پوي ها، جي انهي کان به ڪٿي ها، ته انهي جي پاڙيسريءَ
 سان لڙڻو پويس ها يعني ته هٿيارن سان ڪٽڻ معنيٰ هر هنڌ
 ڪٽڻ ۽ پوءِ به سائت ۾ نه رهڻ. ڪوئل جو پسند ڇا پر
 بمبار جو پنهنجو پٿر به سندس شترو تي پيو. سو هٿيارن
 مان ڪي ڪين وريو، بلڪ هٿيار ڪٽڻ معنيٰ وڙهندو

ٽنهي ڪارڻن جو هڪ بڻي سان لاڳاپو ڏيکاري سگهجي ٿو. بوڌيستو جي جات پاڻي شاڪين ۽ ڪولين وچ ۾ ڪو جهيڙو ٿيندو هو ته سندس اڳيان اهو سوال ڪٿو ٿيندو هو ته هن ۾ آءُ ڇا ڪريان؟ سمجهي ورتو هو ائين نه مار ڪت مان هي جهيڙا بند نه ٿيندا. پر جي شريڪ نٿو ٿيان ته لوڪ ڪانٽر سڏين ٿا ۽ سمجهن ٿا ته گرهست ڌرم جو پالڻ نٿو ڪريان. انهيءَ ڪري گرهست آشرم کيس ڪٿمڻي نظر آيو. تنهن کان ته سنڀاسي ٿي ڪري، سڀ آسون ڇڏي ڪري بن ۾ رٿڻ ڪرڻ وڌيڪ چڱو لڳس. پر پتر ۽ پٽنيءَ سان گهڻو پريم رکڻ ڪري گهر ڇڏڻ به کيس ڏاڍو ڏکيو ٿي لڳو. سو وڌيڪ گهرو سوچڻ لڳو. پوءِ لڳس ته آءُ پاڻ جنم، جرا، مرض، مرڻ ۾ ڦاٿل آهيان. ساڳي طرح سڀاويڪ طور پتر، استري وغيره به ٻڌل آهن ۽ انهن ئي موه رکي ڪري گرهست آشرم جي ڪننن ۽ ٻنڌڻن اندر رهڻ نيڪ نه آهي. انهيءَ ڪري هو پروراجڪ وڃي بڻيو. پر انهن ٽنهي ڪارڻن ۾ مکيه ڪارڻ هو شاڪين ۽ ڪولين جا پاڻم جهيڙا. سا ڳالهه پوري طرح ڌيان ۾ رکڻ ڪري، پهرئين بوڌيستو ٿي ڪري ۽ پوءِ ٻڌ ٿي ڪري، جو هن مڏير (وچون) مارڱ ڳولي ڪڍيو، تنهنجو راز سمجهڻ ۾ ايندو.

راهل ڪمار (راहुل कुमार)

بوڌيستو جو وواه جوانيءَ ۾ ٿيو هو ۽ تربيت ۾ ڪيترن هنڌن تي اها ڳالهه اچي ٿي ته گهر ٽپاڳ ڪرڻ کان اڳ

منڊائي ۽ ڪن جا وستر پهري، گهر ڇڏي پروراجڪ
(پي گهر) بنجڻ مناسب آهي.

پو ”اوپرپسن سٺ“ (अरियपरियेसन सुत्त) ۾ هن کان ڪڇ
ڦريل سبب ڏنل آهي. پڳوان ڇڏي ٿو ته ”هي پڪشوتو،
سمبوڌي (پورن) گيان ملڻ کان اڳ جڏهن آءٌ ٻوڏيستو
هوس تڏهن آءٌ جنم ۾ ڦاٿل هوندي جنم جي ڇڪر ۾
قاسي ڪري پتر، استري، داسي وغيره وستن پٺيان پيو
هوس. (اڻڻاڪ مان پائيندو هوس ته منهنجو سک انهن
وستن تي منحصر آهي.) پاڻ ٻڍايي، بيماريءَ، موت ۽
شوڪ ۾ ٻڌل هوندي، ٻڍايي، بيماريءَ، موت ۽ شوڪ
جي ڇڪر ۾ ڦاٿل وستن جي پٺيان پوندو هوس. تڏهن
من ۾ آيم ته آءٌ پاڻ جنم، جرا، مرڻ، بيماريءَ ۽ شوڪ
۾ ٻڌل آهيان. پوءِ به پتر، دارا وغيره جي انهن ۾ ٻڌل
آهن، تن جي پٺيان پوان ٿو، سا ڳالهه ٺيڪ نه آهي.
بلڪ لئين ٺيڪ آهي ته جنم، جرا وغيره ڪري هاڃي
ڏسي ڪري آڃون، آجرا، آمر ۽ آشوڪ واري پرم سرپشت
نرواڻ ٻڌ جي کوچ ڪريان.“

هن ريت ٻوڏيستو ڇو پرورجيا ورتي تنهنجا رواجي
طور تي سبب ڏنا ويا آهن:-

(۱) هڪ ٻڌي سان لڙڻ لاءِ شستر کڻڻ ۾ کيس خطرو
نظر آيو. (۲) گهر هڪ تڪليفن ۽ گندگيءَ جو هنڌ نظر
آيس. (۳) کيس لڳو ته جنم، جرا، مرض، موت ۽ شوڪ
۾ جيءُ وستو ڦاٿل آهن تن ۾ موهه نه رکڻ گهرجي. انهن

راھل مائا، ڇن ۽ ڪالا آڏاڀ ساڳئي وقت جنم ورتو، تہ ڇٽو تہ چارئي هڪ عمر جا هوا. راھل مائا جو ديهانت ۷۸ سال ۾ يعني ٻڌ جي پونرواڻ کان ٻہ سال اڳ ٿيو هو. اُڀدان (۸۵۴) ۾ هوءَ چوي ٿي تہ:-

अट्टसत्ततिवस्साहं पच्छिमां वत्तिभवो ।

पहाय वो गमिस्सामि क्तम्मे सरणमतनो ॥

اُڙتات : آءُ اُڄ اُلهتر ورهين جي ٿي آهيان. هي منهنجو پويون جنم آهي. توهانکي ڇڏي ڪري آءُ هلي وڃان ٿي. مون پنهنجي مڪتي پراپت ڪئي آهي.“

هن آخرين جنم ۾ پنهنجي شاڪي ڪل ۾ جنم وٺڻ جي ڳالهه به ڪئي اٿس. پر انهيءَ ڪل جي ڄاڻ ڪتي به نٿي ملي. اُڀدانڪار جو شايد ائين چوڻ آهي تہ هوءَ پڪسٽي ٿي وهي ۽ ۷۸ سال ۾ ٻڌ وٽ وڃي ڪري هن مڃيان لفظ چيا. پر پڪسٽي ٿيڻ کانپوءِ هن ڪوبه اُڀديش ڏنو هجي يا ڪنهن به نموني ٻڌ-سنگه سان سندس ڪو نالو رهيو هجي سو ڪٿي به چيل ڪونهي. ”اُڀدان گرنٽ“ ۾ سندس نالو يـشودـوا ۽ ”ڪلب وستر“ ۾ گوپا ڏنل آهي. انهيءَ ڪري سمجهه ۾ نٿو اچي تہ ٻنهي مان سندس اصلي نالو ڪهڙو هو يا ٻئي نالا سندس هوا.

گهر تياڳڻ جو پرسنگ

ٻوڏيستر جڏهن گهر ڇڏيو تڏهن رات جو هو مڪل ۾ ويٺو هو. سندس ڪٽنب جي لسترين راڻ ۽ ساز سان

کيس **راهل** نالي پتر ڄائو هو. ڄاڪ جي نڌان ڪتا ۾ چيل آهي تہ پتر جنم هڻڻ جي ساڳئي ڏينهن ٻوڏيستو پنهنجو گهر ڇڏيو. پر ٻين اُنڪڻن جي اها راءِ نظر اچي ٿي تہ راھل ڪمار جي جنم کانپوءِ ستين ڏهاڙي هن گهر ڇڏيو. پر ٻنهي ڳالهين جو پراچين چيل وڃي ۾ آڌار نٿو ملي. ايتري خاطري آهي تہ گهر ڇڏڻ کان اڳ راھل نالي هڪ پتر هوس. گوتم ٻوڏيستو پوءِ ٻڌ ٿي ڪري ڪلوسٽو موٽي آيو ۽ تنهن وقت هن راھل کي دڪشا ڏني. اها ڳالھ ”مهاوگ“ ۾ ۽ ٻين هنڌ ملي ٿي. اُنڪڻن ۾ اُنڪ ڇڳهين تي چيو ويو آهي تہ اُن وقت راھل ستن سالن جو هو. راھل کي پڳوان شرامڻ بنايو يا نہ ۽ اُن وقت ڪيڏو هو، سو ڇهين آڏيائ ۾ ويچارڻو ويندو.

راھل ماما ديوي

راھل جي ماءُ کي ”مهاوگ“ ۾ ۽ ڄاڪ اُنڪڻن ۾ جتي ڪٿي ”راھل ماما ديوي“ ڪري سڏيو ويو آهي. سندس يسوڌرا (يسوڌرا) نالو فقط اُڀدان گرنٽ ۾ ملي ٿو. ”ڄاڪ“ جي نڌان ڪتا ۾ چيو ويو آهي تہ ”جنهن گهڙيءَ لمبني ٻن ۾ ٻوڏيستو جو جنم ٿيو، انهيءَ گهڙيءَ راھل ماما ديوي، ڇن منثري، ڪالو دايه (ڪالا دايه) منثري، ڪنڪڪ اشو راجا، ٻڌ ڪيا جو مهاڀوڌي وڻ ۽ ڌن سان پيريل چار مٽ بہ ساڳئي وقت اُٿن ٿيا. انهن ۾ بہ يعني ٻوڏي وڻ ۽ ڌن جا چار مٽ بہ ساڳئي وقت اُٿن ٿيا، سا هڪ ڏند ڪتا سمجهڻ گهرجي. پر ٻوڏيستو،

سَوِ خَوِ اَهَنَ مِیَوِخَوِیَ اَپَرَن سَمَیَن دَهَرَوِ وَ سَمَانَوِ سُسُو کَالِکَسَوِ
 مَهْرَن یَوِ بَبَنَن سَمَنَتَاغَتَوِ پَٺَمَن وَیَسَا اَکَامِکَان مَاتَاپِیَتُونَن اَرَسَس-
 مُخَان رُدَنَتَان کَسَمَسُسُ اَهاوِگَتَا کَاسَاوَانِ وَتْیَانِ اَچْخَا دَیَتَا اَگَا-
 رَسْمَا اَنَنگَارِیَن پَٻْجَن !

اَرْتَا ت: ”هِي ڀڪشُوڻو، اَهڙو ويچار ڪندي ٿوري
 وقت کانپوءِ، جيتوڻيڪ تڻ ڏينهن مان جوان هوس،
 منهنجو هڪ وار به اچو نه ٿيو هو، مان ڦوهه جوانيءَ ۾
 هوس ۽ منهنجا ماما پتا مون کي آگيا نه ڏيئي رهيا هئا،
 اکين مان ڳوڙها ڳاڙيندي سندن منهن آلو ٿي ويو هو،
 تڏهن به آءُ انهن ڳالهين جي ڪا به پرواهه نه ڪري، مٿي
 جا وار لاواهِي، ڪنن جا وسٽريڪي ڪري ٻاهر نڪتس.
 (يعني ته آءُ وڃي سنڀاسي ٿيس.)“

اهڙوئي ورنن اهڙن ئي شين ۾ ”مهاسڪڪ ست“
 ۾ ماي ٿو. انهيءَ ڪري ائين چوڻ غلط ٿيندو ته بوڏيستو
 گهر جي پاتين وغيره کي خبر ڏيڻ بنا، چن سان، ڪنڪ
 تي سوار ٿي پڇي نڪتو. بوڏيستو جي سڳي ماما مايا ديويءَ
 جو ديهانت گوٺمر جي جنم کان ستين ڏهاڙي ٿيو. ته به
 سندس پالن لالن مهاپرڄاپتي گوٺمي پنهنجي پيٽ جي
 پٽر وانگر ڪيو. سوئي ٻڌ ڀڳوان مٿئين واکيه ۾ کيس ماما
 ڪري سڏيو آهي. انهيءَ واکيه مان اها ڳالهه چٽي ثابت
 ٿئي ٿي ته بوڏيستو پروراجڪ ٿيڻ وارو آهي. سا ڳالهه
 شڏوڏن ۽ گوٺمي ماما کي ڪيترن ڏينهن کان معلوم هئي
 ۽ سندن لڇا جي خلاف يا سندن اکين اڳيان هن وڃي
 سنڀاس گرهن ڪيو هو.

سندس دل بهلائڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي ۽ پر ٻوڏيستو جو من انهن ۾ نه لڳو. نيٺ هو ٽڪجي سمهي پيئون. نند ۾ ڪا وڃي رهي هئي، ته ڪنهن جي واٽ مان گڳ وهي رهي هئي. سو نظارو ڏسي ڪري ٻوڏيستو جي من ۾ نفرت پيدا ٿي ۽ هيٺ وڃي ڪري ڇڻ سارڻيءَ کي جاڳايائين. ڇڻ اُٿي ڪنٽڪ نالي گهوڙي کي سڃاڻي وئي آيو. ٻوڏيستو مٿس سوار ٿيو ۽ ڇڻ گهوڙي کي ٻچ کان جهليو. ديوتائن تنهن مهل نگر جا دروازا کڻي کوليا. تن مان لنگهي ٻئي ڄڻا اُٿو ۽ نديءَ جي ڪناري وڃي پهتا. اُتي ٻوڏيستو پنهنجا ڊگها وار پنهنجي تلوار سان ڪپي وڌا ۽ سڀ زيور وغيره ڇڻ کي ڏيئي ڪري راجگره ڏي روانو ٿيو. ٻوڏيستو جي ويڳو ڪري ڪنٽڪ گهوڙي نديءَ جي ڪناري تي پراڻ ڏنا ۽ ڇڻ سارڻي گهڻا کڻي ڪري اُڪيلو ڪهاوسٽو ڏي موٽي آيو.

اهو آهي ”نڌان ڪٿا“ جي ڪهاڻيءَ جو ٽائيج. ”نڌان ڪٿا“، ”للت وستر“ ۽ ”ٻڌچرٽ“ ڪوٺا، ٽنهي ۾ هن پرسنگ جو ڏاڍو سنو ورنن ڪيل آهي ۽ ٻڌن جي چتر ڪلا تي به ڏاڍو سهڻو اثر پيو آهي. پر ائين ڀانئجي ٿو انهن ۾ بلڪل سچ ڪونهي يا آهي ته تر جيترو سبب جو بلڪل پراچين ستن ۾ هن ناممڪن ڏند ڪٿا لاءِ ڪوبه آڌار نٿو ملي.

”آري پريسٽ“ ۾ ٻڌ ڀڳوان پاڻ گهر تياڳڻ جي واقع بابت هن ريت ورنن ڪيو آهي:

سان، سرٲشت، اٲم، شانت تنو جي كوچنا ڪندي، آءُ
آلار ڪالام وٽ هليو ويس.

هن واڪي مان ٲٲو ٲوي ٲو ته ٲوٲيسٽو ٲهرئين راجگرهه
نه، ٲر آلار ڪالام وٽ ويو. آلار ڪالام ڪوشل ڊيس
جو رهندڙ هو. ”اٲگوتر نڪايه اڪٲٲات“ (ست نمبر ۶۵)
۾ ڪالام نالي ڪترين جي هڪ ڪيسٲ شهر ڏي
اشارو آهي. تنهن مان سمجهجي ٲو ته آلار ڪالام انهن
ڪترين منجهان هو. شاڪي ۽ ڪوليہ راجن ۾ سندس ڏاڍو
ناماچار هو. اسين مٲي ڄاڻائي آيا آهيون ته آلار ڪالام
جي هڪ شش ٲٲڊو ڪالام جو آشرم، ڪٲلو سنو۽ ۾ هٲو.
سندس ٲيا شش يا ته شايد اڏڪ رامٲت جا شش، ڪوليہ
ڊيس ۾ رهندا هوا. انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته انهن
ٲنٲن جو شاڪي ۽ ڪوليہ ٲنهي ڊيسن ۾ مان هو. ٲوٲيسٽو
به ٲرٲم ڌيان ۽ مارگ انهن سنياسن کان ورٲو هوندو ۽
انهن ئي ڪيس سنياس جي ڊيڪشا ڏني هوندي.

ٲر شاڪي يا ڪوليہ ڊيس جي ڪنهن آشرم ۾ رهڻ
سو ٲوٲيسٽو ڪي نيڪ نه لڳو هوندو. ٲلي جو مارگ لهڻ ۽
سرٲشت، اٲم، شانتي تنو جو ٲوٲ ڪرڻ لاءِ هن خود
آلار ڪالام سان وڃي ملاقات ڪئي. تنهن وقت آلار ڪالام
ڪوشل ڊيس جي اندر ڪنهن هنڌ رهندو هوندو. هن
ٲوٲيسٽو ڪي چار ڌيان ۽ انهن جون ٲي منزلون سيڪارڊيون.
ٲر سڪٲي سماديءَ جي انهن ستن منزلن مان ڪيس سنتوش
نه ٲيو. اهو ٲيشڪ هن ڪي سنجم ۾ رکڻ جو مارگ هو،

آدياء (۵)

ٽپسيا ۽ ٽٽو-ٻوٽ (ٻڌڻو)

آلار ڪالام سان ملاقات

گهر ڇڏي ٻوڏيستو سڌو راجگره ڏي ويو. اُتي
ميسار راجا سان سندس ملاقات ٿي ۽ پوءِ آلار ڪالام
وت وڃي ڪري کانئس ٽٽو ڳيان سڳيو. ائين ”جاٽڪ“
جي نڌان ڪٿا ۾ ورتن ڪيل آهي. اُشوگهوش جي
”ٻڌ چرٻ“ ڪوٽا ۾ نڌان ڪٿا وارو ورتن سڳيڪار ڪيل
آهي. ”لمٽ وستر“ ۾ اهو سڀ وستار سان ورتن ڪيل
آهي ته ”ٻوڏيستو پهرئين وٺشالي ويو ۽ اُتي آلار ڪالام
جو شش بڻيو. پوءِ هو راجگره ڏي ويو.“ پر اهي ٻئي
ورتن پراچين ستن سان ٺهڪن نٿا. ”آريه پريسن ست
مان مٿي ڏنل واکي ۾ چيو ويو آهي ته ٻوڏيستو گهر ۾
پيءُ ماءُ جي اکين اڳيان سنياس ورتو. انهيءَ کانپوءِ
هڪدم هي واکي ملي ٿو:

सो एवं पञ्चजितो समानो किंकुसलगवेषी अनुतरं सन्तिवरपद

परयेसमानो येन आलारो कालामो तेनुपसंक्रमि ।

آرٿامٽ: ڀڳوان چوي ٿو ته ”هن ريم سنياس وٺڻ

کانپوءِ ڪهڙو لاپڪاري مارڻ ٿيندو سو ڳولڻ جي مراد

ڪيا، مک جا برا ٻول ٿيا ۽ ڪيا ۽ پنهنجي آجيوڪا شد مارڻ تي هلائي.

(۴) ٻڌ مگڌ جي گرورج (راجگرهه) ۾ آيو. سڄي سرير تي اتر لڪشطن ۽ نشانين واري هن ٻڌ بکيا وٺي لاء راجگرهه ۾ پير پاتو.

(۵) پنهنجي محل جي مٿان راجا بمبسار کيس ڏنو. سندس لڪشطن ڏسي ڪري بمبسار چيو-

(۶) اڙي، منهنجي ڳالهه ٻڌو. هي تڏه ڪو سندس هو ٽهار، شد ۽ چر تروان پرش آهي. پيرن ۽ هٿن جي وچ ۾ اکيون ڪري هلي ٿو. (युगमत्तं च पक्खति)

(۷) پيرن ڏي اکيون رکي هلندڙ هي سجاڳ پڪشو ڪنهن نيچ ڪل جو نٿو لڳي. پر هي ڪيڏانهن وڃي رهيو آهي سو راجدؤص (قاصد) وڃي ڏسي پڇي اچن. (۸) سو پڪشو [ٻوڌيستو] ڪيڏانهن ٿو وڃي ۽ ڪٿي ٿو رهي سا خبر لهڻ لاء [اهي بمبسار راجا جا موڪليل] دؤص سندس پٺ وٺي هليا.

(۹) لاندرين جو سنڃم ڪندي، گهر گهر بکيا وٺندي، وويڪ واري ۽ سجاڳ ٻوڌيستو هيتري ۾ گهرج سارو بکيا حاصل ڪئي.

(۱۰) بکيا جو چڪر ٻورو ڪري هي مني نگر کان ٻاهر اجهي لاء پاندو پهاڙ ڏي ويو.

(۱۱) هن کي اتي نواس ڪندو ڏسي اهي دؤص وٽس وڃي ويٺا ۽ منجهائن هڪ وڃي ڪري راجا کي

پر منش ڄاڻيءَ کي تنهن مان ڪهڙو لاپ؟ انهيءَ ڪري
ٻوڏيستو لاپڪاري مارڻ جي ڪوچ ۾ اڳتي وڌيو.

اُڌڪ رامپت سان ملاقات

آلار ڪالام ۽ اُڌڪ رامپت ٻئي ڄڻا هڪ ٿي سماڏيءَ
جو مارڻ سيکاريندا هئا. منجهن فرق فقط ايترو ئي هو
جو آلار ڪالام سماڏيءَ جون ست منزلون ۽ اُڌڪ رامپت
اٺ منزلون بنائيندو هو. ممڪن هجي ته ٻنهي جو ساڳيو
گرو هو ۽ پوءِ هنن وڃي ٻه پنٿ بنايا. آلار ڪالام کي
چڏي ٻوڏيستو اُڌڪ وٽ ويو. پر سندس مارڻ ۾ به
کيس ڪو خاص سچ نظر نه آيو. سو راجگرهه وڃي ڪري
اُتي جي پرست شرمڻ پنٿن جو تڻو گيان حاصل ڪرڻ
جو ارادو ڪيائين.

بمبار راجا سان ملاقات

راجگرهه ۾ ٻوڏيستو جي اچڻ جو ورنن هڪ اڻ ڄاتل
ڪريءَ ’ست نهاٽ‘ جي پمچا ست ۾ ڪيو آهي. انهيءَ
جو ترجمو هي آهي.

(۱) (ٻوڏيستو) پرورجيا (سنياس) ڇو ورڻي ۽
ڪهڙي ويچار ڪري هن کي اها پياري لڳي سو
بتائي ڪري سندس سنياس جو آءُ ورنن ڪريان ٿو.
(۲) گرھست آشرم پنڌن ۾ ٻڌل آهي ۽ گندگيءَ جي
جڳهه آهي ۽ پرورجيا کلي هوا وانگر آهي. ائين ڄاڻي
ڪري هن سنياس ورڻو.

(۳) سنياس وٺي ڪري هن سرير جا پاپ ڪرم تياڳ

ڄاڻي شاڪي سڏجي ٿي. انهيءَ ڪل مان، هي راجا، آءٌ
 پروڙاڪ (سنياسي) ٿيو آهيان، سو ڪامنائون ماڻڻ ڪري
 نه ٿيو آهيان.

(۲۰) ڪامنائن جي پوڳهه ۾ مونکي دوش ڏسڻ ۾ آيو
 ۽ ايڪائٽ واس مونکي سک ڏاڪ نظر آيو. هاڻي آءٌ
 ٽپسيا لاءِ وڃان ٿو. انهيءَ مارگ ۾ منهنجو من رٿل آهي.
 هن ست جي ٽئين گاڏا (گيت) ۾ لکيل آهي ته ٻوڏيستن
 پنهنجي ڪاڻا، واڇا ۽ گذران جو سڌارو ڪيو، سو ڪم
 گهر مان نڪرندڙ ٿي، وات ويندي، هو نه ڪري
 سگهيو هوندو. آلا ڪلام ۽ اڏڪ رامپت وٽ رهي
 ڪري، سندن آچار ويچار جو ٺيڪ طرح پالن ڪري،
 ٻوڏيستن اهو ڪم ڪيو هوندو. پر جيڪي حاصل ٿيس
 تنهن تي سفتوش نه ٿيس ۽ پرسد شرمڻ نيتائن جو
 ٽئوگيان حاصل ڪرڻ لاءِ هو راجگرهه ويو. انهن سڀني
 سمپرڊاين (پنٿن) ۾ ٿوري ڪي گهڻي ٽپسيا ڏسي ڪري
 کيس ائين لڳو ته مونکي به اهڙي ئي ٽپسيا ڪرڻ گهرجي.
 انهيڪري ست جي آخرين گاڏا ۾ چوي ٿو ته، ”هاڻي
 آءٌ ٽپسيا لاءِ وڃان ٿو.“ سو چوڻ جي ضرورت ئي
 ڪانهي ته سک پوڳهه ماڻڻ کان سندس من پهرئين مري
 ويو هو. انهيڪري مگڌ جي راجا کيس عهدو ٿي ڏنو
 سو کيس پسند نه آيو.

(उरुविला ۾ وڃڻ)

راجگرهه کان ٻوڏيستن اُرو وِلا ويو ۽ ٽپسيا ڪرڻ

خير ڏني ته۔

(۱۲) ”هي مهاراج، اهو پڪشو پانڊو پر بت جي پورب پاسي، چيتي وانگر، شير وانگر، سان وانگر آسن ٿي وينو آهي.“

(۱۳) دؤت جا اهي وچن ٻڌندي ئي اهو ڪتري [راجا] هڪ عمدي واهن ۾ ويهي ڪري جلد ئي پانڊو پهاڙ ڏي روانو ٿيو۔

(۱۴) جيسين واهن هلي سگهيو نيسين وڃي ڪري هي ڪتري واهن مان لهي ڪري پيرين پنڌ [ٻوڏيستو وٽ] وڃي سندس پاسي کان وينو۔

(۱۵) وٽس ويهي ڪري راجا کانئس چڱيلائي وغيره بابت پڇا ڪئي۔ سو پڇي ڪري کيس هن ريت چيائين۔
(۱۶) تون جوان ۽ تازو توانو آهين۔ منش جي پهرين منزل تي آهين۔ تنهنجي سوييا، ڪلين ڪتريءَ جهڙي، بي حد موهيندڙ آهي۔

(۱۷) ”تون ته هاڻين جي ٽولي ساڙ وئي ڪري منهنجي سينا جو شان وڌاءِ۔ اڄ ته توکي آڌ ڏن ڏيان، سو تون ساڙ۔ هاڻي مونکي ٻڌاءِ ته تنهنجي جاتي ڪهڙي آهي؟“

(۱۸) ”هي راجا، هتان سڌو ويندي، هماليه پر بت جي ٿرائي ۾ ڏن ۽ ويرا سان پرپور هڪ ڏيس آهي، جو هاڻي ڪوشل راج ۾ ملي ويو آهي۔

(۱۹) انهن (مهاجنن) جو گوثر آڏي آهي ۽ سندن

سڄڪ- ”هي ڳوٺ، انهيءَ ڪاٺيءَ مان آڱ جون پيٽڳون نڪرن سو محال آهي، ڇو جو اها ڪاٺي آلي آهي. انهيءَ شخص جو پورهيو برباد ٿيندو ۽ رڳو پنهنجو پگهر ڪڍندو.“

ڀڳوان- ”اهڙيءَ طرح، هي اڳوڻس، جو شرامڻ ۽ براهمن، سرير يا من ۾ ڪام پوڳ کان نرليپ نه ٿيو آهي ۽ جنهن جون ڪامنائون شانت نه ٿيون آهن سو پلي ڪٿي ڪيترا به ڪشت مهيا ٿڌهن به هن کي گيان جي درشتي ۽ اٽل پرڪار جو ٻوٽ پراپت نه ٿيندو. هي اڳوڻس، مونکي هڪ ٻي به مشابهنه سڄهي ٿي، ته آلي ڪاٺي پاڻيءَ کان پري پيئي آهي ۽ ڪو شخص ڪاٺيءَ جو ٻيو ٽڪر گهي ڪري ان مان آڱ پيدا ڪرڻ چاهي، ته ڀائين ٿو انهن مان آڱ نڪرندي؟“

سڄڪ- ”هي ڳوٺ نه نڪرندي، سندس پورهيو اڃا پڻ ٿيندو. رڳو تڪليف نصيب ٿينديس، ڇو جو ڪاٺي آلي آهي.“

ڀڳوان- انهيءَ پرڪار، هي اڳوڻس، جو شرامڻ ۽ براهمن ڪام پوڳ ڇڏي ڪري، سرير ۽ من سان نرليپ رهي ٿو، پر جنهن جي من جون ڪامنائون شانت نه ٿيون آهن، سو چاهي ڪيترا به ڪشت مهيا ته به هن کي گيان جي درشتي ۽ اٽل پرڪار جو ٻوٽ پراپت نه ٿيندو. هي اڳوڻس مونکي هڪ ٽئين اڀا (مشابهنه) به سڄهي ٿي. ڪا سڪل ڪاٺي پاڻيءَ کان پري پيئي آهي ۽ ڪو

لاءِ اهو اسٿان پسند ڪيائين. انهيءَ جو ورنن آرڊر اسن ست (अरियमरियेसन सुत्र) ۾ ملي ٿو.

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي ڀڪشو ٿو، جڳهه ۾ منگلاڪاري ڇا آهي، سا ڄاڻڻ لاءِ هڪ نهايت عمدو، شائتيءَ وارو سنو اسٿان ڳوليندي ڳوليندي جائرا ڪندي آروويلا ۾ سينانگم (سينانيگم) اچي پهتس. اُتي هڪ سندر اسٿان ڏٺو. منجهس سهڻو بن هو ۽ ندي به ڏيئي ڏيئي وهي ٿي. نديءَ جي ٻنهي پاسي اچي ريتيءَ جو ميدان هو. ميدان جي لپت به سرل ۽ بلڪل وڻندڙ هئي. بن جي چارو طرف بکيا وڻ لاءِ ڳوٺڙا هئا. اها سندر ڀومي، هڪ ڪلن منش جي ٽپسيا لاءِ، مونکي ٺيڪ لڳي. سو مون هت رهي ٽپسيا ڪئي.“

ڪيترن هنڌ لکيل آهي ته راجگرهه جي چارون طرف ٻهاڙن ۾ نرگرنٽ (جين) ۽ ٻيا شرمڻ ٽپسيا ٿون ڪندا هئا. پر ٻوڏيستو کي ٽپسيا لاءِ هي سڃا ٻهاڙ پسند نه آيا. آروويلا جا سندر پت وڻيا. تنهن مان ڏسجي ٿو ته قدرت جي سونهن کيس ڪيتري نه پياري هئي.

ٽي مشابهنون

ٽپسيا ڪرڻ کان اڳ ٻوڏيستو کي ٽي مشابهنون سڃهي آيون. انهن جو بيان ”مهاسڙڪ ست“ ۾ ڪيل آهي. ٻڌ چوي ٿو ته، ”هي آڳوڻس، آلي ڪاٺيءَ جو ٽڪر پاڻيءَ ۾ پيو هجي ۽ ڪو شخص اها ٻاهر ڪڍي پي ڪاٺيءَ سان گهي ته ٿون سمجهين ٿو ته انهيءَ مان آڱ جا آلا ڪرندا؟“

هٽ يوگم (هٽ ڀاڱو)

جيتوڻيڪ بوٽيسٽو کي اهي مشاهبتون تنهن وقت
 سڃڻي آيون، تڏهن به انهيءَ سمي جي ريت موجب
 سخت تپسيائون ڪرڻ جو ارادو ڪيائين. شروع ۾ هن
 هٽ يوگ تي زور ڏنو. بڌ ڀڳوان سڄڪ کي چوي ٿو
 ته، ”هي آگويسن، جڏهن ڏند ڏندن تي جمائي ۽ چپ
 تارون ۽ ۾ لڳائي، پنهنجي چپ کي قابو رکندو هوس،
 تڏهن منهنجي ڪچن مان ڀڳهر جون لائون وهنديون هيون.“
 جنهن نموني ڪو ٻوان پرش هڪ نرڀل منش جي مستڪ
 يا ڪنڌ کي جهلي ڪري دبائي ٿو، تنهن نموني آءٌ
 پنهنجو چپ دبائيندو هوس. هي آگويسن ساهه ڪٽڻ (پراڻ)
 ۽ ساهه ڪڍڻ (آپان) کي روڪي آءٌ ڌيان ڪرڻ لڳس.
 تڏهن پنهنجي ڪنن مان ساهه نڪرڻ جا آواز ٻڌڻ لڳس.
 جيئن لوهر جي ڌمڻي ڌڻ ڌڻ ڪندي آهي، تيئن
 منهنجي ڪنن مان ڌڻ ڌڻ جا آواز نڪرڻ لڳا. پوءِ
 به هي آگويسن، پراڻ آپان ۽ ڪن دبائي ڪري، آءٌ ڌيان
 ڪرڻ لڳس. تڏهن مونکي ائين لڳو پاڻءَ ڪو نيز تلوار
 سان منهنجو مستڪ ڪپي ڪوري رهيو آهي. تڏهن به
 ڌيان کي به قدم اڀتي وڌايم ۽ لڳم ته، جن مستڪ کي
 ڪو چمڙي جي پٽي سان ڪشي ٻڌي رهيو آهي. پوءِ
 به ڌيان کي اڳڀرو ڪيم، جنهن ڪري پيٽ ۾ پيچ ۽ سور
 پوڻ لڳا. ڀانئيم ته جنهن طرح ڪاسائي هڪ ڪاٺيءَ سان
 گانءَ جو پيٽ ڪپيندو ۽ ڪوريندو آهي، انهيءَ طرح

شخص ٻي ڪاٺي گهي ڪري آڱ پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، ته هو آڱ پيدا ڪري سگهندو يا نه؟

سڄڪ - ”هاڻو، هي ڳوٺ، سو آڱ پيدا ڪري سگهندو. ڇو جو اها ڪاٺي بنهه سڪل آهي ۽ پاڻيءَ ۾ پيل نه آهي.“

ڀڳوان - ”انهيءَ طرح، هي اڳوڻس، جو ٻراهمڻ ۽ شرمڻ ڪايا ۽ ڇت سان ڪام ڀوڳ کان پري رهي ٿو ۽ جنهن جي من جا ڪام وڪار بنهه ناس ٿي چڪا آهن، سو پنهنجي سرپرست کي ڪشت ڏي يا نه ڏي، ته ان لاءِ ڳيان جي د رشتي ۽ اتم ٻوڏ جي پراپتي ٿيڻ ممڪن آهي.“

اهي ٽي اُپماڻون (مشابهنون) ٻوڏيستو کي ٽپسياڻون آرنپ ڪرڻ وقت سڄي آيون. جيڪي شرمڻ ۽ ٻراهمڻ يگيه وغيره ۾ سنتوش پائين ٿا، سي اهڙن موقعن تي ٽپسياڻون ڪري سرپرست کي ڪاشٽائون ڏين، تڏهن به کين نٿو - ٻوڏ نصيب نٿو ٿئي. ٻيا شرمڻ ٻراهمڻ يگيه وغيره جو مارڱ ڇڏي ڪري جهنگلن ۾ وڃي ويٺا، پر جيڪڏهن سندن انتهڪرڻ مان ڪام وڪار ناس نه ٿيا آهن، ته به سندن ٽپسياڻن جو ڪو ڦل نه نڪرڻ وارو آهي. آلي ڪاٺيءَ تي ٻي ڪاٺي گهي ڪري آڱ پيدا ڪرڻ وانگر، سندن سڀ جتن اڃا يا ٿيندا. پر جو شخص ڪام ڀوڳ کان دور رهي ڪري، من جي ڪام وڪارن کي پوريءَ طرح ڇت ڪري ٿو ته هو ڏيهه کي تڪليف ڏيڻ بنا نٿو ٻوڏ پراپت ڪري سگهندو.

ٽڪلين جي مالها وانگر منهنجي ٻنيءَ جو ڪنڊو ڏسڻ
 ۾ ايندو هو. ڀڳل ڀانڊي جي چٽ جي بليڻ وانگر،
 منهنجي پاسريءَ جا ڪنڊا هيٺ مٿي ٿي ويا. اونهي
 ڪوهه اندر جيئن ٿارڻ جو ڀاڄو ڏسڻ ۾ اچي ٿيئن منهنجون
 اکيون کڏن اندر ڏسڻ ۾ اينديون هيون. ڪڇي ڪڍوءَ کي
 ڪڇي سڄ ۾ رکڻ سان جيئن هو سڪي وڃي ٿو، تيئن
 منهنجي مٿي جي چوڙي سڪي ويئي. مان ٻيٽ تي
 هٿ گهمائيندو هوس ته ٻنيءَ جو ڪنڊو هٿ کي لڳندو
 هو ۽ ٻنيءَ جي ڪنڊي تي هٿ گهمائيندو هوس ته ٻيٽ
 جي چوڙي هٿ ۾ ايندي هئي، ٻنيءَ جي ڪنڊي جي
 اها دشا بڻي هئي. ڀاڻخاني يا پيشاب لاءِ وهندو هوس
 ته اُٿي ٿي پئجي رهندو هوس. مٿي ٿي هٿ گهمائڻ
 سان مٿي جا ڪمزور وار ڀاڻمراڌو ٻٽ تي چڙهي
 پوندا هئا.

دليل بازيءَ ۾ چٽرائي

ڪيترن هنڌ لکيل آهي ته ٻوڏيستو سڄا سارا ست
 سال ٲيسيا ڪئي. انهن ستن سالن اندر خاص طور ڏيهه
 کي سختيون ڏنائين، پر سندس من ۾ ٻيا ويچار نه ايندا
 هئا، سو نه هو. مٿي ڏنل ٽن اُٻائڻ (مٿاڻهتن) مان
 ٻڌرو آهي ته هو سمجهي ويو هو ته ڪامنائون پوريءَ
 طرح ناس ڪرڻ بنا نانا پرڪارن جون ڏيهه کي سختيون
 ڏيڻ مان ڪوبه ڪڙ ٿيل نه نڪرڻ وارو آهي. پر ٻيا به
 ڪيترا سٺا ويچار سندس من ۾ پيا ايندا هئا. سو ڪيترن

منهنجو ڀيٽ به ڪو ڪهي ڪوري رهيو آهي. سو
سڀ ٿيندي منهنجو اتساهه قائم رهيو، سمرتي قائم رهي،
پر سرير ڪمزور ٿيندو ويو. پر پوءِ اهي ڪشت ۽ سور
منهنجي چپت کي چوري موڙي نه سگهيا.

تئين اڏيا ۾، جي نانا پرڪارن جون تپسيائون شرمڻ
ڪندا هون، سي اسين ڏيئي چڪا آهيون. تنهن هوندي
به اسانکي قبول ڪرڻو ٿو پوي ته مٿي ڏيکاريل هٿ
يوگ جو اڀياس ڪندڙ تپسوي هوندا هئا. جي نه هجن
ها ته ٻوڏيستنو به اهڙين تپسيائن جو اڀياس شروع نه
ڪري ها.

گهٽ ڪاڌو (اڻوشن)

انهيءَ طرح هٿ يوگ جو اڀياس ڪندي جڏهن
سمجهيائين ته هن ۾ ڪڇ سار نه آهي تڏهن هن ٿورو
ڪاٺ شروع ڪيو. ان-جل بنهه ڇڏي ڏيڻ سو کيس ٺيڪ
نه لڳو، پر بلڪل اُٺ (ٿورڙو) چون ڪرڻ لڳو. ڀڳوان
سڳ ڪي چوي ٿو ته، ”هي اڳوڻن مان ٿورو ٿورو
ڪاٺ لڳس. آءُ مڱن جو ڪاڙهو (سوڀ)، ڪلتيءَ (هڪ
قسم جو سادو آن) جو ڪاڙهو، مٿرن جو ڪاڙهو، چٽن
جو ڪاڙهو پيئي ڪري گذران ڪندو هوس. سو به
بلڪل ٿورڙو هئڻ ڪري منهنجو بدن نهايت پتلو ٿي
ويو. آسيتڪ واري يا ڪال واري (ٻوٽن) جي ڳنڍين ڳوڙهن
وانگر منهنجي عضون جا سنڌ پيا ڏسڻ ۾ ايندا هئا. اُن
جي پير وانگر منهنجي ڪمر ٿي ويئي. ست ڪٽڻ جي

پوندا ۽ کيس ڏنڊ پوڻو پوندو، انهي نموني مون سمجهي ورتو ته ڪام، دويش، وهنسا (اڀڙاءُ رسائڻ) وغيره من جا بچڙا ويچار پيا ڪ آهن.

”تنهن وقت مان نهايت ساوڌائي ۽ آساهه سان رهندو هوس. جڏهن نيشڪام، متروا، آهنسا، انهن ٽن دليان مان ڪو دليل منهنجي من ۾ انهن ٿيندو هو ته سوچيندو هوس ته اهو عمدو دليل من ۾ پيدا ٿيو آهي. اهو دليل مونکي، يا ٻين کي يا سڀني کي ڏک ڏيڻ وارو نه آهي، اهو ته گيان (ज्ञान) وڌائڻ وارو آهي ۽ نرواڻ تائين پهچائڻ وارو آهي. سڄي ساري رات يا ڏينهن انهي جو ويچار ڪجي ته به انهي مان ڪو پڙ نه آهي. پر وڌيڪ وقت ويچار ڪرڻ سان منهنجي ديهه ٽڪجي پوندي، جنهن ڪري منهنجو چت ٿر نه پائي سگهندو ۽ جو چت رستو نه آهي سو سمڙي ڪيئن پراپت ڪري سگهندو؟ انهي ڪري (توري دير تائين) مان پنهنجو چت آندو پر ٿي تائينڪو ڪندو هوس ..... گرم موسم جي ٻولين ڏينهن ۾، جڏهن ماڻهو پنهنجا فصل لاهي پنهنجي گهر کڻي ويندا آهن، ٿڌهن ڪو چرواهو (ڌنار) ديورن کي کولي ڇڏيندي به، وڻ هيٺان يا ميدان ۾ هوندي، ديورن کي پنهنجي نظر مان نٿو ڪڍي ۽ انهي طرح نيشڪام وغيره عمدن ويچارن ۽ دليلن جي اڻڄڻ ٿيڻ تي مان ايترو پاڻ رکندو هوس ته اهو عمدو ڌرم آهي (يعني ته دليلن کي روڪڻ جي نه ڪندو هوس).“

سُتُن مِ آیل آھی. انھن ویچاردن مان کچھ اسپین ہت مختصر طور ڈیون تا۔

"مجھم نکايہ" جي دويڌاوتڪ ست سٽ ڊيگرافڪل سوچت ۾
پڳوان چوي ٿو ته، "هي پڪشواڻ، ٻڏڻو پرايت ڪرڻ
کان اڳ، جڏهن آءٌ ٻوڏ ڀرتو هوس تڏهن منهنجي من ۾
اهو ويچار آيو ته وٽس (دليل) جا به حصا ڪيا وڃن.
انهي موجب ڪام جا دليل (وشيرو وٽس)، دلش پاو
جا دليل (وياپاد وٽس)، پاڻ يا بين کي ايڏا پهچائڻ
جا دليل (وهسا وٽس)، انهن ٽن دليلن جو مون هڪ
ڌار حصو ڪيو. ايڪانتواس جا دليل، مٿس جا دليل
ايڏا نه ڏيڻ جا دليل - انهن ٽن دليلن جو ٻيو حصو
بنايم. انهي کانپوءِ نهايت ساوڌائي ۽ هوشياريءَ سان
رهندي به پهرين ٽن دليلن مان ڪو دليل من ۾ آڻين
ٿيندو هو، تنهن وقت سوچيندو هوس ته بچڻو دليل
منهنجي من ۾ پيدا ٿيو آهي، اهو منهنجي دڪ، يا بتي
جي دڪ، يا اسان بنهي جي دڪ جو ڪارڻ بڻبو، ڳيان
جي آڏو ايندو، ۽ ترواڻ تائين نه پهچائيندو. اهو ويچار
ڪندي اهڙو دليل منهنجي من مان هٽي ويندو هو.

”هي ڀڪشوڻو، شرد موسر ۾ جڏهن جتي ڪٿي فصل
پڇي تيار ٿي ويندو آهي، تڏهن چرواهو ٽاڍي خبرداريءَ
سان پنهنجن جانورن جي سنڀال ڪندو آهي ۽ لڪ سان
ماري به انهن کي ٻنيءَ کان دور وٺي ويندو آهي. ڇو
ڇو ڇاڻي ٿو ته ائين نه ڪندس ته دور ٻنيءَ ۾ گهڙي

مان انهن سڄڻن مان هڪ آهيان جن جا ڪرم ۽ آجيوڪا
شدت هون، تڏهن بن واس ۾ مونکي بي حد بي ڊپائي
مڪسوس ٿي.

”هي براهمن، جو شرمڻ لوڻي، ٻچڙي ڇت جو،
آلسي، شڪ ۽ ڀرم سان ڀريل بن ۾ رهي ٿو، سو انهن
دوشن ڪري ڇڻ پوڻي کي ٽينڊ ڏئي ٿو. پر منهنجو
ڇت ڪام وڪارن کان نرليپ هو، دويش ڀاو کان
مڪت هو (ارتاعت سڀني پراڻين لاءِ من ۾ مٽر ٿا هيم)،
منهنجو من اتساهه سان ڀريل ٿاينڪو ۽ شڪن بنا هو.
جڏهن ڏٺم ته اهڙن گڻن سان گڻوان جي سڄڻ بن ۾ رهن ٿا
تن مان آءُ هڪ هوس، ته بنواس ۾ مونکي بي حد بي ڊپائي
مڪسوس ٿي.“

”هي براهمن، جي شرمڻ پنهنجي ساک ۽ ٻين جي
نندا ڪن ٿا، ڊرپوڪ ٿين ٿا، مان شان جي لڇا رکي
ڪري بن ۾ رهن ٿا... مطلب ته منڊ ٻڌي جا ٿين ٿا.
سي انهن دوشن ڪري پوڻي کي ٽينڊ ڏين ٿا پر مون
۾ اهي درگڻ نه هون، مان نه پنهنجي ساک يا ٻئي جي
نندا چاهيندو هوس، مان ڪانئر نه هوس، مونکي مان شان
جو چاهه نه هو... مان گيان وان هوس. جڏهن مون ڏٺو
ته جي سڄڻ انهن گڻن سان ڀرپور ٿي ڪري بن ۾ واسو
ڪن ٿا تن مان آءُ به هڪ آهيان، ته بن ۾ مونکي بي حد
بي ڊپائي مڪسوس ٿي.“

بي ڊ پاڻي

عمدن ويچارن جي سهايتا سان ٻڃڻ وڃارن تي
 ضابطو رکجي تڏهن به ڌرمي پرش جي من ۾ جيسين
 تائين نرپيتا (بي ڊ پاڻي) انهن نه ٿي آهي تيسين گيان
 پراپت ٿيڻ ناشدن آهي. ڌاڙيل يا جوڌا پنهنجن دشمنن
 تي همت سان ڪاهي پوندا آهن، پر انهن ۾ بي ڊ پاڻي
 ٿوري هوندي آهي. هو شسترن (هٿيارن) سان کٽي
 ڪيترو به جهنگهيل هجن، پر دل ۾ ڊ ڊ ڪندا آهن.
 کين اونو رهندو آهي ته ڪير ڄاڻي ڪڏهن اسانجو دشمن
 اسان مٿان اچي ڪڙ ڪندو. انهيڪري سندن بي ڊ پاڻي
 سورنهن آنا سڄي نه هوندي آهي. پر ٻوڏ ڀڃڻ وارا نرپيتا
 ڪيئن پراپت ڪئي سو هيٺئين مثال مان پڌرو ٿيندو.
 ٻڌ ڀڳوان ڄانو شروٽي (श्रौति) براهمن کي چوي
 ٿو ته، ”هي براهمن، جڏهن اڃا ٻڌڻو پراپت نه ڪيو هوم ۽
 آءٌ فقط ٻوڏ ڀڃڻو هوس، تڏهن مونکي ائين لڳو ته شرمڻ
 يا براهمن شت ڪرم نه ڪري بن ۾ رهي ٿو سو انهي
 دوش ڪري ڄڻ ڀڙ ڪي نيند ڏئي ٿو. پر منهنجا ڪرم
 شت هوا ۽ جڏهن ڏٺم ته شت ڪرم ڪندڙ سڄڻ (آريه)
 جي بن ۾ رهن ٿا تن ۾ مان به هڪ هوس تڏهن بنواس
 ۾ مونکي بي اٽ نرپيتا جو انڀڙ ٿيو. ٻيا ڪيئن شرمڻ
 يا براهمن وڃا جا اشد ڪرم ڪن ٿا، من جا اشد ڪرم
 ڪن ٿا، اشد آجيوڪا ڪري بن ۾ رهن ٿا. پر منهنجي
 من، وڃا ۽ ڪا يا جا ڪرم شت هون. جڏهن مون ڏٺو ته

اھو ٲوڌ من ۾ ايندو ھو تہ آءُ نہ آئي وھندو ھوس، نہ کڙو
ٲيندو يا ھلندو ھوس. بستري ٲي ليٽي ٲي کيس ٲاس
ڪندو ھوس.

راج يوگہ

اٲين نہ آھي تہ ٲوڌيسٲو ٲنھنجو سارو وقت فقط ھٺ
يوگ ۽ ٲٲسٲائن ۾ گذاريندو ھو. اٲين ڪرڻ نہ ڪنھن بہ
ٲٲسويءَ لاءِ ممڪن نہ ھو. وچ وچ ۾ ھن کي سنو اُن
بہ ڪاٲو ٲوندو ھو. ٲر سرير ۾ جان ٲي سگھه ايندي ھيس
تہ وري ڪاڌو گھٽ ڪري ديه کي سختيون ڏيندو
ھو. سڄا سارا ست سال ٲوڌيسٲو خاص ڪري ٲٲسٲائن
۾ لڳو رھيو، ٲر تڏھن بہ شڪ نہ آھي تہ وچ وچ ۾ سنو
ٲوڄن ڪاٲيندو ھو ۽ شانت سماڌيءَ جو بہ اُٲڻو ڪندو ھو.
ھٺ ڇڏي ڪري ھو ”آناٲان سمرٲي سماڌيءَ“ (ھڪ
ٲرڪار جي سماڌي) جي ٲاونا ڪيئن ڪندو ھو، تنھن
بابت ٲڳوان ٲڌ ”آناٲان سنيٲ“ جي ٲھرئين وُگ جي
انين ست ۾ بتائي ٿو.

ٲڳوان چوي ٿو تہ، ”ھي ٲڪشوٿو، آناٲان سمرٲي
سماڌيءَ جي ٲاونا ڪرڻ سان ڏاڍو لاپ ٿئي ٿو. ڪھڙي
نموني اُن جي ٲاونا ڪرڻ سان وڏو لاپ ٿئي ٿو؟ ڪو
ٲڪشو بن ۾ وڻ ھيٺان يا ٻئي ڪنھن ايڪانت اسٲان
ٲي آسن ٲڌي وھي ٿو. جڏھن ھو ٲڳھو ساھ ڪٲي ٿو
تڏھن ھو سمجھي ٿو تہ آءُ ٲڳھو ساھ ڪٲي رھيو آھيان.
جڏھن ھو ٲڳھو ساھ ڇڏي ٿو تڏھن ھو سمجھي

”هي براهمن، چتردشي، پورنما، اماواسيا ۽ آشٽمي* جون راتيون (ٻڍ لاءِ) پرسڌ آهن. انهن راتين جو جن بغيچن ۾، جهنگن ۾، وطن هيٺ ماڻهو ديوتائن لاءِ پليدانا چاڙهندا آهن، يا جي استان بلڪل پوائتا سمجها ويندا آهن، اُتي آءٌ وڃي اڪيلو رهندو هوس. سو انهيءَ ڪري ته آءٌ ڏسان ته پڻ ڇا ٿيندو آهي. اهڙن استانن ۾ رهڻ وقت ڪو هرڻ ٻوڙي هوڏانهن ويو، ڪو مورسڪل ڏانڊي ڪيرائيندو هو، يا وڻ جا پن هوا ۾ جهلندا هئا، ته آءٌ پائيندو هوس ته اهوئي پڻ پٿرو آهي. پاڻي ڇنڊو هوس ته ”پڻ ڇا آهي سو سمجهڻ جي اڃا سان مان هٿ آيو آهيان. تنهنڪري هن ئي حالت ۾ اهو ناس ڪرڻ ڪپي.“

هلندي چلندي من ۾ پڻ ٿيندو هوم ته هلندي وقت انهيءَ کي ناس ڪندو هوس. جيسين تائين اهو ناس نه ٿيندو هو تيسين تائين نه پاڻ جهليندو هوس، نه وهندو ۽ نه بستري تي ليٽندو هوس. جي اهو پڻ پٿرو بيٺي بيٺي من ۾ ايندو هوم، ته بيٺي ئي سندس ناس ڪندو هوس. جيسين تائين اهو ناس نه ٿيندو هو تيسين تائين نه پاڻ جهليندو هوس، نه وهندو ۽ نه بستري تي ليٽندو هوس. جي اهو پڻ ويٺي ويٺي من ۾ ايندو هو ته آءٌ نه سمهندو هوس، نه کڙو ٿيندو يا هلندو هوس. جي ليٽندي وقت

---

* ڇنڊ جي چوڏهين رات (۲) پورنما - ڇنڊ جي پنڌ رهين رات (۳) اماواسيا - اوندهه جي پوئين رات (۴) آشٽمي - اونڌاهي اٺين رات

انهي سمون موجب مون سمجهو ته اهو ئي گيان جو مارگ هوندو. پوءِ منهنجي من ۾ وري هي ويچار آيو ته جيڪي سک آرام ماڻڻ بنا ۽ سٺن ويچارن سان پراپت ٿئي ٿو، تنهن سک کان آءٌ ڇو پڇان؟ پوءِ مون فيصلو ڪيو ته انهيءَ سک کان آءٌ نه پڇندس. پر سو سک ٻنهي ڏيري سرير سان نه ملڻ وارو هو. انهيءَ ڪري ٿورو ٿورو کاتو کائڻ لڳس. تنهن وقت پنج پڪشو منهنجي شيوا ڪري رهيا هئا، ڇو جو هنن سمجهو ته جنهن ڌرم جو ٻوٽ مونکي پراپت ٿيندو سو سوجهرو ڪين ۽ ڏيندس. پر جڏهن آءٌ ان کائڻ لڳس تڏهن هنن سمجهو ته، ”هي گوٽر ٽپسيا کان پرشت ٿي ڪري کائڻ پيئڻ ڏي ٿو ۽ آهي. سو پنج ئي پڪشو مونکان منهن موڙي مونکي ڇڏي هليا ويا.“

پر تڏهن به ٻوٽي ستو جو لشڪو اٿل رهيو. سندس من ۾ پڪو وشواس هو ته تپسيا جي وات ڇڏي ڪري سڌي سنوائي ڌيان مارڻ ئي تنو - ٻوٽ پراپت ڪرڻ گهرجي.

مار سان جڏ

تنهن مهل ٻوٽي ستو جي ’مار‘ سان جڏ ٿي، سو قصو ”ٻڌ چرٻ“ جي ڪوٽائن ۾ ۽ ٻين گرنتن ۾ اچي ٿو. سا جڏ ڪيئن پيدا ٿي سو ”سٺ نڀاٽ“ جي ٻڌان ست * ٻڌ ڌرم ۾ هرڪائيندڙ ۽ قسلائيندڙ ديوتا - ٻڌ ڌرم جو شيطان

ٿو ته آءٌ ڊگهو ساھ چڙي رهيو آهيان، جڏهن هو ننڍو ساھ کڻي ٿو ... وغيره.* هن ريت آناپان سمرتي سماتي ۽ جي پاونا رکڻ سان ڏاڍو لاپ ٿئي ٿو. هي پڪشوٿو، ٻڌ ڀڙو پراپت ڪرڻ کان اڳ ٻوڏي ستو جي اوستا ۾ رهندي وقت آءٌ به اها پاونا من ۾ رکندو هوس. انهيءَ ڪري منهنجي سرير ۽ اکين کي تڪليف نه ٿيندي هئي ۽ منهنجو چت پاڻ جي وڪارن کان دور رهندو هو.”

تنهن مان ٻڌرو آهي ته ٻوڏي ستو هميشه هٿ يوگ نه پيو ڪندو هو. وچ وچ ۾ هو شانت راج يوگ جو به اپياس ڪندو هو ۽ انهيءَ مان کيس شانت مليندي هئي.

ڌيان مارگ جو سهارو

هن ريت آلپ پوڄن وٺندي، هٿ يوگ ۽ راج يوگ جا آڻڻ وٺندي، آنت ۾ ٻوڏي ستو جي من اوچتو رھو فيصلو ڪيو ته هي تپسيائون بلڪل بيڪار آهن. انهن بنا به مڪتي حاصل ٿي سگهي ٿي. سو تپسيائون چڙي ڪري هن پوريءَ طرح ڌيان مارگ جو سهارو وڃي ورتو. سو ڪيئن ٿيو تنهنجو ورتن ٿوري ۾ ”مها سڪ ست“ ۾ ڏنل آهي.

ڀڳوان سڪ ڪي چوي ٿو ته، ”هي آگويسن، جڏهن منهنجي پتا جي بنيءَ ۾ ڪم پيو ٿيندو هو، تڏهن جمبو جهاڙ جي سيتل ڇانوھينان ويهي ڪري پرتم (پهريون) ڌيان مون پراپت ڪري ورتو هو. سو مونکي ياد آيو ۽

*وڌيڪ ڄاڻ لاءِ ڏسو ’سماتي مارگ‘ صفحہ ۳۸-۴۸

(۹) هيءَ هوا نٲيءَ جي وهڪ ڪي به سڪائي سگهي ٿي، پر جنهن ٲنهنجي مقصٲ ٿي ڇٽ چنٻڙايو آهي تنهنجو رٲ نه سڪائي سگهندي.

(۱۰) پر جي منهنجي ٿي ڪشالن ڪري منهنجو رٲ سڪي ويو ته انهيءَ سوٲو منهنجا ڇٽ چور وڪار به سڪي نون ٿي ويندا. سڄ ٻج نه ماس ڳرندي به منهنجو ڇٽ وٲيڪ ڀر سن ٿيندو وڃي ٿو ۽ منهنجي سمر تي، ٻڌي ۽ سماءي روڙ ٻروڙ زور وٺندا وڃن ٿا.

(۱۱) هن پر ڪاو جي جيون ڪري اٽم سڪ جو لاپ ٿئي ٿو ۽ منهنجو ڇٽ ڪام ڀوڳ ٿي نٲو وڃي. اها منهنجي اٽم شٲي ٿون اڪٽين ڏس.

(۱۲) (هي مار) تنهنجي سينا جو ڪام ڀوڳ ٻهريون، ڇٽ جو ڀٽڪڻ ٻيو، ٻڪ ۽ ٲياس ٽيون ۽ نرشنا چوٿون سپاهي آهي.

(۱۳) ٲنجون آلس، ڇهون ٻمپ، ستون اڃايو شڪ، اٺون ايمان.

(۱۴) لاپ، سٽڪار، ٲوڄا ٺاٺون سپاهي ۽ سڪڙ ٺاماچار ڏهون سپاهي. انهن ڪري انسان ٲنهنجي ساڪ ۽ ٻين جي نندا ڪري ٿو.

(۱۵) هي ڪارا ڏٺيٲ ماڻهن ٿي حملي ڪرڻ لاءِ هيءَ تنهنجي سينا سنڀريل آهي. ڪاٽر انسان انهن کي جيتي نٲو سگهي، پر جو انهن کي جيتي ٿو سو سڪ ٻائي ٿو.

(۱۶) آءُ ٲنهنجي مٿي تي منڇ جو گاهه ٻڌي ڪري

۾ ڏنل آهي. انهيءَ ست جو ترجمو هيٺ ڏنل وڃي ٿو.
(۱) نعرنجن نديءَ جي ڪناري، نپسيا جو آرنپ
ڪري، نرواڻ پراپت ڪرڻ لاءِ وڏي انساھ سان آءُ
ڌيان ڪري رهيو هوس ته.

(۲) ڏکندي آواز سان مار مون وٽ آيو ۽ چيائين ته
تون ڳري سڙي ويو آهين ۽ تنهنجي چهري جو رنگ
لهي ويو آهي ۽ موت اچي در تي بيٺو آهي.

(۳) هزار ڀاڱين تون مري چڪو آهين ۽ باقي هڪ
ڀاڱي جيئرو رهيو آهين. پر پلارا تون سڌيو جيئرو رهه.
جيئڻ پلو آهي. جيئرو هوندن ته پلي جا ڪارج ڪري
سگهندن.

(۴) برهمچريه جو پالن ڪندين، اگني هوٽو جي پوڄا
ڪندين ته ڏاڍو پڇ ڪندين. مگر نرواڻ لاءِ هيڏا ڪشالا
ڇا لاءِ ڪري رهيو آهين؟

(۵) نرواڻ جو مارڻ نهايت ڪنن آهي، اٿانگو آهي.
سي واڪيه چڱي ڪري مار ٻڌ جي ڀر ۾ وڃي بيٺو.

(۶) تڏهن يڳوان چيس ته، ”غافلن جا پار، هي
پاڻي، (آءُ سمجهان ٿو) ته تون هٿ ڇو آيو آهين.“

(۷) تو واري پڇ جي مونکي ڪا به درڪار ڪانهي،
جنهنکي هجي تنهن اڳيان وڃي اهي مرليون وڃاء.

(۸) مون ۾ شرڏا آهي، ويرج آهي، گيان آهي. هن
ويت جڏهن آءُ پنهنجي مقصد تي هڪڙو ٻيو آهيان
تڏهن ڇو مونکي جيئڻ لاءِ رهي رهي رهيو آهين؟

ويندا جتي شوڪ نٿو ٿئي.

(۲۲) (مار چيو...) ست سال آڏو ڀڳوان جي پٺيان

ڦريس، پر سمور واري ٻڌ جي زره جو پرڙو به هٿ نه آيو.

(۲۳) هٿ ڪا ڪوٺاري شيءِ ملندڙ، ڪا مني شيءِ ملندڙ انهيءَ آس سان ڪاٺو کي چٽ هڪ چرٻ رنگي پٿر هٿ آيو.

(۲۴) ائين شوڪ ڪندي مار جي ڪم مان سندس ٻين (ويڙا) ڪري پيئي ۽ پوءِ هو ايتروڏيان (غائب) ٿي ويو.

هن ست جو ترجمو ”لٽ وسٽر“ جي ارڙهين اڌيءَ ۾ آيو آهي. تنهن مان سندس پراچينتا جي سڏ پوي ٿي. مٿي ڏنل ”پيم پيروست“ (भय भैरव सुत) جو ٽڪرو پڙهڻ سان هن سادي روپڪ (Allegory) جو اُرت سولائي سان سمجهي وٺجي ٿو. مٿس ڄاڻي جي ڪلياڻ لاءِ جڏهن ڪڏهن ڪو اڳتي قدم کڻي ٿو ته مٿس سڀ کان اڳ مار سينا جو يعني ڪام پوڳ جو حملو ٿئي ٿو. انهي کي روڪي ڪري اڳتي وڌي ٿو ته ايتري ۾ اسفتوش ائين ٿئي ٿو. تنهن کانپوءِ بک، پياس، وغيره جي سينا سندس سامهون پوي ٿي. انهن سڀني واسنائن ۽ وڪارن کي جيتوڻيڪ بنا ڪلياڻڪاري نٿو جو ساڪياتڪار آيو ڪڏهن به نٿو پراپت ٿئي. سو ٻڌ مار کي جيتوڻيڪ نه سڀني مان جي وڪارن تي جيت پراپت ڪيائين.

هيءَ ڀرنگيا ڪريان* ٿو ته جي منهنجي هار ٿي ته منهنجو
جيءُ اڃا پو ٿيندو. جنگ ۾ هارائي پوءِ جيءُ تنهن کان
موت مون لاءِ بهتر آهي.

(۱۷) ڪئين شرمڻ براهمن تنهنجي سينا ۾ شامل ٿيا
آهن. تنهنڪري منجهن سوجهرو ڪونهي ۽ جنهن مارڻ
ٿي سادو پرش هلن ٿا سو مارڻ ڪين ٿو سجهي.

(۱۸) چارون طرف تنهنجي سينا نظر اچي ٿي ۽
پنهجن سوارين ساڻ تون سنڀريو ٿينو آهين. ٻو نوسان
جنگ جوڻ لاءِ آڻي ڏيندڙن ٿو، ته متان مونکي پنهنجي
آسن تان لوڏي نه وڃهن.

(۱۹) ديوتا ۽ منس تنهنجي سينا جي سامهون بيهي
ٿا سگهن. پر تنهنجي انهيءَ سينا کي آڻي پنهنجي گيان
ٻڌي سان ائين چور ڪندس، جئين پتر مٽيءَ جي برتن
کي چور چور ڪري.

(۲۰) سنڪلپ کي وس ڪري، سمرتيءَ کي سڃاڻ
ڪري، انيڪ سندنڌڙن (شراوڪن) کي اپديش ڪندو
آڻي ديس ديسانتر ويندس.

(۲۱) اهي سندنڌڙ (شراوڪ) منهنجي اپديش موجب
ساوڌان رهي ڪري ۽ پنهنجي مقصد تي محڪم رهي
ڪري، تنهنجي لڇا جي خلاف، اهڙي پسدي پهچي

*جنگ ۾ هارائي پئجي نه هٽڻ لاءِ منڇ جو گاهه مٽي تي
ٻڌي جوڌا ڀرنگيا ڪندا هئا.
§ شروڻ ڪندڙ - ٻڌ ٺڌڙ - پوئلڳ

۾ نه آهي. چون ٿا ته ششانهڪ (शाशानेक) راجا اهو ناس
ڪري ڇڏيو. هن وقت ساڳئي هنڌ هڪ ٻيو ٻيو جو وڻ
لڳايل آهي ۽ ٻي ۾ ٻڌگيا جو پوست مندر آهي. انهيءَ
وڻ هيٺان جڏهن ٻوڏيسٿو وڃي ويٺو ته وري هڪ ٻيو
مار مٿس مارو ڪيو، جو پوسنگ لبت وستر ۾ آيو آهي.
”سنيٽ نڪايه“ جي سنگاڻا وڳ ۾ ائين ورنن ڪيل آهي
ته ٻڌ کي قاسائڻ لاءِ مار پنهنجون ٽي نياڻيون - ترشٽا،
پٽڪندر ڇٽ ۽ مرهه - وڻ ڏي موڪليون. ڄاڻڪ جي نڌان
ڪٿا ۾ ته وڏي وستار ۾ هن جو ورنن آيو آهي ته انهيءَ
موقع تي مار جي سينا چارون طرف ڪيئن ٻڌ تي وار
ڪري ٿي، مار جي سينا ڏسي ڪري برهما ۽ ٻيا
ديوتائون ڀڄي وڃن ٿا ۽ اڪيلو هڪ ٻوڏيسٿو وڃي رهي
ٿو. پوءِ مار ٻڌ کي چوي ٿو ته ”هي اسٿان منهنجو
آهي، تون هتان هليو وڃ.“ انهيءَ اسٿان تي پنهنجو حق
ثابت ڪرڻ لاءِ مار پنهنجي فوج جي گواهي ڏئي ٿو.
سڀ ديوتائون ڀڄي ويا هئا، جنهنڪري ڀڳوان ٻڌ جي
پاران ڪوبه گواهي ڏيڻ وارو ڪونه رهيو هو. تڏهن ٻڌ
پنهنجو ساڄو هٿ هيٺ ڪري چوي ٿو، ”هيءَ ڌيرج
واري ڌرتي منهنجي ساڳي آهي.“ پوءِ ٻيڙي مٿان ورات
(وڏو) سروب ڌارڻ ڪري مار سينا کي ڀڄائي ڇڏي
ٿي. اهڙيون ٻيڙيون ڪٿائون ڄاڻڪ اُنڪٿا ڪار ورنن
ڪيون آهن.

چترڪارن ٻڌ ڌرم جي چتر ڪلا ۾ هي پوسنگ نهايت

سڃاتا جي ڏنل بکيا

ٻوڏ ڀڃڻو ڪي سمجھو گيان (ٻڌ ڀڳو) ويساڪيءَ جي پورٽما رات ڀرپٽ ٿيو. تنهن ڏينهن ٻيهرن جو سڃاتا نالي ڪلپن ڪماريءَ کيس هڪ عمدِي پوڄن جي بکيا ڏني. اهو قصو ”ست پٽڪ“ ۾ ڪن هنڌ ڏنل آهي* اهو ڀر سنگ ڇڏي ٻئي ڪنهن هنڌ سڃاتا جو نالو نٿو ملي. تڏهن به ٻڌن جي ڪلام سڃاتا کي اتر اسٽان ڏنو ويو آهي ۽ ٻڌ جي درشتيءَ سان به اهو ڀر سنگ هميشه لاءِ ياد ڪرڻ جهڙو ٿي پيو. چنڊ لوهار جي بکيا وٺي ڪري ٻڌ پڳوان بيمار ٿي پيو. هو سمجهي ويو ته هن بيماريءَ ڪري منهنجو ڀرندرواڻ ٿيڻ وارو آهي. مٿان سندس مرنهيو ڪانهيو لوڪ چنڊ کي ڏوهه نه ڏين انهيڪري پڳوان آندڙ کي سڏي چيو ته ”جنهن ڏينهن مونکي سمجھو گيان ٿيو تنهن ڏينهن جي بکيا ۽ اڄوڪي بکيا، مون لاءِ ٻئي سمان آهن. سوئون چنڊ کي سمجهاءِ ۽ آلت ڏي.“

ٻوڏي ورڪش هيٺ آسن

سڃاتا جي بکيا وٺي ڪري ٻوڏ ڀڃڻو نيرنڄرا (نيرجرا) نديءَ جي ڪناري تي ويهي پوڄن ڪيو ۽ تنهن رات هڪ ٻيهر جي وڻ هيٺان آسن لڳا يائين. اهو ٻيهر هن وقت هستيءَ *ديهانتي، جنهن کانپوءِ وري جنم نه وٺو آهي. ۽ ”انگوترنڪايه“ ايڪه ٽيپاڪ: ٻوڏ سنگهاڇا پرچي

چڪٲندو رهٲو ۽ ”مهاوگ“ ۾ لڪل آهي تہ اوڏي مهل
 رات جي ٽئين ٲهر ۾ هيٺ لڪيل ”ٲرٲٲٲ سمٲٲاد“
 (ٲرٲٲٲ سمٲٲاد) سلٲو ۽ ٲوءِ اٽو، سندس من ۾ ٲري آٲو.
 ٲر ”سنٲٲ ٲڪاٲ“ جي ٲن سٲن ۾ ٲٲاٲو وٲو آهي تہ
 ٲوٲٲٲو جي حالت ۾ ٲي ”ٲرٲٲٲ سمٲٲاد“ جو سلسلو
 چاڙهي ورتو هو اٽٲن* جيڪي مهاوگ ۾ لڪل آهي سو هنن
 سٲن سان ٲهڪي ٲٲو آچي. اٽٲن لڳي ٲو تہ جڏهن مهاوگ
 لڪيو وٲو هو تڏهن هن ”ٲرٲٲٲ سمٲٲاد“ جي سلسلي
 کي ڏاڍي اهمٲٲ ملي چڪي هئي. مهاٲان ٲٲٲ جي
 ٲاگر جن جهڙي آچارٲ تہ هن وٲچار کي ٲنهنجي ٲٲو گٲان
 جو بنياد ڪٲي ٲٲاٲو.

ٲرٲٲٲ سمٲٲاد (ٲرٲٲٲ سمٲٲاد)

اھو ٲرٲٲٲ سمٲٲاد مختصر طور هن رٲٲ آهي:
 اودٲا مان سنسڪار ٲٲدا ٽٲن ٲا، سنسڪارن مان
 وگٲان (سرف)، وگٲان مان ٲامروٲ، ٲامروٲ مان چهن
 اٲدرٲن جا چھ ڪٲٲر، چهن ڪٲٲرن مان سپرش (چھٲ)،
 سپرش مان وٲدٲا (اٲدرٲن دواران گٲان)، وٲدٲا مان
 ترشنا، ترشنا مان اٲادان (من جو چھٲ)، اٲادان مان ٲو
 (ٲٲٲ)، ٲو مان جاتي (جنم)، جاتي ۽ مان جرا، مرٲ، شوڪ،
 ورلاٲ، ٲڪ، ٲل جي سسٲٲ، ٲل جو ٲٲٲ ٲٲدا ٽٲن ٲا.
 ٲورن وٲراڳ سان اودٲا ٲاس ڪري ٲوءِ سنسڪار
 * ٲدان وگ سنٲٲ ست ۱۰ ۽ ۶۵ ڏسو
 ڏسو ماٲٲ مڪڪارڪا جو مهاڳ

سندرتا سان چٽيو آهي. لوپ، دٿيش، موھ، مد (گھمند)،
مٿس (حسد) ۽ ٻين ٻچڙين من جي ورتين کي اهڙو چٽو
روپ ڏنو اٿن، جو نهايت ساراهه جوڳو آهي. ائين
ٿڌو چٽي سگھجي ته پهرئين ڪرين هي پرسنگ ڪوٽائڻ
۾ ورنن ڪيو ۽ پوءِ انهيءَ موجب چترڪارن روپ رنگ
چٽڻ جي ڪوشش ڪئي، يا چترڪارن پهرئين هي پرسنگ
روپ ريڪا ۾ آندو ۽ پوءِ ڪرين انهي ٿان هن پرسنگ
جو ورنن ڪيو. ڪڇ به هجي پر اها ڳالهه صحيح آهي
ته مٿي بتايل مار جي سينا کي مورتن جي صورت ڏيڻ
لاءِ هيءَ هڪ ڪوشش هئي.

ٽٽو - ٻوڏ (ٻڌ ڀڌو)

انهي ويساڪي پورنما جي رات جو ٻوڏ ٿيڻو کي
ٽٽو - ٻوڏ ٿيو ۽ تڏهن کان وٺي کيس ٻڌ (سڃاڻ) چوندا
آهن. ارتاڪ تيسنائين گوتم ٻوڏ ٿيڻو هو ۽ انهي ڏينهن
کانپوءِ گوتم ٻڌ ٿيو. ٻڌ کي ٽٽو - ٻوڏ ٿيو يعني چار آريه
ستيه (اٺ سڄ) ۽ ٽن اندر اٺن انگن جو ماڳ، سڄي
آيو. انهن جو اُپديش هن سڀني کان پهرئين پنهنجن
پنجن پراڻن ساٿين کي ڏنو.*

مڪتي سڪ جو سواد

ٽٽو - ٻوڏ پراپت ڪرڻ کانپوءِ ٻڌ ڀڳوان انهيءَ ٻوڏي وٽ
هيٺ ست ڏهاڙا ويهي ڪري مڪتي سڪ جو سواد
*هي پرسنگ پوءِ اچڻ وارو آهي، انهيڪري هت ورنن
ٿڌو ڪيو وڃي.

۾ جو خاص طرح ڦهلاجي ويو سو آهڙن گهرن ٽٽو گيان جي ويچارن ڪري نه پر چئن آريه سڃڻ جو ويچار بلڪل سليس آهي ۽ اهو ويچار سڀني قسمن جي ماڻهن کي سولائي سان آڻيو. انهيءَ ئي اڳتي ويچار ڪيو ويندو.

برهمڊيو جي پراڻا

مٿي چئي آيا آهيون ته ٻڌ ڀڙو (ٽٽو-ٻوڏ) پراڻت ڪرڻ کان پوءِ به ٻڌ ڀڳوان هڪ هفتو ٻوڏي وٽ (پير) جي هيٺان گذاريو. تنهن کانپوءِ ٻيو هفتو اُڇپال نيوگروڏ (अजपाल न्यूग्रोध) وٽ جي هيٺان، ٽيون هفتو مڇلند (मुचल्लिन्द) وٽ جي هيٺان، چوٿون هفتو راجايتن (राजायतन) وٽ جي هيٺان گذاري ٻڌ ڀڳوان وري اُڇپال وٽ هيٺان اچي وينو. اُتي سندس من ۾ ويچار آيو ته ”هي ڌرم مون بي اُٺ سختيون سهي پراڻت ڪيو آهي ۽ تنهنڪري لوڪن کي انهيءَ جو اُپديش ڏجي. هن کانپوءِ ديهه کي وڌيڪ ڪشت ڏيڻ لڳو نه آهي.“ برهمڊيو سندس اهو ويچار سمجهي ورتو ۽ ڌرم اُپديش ڏيڻ لاءِ ڀڳوان کي پراڻا ڪئي. اها ڪٿا وستار سان ”مهاوگ“ ۾ ۽ ”مجهم نڪايه“ جي آريپريس (अरियपरियेसन) ست ۾ آيل آهي، پر اها گوتم ٻڌ بابت ٿي نٿي سگهي. ڪنهن پراڻ رچيندڙ وڃي (वपस्ती) ٻڌ بابت اها ڪٿا رچي ۽ ساڳي ڪٿا گوتم ٻڌ جي جيونيءَ ۾ داخل ٿي ويئي. هن روپڪ (Allegory) جو اندريون آرٽ ڪيڊ جي ڪوشش مون پنهنجي ٻيٽڪ ’बुद्धधर्म आणि संघ‘ (صفحہ ۱۶-۱۹) ۾ ڪئي

ناس ڪڇڻ ٿا، سنسڪارن جي ناس ڪرڻ سان وڳيان (يا سرت) ناس ٿئي ٿو، وڳيان جي ناس ٿيڻ سان نام روپ ناس ٿئي ٿو، نام روپ جي ناس ٿيڻ سان ڇهن ڪيترن جو ناس، ڇهن ڪيترن جي ناس ٿيڻ سان سپوش جو ناس، سپوش جي ناس سان ويدنا يعني اندرين جي گيان جو ناس، ويدنا جي ناس ٿيڻ سان ترشنا جو ناس، ترشنا جي ناس ٿيڻ سان آپادان (يعني راڳ) جو ناس، آپادان يا راڳ جي ناس ٿيڻ سان پو جو ناس، پو جي ناس ٿيڻ سان جنم جو ناس، جنم جي ناس ٿيڻ سان جرن، مرڻ، شوڪ، ورلاپ، دک، دل جي سستي، دل جي ٽٽڻ جو ناس ٿئي ٿو.

دک جي پٺيان هيڏو ٻڳهو ڪارڻ جو سلسلو جوڙڻ سان اهو رواجي ماڻهن جي سمجهه کان گهڻو ٻاهر ٿي ويو. آهستي آهستي هن ”پرتيتي سمپادن“ جي ويچار کي هڪ گهري گيان جو روپ ملي ويو ۽ انهيءَ تي واد-وواد ٿيڻ لڳا. ناگرجن آچاريه پنهنجو ”مادي مڪارڪا“ (माध्यमकारिका) گرنت هن پرتيتي سمپادن ويچار جي بنياد تي لکيو. ٻڌگهوش آچاريه به پنهنجي گرنت ”وشت مارگ“ جو ڇهون ڀاڱو (اٽڪل سؤ سراسر صفح) هن ويچار جي چنڊ چاڙ ۾ لڳايو آهي. سو سڀ پڙهي ڪري وڌوان پاڻڪ به ڏاڍي مونجهاري ۾ پئجي وڃي ٿو. پوءِ ساڌارڻ جنتا جي ڳالهه ٿي ڪهڙي؟ ٻڌ ڀڳوان جو ڌرم براهمن، ڪتري وغيره اونچ ورطن

هن شخٲ جو ڪنهن به ڦسر جو آءُ آڌر نه ڪنداسين .
 ٻر جيئن ويجهو اچڻ لڳو ٽيئن سندن فيصلو ڪچو ٿيندو
 ويو ۽ آخر ۾ هنن سندس ڪڇ مڙيوڻي آڌر ڪيو . مگر
 سندس ڌرم جي ٽئين مارگ بابت ٻڌڻ لاءِ تيار نه هو .
 جڏهن ڀڳوان کين چيو ٿي ”مونکي هڪ نئون ڌرم-مارگ
 سمجهيو آهي“ ته چوڻ لڳا ٿي ”آيشمان (وڏي آيو هجيو)
 گوٽر، اڳين ٲٲسيائن ڪري به توهانکي سڃي ڌرم مارگ
 جو ٻوجهه نه ٲيو . هاڻي ته توهان ٲٲسيا کان ٲرشت ٿي
 ڪري ڪاٺ ٲيئڻ شروع ڪيو آهي . تنهن حالت ۾ سڃي
 ڌرم جو سوجهرو توهانکي ڪيئن حاصل ٿيو هوندو؟“
 ڀڳوان چيو ٿي ”هي ٲڪشورن ٲلڻ اڳ به ڪڏهن مون
 ڪا اجائي سڃائي هام هنئي آهي؟ جي ٿي ته منهنجي
 ڳالهه ڌيان ڏيئي ٻڌو . امرت جو مارگ مونکي ملي ويو
 آهي . اهو مارگ وٺڻ سان توهانکي جلدئي مڪتي
 ٲراٲ ٿيندي؟“

هن ريت ٲنجن جي ٽولي ڪي سمجهائي جلدئي انهي
 ٽئين ڌرم-مارگ بابت ٻڌڻ لاءِ کين تيار ڪيائين . انهي
 اوسر تي جيڪو هن اُٲديش ڪيو تنهن اُٲديش ڪي ڌرم
 چڪر ٲوروتن (धर्मचक्रप्रवर्तन) نالي سڏيو ويو آهي : اهو
 ست ”سچ منيت“ (सच्चसंयुत) جي ٻئي وگ ۾ ۽ وٲيگرنت
 جي ”مهاوگ“ ۾ آيو آهي . ست جو سنسڪرت ۾ ”انواد
 لٲت وستر“ جي چوٲين اڌ يا ۾ ڏنو ويو آهي . اسين
 هت مول ٲالي ست جو ترجمو ڏيون ٿا .

آهي. انهيءَ ڪري هت ويچار نٿو ڪريان.

پنهنجي پڪشن جي ٽوليءَ کي اُپديش

ڏيڻ جو ويچار

ٻڌ ڀڳوان جي سامهون اهو سوال اُٿيو ته چار آريه سڃڻ جو ڳيان، جو مون پراپت ڪيو آهي، سو پهرين ڪنهنڪي دان ڪريان. ٻوڏيستو جا به ڪرو آلاڙ ڪالام ۽ اُدڪ رامپت جي حيات هجن ها ته بنهي ڪي هي نئون ڌرم جو مارگ هڪدم قبول پوي ها. پر هو گذاري ويا هئا. سو ڀڳوان ٻڌ سوچيو ته اهو اُپديش پنهنجن پنهنجن ساٿين (पंचवर्गीय भिक्षुओ) کي وڃي ڏيان. اهي پڪشو تنهن وقت بنارس ڀرسان رشيپتن (ऋषिपतन) ۾ رهندا هئا. ڀڳوان اوڏانهن وڃڻ لاءِ سنڀريو. وات تي اُپڪ نالي اُجيوڪ شرمڻ ملي ويس. چيائينس ته، ”مونکي ٿٽو-ٻوڏ پراپت ٿيو آهي.“ پر اُپڪ کي انهيءَ بابت ڪوبه وشواس نه آيو. ”سو هوندو“ ائين چئي ڪري هو پنهنجي وات وٺي رهندو رهيو. هن هڪ ڀرسانگ مان ئي ڀڳوان سمجهي ورتو هوندو ته ٻين پنشن جي شرمڻن کي اُپديش ڏيڻ مان ڪوبه ڪٽ ٿيل نه نڪرندو.

پنهنجي ٽوليءَ جا شڪ دور ڪرڻ

اڪاڙ مهني جي پورنماسيءَ کان اڳ ڀڳوان بنارس (वाराणसी) پهچي ويو. جڏهن هو رشيپتن ۾ ويو تڏهن پريان ڏسندي ئي پنهنجي ٽوليءَ فيصلو ڪيو ته اسين

(उपादान स्कन्ध) دککارک آھن.*

”ھي ڀڪشوڻو، وري وري اُنهن ٿيڻ واري ۽ انيڪ
وشين پٺيان ٻوڏ واري ترشنا (جنهن کي ڪام - ترشنا،
ٻوڏ - ترشنا ۽ وٺاش - ترشنا چوندا آهن)، دڪ سَمڏيه (دڪ
پيدا ڪندڙ) نالي ٻيو آريہ سچ آهي.“

”وٽراڳ سان هن ترشنا کي پورن طرح دٻائڻ، ٽپاڳ
ڪرڻ، انهيءَ کان مڪت ٿيڻ، اهو دڪ نروڙ (دڪ کي
روڪڻ) جو ٿيون آريہ سچ آهي.“

”مٿي ڏيکاريل آرين جو آف - انگو مارڳ دڪ - نروڙ
گامڻي پُر ٿيڻ (دڪ روڪڻ جي واٽ) نالي چوٿون آريہ
سچ آهي.“

”(الف) ھي دڪ آھي - جڏھن اھو سمجھ ۾ آيم
تڏھن مون ۾ نئين درشتي پيدا ٿي، گيان پيدا ٿيو.
اھو دڪ سمجھڻ جھڙو آھي - جڏھن ائين ڄاڻم تڏھن
مون ۾ نئين درشتي وغيره ..... اھو دڪ جڏھن سمجھم
تڏھن مون ۾ .....“

”(ب) مون سمجھو تہ ھي دڪ جو ٻيو آريہ سچ آھي؛
مون سمجھو تہ اھو دور ڪرڻ جھڙو آھي؛ مون سمجھو
تہ مون اھو دُور ڪيو - تڏھن مون ۾ نئين درشتي پيدا
ٿي .....“

* سڪند پنڊج آھن. جڏھن اھي واسنائن وارا ٿين ٿا تڏھن
انھن کي اُپادان سڪند چوندا آھن. ڏسو: ”ٻڌ ڌرم
آخ سنگھ“ صفحہ ۹۰-۹۱

ڌرم چڪر جو چالو ٿيڻ

مون هيئن ٻڌو آهي. هڪ ڀيري ڀڳوان واراڻسي (بنارس) جي رشيپتن ۾ مرگ ڏن (هرٿن جي بن) ۾ رهندو هو. اُتي ڀڳوان پنجن پڪشن جي ٽوليءَ کي چيو ته، پڪشوئو! ڌارمڪ منشن (पव्वजितेन) کي هنن ٻن حدن تائين نه وڃڻ گهرجي. اهي ٻه حدون ڪهڙيون آهن؟ هڪ حد آهي ڪام پوڳ ۾ سڪ سمجهڻ جي. اها حد اُنت بنا، ڪُڏي، رواجي، اُناڙي، ۽ ٻي مطلب آهي. ٻي حد آهي ديهه کي ڏنڊ ڏيڻ. اها حد به دڪاري، اُناڙي (نيچ) ۽ ٻي مطلب آهي. انهن ٻن حدن تائين نه وڃي ڪري، تڱاگت* گيان چڪشو ائين ڪرڻ وارو، شانتِي، اوازو گيان، سمبوڌ ۽ نرواڻ ائين ڪرڻ وارو مڏيم مارگ (وچون رستو) ڳولي ڪڍيو آهي. اهو ڪهڙو رستو آهي؟ صحيح (सम्यक्) درشتي، صحيح سنڪاپ، صحيح واچا، صحيح چال، صحيح آجيوڪا، صحيح جتن، صحيح سمرئي، سماڌي - اهو آرڻ جو اُت انگو مارڻ آهي.

هي پڪشوئو! دڪ نالي ٻهريون آريه سچ هيئن آهي. جنم دڪارڪ آهي؛ جرا (بڍاپو) دڪارڪ آهي؛ بيماري دڪارڪ آهي؛ جا اُپريه (اڻ وڻندڙ) آهي سا ملڻ ۽ جا پريه آهي سا نه ملڻ دڪارڪ آهي. گهر بل وستو ملڻ سان به دڪ ٿئي ٿو: مطلب ته پنج آپادان سڪند

سمجهاڻڻ ۾ اهي ئيڪ مدد ڪن ٿا. انهيڪري اهي هت
ڏنا ويا آهن.

چڏن آريه سچن جي چٽي سمجهاڻي

ڪوبه انڪار نه ڪري سگهندو ته جڳت ۾ دڪ آهي،
پر هرڪو شخص اهوئي سوچي ٿو ته منهنجو دڪ ڪيئن
دور ٿيندو. انهي سببان هرڪو ٻئي کي چيهو رسائي
۾ پاڻ سڪي رهڻ چاهي ٿو. منجهن جي هنسا ڪرڻ
وارا ۽ چٽر ٿيڻ ٿا سي نيتا بطجن ٿا ۽ ٻين کي اهڙن جي
آڌين رهڻو پوي ٿو. هنسڪ ٻڌي ڪري انهن نيتائن
جو پاڻ ۾ سنگهنن نٿو ٿئي ۽ جو سڀني ۾ وڌيڪ هنسا
ڪندڙ ۽ چٽر آهي تنهنڪي پنهنجو راجا بڻائي، انهي جي
مرضيءَ موجب هلڻو پوين ٿو. راجا کي وري اهو پڙهي
ٿو ته متان ٻيو ڪو راجا منهنجو راج کسي وٺي. انهي
ڪري راج جي رکيا لاءِ يگيه وغيره ڪري پسن جو
بلدان ڪري ٿو. منشن ۽ پسن جي هن قسم جي هاڻيڪار
سماج رچنا کي دور ڪري جي سندس جڳهه تي ٻيو
سڪاري ۽ ڀلي جو سنگنن کڙو ڪرڻو آهي ته هرڪنهن
کي محسوس ڪرڻ گهرجي ته آخرڪار منهنجو ۽ ٻئي
جو دڪ هڪ آهي. انهيڪري ڀڳوان ٻڌ ٻه نين آريه سچ
۾ سرو ساڌارڻ دڪ بتايو آهي.

جنم، جرا، مرڻ وغيره جا سرو ساڌارڻ دڪ شرمڻ
ڄاڻا ٿي. نه رڳو ايترو پر اهي دڪ ناس ڪرڻ لاءِ ئي
هو تپسيائون ڪندا هئا. پر دڪ جا ڪارڻ ڪهڙا. تنهن

”(ب) مون سمجھو ته ڏک نروڌ (روڪڻ) آريه (اٽم) سچ آهي. مون سمجھو ته انهيءَ ڏک کي ساکيات روڪڻ نيڪ آهي. مون سمجھو ته مون ساکياتڪار ائين ڪيو. تڏهن مون ۾ نئين درشتي پيدا ٿي.....

”(پ) مون سمجھو ته اهو ڏک نروڌ - گامني پرڻپدا (ڏک روڪڻ جي واٽ) نالي هڪ آريه (اٽم) سچ آهي. مون سمجھو ته انهيءَ جو اڀياس ڪرڻ جوڳو آهي. مون سمجھو ته مون انهيءَ جو اڀياس ڪيو آهي. تڏهن مون ۾ نئين درشتي پيدا ٿي، گيان پراپت ٿيو، وڌيا ائين ٿي ۽ جوت ائين ٿي. جيسين تائين هر هڪ سچ جا ٿي ۽ چئن سچن جا ٻارهان پاسا نه سمجھيا تيسين تائين مون کي ٻرون سمجھو (گيان) پراپت نه ٿيو هو.“

ٻڌ جا ڪئين اُپديش ست پٽڪ ۾ گڏ ڪيل آهن. پر هن جي ڌرم جو بنيادي اُپديش هي آهي. فقط ”سچ سنيٽ“ ۾ انهن چئن آريه (اٽم) سچن جي سنهنڌ ۾ ڪل ۱۳۱ ست آهن. انهيءَ کانسواءِ ٻين نڪاين ۾ انهن ڏي وري وري اشارا اچن ٿا. ٻڌ جا ٻيا سڀ اُپديش انهن چئن آرين سچن تي ٻيٺل آهن، انهيءَ ڪري انهن جي وڏي اهميت آهي.

مٿئين ترجمي ۾ ’الف‘ کان وٺي ’پ‘ تائين ڏنل ويچار فقط ”سچ سنيٽ“ جي هڪ ست ۾ ۽ مهاوگ ۾ ملن ٿا. اهي ٻئي هنڌ نٿا ملن. تنهن مان پڪو شڪ اٿي ٿو ته اهي پوءِ گڏيا ويا آهن. تڏهن به چار آريه سچ چئي طرح

نه آئيا نه پر ڪرڻي آهي ۽ بلڪ منڻ جي ترشنا آهي .
 پورب (اڳئين) جنم يا هن جنم جي ترشنا ڪري ئي
 دڪ جو ماڻهائو منڊجي ٿو . ترشنا ڪٿان آئي، سو سوال
 بي مطلب آهي . چيسين تائين ترشنا آهي تيسين تائين
 دڪ آهي ئي آهي . اهو ٻيو آريه سچ آهي .
 ٿيون آريه سچ اهو ئي آهي ته ترشنا ناس ڪرڻ
 سان ئي منڻ دڪ مان مڪت ٿئي ٿو .
 ترشنا ناس ڪرڻ جو اُڀاءُ آهي ٻئي حدون ڇڏي
 وڃڻ آريه ان - انگو مارڻ وٺڻ - اهو چوٿون آريه
 سچ آهي .

ان انگي مارڻ جي چئي سمجهائي

هن آريه ان انگي مارڻ جو پهريون ڏاڪو آهي
 صحيح درشتي . صحيح درشتي معنيٰ چئن آريه سچن
 جو سڄو گيان . جڳت دڪ سان پيريل آهي، منڻ جاڻي ۽
 جي نڪي ٿي ترشنا مٽائڻ سان سڀني کي شانتِي ملي
 سگهي ٿي ۽ هڪ ٻئي سان من، ڪا يا ۽ واچا سان سچ،
 پريم، شردا ۽ سداچار سان ورتاءُ ڪرڻ . اهو ان انگو
 آرين جو مارڻ انهي شانتِيءَ جو مارڻ آهي . جي اهڙي
 صحيح درشتي ماڻهن ۾ ائين نه ٿيندي ته اهڙڪار يعني
 سوارت جي سبب جهڳٽا ختم نه ٿيندا ۽ سرشتي ۽ کي
 شانتِي نصيب نه ٿيندي .

جيڪڏهن هرڪو پنهنجي اختياري ۽ اوج وڌائڻ
 جو سنڪلپ ڪندو ته سندس توڙي ٻين جي هاڃي

بابت مت پيد هون. هڪڙا چوندا هئا ته ڏک اسان پاڻ
 آڻين ڪيو (سڀڪت ڏکڻ)، ٻيا چوندا هئا ته ڏک ٻين آڻين
 ڪيو (پرڪت ڏکڻ). ٽيان چوندا هئا ته ڪي قدر پاڻ ۽ ڪي
 قدر ٻين ڏک آڻين ڪيو آهي. (سڀڪت ۽ پرڪت ڏکڻ) وري
 چوڻاڻ چون ته ڏک پاڻ نه ٻين پيدا ڪيو آهي. ڏک بنا ڪارڻ
 پاڻمرادو پيدا ٿيو آهي. (اَسڀڪارَ اَپرڪارَ اَڀيڇصسُڀنَ ڏکڻ) *
 انهن ۾ پهرئين قسم جا شرمڻ نگرنت جين ساڌو هئا.
 انهن جي مڃتا هئي ته اڳئين جنم ۾ آتما جي پاڻ ڪرڻ
 ڪري ڏک آڻين ٿيو آهي ۽ اهو دور ڪرڻ لاءِ ڏيهه
 ڪي سختيون ڏيئي ڪري آتما کي ڪشت ڏيڻ ڪپي.
 ٻئي قسم جا شرمڻ چڻ سانگهه مت جا هئا. سندن مڃتا
 هئي ته جرڀ ڪري ۽ ڪري ڏک آڻين ٿيو آهي ۽ پنهنجي
 آتما کي پر ڪري ۽ جي شڪنجي مان ڇڏائڻ واسطي گهور
 ٽپسيا ڪرڻ ڪپي. ٽئين قسم جا شرمڻ بنا ٿيندا هئا ته آتما
 ۽ پر ڪري ٻئي ملي ڪري ڏک آڻين ڪن ٿا، ۽ آتما کي
 ڏک کان ڇڏائڻ لاءِ ڏيهه ڪي سختيون ڏيڻ ڪهن. چوٿين
 قسم جا شرمڻ ڏک کي بنا ڪارڻ سمجهندا هئا، انهي
 ڪري اهي وري اُڪريا واد (ڪم نه ڪرڻ) ڏي جهڪيا
 ٿي. انهي قسم جا شرمڻ يا ته نشڻل ٽپسيا ڪندا هئا يا
 ته نشڪريه (بي ڪار) ٿي پوندا هئا. ماڻهن جي سماج
 کي انهن مان ڪو ڇڏو ڀاڳو لاپ ٿيندو هو.
 ٻڌ ڀڳوان پهرئين اهو ثابت ڪيو ته ڏک جو اصلي سبب
 * ڏندن وگ سنيت، ورگه ۲، سنه ۷ ڏسو

ڏور وٺائي دريڊ ڪرڻ - انهن چئن جتنن کي ويا يام چڻجي ٿو.*
 هي سرير اڻوٿر پڌارڻن جو ٺهيل ٻوٽو آهي، سو ويچار
 ڀاڄي نه وڃڻ، سرير کي انڌرين جو سک ڏک ٿئي تنهن
 تي سرسري نظر رکڻ ۽ انڌرين جا وشين سان ڪهڙا
 ٻنڌن پيدا ٿين ٿا ۽ انهن کي ڪيئن ٿوڙجي - انهن سڀني
 من جي ڌرم تي ٺيڪ ويچار ڪرڻ - سا آهي صحيح
 سمجهي.

پنهنجي سرير تي، موٽڪ ڏيهر تي، مٿر تي، ڪرڻا
 ۽ ٻين منو ورئين تي يا پوٺوي، پاڻي، تيج وغيره پڌارڻن
 تي ڇت اڻڪاڙ ڪري چارڙيان قائم ڪرڻ - سا صحيح
 سمآڙي آهي.

ٻئي حدون ڇڏي ڪري انهيءَ مڏي مارڱ جي پاونا
 ڪرڻ گهرجي. پهرئين حد آهي ڪام پوڳ ۾ سک سمجهڻ.
 انهيءَ سک سان پنج صفتون لڳايون ويون آهن - نه آهي
 هلاڪيون، ڪڏيون، رواجي، اُٺاري (نيچ)، ٺڪميون
 (हीनो गम्भो पोथुञ्जनिको अनरियो अनत्थसंहितो) آهن. جڏهن منش
 جاتي اڳيان ۾ اُنڌي پيل آهي تڏهن اسين سک چين ۾
 آندو سمجهون، انهيءَ کان پي ڪهڙي هلاڪي ڳالهه ٿي
 سگهي ٿي؟ اها حد گنوار ۽ ڪڏن لوڪن جي حد آهي.

* بدن جي ويا يام يا ڪشمه سان هنن جو ڪوبه واسطو
 نه آهي

۽ انهن سڀني تي ڌيان ڪيئن لڳائي سگهجي ٿو، تنهنجو
 ورنن 'سمآڙي مارڱ' ۾ ڪيل آهي

ٿيڻ واري آهي. انهيڪري ڪام پوڳ ۾ تر ٻڌجي، ٻين
سارڻ پوري مٿر تا رکي، ٻين کي سڪ سنٽوش ڏيڻ جو
من ۾ سنڪلپ ڪرڻ نڪ آهي.

ڪوڙ، چغلي، گاريون، اڃائي بڪ بڪ وغيره ڪري
سماج جو سنگهنن ٿئي پوي ٿو ۽ جهڳڙا مڃڻ ڪري هنسا
ٿئي ٿي. تنهنڪري سچ ڳالهائڻ، هڪ ٻئي سان ملنسار،
پيار ۽ مٿر تا جا ٻول ٻولڻ ڪن. انهي کي صحيح واڃا
چڱجي ٿو.

مارڻ، چوري، ويچار ۽ وغيره ڪمن ڪري سماج
۾ ڏاڍا اثر ٿين ٿا. انهيڪري مارڻ، چوري، ويچار
۽ ٻين اهڙن ڪمن کان دور رهي، اهڙائي ڪا يا سان
ڪرم ڪرڻ گهرجن جن مان لوڪن جو ڪلياڻ ٿئي. انهن
کي صحيح ڪرم چڱجي ٿو. صحيح آجيوڪا جو مطلب
آهي ته پنهنجي اُدر پورنا انهيءَ ريت ڪجي جنهن مان
سماج کي هاڃي نه پهچي. مثلاً دارونءَ جو وڪرو، جانون
جو واپار وغيره ڏنڊا گرهستيءَ کي نه ڪرڻ گهرجن،
چو جو پڌرو آهي ته انهن مان سماج کي ڇيهو رسي ٿو.
اهڙا ڏنڊا ڇڏي ڪري ٻيا شد ۽ سرل ڏنڊا آجيوڪا
لاءِ اختيار ڪرڻ ساڻي صحيح آجيوڪا سڏجي ٿي.

جي بچڙا ويچار من ۾ آيا هجن تن کي اڇڻ جو وجهه
نه ڏيڻ، جي بچڙا ويچار من ۾ آيا هجن تن کي ٽڙي
ڪيڏڻ، جي سنا ويچار من ۾ نه آيا هجن سي آڻڻ لاءِ
ڪوشش ڪرڻ ۽ جي سنا ويچار من ۾ آيا هجن انهن کي

ڪوٽڊ نيه جو چيو مڃيو ۽ هو ساڻس ساڻو ساٿ ڀرور جا (سنياس) وٺي ڪري ٻوڏيستو جي پٺ وٺي هليا، اهي پنج جڳا پوءِ ”پنجن جي ٽولي“ جي نالي ۾ مشهور ٿي ويا. انهن جا نالا ”مهاوگ“ ۽ ”للت وستر“ ۾ ملن ٿا. سي هيئن آهن. ڪوٽڊ نيه، (कोंठिन्य) وٽ (वाष्प) پدي (भद्रिक) مهانام، اسڄ (अश्वजित) .

پر پنجن جي ٽوليءَ واري وارثا ڏند ڪٿا وانگر لڳي ٿي. جي ڪوٽڊ نيه کي اهو وشواس هو ته گوتم ڪمار ٻڌ ٿيڻ وارو آهي ته کيس اُروڀلا (उरुवला) ۾ ڇڏي ڪري ڇو واراڻسي هليو ويو؟ جڏهن ٻوڏيستو سرير جي گذر لاءِ ضروري خوراڪ ورتي ته ڪوٽڊ نيه جي پورن شرڏا ڪيئن ختم ٿي ويئي؟ مون کي لڳي ٿو ته اها پنجن جي ٽولي اوائل ۾ آلاڙ ڪالام جي پٺت ۾ هئي ۽ شاڪين يا انهن جي آس پاس ڏيسن ۾ رهندي هئي. اُتي ٽونيءَ جي پڪشن جي ٻوڏيستوءَ سان مٽرتا ٿي ويئي. ائين به چئي نٿو سگهجي ته ٽوليءَ جا سڀ جڳا براهمڻن هئا. ممڪن آهي ته آلاڙ ڪالام ۽ اُدڪ رامپٽ جي پٺن ۾ ڪونرس سچ نه ڏٺائون ۽ جڏهن سچ جي ڳولا ۾ ٻوڏيستو راجگرهه ڏي هليو ويو ته هي پنج به سندس پٺيان ويا. سهجهاڻون ته جي ٻوڏيستو کي ڪنهن نئين سچ جي مارگ جي ڄاڻ پيئي ته اسين به سندس مارگ وٺنداسين. پر جڏهن ٻوڏيستو تپسيا ۽ الپ آهار ڇڏي ڏنا. تڏهن سندن وشواس هليو ويو ۽ هو واراڻسي ڏي موٽي ويا.

ارٿاٽ: رام، دَوج (वज्र)، لکٻ (लक्ष्मण)، منٽي (मन्ती)،
ڪوٻڏني (कौटिल्य)، پوج، سيام ۽ سُدٺ - اهي ويدن جا
ڇهه انگ * ڄاڻندڙ - آف براهمن هو. انهن ٻوڏيستو جو
آئينده بتايو.

منجهائن ستن ٻن قسمن جو آئينده بتايو - ته جي
ٻوڏيستو گرهست آشرم ۾ رهندو ته ڇڪرو رتي راجا ٿيندو
۽ جي گرهست آشرم ڇڏي سنڀاسي ٿيندو ته سمڪ سمهڻڌ
(सम्यक सम्बुद्ध) ٿيندو. انهن اٺن ۾ ڪوٻڏني سڀني کان
نڀو هو. هن هڪ ئي سندس پوڻيه بتايو ته ٻوڏيستو
سمڪ سمهڻ ٿيندو. باقي ٻين ستن براهمن پنهنجي
گهرن ۾ وڃي پنهنجن ٻارن کي چيو ته ”اسين هاڻي ٻڌا
اچي ٿيا آهيون. جي سڌارٽ ڪمار ٻڌ ٿيو ته اهو
اڪئين ڏسڻ اسانجي نصيب ۾ نه آهي. پر جي هو ٻڌ
ٿئي ته توهين سندس سنگهه ۾ داخل ٿجو.“

جڏهن ٻوڏيستو گهر جو ٿياڳ ڪيو تڏهن رڳو ڪوٻڏني
حيات هو. ٻين ستن براهمن جي ٻارن کي هن وڃي
چيو ته، ”سڌارٽ ڪمار ٻروراجڪ (گهرو سنڀاسي)
وڃي ٿيو آهي، هو پڪ ٻڌ ٿيندو، سو اسان کي به سندس
پٺيان هلي ٻروراجڪ ٿيڻ گهرجي.“ انهن جوانن مان ڇئن

* شڪشا، ڪلپ، وياڪرڻ، نرڪت، چنڊ ۽ جوتش -
اهي ڇهه انگ آهن
ڏيرون ٻڌ يا ٻنھ سڃاڳ

يش ۽ سندس ساٿي

پنجن سان گڏ ٻڌ ڀڳوان جڏهن رشيپتن ۾ رهندو هو
 تڏهن ۵۵ ٻيا به ڀڪشو ڪيئن اچي شامل ٿيا ۽ چؤماسي کانپوءِ
 ڀڳوان ٻڌ راجگرھ جي جائرا ڪري ڀڪشو سنگھ کي
 خوب زور وٺايو. انهيءَ جو ورنن مهاوگ ۾ اچي ٿو.
 انهي جو تاتهرج هيٺ ڏٺو وڃي ٿو:

واراڻسيءَ ۾ يش نالي هڪ سڪي جوان رهندو هو.
 سندس من اڇانڪ گرهست آشرم کان کڻو ٿي پيو ۽ هڪ
 ساٿيڪي اسٿان جي کوجنا ڪندي رشيپتن ۾ اچي پهتو.
 ٻڌ کيس اُپديش ڏيئي ڪري سنگھ ۾ داخل ڪيو. کيس
 چوٽيندي ڳوليندي سندس ماءُ پيءُ به اُتي اچي نڪتا.
 ٻڌ ڀڳوان کين به اپديش ڪيو ۽ هو به ٻڌ جا آپاسڪ ٿيا.
 واراڻسي نگر ۾ يش جا چار متر رهندا هوا-ومل،
 سياهو، پُٽج (पूर्णजित)، ۽ گوڻپٽ (गवांपति). انهن کي جڏهن
 خبر ملي ته يش هاڻي ڀڪشو ٿي سنگھ ۾ داخل ٿيو آهي
 ته اهي به رشيپتن وڃي ڪري ڀڪشو-سنگھ ۾ داخل
 ٿيا. انهن پنجن جا پنجاهه ٻيا جوان دوست هوا. انهن
 به رشيپتن ۾ وڃي ڪري ٻڌ جو اُپديش سٽيو ۽ سڀيئي
 ٻين دوستن وانگر سنگھ ۾ شامل ٿيا انهيءَ طرح ست
 چئن جو سنگھ رشيپتن ۾ ٺهي چڙي ويو.

گهڙن جي ڀلي لاءِ ڌرم جو پرچار

چؤماسي کانپوءِ ٻڌ ڀڳوان پنهنجي ڀڪشو سنگھ کي

ڀنڄن ڀڪشن جو سنگھ

مٿي ڀنڄن آڌ ڀاءُ ۾ ڄاڻايو ويو آهي ته جڏهن ٿورڻ
 ٻوڏ ڀستو ٻڌ ٿي ڪري واراڻسي جي رشيپٽن ۾ ويو ته
 انهن ڀنڄن ڀڪشن کيس ڏسي ڪري سندس آدرستڪار
 ڪرڻ کان ڪيڀاڻو. اُنٺ ۾ ڀنڄن جي ٿوليءَ ٻوڏ ڀستوءَ جو
 ڌرم مارڻ ورتو ۽ تنهن مهل فقط ڪوڏ ٻڌي ڀنڄن جي راءِ
 فائدي ۾ ڏني. ٿڏهن ٻڌ ڀڳوان چيو ته ”ڪوڏ ٻڌي ڄاتو“
 (अवसित भो कोण्डव्यो). تنهنڪاڻو ڪوڏ ٻڌي ٿي نالو پئجي
 ويو (आज्ञात कोण्डव्य) ’अवसासि कोण्डव्य‘. هن هڪ ڳالهه ڪري
 ٻڌن جي چيل شاسترن ۾ ڪوڏ ٻڌي کي پرست اسٿان ملي
 ويو آهي. پر انهي کانپوءِ ڪنهن به قسم جو ڪو وڏو
 سڄو ڪارج ڪيائين تنهن بابت ڪڇ به لکيل نه آهي.
 سندس پاڻ به ايتروئي پرشارت سمجهڻ ڪهي ته ٻهرئين
 اڪيلي سر ٻڌ جي نئين مارڻ جو آدر ڪيائين.

ٻوڏ جلد ٿي ٻڌ ڀڳوان وڻ (वाष्प) ۽ ڀڌيه ٻڌڪي
 سمجهايو ۽ ٿورڻ ڏينهن کانپوءِ هنن به نئين ڌرم مارڻ
 جو آدر ڪيو. ٿورو رڪي ڪري مهانام ۽ اُسج (अवजित)
 کي نئين مارڻ جو ٻوڏ ٿيو ۽ اهي پنج ڀڪشو ٻڌ جا
 ڀڪا پگت ٿي ويا. تنهن ۾ مڙيوئي ڪيترو وقت لڳو سو
 ڪافي ڪونه ڏيکاريل آهي. پر ڀنڄن ڀڪشن جي ٿولي
 سڀ کان ٻهرئين ٻڌ جي پٺ ورتي ۽ ڀنڄن جو ڀڪشو
 سنگھ ٺهيو. تنهن بابت ”ست ٻڌڪ“ ۽ وٺيه پٽڪ ٻئي
 ساڳي مٽ جا آهن.

باغ ۾ هڪ وڻ هيٺان و شرام لاءِ اچي ويٺو هو. جڏهن
 ٽيهن جوانن کي ٻوجهه پيئي ته ويشتا قيمتي شيون ڪٿي
 پڇي ويئي آهي ته ڳوليندي ڳوليندي اُتي اچي پهتا
 جتي ٻڌ ڀڳوان وڻ هيٺان ويٺو هو. ڀڳوان کي ڏسي پڇا ٿوئس
 ته، ”هي ڀڳوٺ (پڌر) ڪنهن جوان استريءَ کي هن
 وقت ويندي ڏٺو.“

ڀڳوان چيو ته، ”هي جوان گرهستي، ڪنهن ٺوڻي
 (جوان) استري جي ڪوچا ڪرڻ ۽ آتم-ٻڌ جي ڪوچا
 ڪرڻ- انهن ٻنهي مان توهان کي ڇا چڱو ٿو لڳي؟“
 ٻڌ جا وچن ٻڌندڙي هئو وٽس ويهي رهيا ۽ سندس
 اڀرڻ خوش ٻڌي ڪري، گرهست آشرم ٿيا ۽ هڪري،
 پڪشو سنگھ ۾ شامل ٿيا.

ڪاشيب پاٿر (काश्यप-पार्थ)

باغيچي مان هلندي ڀڳوان اُرويللا پهتو. اُتي اُرويل
 ڪاشيب، ٽڍي ڪاشيب، ۽ ٻيا ڪاشيب نالي ٽي جڙڌاري
 پاٿر، اٽڪل پنجن سؤن، ٽن سؤن ۽ ٻن سؤن جڙڌاري
 شش سان اڳتي هوتر موجب ٽپسيا ڪري رهيا هئا.
 انهن مان وڏي ڀاءُ جي آشرم ۾ ٻڌ ڀڳوان اچي لٿو ۽
 انيڪ اڏيس ڇمڪار (ڪرامتون) ڏيکاري ڪري، اُرويل
 ڪاشيب ۽ سندس پنج سؤ شش کي پڪشو-سنگھ ۾
 داخل ڪيائين. اُرويل ڪاشيب جي پٺيان سندس ننڍي
 پاٿر به شش سميت سنگھ ۾ اچي شامل ٿيا.

چيو ته، ”آءُ گرهست ۽ سرڳ جي جنگال کان مڪت ٿيو آهيان ۽ توهين به انهيءَ جنگال کان چٽا آهيو. سو هاڻي، هي پڪشرو، جهجهن جي ڪلياڻ لاءِ، سڪ لاءِ، لوڪن جي دٻا ڪرڻ لاءِ، ديون ۽ منهن جي ڪلياڻ لاءِ، ذرم اپديش ڏيڻ لاءِ ڪم ڪشيون. هڪ وائٽي به نه وڃو! آرنپ ۾ ڪلياڻڪار، مڌ ۾ ڪلياڻڪار، ۽ انٺ ۾ ڪلياڻڪار هن ذرم-مارڱ جو لوڪن کي اپديش وڃي ٿو.“

تنهن کانپوءِ ٻڌ پڳوان پنهنجن سن پڪشن کي چؤطرف روانو ڪيو. اهي وري ٻين ٻين کي پڳوان وٽ اماڻيندا هئا ۽ پڳوان کين پرورجيا (سنياس) ڏيئي ڪري پڪشو سنگهه ۾ شامل ڪندو هو. پر هن نموني سن پڪشن ۽ جوان اميدوارن کي تڪليف ٿيڻ لڳي. سو پڳوان کين اها آڱيا ڏئي ته توهين خود لوڪن کي اپديش ڏيئي، ڪري، سنياسي بنائي سنگهه ۾ داخل ڪريو ۽ پاڻ اُروڙلا طرف هليو.

پدرورگي نالي پڪشو

رستي تي پدرورگي (भवगीय) نالي سان ٽيهه جوان هڪ بغيجي ۾ پنهنجن استرين سان من بهلائڻ لاءِ آيا هئا. منجهائن هڪ استريءَ سان نه آيو هو. سو هن لاءِ هڪ ويشتا وٺي آيا. اهي ٽيهه جوان ۽ اُٺي، استريون جڏهن مڙجون ڪندي مست ٿي ويا، تڏهن اها ويشتا سندن جهجهي ٿوڙ ڪٽي اُٺان رهندي رهي. انهي وقت ٻڌ پڳوان

۽ سو ۽ پنجاه سنڀاسي ساڻ ڪري ٻڌ وٽ وڃي سنگھ
۾ مليا.

اٿاس جي ڪسوٽي

۱. ۽ سندس ۵۴ جوان ساٿي ڪيئن پڪڙيو ٿيا، سا
۽ ٻيون سڀ ڏنل ڪٿائون ”مهاوگ“ مان مختصر طور
ورتيون ويون آهن.*

هاڻي هنن ڪٿائن کي اٿاس ڪسوٽي سان جاچي
ڏسڻ ڪڍي. ٻوڏيسٽو اُروڀلا ۾ ٿيسپيائون ڪيون ۽ ٿٽو-ٻوڏ
پراپت ڪيو. يعني ته ٻڌ ڀڳوان کي اُروڀلا ديس جي چڱي
جاڻ هئي. اُروڀلا ۾ ڪاشيپ ۽ سندس ٻه ننڍا ڀائر هڪ
هزار جٽاڌاري ششين سميت رهندا هئا. جيڪڏهن ٻڌ
ڀڳوان کين ڪراهنون ڏيکاري پنهنجو شش بنائڻ چاهيو
ٿي ته پوءِ کين ڇڏي ڪري ڪاشي ۽ ڇا لاءِ ويو؟ هن
ائين چيو سمجهو ته پنجن جي ٿوليءَ بنا ٻيو ڪو منهنجو
ڌرم نه سمجهندو؟ ائين سمجهون ڇا ته انهيءَ وقت
ڪرامتن ڏيکارڻ جي طاقت ٻڌ ۾ نه هئي ۽ ڪاشي ۾
وڃي ڪري پنجن جي ٿوليءَ کي اُپديش ڏيڻ کانپوءِ اها
طاقت منجهس آئي؟

رشيپتن ۾ پنجن کانسواءِ جيڪي پنهنجونجاه پڪڙيو
ٻڌ کي ملي ويا تن مان فقط پنجن جا نالا ”مهاوگ“ ۾

* ”ٻڌ - ليلا - سار - سنگرهه“، صفح ۱۶۰-۱۶۵
”ٻوڏ سنگهاڇا پرچي“، صفح ۷-۸

وڌي ڀڪشو سنگھ سان راجگرھ ۾ گھرڻ

انهن هڪ هزار ٽن ڀڪشن کي سان ڪري ٻڌ ڀڳوان راجگرھ ويو. اُتي ايڏي ساري شاهي سنگھ کي ڏسي ڪري نگر واسين ۾ چڙبولو متو. راجا بمبھار ۽ سندس سردار ٻڌ جي آپنندن (سواگت) لاءِ اچي سهر يا بمبھار راجا ٻئي ڏينهن ٻڌ کي ڀڪشن سميت راج پٿون ۾ پوڄن ڪرڻ جي نيند ڏني، ۽ جڏهن پوڄن ختم ٿيو تڏهن سنگھ کي ويٺو ون اُديان (ويٺو بن جو باغ) دان ۾ ڏنائين.

ساريپٽ (سارپٿت) ۽ موگلان (موغلان)

راجگرھ ڀرسان سنجي سڄي نالي هڪ پرست سنياسي پنهنجن ڪيترن ششن سان رهندو هو. ساريپٽ ۽ موگلان سندس ٻه مکيه شش هوا. پر انهيءَ سمجھڻاڻي (پنٽ) ۾ سندن من ٿڙ ٽٽي ڪاڌو. ٻنهي پاڻ ۾ فيصلو ڪيو هو ته اسان مان ڪنهن کي سڄي ڌرم مارگ بتائڻ وارو ڪو ملي ويو ته ٻئي پاڻ ۾ صلاح ڪري، گڏجي اهو ڌرم مارگ وٺنداسون. هڪڙي ڏينهن اُسج (اُسسج) ڀڪشو راجگرھ ۾ بکيا لاءِ رٿن ڪري رهيو هو. سندس شانت ۽ گنجيپڙ مک منڊل ڏسي ڪري ساريپٽ کي لڳو ته، ڪير جاڻي، هي منڇ نروار مارگ تي هلڻ وارو سنياسي لڳي ٿو. اُسج سان ڳالهائڻ کانپوءِ پتو لڳس ته هو ٻڌ جو شش هو ۽ ٻڌ جو ئي ڌرم مارگ سڄو آهي. ساريپٽ وري اها ڳالهه موگلان سان ڪئي ۽ پوءِ ٻئي جڳا سنجي پنٽ جا

الٽ وسٽر ۾ ڏنل ياداشت

جيتوڻيڪ پڪيءَ طرح نٿو چئي سگهجي ته سڄي حقيقت ڪهڙي هئي، تڏهن به ”الٽ وسٽر“ جي شروعات ۾ جيڪا پڪشن جي ياداشت ڏني ويئي آهي، انهيءَ مان پڪشو سنگھ جي اوائل ۾ حالت جي ٿوري واقفيت ملي سگهي ٿي، سو اها ياداشت اسين هت ڏيون ٿا.

- (۱) گيان ڪوٽڊنيہ (ज्ञान कौण्डिन्य)، (۲) اُسج (असजि)، (۳) وُپ (वाष्प)، (۴) مها نام، (۵) پديہ (मदिय)، (۶) پس (यस)، (۷) ومل، (۸) سياهو، (۹) پورٽ، (۱۰) گو مھتي (गवम्पती)، (۱۱) آرويل ڪاشيپ (उरुवेल काश्यप)، (۱۲) ندي ڪاشيپ، (۱۳) گيا ڪاشيپ، (۱۴) سار پيٽر، (۱۵) مها موگلان (महामोगल्लान)، (۱۶) مها ڪاشيپ، (۱۷) مها ڪاٺيان، (۱۸) ڪڦل، (۱۹) ڪوٽڊنيہ، (۲۰) چند (चुन्द)، (۲۱) پٽ متاڻوٽ (पण मन्ताणिपुत्त)، (۲۲) انرڌ (आनरुद्ध)، (۲۳) نندڪ (नन्दक)، (۲۴) ڪڇن (कचिन)، (۲۵) سپوٽ (सुभ्रुति)، (۲۶) ريوٽ (रेवत)، (۲۷) ڪڊر وُنڪ (खदिर वनिक)، (۲۸) موگھراج، (۲۹) مها پاراڻڪ، (۳۰) بڪل، (۳۱) نندڪ، (۳۲) راهل، (۳۳) ساگت، (۳۴) آئندڪ.

جيڪڏهن ”مهاوگ“ ۾ ڏنل گمنام پڪشن جي سنڪيا ڇڏي ڏجي ته هن ياداشت جي پندرهن پڪشن جو پتو مهاوگ جي ڪٿا سان ٺهڪي اچي ٿو ۽ انهيءَ مان اهو انومان ڪري سگهجي ٿو ته پنجن جي ٿوليءَ کانپوءِ ڀڳوان کي یش ۽ سندس چار ساٿي ملي ويا. انهن ڏهن

اچن ٿا ۽ باقي پنجاه مان هڪ جو نه نالو نٿو ملي.
انهيءَ مان سمجهجي ٿو ته پڪشن جي سنڪيا وڌائڻ لاءِ
پنجاه ٻيا به ملايا ويا آهن.

وات تي ٽيهه جوان پرش، اٺٽيهن استرين سان موجون
ڪري رهيا هئا، تن کي ڀڳوان ٻڌ ائين جو ائين پڪشو
بنايو، سو کوڙ وڏي نٿو لڳي. جي ائين ئي ڪرڻو هوس
ته اُروڀلا کان ڪاشيءَ وڃڻ جي تڪليف ڇو سر تي
ڪنڀائين؟ اُروڀلا جي آس پاس ٻيا مڇي جوان ڪونه هئا
ڇا؟ سمجهه ۾ نٿو اچي ته وڃڻ تي انهن ٽيهن جوانن جي
گهاٽي ڇو ٿونسي ويئي آهي؟

ڇيو ويو آهي ته ٻڌ ڀڳوان هڪ هزار ٽن جٽنڌارين کي
پڪشو بنائي، ساڻ وٺي راجگرهه پهتو، تڏهن سڄي شهر
۾ ماڻڻاڻي لڳي ويئي. پوءِ به ساريپت کي اها خبر ڪانه
هئي ته ٻڌ ڪير آهي؟ سا ڳالهه به ڪا ٿيڻ جهڙي آهي؟
اسج پنجن جي ٿوليءَ مان هڪ هو. انکي ٻين چئن سان
ڪاشيءَ جي آس پاس ڌرم اُپديش ڏيڻ لاءِ موڪلي ڪري،
ڀڳوان پاڻ اُروڀلا ۽ اتان راجگرهه ڏي ويو. پوءِ پلا اهو
ساڳيو اسج وري راجگرهه ۾ ڪيئن اچي پهتو؟ سر آخر ڪار
ائين چوڻو ٿو پوي ته پنجن جي ٿولي، يش ۽ سندس
چئن دوستن کي پڪشو سنگهه ۾ داخل ڪرڻ کانپوءِ،
ٻڌ ڀڳوان جي ڪاشيءَ کان وٺي راجگرهه تائين جاترا بابت
ڳالهيون، جي ”مهاوگ“ ۾ آيون آهن، سي گهڻي قدر ڏند
ڪٿائون ئي آهن.

ٽيهه ۽ اُروڀلا ۾ هڪ هزار - سو مڙيوڻي ۱۰۹۳ پڪشن جي سنگھ کي وٺي ڀڳوان راجگرھ ۾ گهڙيو. اُتي وري ساريپت ۽ موگلا سان سنجي جا اڍائي سؤ شمش سي به سنگھ ۾ اچي شامل ٿيا يعني ته تنهن وقت پڪشو سنگھ جي سنڪيا ۱۳۴۵ ٿي ويئي هئي. پر ايڏو وڏو پڪشو سنگھ ٻڌوت هو، سو ذڪر ست پٽڪ ۾ ڪٿي به نه ڪيل آهي. ”سامنج ڦل ست“ (सामञ्जफलसुत) ۾ چيو آهي ته ٻڌ ڀڳوان ڀرنرواڻ کان هڪ به سال اڳ جڏهن راجگرھ ويو تڏهن هن سان ۱۲۵۰ پڪشو هئا. پر ”ديگھ نڪايه“ جي ٻين اٺن ستن ۾ پڪشو سنگھ جي سنڪيا ۵۰۰ ٿني ويئي آهي. ائين لڳي ٿو ته ڀڳوان جي پوئين جانرا ۾ به ساڻس ۵۰۰ پڪشو هئا. ڀڳوان جي ڀرنرواڻ کانپوءِ راجگرھ ۾ پڪشن جي جيڪا پهرين پريشد ٿي تنهن ۾ به ۵۰۰ پڪشو هئا. تنهنڪري اهو اُتومان ڪڍي سگهجي ٿو ته ڀڳوان جي ڀرنرواڻ تائين پڪشو سنگھ جي سنڪيا ۵۰۰ کان مٿي نه هئي.

ٻڌ ڀڳوان جي ڀرنرواڻ کانپوءِ شايد اها سنڪيا وڌائڻ چڙهائڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي هجي. ”للت وستر“ جي شروع ۾ چيو ويو آهي ته شراوستيءَ ۾ ڀڳوان سان ٻارهان هزار پڪشو ۽ ٻيھ هزار ٻوڏيستو هئا. هن نموني پنهنجي سميردايه (پٽڪ) جي مهما وڌائڻ لاءِ تنهن سمي جي پڪشن اڳئين زماني جي پڪشن جي سنڪيا به وڌائڻ شروع ڪري ڇڏي ۽ مهايان پٽڪ جي گرنتڪارن نه

کي ساڻ ڪري ڀڳوان اُروڀلا ويو ۽ اُتي ئي ڪاشيپ
ڀائر سنگهه ۾ شامل ٿيا. اهي تيرهان شش ساڻ وٺي ڀڳوان
راجگره ڏي ويو. اُتي سنجي جي شش مان ساريپت ۽
موگلا، سي سنجي جو پٽ ڇڏي ڪري ٻڌ ڀڳوان جا
شش وڃي ٿيا. انهن ٻنهي جي شامل ٿيڻ سان پڪشو
سنگهه جي مهما وڌي ويئي، ڇو جو راجگره ۾ سندن
ڏاڍو نالو هو. انهن ٻنهي ٻڌ جي مت جو ڪهڙي طرح
وڪاس ڪيو، تنهنجي ساڳي ست ۽ وٺي پٽڪ ڏين ٿا.
لئين سمجهو وڃي ٿو ته ڇههجي ڪٽي ته سڄو ”اڀدم پٽڪ“
سو ساريپت جو لکيل آهي.

انهن کانپوءِ اپريل ۱۹ پڪشن جي ڀرمورا لٽاسڪ نٿي
نظر اچي. ”چل وڃ“ (پاڳ ۷) ۾ بتايو ويو آهي ته آئند
۽ اُتر ڏي ساڳئي وقت پڪشو ٿيا. پر هت اُتر ڏي جو نمبر ۲۲
۽ آئند جو ۳۴ آهي. انهن سان گڏ اُپالي حجام به سنڀاس
ورٿو هو ۽ پوءِ هو ڌرم پاليندڙ ٿي ويو. پر پوءِ به سندس
نالو هن ياداشت ۾ ڪونهي. هت ڏنل سڀني پڪشن
جون جيونيون ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچي“ نالي ڪتاب جي
ٽئين پاڳ ۾ ڏنل آهن. پهرندڙ وڌيڪ خبر لاءِ اهو ڏسن.

پڪشن جي سنڪيا

هاڻي اسين هن ڳالهه تي مختصر طور ويچار ڪريون
ته راجگره تائين ڀڳوان ٻڌ کي جيڪي پڪشو مليا سي
انهن پندرهن پڪشن کان وڌيڪ هئا يا نه؟ ٻڌ کي
واراڻسيءَ ۾ ست پڪشو مليا. اُروڀلا ويندي وات تي

جي ڇڏڻ وارا، ڇهه ڇڏا آهن، سي ڪير آهن؟ سي هي آهن - پورو ڪسپ، مڪل گوسال، آجت ڪيسڪمبل، پڪٽ ڪڇاين، سنجي، سنجي، بيلنپٽ ۽ ٺڳٺ ٺاٺپٽ.

ٻڌ سنگھ جي فرض آڏائي

اهي ڇهه آچار به عمر ۾ ٻڌ ڀڳوان کان وڌا هئا ۽ سندن پڪشن جي سنگيا به گهڻي وڌيڪ هئي. انهن سڀني آچارين ۾ ٻڌ سڀني کان ننڍو هو ۽ سندس پڪشو سنگھ جي سنگيا به بلڪل ٿوروڙي هئي. تنهن هوندي به هي ننڍو سنگھ سڀني کان گوء ڪٽي ويو ۽ نه رڳو هندوستان ۾ پر ايشيا جي وڏن ٻيٽن تي پنهنجو پراڻ ڄمايائين. آلهي ۽ جو ڪهڙو سبب هو؟

جواب هي آهي ته مٿي چيل شرمڻ سنگھ ڳڻپ ۾ وڏا هئا، پر رواجي جن - سماج جو ڪو خاص اوڻو نه ڪندا هئا. انهن ۾ گهڻن جو اهوئي مقصد هو ته تپسيائون ڪري اسين موڪ پراپت ڪريون. ڳوٺن ۽ شهرن ۾ اچي گرهستين کان بکيا وٺندا ۽ ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي ٻيٽ جو ٿنڀو گيان کين ڏيندا هئا. پر پوء به گرهستين جي ڀلي ۽ سڪ لاء هو ڪو خاص جتن نه ڪندا هئا.

ٻڌ سنگھ جي ڳالهه هنن کان ٻنهي نوالي هئي. ٻڌ جو اهو اُپديش اسين مٿي ٻڌائي چڪا آهيون ته، ”لوڪن جي ڀلي ۽ سڪ ڪاٿر ٿوهين چؤطرف پکڙجي وڃو. هڪ رستي ۾ ڇڏا نه وڃو.“ اهو اُپديش ’مهاوڱگ‘ ۽ ’مارسنيٽ‘ ۾ ملي ٿو ۽ ساڳئي مطلب جا اُپديش ’سٽ پٽڪ‘ ۾ ڪئين

من جي مڙج موجب ٻوڏ ڀڳوتون جي سنگيا وڌائي ڇڏي. ٻڌ ڌرم جي زواليت جو اهو مکيه ڪارڻ هو. پنهنجي ڌرم ۽ سنگهه جي مهما وڌائڻ ڪاٺر ٻڌ پڪشن اُڻڻ بنا منڍ بنا ڏند ڪٿائون گهرڻ شروع ڪيون ۽ ٻراهمن تہ ڪائڻن بہ واڌو ڪرامتن جون ڪٿائون گهري پڪشن ڪي گوءَ ڏيئي ويا.

ڇهم پرست شرمڻ سنگهه

ٻڌ جي سمي ۾، ٻڌ جي سنگهه کان وڏا ۽ پرسد ڇهم شرمڻ سنگهه موجود هوا ۽ انهن ڇهن سنگهن جا نيتا - پُورڻ ڪاشيپ (پُورڻ ڪاسيپ)، مڪل گوسال (مڪھل گوسال)، اُچت ڪيسڪمبل (اُچت ڪيسڪمبل)، پڪڙ ڪچايين (پڪڙ ڪچايين)، سنڃيم بيلانپت (سنڃي بيلانپت) ۽ نڱڻن ڏاڻپت (نڱڻن ڏاڻپت) هوا، جن جو لوڪن ۾ ڏاڍو وڏو مان هو. هن سڀني ۾ ”مڃهم نڪايه“ جي چوڻسارو ٻہ ست سوت چوڻسارو ٻہ سوت ۾ هيٺيون احوال اچي ٿو:

“येमे भो गौतम समण ब्रह्मणा संविनो गगिनो गणाचारिया

त्राता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेव्यथीदं पूरणो कप्सपो, मुखलि गोसालो, अजितो केसकम्बलो, पकुथो कच्चायनो, सज्जयो बेल्लपुतो, निगण्ठो नाथ पुतो ।”

آراءت: ڀنگل ڪوٽس (ڀنگل ڪوٽس) ڀڳوان ڪي چوي ٿو تہ ”هي ڳوٺ، هي جو سنگهه (سنگهن وارا)، ڪٽي (جن جي ڪٽي هجي)، ڪٽا چاريه (لوڪن جا آچارهه)، پرسد، یشسوي (جن جو ناما چار هجي)، تيرٿنڪر يعني گهڻن

گھڻو وقت ٽڪاءُ ٺٽي ڪاٺي. هڪ ٻئي سان پل مانسائي
۽ تياڳ ڪري جا ايڪتا اُٺن ٺٽي ٿي ساڻي سڄي
سمجھي وڃي ٿي. ست نپات جي ڪاسي ياردواج (کاسيभारद्वाज)
ست مان ثابت ٿئي ٿو ته هن پرڪار جي ايڪتا سماج ۾
آڻڻ لاءِ ٻڌ سنڀريو هو. انهيءَ جو تاثيرج هيئن آهي.

هڪڙي ڏينهن ڀڳوان ٻڌ بکشا وندي ياردواج پراهمڻ
جي ٻنيءَ ۾ ويو. اُتي ياردواج پراهمڻ پنهنجن مڙورن
کي ڪارائي رهيو هو. ڀڳوان کي بکيا لاءِ ٻين ڏسي
چيائين ته، ”مون وانگر تون به ٻني ڪر، هر ڪاهه، ٻج
ڇت ۽ فصل جو لاڀارو ڪري پوءِ اُن ڪاءُ. تون هيئن
پنين ڇو ٿو؟“

ڀڳوان کيس چيو ته ”آءٌ به ڪسان آهيان ۽ آءٌ شرڏا
جو ٻج ڇٽيان ٿو، تنهن مٿان ٽپسيا (جتن) جي برسات
پوي ٿي ۽ پرگيا (بڻ ٻڌي) منهنجو هر آهي ۽ پاڻ کان
لڄ ڪرڻ منهنجي هر جي من آهي، ڇت رسي آهي،
سجاڳي هر جو ڦار ۽ چهڪ آهي ۽ سرير ۽ واچا جو
سنجڻ ڪريان ٿو ۽ ڪاڏي ۾ سنجڻ پالي سڄ ڌواران مان
من جي دوشن جي گُڏ ڪريان ٿو. سنتوش منهنجي
راحت آهي. اُتساه منهنجا ڀڳا آهن. منهنجو واهن اوڏانهن
هلي ٿو جيڏانهن نه شوڪ نه دک آهي.“

هن واڻيءَ جو رهسپر ياردواج جهت ۾ سمجھي ورتو
۽ ٻڌ جي سرن ورتائين.
هن اپديش ۾ ٻڌ ڀڳوان کيتيءَ جي منع نه ڪئي آهي.

هند ملن ٿا. ٻڌ ڀڳوان جي هن اُپديش جي پوئواري ڪرڻ سان، سندس سنگهه جن سماج ۾ ڏاڍو پيار وٺي ماني قبول ٿي ويو ۽ سڀني ماڻهن تي سندس پرياءُ پورڻ لڳو. چوٿين اڌيار ۾ اسين چئي آيا آهيون ته پاڻ ڀڳوان جهڙا ڪندڙن کي ڏسي ڪري ٻڌيستو ۾ وڙائجي اچن ٿيو. اهي جهڙا راج ستا جي وسيلي مٿاڻ مهال هوا ۾ چوڄو جيسين ماڻهن ۾ هنساتمڪ (هنسا واري) ٻڌي آهي تيسين سماج جا جهڙا جهٽا ختم نه ٿيڻ آهن. انهيءَ ڪري راج ستا کان دور ٿي، منش جاتيءَ جي مڪتيءَ جي ڳولا ڪرڻ لاءِ ٻڌيستو سندرو ٻڌو. سٺ سال تپسيائن جا خوب آزمودا وٺي پوءِ کيس مڌير (وچولو) مارگ سڃهڻي آيو ۽ اهو مارگ سڀني کي بتائڻ لاءِ هن فيصلو ڪيو. انهيءَ مراد سان ڀڳوان ٻڌ پنهنجو سنگهه ٻڌا ڪيو. تنهنڪري انهيءَ ۾ عجب ڪونهي ته ٻين سنگهن جي مقابلي ۾ ٻڌ شرمڻ جنتا جو دڪ سڪ وڌيڪ سوچيندا هئا.

آڌياتمڪ ڪيتي جي ضرورت

سماج ۾ ڪيتي، واپار ۽ ٻيا ڌنڌا هلن چلن ٿا. پر جي جنتا ۾ سنگهن نه آهي ته انهن ڌنڌن مان لاپ ٺٽو ٿئي. هڪ جو ڪم ايل فصل ٻيو لامارو وجهي ڪٽي ويندو ۽ ڪنهن واپاريءَ کي ڪونه ڪو چور ڦري ويندو. هن ريت جي ڪنهن سماج ۾ آندڙ ڌنڌ ڦهلجي ويو ته سماج جي ماڻهن کي نهايت تڪليفون آڏو اينديون. اهو سنگهن يا ايڪتا شستر جي زور سان آڻي سگهجي ٿو پر اها

ٻڌايس ته منهنجو راجا اڃا نشتر وانهن وڃين ٿي حملو ڪرڻ وارو آهي. اهو ٻڌي ڀڳوان کيس چيو ته ”جيسين منهنجن بتايل ستن نيمن تي وڃي قوم وارا قائم رهندا تيسين ڪير به سندن وارو نگو نه ڪري سگهندو.“ وِسڪار براهمن جي موڪلائي وڃڻ کانپوءِ ٻڌ ڀڳوان پنهنجي پڪشو سنگھ کي سڏي چوي ٿو ته، ”هي پڪشرو، آءٌ توهان کي واڌاري جا ست سر پشت نيم ٻڌايان ٿو. (۱) جيسين پڪشو پاڻم ڪڍين پيرا ملندا رهندا تيسين واڌارو ٿيندو رهندو. هاڃي نه ٿيندي. (۲) جيسين پڪشو هڪ راءِ سان گڏ ٿيندا ۽ هڪ من سان سنگھ جي ڪمن تي ويچار ڪري اُٿندا، تيسين پڪشن جو واڌارو ٿيندو رهندو. هاڃي نه ٿيندي. (۳) جيسين سنگھ جي بنايل نيمن بابت پڪشو ائين چوندا ته اهي سنگھ جا بنايل آهن ۽ جيسين سنگھ جا بنايل نيمر هو نه ٿوڙيندا، نيمن جو رهسپم سمجهي ڪري انهيءَ اَنوسار پالن ڪندا، تيسين پڪشن جو واڌارو ٿيندو رهندو. هاڃي نه ٿيندي. (۴) جيسين پڪشو وڏن ۽ سيلوان نيتائن کي مان ڏيندا (۵) جيسين پڪشو رکي رکي پڙڪو کائيندڙ ترشنا جي وس نه ايندا (۶) جيسين پڪشن کي ايڪانت واس پيارو لڳندو (۷) جيسين نه آيل سڃان پرهمچاري سنگھ ۾ اچن ۽ آيل سڃان پرهمچاري سنگھ ۾ سڪيا رهن تن لاءِ پڪشو سدائين سڃاڳ رهندا، تيسين پڪشن جو واڌارو ٿيندو رهندو. هاڃي نه ٿيندي.“

سيندس اپديش جو نچور اهو ئي آهي ته جي انهيءَ ڪيتيءَ
 ڪي نيتيءَ جي پشتي نه حاصل ٿيندي ته سماج کي سڪ
 بدران ڏک ئي حاصل ٿيندو. هڪ جي ڪمايل ٻئيءَ
 جو ٻيو اچي فصل کڻي ته ڪيتي ڪير ڪندو ۽ سماج ۾
 اوندهه اندوڪار مچي ويندو. انهيءَ ڪري ٻيو ٿين ته
 سڀني جي ڀلي ڪار آهڻساتمڪ ٿيڻ گهرجي. انهيءَ مانسڪ
 ڪيتي ڪيڙو بنا وهڻواري ڪيتي بيڪار ثابت ٿيندي.
 اهو محسوس ڪري ٻڌ ڀڳوان پنهنجي سنگهه کي سماج
 ۾ نيتي آڻڻ لاءِ سڃاڻ ڪيو. انهيءَ ڪري ئي اهو سنگهه
 ننڍو هوندي به جلد ئي وقت اندر جنتا ۾ پيارو ٿي ويو
 ۽ پنهنجي پرشارت سان ٻين شرمڻ سنگهن کان اڳتي
 وڌي ويو.

سنگهه جو سنگهڙن

سنگهه کي ڪارائتو بنائڻ لاءِ ڀڳوان ٻڌ نهايت ساوڌان
 رهيو. سنگهه جي وچنا اهڙيءَ طرح وڇيائين جيئن ڪاٺس
 پوءِ ان اندر ايڪتا قائم رهي ۽ سنگهه دوران آڻڪ بنا
 جن سڀوا ٿيندي رهي. وڃين جي پرڃا تنتر راجن ۾ سندن
 ٿيڻا گڏ ٿي ڪري ويچارن جي ڏي وٺ ڪندا هئا ۽
 هڪ ٻئي جي ڀلي خاطر نيمر بنائيندا هئا. مهاڀر نرواڻ
 ست جي آرنپ ۾ آيل ليڪن مان سمجهجي ٿو ته ساڳيءَ
 طرح، ڪڇ ڦير ڦار ڪري، ٻڌ ڀڳوان اهڙا نيمر پنهنجي
 پڪڙو سنگهه ۾ ڇالو ڪيا هوندا.

هڪ ڀيري وسڪار براهمن ٻڌ ڀڳوان وٽ وڃي ڪري

ڪٽيا يا ساڌارن وهار اڏائي ڪري انهيءَ ۾ رهن ۽ اهڙي ڪم لاءِ پنهنجي هٿين زمين کولڻ يا کولائڻ پاڻڪاري نه هون. پر اهو نيم ماڻهن کي راضي ڪرڻ لاءِ بنائڻو پيو هون. اڪثري سڀ شرمڻ اها خبرداري رکندا هون ته جيئن ننڍڙن وڏڙن جيئن جو ناس نه ٿئي. رات جو ڏيئرو به نه ٻاريندا هون. سبب جو ڏيئي مٿان جيئن جو اچي ڪرڻ ممڪن هو ۽ اهڙي سنڀال وٺڻ تي ماڻهو هريل هون. اهڙي حالت ۾ ڪو شرمڻ ڪوڏو ڪٽي پاڻ زمين کولڻ لڳندو هو ته رواجي ماڻهن جي دل ۾ چوٽ لڳڻ سڀاويڪ هون. ماڻهن سان بھت مباحثو ڪرڻ ۽ سندن نقط نظر بدلول جي ضرورت ٻڌ ڀڳوان محسوس نه ڪئي. سندس خيال موجب تپسيائن ۾ اڃا پوءِ وقت نه وڃائي ڪري، جنتا کي ڌرم جو اُپديش ڏيڻ لاءِ ڌيان دواران چٽ کي ايڪاڱر ڪرڻ لاءِ پڪشن کي وقت ملي، ته سنگھ جو ڪارج پورو ٿيندو. انهيءَ ڪري سمجھائين ته جيڪي رواج رسمن نقصانڪار نه آهن سي سنگھ ۾ قائم رهن سان ڪابه حاجي نه ٿيندي.

ڀڪشو سنگھ جي سادگي

ڀڳوان ٻڌ کي ٻين سنگهن جون تپسيائون پسند نه هيون ۽ پر هو انهيءَ بابت نهايت خبردار هو ته سنگھ جا ڀڪشو بلڪل سادگيءَ سان رهن. جيڪڏهن ڀڪشو مالڪ (परिग्रही) ٿيندا ته ملڪيت رکي چو طرف وڃي ڪهڙو پرچار ڪري سگهندا؟ ”سامنج ڦل سب“ ۾

انهيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته اهي نير-سنگھ هڪ جڳھ تي گڏ ٿئي، هڪ مت سان سنگھ فيصلا ڪري، ٻڌن ۽ سيلوان پڪشن جو مان ڪري وغيره نير جي ’ونيه پتڪ‘ ۾ ملن ٿا. سي ٻڌ ڀڳوان وڃين جي پرڃا نئتر راج ۾ چالو ڏسي سنگھ ۾ داخل ڪيا.

سنگھ جا ڪي نير لوڪن جي رواجن مان ورتا ويا
 پر راجن جي حڪومتن جا سڀ نير سنگھ ۾ داخل ڪرڻ ممڪن نه هو. سنگھ ۾ ڪو پڪشو اپراڻ ڪندو هو، ته گهڻي ۾ گهڻي سزا اها هئي ته کيس سنگھ مان کيس نيڪالي ڏني وڃي. انهيءَ کان وڌيڪ ڪا سخت سزا نه هئي. سبب جو سنگھ جا سڀ نير اهنسا تي بيٺل هئا. سندن ڪيترا نير ته فقط چالو رسير رواج مان ورتا ويا هئا. مثلاً هيٺيان نير ڏسو -

ٻڌ ڀڳوان آروي (آلوي) جي آڱاڙو (امگالو) چيٽيه*
 (चेतिय) ۾ رهندو هو. تنهن وقت آلوڪ پڪشو جڳھ ٺاراهڻ لاءِ زمين کوٽائي رهيو هو. مٿس ماڻهو ٿيڪا ٺهڻي ڪرڻ لڳا. جڏهن ڀڳوان کي خبر پيئي ته هن ڪم جي مدد ڪري، پڪشن لاءِ اهو نير بنايائين ته، جو پڪشو زمين کوٽي يا کوٽائي، تنهنڪي پاچتيه ٿئي ٿو، يعنهن سندس چٽيڪا ڪاڱر ٺٽو رهي.

پڪشن کي ٻڌ ڀڳوان ايتري آڱيا ڏيئي ڇڏي ته چوڻي

*پڪشن جي رهڻ جي من

ڏسو ”ٻوڏ سنگهاڇا پرڇيه“، صفحہ ۹۷

جو کين وجهه ملي ويندو هو. سو روڪڻ لاءِ ڪيترا ٻيا
نيم ٺاهڻا پيا، جن جي سکيا ڪافي وڌي ويئي.

”وٽيه پٽڪ“ ۾ پڪشو سنگھ لاءِ ڇا نه ڪجي تنهن
بابت نيم ڏنل آهن. انهنکي ”پاڻي موڪ“ (पातिसोख)
چوندا آهن. انهن مان ٻه اُنيت (نيم کان ٻاهر) ۽ ۷۵
سيڪيه (सेखिय) يعني کاڌي پيئي، اُٿل وهڻ، ڳالهائڻ
ٻولهاڻ وغيره ۾ سڀيتا جا نيم هئا. اهي ڇڏي ڪري
 باقي ۱۵۰ نيمن کي اشوڪ جي وقت ۾ ”پاڻي موڪ“
ڪري چوندا هئا. تنهن کان اڳ اهي سڀ نيم ٺهيا نه
هئا ۽ جيڪي ٺهي چڪا، تن مان بنيادي نيم ڇڏي
ڪري، باقي ٻيا بدلائڻ جو حق سنگھ کي هو. پر نرواڻ
کان اڳ ڀڳوان ٻڌ، آئند کي ڪوٺائي چيو، ”هي آئند،
جي سنگھ جي اڃا هجي ته منهنجي مڙيوءَ کانپوءِ رواجي
نيمن کي ڇڏي ڏئي.“

انهي مان صاف معلوم ٿئي ٿو ته ننڍا يا معمولي نيم
ڇڏي ڏيڻ يا ديس ڪال موجب رواجي نيمن ۾ هير ڦير
ڪرڻ جي اختيار تي ٻڌ ڀڳوان سنگھ کي پوري ڏيئي
ڇڏي هئي.

ديھ لاءِ ضروري شين بابت خبرداري

پڪشن لاءِ ضروري شين ۾ اُن، اجهو، لٽو، ۽ دوا.
اهي چار شيون هيون. ڀڳوان جو چوڻ هو ته اهي شيون
”پاتموڪ“ جي نيمن موجب ڪم آڻيندي به پڪشن کي

ٻڌ ڀڳوان اڃا تڏهن راجا کي چوي ٿو:

सैव्यथापि महाराज पक्खी सक्कुडो येन येनेव डेत सपतभारो वडेलि।
एवमेव महाराज भिक्षु संतुद्धो होति, कायपरिहारिकेन चीवरेन, कुच्छ
परिहारिकेन पिण्डपातेन। सो येन येनेव पक्कमति समादायेव पक्कमति।

ارثاڪ هي مهاراج، ڪو پڪي ڪنهن به طرف اڏامي
ٿو ته پنهنجن ڪنهن سوڌو ٿي ان طرف اڏامي ٿو، اهڙي طرح
هي مهاراج، پڪڙو ته ڏيه لاء ضروري پوشاڪ ۽ پيٽ
لاء ضروري ان (پڪيا) ٿي راضي رهي ٿو. هو جيڏانهن
وڃي ٿو تيڏانهن پنهنجو سارو سامان ڪٿي وڃي ٿو.

اهڙي پڪڙوءَ وٽ گهڻي ۾ گهڻو هيٺيون اٺ شيون
هيٺ لکيل ڳاڻا ۾ بتايل آهن:

तिचीवरं च पतो च वासिस्वचि च बंधन।

परिस्सावनेन अट्टेते युतयोगस्स भिक्षुनो ॥

ارثاڪ: ”ٽي ڪپڙا، ٻاٽر (برتن)، واسي (ننڍڙي
ڪهاڙي) سڙي، ڪمر بند، ٻاٽي چاٻڻ جو ڪپڙو. اهي
اٺ شيون جوڳي پڪڙوءَ لاء ڪافي آهن.“

رهڻي جا ٽي

ٻڌ ڀڳوان جو اهو اڀد پيش هو ته پڪڙو انهيءَ ريت
بلڪل سادگيءَ سان رهن. پر منهن جو سپاءُ اهڙو آهي
جو ڪي پڪڙو اهي شيون وٺندي به نيمن جو انگنهن
ڪندا هئا. مثلاً ٽن ڪپڙن کان وڌيڪ رکندا هئا، مٿي
يا لوهي جي برتن رکڻ بدران ٽامي يا پتل جو برتن وٺندا
هئا ۽ ڪپڙا به وڌيا پوريندا هئا. ائين ملڪيت وڌائڻ

صحت حاصل ڪرڻ لاءِ ئي ڪم ۾ آڻيان ٿو. *

سنگھ ۾ قوت آڻڻ لاءِ ديودت جي ڪوشش

سنگھ ۾ مٿر ٿا ۽ سر لٽا جو پاڻو رهي، تنهن بابت ٻڌ ڀڳوان نهايت خبردار هو. پر منش جو سپاءُ اهڙو عجيب آهي جو ماڻهن جي ميڙ اندر مت پيدا ٿين ٿا ۽ جدا طرف ٿين ٿا تنهنجو مکيه ڪارڻ آهي ايمان ۽ سندس پٺيان اڳيان. انسان ڀلي ڪيتري به سادگي ۽ سان رهي، پر جي اڳيان ٿين جي خواهش اٿس ته ٻين جي گڻن کي اوڳڻ ڄاڻائي ڪري، پنهنجي سرخروي ڪرڻ بنا نه رهي سگهندو. انهيءَ جي ڄار ۾ ڪو اڳيان ڦاسي پوي ٿو ته هو سولائيءَ سان ڪو خاص پنٿ يا ٿولو ٺاهي وٺي ٿو.

ٻڌن جي سنگھ ۾ هن نموني جو ٻهرايون ڀڪشو ديودت هو. شاڪيه ڪل جو ۽ ٻڌ جو رشتيدار به هو. ڀڳوان کي پرارڻا ڪيائين ته سنگھ جو مڪپڻو مون کي سونپيو وڃي. پر ڀڳوان سندس ڳالهه نه ٻڌي، جنهنڪري ٻڌ کي مارائڻ لاءِ هن راجا اجاشٿروءَ جي مدد سان ڪي خوني اماڻيا. پر ڀڳوان جو خون ڪرڻ بدران هو مرڻو سندس شش وڃي ٿيا. تڏهن وري گرد ڪوت ٻهڙ تان هڪ شاهي چپ ڀڳوان مٿان ڪيرائين، پر چپ جي

---

* هن ريت ڏيهه لاءِ ضروري چئن شين جو خبرداري ۽ سان پريوگ، تنهنڪي پنڇويڪڙ (पञ्चवक्त्रण) چوندا آهن ۽ اها ريت اڄ تائين چالو آهي.

سنڀالي رهڻ گهرجي. ڪپڙي پهرڻ وقت پڪشوءَ کي چوڻو پوندو هو ته ”پوريءَ طرح سوچي ڪري هي ڪپڙو ڪم آڻيان ٿو.“ چوڻ جو مطلب اهوئي هو ته آءٌ فقط سردي، گرمي، مچرن، مکين، هوائ، اُس کان بچاءُ طور پهريان ٿو ۽ انڌرين جي رڪيا لاءِ پهريان ٿو.“

ڀوجن کائڻ مهل کيس چوڻو پوندو هو ته، ”پوري طرح سوچي ڪري هي ڀوجن ڪريان ٿو.“ انهيءَ جو مطلب اهو نه هو ته، ”منهنجو سرير رانڊ رانڊ واسطي رشت پشت رهي، ۽ سينگاريل هجي. باڪ اهائي مراد اٿم ته سرير جي سنڀال ٿئي، تڪليف نه رهي ۽ برهمچريه جي پالن ۾ مدد ملي. هن ريت بک جي پراڻي سُور کي آءٌ ناس ڪري سگهندس ۽ وڌيڪ کائي ڪري نوان سور نه پيدا ڪندس. هن ڪري منهنجي سرير جي جائزا ٿي سگهندي، غلطي نه ٿيندي، ۽ جيون سڪاري ٿيندو.“

اجهي جو استعمال ڪندي کيس چوڻو پوندو هو ته، ”آءٌ پوري طرح سوچي ڪري هي آجهو ڪم آڻيان ٿو. منهنجي اهائي مراد آهي ته سردي، گرمي، مچرن، مکين، هوائ، اُس، نانگ بلا وغيره جي ڪري تڪليف نه ٿئي ۽ ايڪانت ۾ رهي سگهان.“

دوائن جي استعمال وقت کيس چوڻو پوندو هو ته، ”آءٌ پوريءَ طرح سوچي ڪري هنن دوائن جو استعمال ڪريان ٿو. اهي دوائون فقط بيماري دور ڪرڻ لاءِ ۽

ديودت کي ۵۰۰ جطن لاء پوڄن موڪلي ڏيندو هو. ڪن پڪشن اها ڳالهه پڳوان سان ڪئي. پڳوان چيو ته، 'هي پڪشوڻو، توهين ديودت جي لاپ ۽ آدرستڪار جو حسد نه ڪريو. انهيءَ لاپ مان ديودت جي هاڃي ئي ٿيڻي آهي، ڀلو نه ٿيڻو آهي.'"

انهيءَ کان سواءِ ديودت بابت هيٺئين ڳاڻا (ڪوٽا) بن هند آچي ٿي:

फलं वे कदलिं हन्ति फलं वेलुं फलं नलं !

सककारो कापुरिसं हन्ति गवभो अस्सतरिं यथा ॥*

اُرتاٽ: "قل ڪيلي جي جهاڙ کي ناس ڪري ٿو. قل بانس ۽ نل (بانس جهڙو وڻ) جي وڻن کي ناس ڪري ٿو. ڇريءَ جو گرپ ڇريءَ کي ناس ڪري ٿو. ساڳيءَ طرح آدرستڪار ڏرجن کي ناس ڪري ٿو." انهيءَ مان انومان ڪڍيو وڃي ٿو ته پد حاصل ڪرڻ لاءِ ديودت ڪيئن اجاشتروءَ جي مدد وٺي رهيو هو. اجاشتروءَ پنهنجي پتا کي مارائي راڄ گدي هٿ ڪئي. ٿڌهن به ديودت سندس دوستي نه ڇڏي، بلڪ سندس مدد سان سنگھ ۾ قوت آڻي ڪئين پڪشن کي پاڻ ڏي ڪري ورتو. اهي سڀ ڪارناما پڳوان ٻڌي ناپسند هجن ته ڪهڙو عجب؟ پر ديودت جيڪا اها قوت سنگھ ۾ وڌي سا سنگھ لاءِ هاڃيڪار نه ٿي ۽ انهيءَ

* "سنيٽ نڪايه" ۲، صفحہ ۲۴۱ ۽ "انگوترا نڪايه"

پاڳ ۲، صفحہ ۷۳

هڪ ٽڪر ڀڳوان جي فقط پيرن کي ضربيو. جڏهن پير نيڪ ٿيس ۽ ڀڳوان بکيا جي دؤري تي راجگرهه ۾ وري نڪتو تڏهن مٿس هڪ مست هاڻي ٺالگري ڇيڙائين. پر هن هاڻيءَ ڀڳوان جي پيرن جي ڌوڙ ڪٽي پنهنجي مستڪ تي رکي ۽ پوءِ سانس ۾ پنهنجي ٿاڻي تي هليو ويو. هن ريت جڏهن سندس سڀ ساڙشون بيڪار ثابت ٿيون تڏهن ڀڳوان کي پوارٽا ڪيائين ته سبڱهه ۾ ٽپسيائڻ لاءِ ڪنور ٽير بنايا وڃن. پر ڀڳوان سندس اها ڳالهه نه مڃي. تڏهن سبڱهه ۾ قوت وجهي ڪي پڪشو ساڻا ڪري هو گيا ڏي هليو ويو.

ديودت جي اها ڪتا وستار سان ”چل وڃ“ ۾ آيل آهي. * پر منجهس اٽهاڪ سچ بالڪل گهٽ نظر اچي ٿو. چوڄو جيڪڏهن ديودت اهڙو دشت هو جو ڀڳوان جو خون ڪرڻ لاءِ تيار هو، ته سبڱهه ۾ قوت آڻي ڪن پڪشن کي پنهنجو چيلو بنائڻ سندس لاءِ ڏاڍو ڏکيو ٿئي ها.

”لاپستڪار سنيت“ (लभस्त्कारसंयुत) جي چئنهين ست مان لڳي ٿو ته جڏهن اجانشترو آيا يوراج هو تڏهن ديودت جو مٿر ٿي ويو هو ۽ تڏهن کان وٺي نيتا ٿيڻ لاءِ ڪوشش ڪرڻ لڳو. ست جو تاثير هن ريت آهي: ”ٻڌ ڀڳوان راجگرهه جي ويلو بن ۾ رهندو هو. تنهن وقت راجڪمار اجانشترو پاڻ سان ۵۰۰ رٿون وٺي ڪري صبح ساڻجهيءَ ديودت وٽ درشن لاءِ ويندو هو ۽

* ڏسو ”ٻڌ - ليلا - سار - سبڱهه“، صفح ۱۷۹-۱۸۸

ڪندڙ پڪشن کي هوش ۾ آڻڻ لاءِ نه سندن آدرستڪار
ڪيو ۽ نه کين بکيا ڏياري. انهيءَ ڪري انهن پڪشن
جو مزاج نيڪ ٿي پيو ۽ هو شراوڪي ۽ ڏي ويا. تڏهن
جهيڙا لاهڻ لاءِ پڳوان کي نيم بنايا ۽ آپالي ۽ ٻين پڪشن
کان اهي جهيڙا طئه ڪرايائين.*

”مجهڙ ٺڪاڻ“ جي آپڪليس سٺ (उपकलिस सुत)
نمبر ۱۲۸ ۾ مهاوگ جي ڪٿائن مان ڪيتريون ڪٿائون
اچي وڃن ٿيون، پر منجهس ديرگهايو جي ڪٿا نه آهي
۽ انهيءَ سٺ جي سماپتي پراچين وٽس ڏار بن ۾ ٿئي ٿي.
پارليڪ بن ۾ پڳوان ٻڌ جو وڃڻ، سو پاروليڪ سٺ
۾ نه، پر ”آدان وگ“ ۾ ٿنو ويو آهي.

”ڪوسمبي سٺ“ ۾ وري انهيءَ کان ٽراليون ڳالهيون
ڏنل آهن. انهن جو تالپڙج هن ريت آهي:

پڳوان ٻڌ ڪوشاميءَ جي گهوشتارام (घोषिताराम) ۾
رهندڙ هو. تنهن وقت ڪوشاميءَ جا پڪشو پاڻ ۾ جهڳڙا
پيا ڪندا هئا. جڏهن پڳوان کي خبر پئي تڏهن انهن
پڪشن کي پاڻ وٽ گهرايائين ۽ چيائين ته، ”هي پڪشون،
جي توهين پاڻ ۾ جهڙا ڪندا رهندا، ته ائين ممڪن آهي
ته توهانجي ڪاٺ، واڇا ۽ من جا ڪرم هڪ ٻئي لاءِ مٽريا
جا ٿي سگهندا؟“

جواب ڏنائون ته ”نه ٿي سگهندا.“

”جي نه ته پوءِ پاڻ ۾ جهيڙا ڇا لاءِ ٿا ڪريو؟ هن نموني

مصيبت مان سنگھ صحيح سلامت ٻار لنگهي پيو.*

پڪشو سنگھ ۾ هڪ ٻيو به جهڳڙو

سنگھ انڌر ٻيو به هڪ معمولي جهڳڙو ڪڙشاميءَ ۾ ٿيو هو. انهيءَ جو وستار سان بيان مهاوگ ۾ ملي ٿو. مهاوگ جي لڪندڙ يا لڪندڙن هن ڪٿا جي وچنا اهڙي ڪٿي آهي جو ٻين اهڙن موقعن تي به ڪم اچي سگهي. ڪٿا جو تالوچ هي آهي:

ٻن ودوان پڪشن وچ ۾ نمرتا جي هڪ خسيس ٿير بابٽ مٽييد ۽ جهڳڙو ٿي پيو. تڏهن پڳوان کين ديڳهايو (दीर्घायु) جي ڪٿا ٻڌائي. پر پوءِ به باز نه آيا. منجهائن هڪ جڳي چيو ته، ”سائين، توهين مات ۾ رهو. اسين هن جهڳڙي کي پاڻ ۾ ئي نپٽائينداسين.“ سڀني جا من خراب ٿيل ڏسي، پڳوان ٻڌ ڪڙشاميءَ کان پراچين ونس داو (वंसदाव) جي بغيچي ڏي هليو ويو. اُتي اُرتو (अनुरुद्ध)، ننڍي (नंदिय) ۽ ڪمبل (कम्बिल) نالي ٽي پڪشو رهندا هئا. سندن پاڻ ۾ ميل ميلاب ڏسي ڪري پڳوان سندن ساڪ ڪٿي ۽ اُتان ئي پڳوان پارلييڪ (पारिलेयक) باغ ڏي ويو. تنهن سمي هائين جي ٿولي جو هڪ اڳوان هاڻي پنهنجي ٿولي مان ڪڪ ٿي ڪري ٻن ۾ اڪيلي سر رهندو هو. هن هاڻيءَ ٻڌ جو سواگت ڪيو. اُتي ڪڇ وقت ڪاٿي پڳوان شراوستي هليو ويو.

هيڏانهن ڪڙشاميءَ جي آپاسڪن (پڳتن) جهڳڙي

هڪڙي پيري پڳوان ڪوشاميءَ جي گهوشت آرام ۾ رهندو هو. تڏهن چرندڙو آندو وٽس وڃي ڪري سندس ڀرسان ويٺو. پڳوان کيس ڏسي چيو ته، ”آندو، فلاڻو جهيڙو لهي ويو؟“

آندو - پڳوانت (ڀڃنت) جهيڙو به ڪيئن لهي؟ آندو جو شش باهه نه پانءِ سنگھ ۾ قوت آڻڻ لاءِ ڪم ڪشي بيٺو آهي. آندو کيس به اکر به نٿو چوي.“

پڳوان - پر سنگھ ۾ جهيڙن کي طبع ڪرڻ جو ڪم ڪڏهن آندو ڪيو به آهي؟ ساريپٽ - موگلان ۽ ٿون اهو جهيڙو نٿا ٺهائي سگهو؟“

انهيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته باهه جي ڪري اهو جهيڙو وڌي ويو هو ۽ اهو ختم ڪرڻ لاءِ خود پڳوان کي ڪوشش ڪرڻي پيئي. انهن پڪشن جي سڀا مان پڳوان ٻڌ پلي ڪري ڪڇ وقت دور ٿي ويو هجي، پر اهو جهيڙو نه ڪوشاميءَ ۾ ئي ختم ٿي ويو هو. ائين سمجهجي ٿو ته اهڙن موقعن تي ته جهيڙو ڪندڙ پڪشن کي باز آڻڻ لاءِ ٻيا پڪشو سندن بهشڪار ڪندا هئا ۽ ڪيئن به ڪري جهيڙو مٽائيندا هئا، اهو ڏيکارڻ لاءِ مهاوڳاڪار هيءَ ڪهاڻي ٻڌائي آهي. پر اهڙن معمولي جهيڙن ڪري سنگھ تي ڪو خاص ٻرو اثر پوندو هو سو بلڪل ناممڪن هو.

ڀڪشڻي سنگھ جي استاپنا

ڀڪشڻين لاءِ سنگھ ڪيئن ٻڌايو تنهن بابت جيڪي

جا جهيڙا ته توهان لاءِ هميشه هاجيڪار ۽ دکدائڪ ٿي
ٿيندا.

وري ڀڳوان کين چيو ته، ”هي ڇهه ڳالهيون جهيڙن
کي مٽائي ڪري سنگهنن ۽ پاڻير ايڪتا آڻڻ جهڙيون
آهن. انهيءَ ڪري اهي ياد رکندا. (۱) مٽرڻا جا سرير
سان ڪم (۲) مٽرڻا جا واطيءَ سان ڪم (۳) مٽرڻا جا من
سان ڪم (۴) آپاسڪن کي مليل دان ڪو ڪري سيني
۾ هڪ طرح ورهائڻ (۵) پنهنجي چرتر ۾ ڪوبه ڀڳ نه
وجهڻ (۶) آريه (اُتر) شراوڪ (ٻڌنڌڙ) کي جا سوڀيا
ڏئي اها صحيح درستي رکڻ.“

انهيءَ صحيح درستيءَ بابت ڀڳوان خوب سوچ ويچار
ڪيو آهي. انهيءَ بابت وستار سان. هت لکڻ جي ضرورت
نه آهي. اپڊيش جي آخر ۾ انهن پڪشن ڀڳوان جي وياڪياڻ
جي ڏاڍي تعريف ڪئي.

انهيءَ مان اهو اُڌومان نڪري ٿو ته هيءَ ڳالھ رائي ٿي
ختم ٿي، نه ته اهي پڪشو ڀڳوان جي وياڪياڻ جي تعريف
چو ڪن ها؟ ”مهاوگ“ ۽ ”اُپڪليس ست“ ۾ پڪشن
جي تعريف بابت ڪجهه به لکيل نه آهي. اُتي رئين ڏيکاريل
آهي ته اهي پڪشو جهيڙا ڪندا رهيا جنهن سبب ڪ
ٿي ڪري ڀڳوان اُتان پراچين ونس داو بن ڏي هليو ويو.
انهن بن بيانن وچ ۾ ميل ڪيئن آڻجي؟

”انگوتر نڪايه“ جي چٽڪ نڀاٽ (چتوڪڪننڀاٽ) جي

۲۴۱ ست ۾ هيٺيون لکيل ڳالهيون اچن ٿيون.

ڦل * پراپت ڪرڻ ممڪن نه آهي؟“ ٿڌهن ڀڳوان جواب ڏنو ته، ”ها، ممڪن آهي.“ ته اُنند چيو ته، ”جي لائين آهي ته جنهن ماسيءَ ماڻا بدران ڀڳوان کي ٺهائي وڌو ڪيو، تنهن جي پوارٽنا قبول ڪري ڀڳوان استرين کي سنڀال وٺڻ جي آڳيا ڪري.“

ڀڳوان چيو ته، ”جي مهاڀراجپتي گوتمي اُن آندائيتو (उत्तरदायित्व) پورو ٿي نيم يعني اُن مکيه ڌرم سويڪار ڪري ته استرين کي سنڀال وٺڻ جي صلاح ڏيندس. اهي آهن: (۱) پڪشطي چاهي سنگھ ۾ ڪيترا به سال رهي هجي ته به سڀني پڪشن، ننڍن توڙي وڏن کي، پرنام ڪري. (۲) جنهن ڳوٺ ۾ پڪشو نه هجي اُتي پڪشطي نه رهي. (۳) هر هڪ پڪاري (ٻن هفتن) ۾ آپوسٽ (اُپواس) ڪهڙي ڏينهن آهي ۽ ڌرم اُپديش ڪڏهن ٻڌڻو آهي، اهي به ڳالهين پڪشطين ۾ پڪشو سنگھ کان پڇن (۴) چؤماسي کانپوءِ پڪشطيءَ کي پڪشو سنگھ ۽ پڪشطي سنگھ کي پوارٽا (प्रवार्णा) ڪرڻ کپي (۵) جنهن پڪشطيءَ کان سنگھ جي نيمن جي پڪري ٿي هجي، تنهن پڪشطيءَ کي ٻنهي سنگهن کان پندرهن ڏينهن جي مانيت (मानत) † وٺڻ گهرجي (۶) جنهن به سال آپياس ڪيو * انهن چئن ڦلن بابت سمجهاڻي هن آڏيءَ ۾ هيٺ ڏنل آهي ۽ ٻنهنجا دوش ٻڌائڻ لاءِ سڀني کي پوارٽنا ڪرڻ. ڏسو ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچي“، صفحہ ۲۴-۲۶

† سنگھ جي سنتوش لاءِ وهار کان ٻاهر پندرهن راتيون کان

ڇل وڳ (चलवग) ۾ لکيل آهي، تنهن جو تائڻج هن ريت آهي:

ٻڌ ڀڳوان ڪيلوستوءَ جي نگر وٽ آرام ۾ رهندو هو. تڏهن مهاڀر جا ٻئي ڳوٺمي ۽ ڀڳوان کي وڃي چيو ته، ”ڀڳونت، توهين استرين کي پنهنجي سمپرڊايه (ڀنت) ۾ سنڀال وٺڻ جي آڳيا ڪريو.“ اها ٻارڻا ڀڳوان ٿي پيرا اٺ ٻڌي ڪري ڇڏي ۽ اُتان هو وٽشالي ڏي هليو ويو. مهاڀر جا ٻئي ڳوٺمي ۽ پنهنجو مٿو منڊائي (وار لاهي) ڪري، ٻيون استريون ساڻ ڪري، ڀڳوان جي پٺ وٺي وٽشالي ويئي ڀڌ جانرا ڪري سندس پير سڄي پيا هولا سرير ڏوڙ ۾ مڃرو ٿي ويو هو ۽ منهن جي چهر تي اداسائي ڇانئجي ويئي هئي. کيس ڏسي ڪري آند کانئس اداسائي جو سبب پڇيو. جواب ڏنائين ته، ”ٻڌ ڀڳوان پنهنجي سمپرڊايه ۾ استرين کي سنڀال وٺڻ جي آڳيا نٿو ڏئي، انهيڪري آءٌ مايوس آهيان.“ سو ٻڌي آند ڀڳوان وٽ ويو ۽ ٻارڻا ڪيائين ته استرين کي سنڀال وٺڻ جي آڳيا ڪريو. پر وري به ڀڳوان اها ڳالهه قبول نه ڪئي. تڏهن آند چيو ته، ”ڀڌنت، جو ڌرمي سمپرڊايه ٽٽاڱت بڻايو آهي تنهن ۾ ڪنهن به استريءَ کي پڪڙڻي ٿي ڪري سَروٽ آڀت ڦل (ڌرم جي سَروٽ يعني وَهڪ ۾ وَهڪ جو ڦل)، سڪرداڳامي ڦل (سنسار ۾ باقي هڪ ڀيرو جنم وٺڻ جو ڦل)، اناڳامي ڦل (وري جنم نه وٺڻ جو ڦل) ۽ آرهم (مڪت ٿيڻ)

مٿاڻ لاءِ نيمر نٿو بنائي.“*

هن واکي موجب ٻڌ جا سڀئي نيمر رچيا ويا آهن. پهرين ته ڪو پڪشو آپراڻ يا پل ڪندو هو. جڏهن اها ڳالهه ڀڳوان جي ڪنن تائين وڃي پهچندي هئي تڏهن هو پڪشو سنگھ کي سڏي ڪو نيمر لاهيندو هو. پوءِ جڏهن آزمودي مان ڏسبو هو ته انهيءَ نيمر جو نيڪ پالڻ نه ڪيو ويو آهي، ته نيمر کي سڌاريندو هو.

پر مهاڀرچاڻي ڳوٺي جي ٻاٻت اهو نيمر ٺاهڻ جو نمونو ڇو ڪين اختيار ڪيو ويو؟ اهو عجيب لڳي ٿو ته پڪشئي سنگھ ۾ ڪو دوش پيدا ٿئي تنهن کان اڳ، اُنن نيمن جو بار مٿن ڏيوي وڃي. هن مان اهو اُتومان نڪري ٿو ته سڄي ساري اختياري پنهنجن هٿن ۾ سوکهي رکڻ لاءِ پڪشو سنگھ اهي نيمر پوءِ بنايا ۽ وٺي ۽ اُنڱوٽر نڪاڻي ۾ شامل ڪري ڇڏيا.

”ونير پٽڪ“ جي ڀيٽ ۾ ”ست پٽڪ“ وڌيڪ پراچين آهي. تڏهن به اُن ۾ ڪي ست پوءِ گڏيا ويا آهن ۽ شايد هي ست به انهن مان ئي آهن. عيسائي کان هڪ يا ٻه سؤ سال اڳ، جڏهن مهاڀان پٽ تيڙيءَ سان ٿاهجي رهيو هو تڏهن اهي ست لکيا ويا هوندا. انهن ۾ سڌ ڌرم جو مطلب آهي استور وادي (स्थविरवادی) پٽڪ. ست رچيندڙ جيڪا اڳڪٿي ڪئي سا هيءَ ته پڪشئي سنگھ جي ٻريا ٿيڻ ڪري اهو ڌرم ۵۰۰ سال ڏنڊه رهندو ۽ انهن

* ”ٻوڏ سنگهاڇا پرچيه“، صفح ۵۲-۵۳

هجي اهڙي آپاسڪا کي ٻڙي سنگھ آپسمپدا (उपसम्पदा) يعني مکيه سهاڪ جو ٻڌ ڏين (۷) ڪهڙي به سبب پڪشطي پڪشوءَ کي ڳارڻد نه ڏئي (۸) پڪشو پڪشطيءَ کي اُڀريش ڏئي.

اهي اُن نيمر آئند وڃي مهاڀرجاڻتي ڳوٺي کي ٻڌايا ۽ هنن کي اهي پسند آيا. اها ڪٿا ايسٽائين ”اَنگوتَر ٺڪاڻه“ جي اُنڪ ٽپاٽ ۾ به آهي. تنهن کانپوءِ ڀڳوان ٻڌ آئند کي چوي ٿو ته، ”هي آئند، استريءَ کي هن ڌرم آندو پرورجيا (سنياس) نه ماري ها ته اهو ڌرم هڪ هزار سال قائم رهي ها. پر هاڻي جو استريءَ کي به اڌڪار ڏنو ويو آهي ته هي ست ڌرم فقط ۵۰۰ سال جتاءُ ڪندو.“

هن ريت ونيءَ اَنگوتَر ۾ ساڳي ڳالهه چيل آهي، پر چوڻو پوي ٿو ته اهي اُن ڌرم پوءِ بنايا ويا آهن. سبب اهو آهي ته ونيءَ ڌرم جا نيمر بنائڻ جو نمونو جو ٻڌ جو هو سو هن نموني جي آڻو هو.

ٻڌ ڀڳوان ويرنجا (वरंजा) ڳوٺ ڀرسان رهندو هو. تنهن وقت ويرنجا ڳوٺ جي آس پاس ڏڪر ڪري پڪشن کي ڏاڍيون سختيون سهڻيون پييون. تڏهن ساريپت وڃي ڀڳوان کي پوار ٿي ڪئي ته هاڻي پڪشن جي آچار ويچار لاءِ نيمر ٺاهيو. ڀڳوان چيو ته، ”هي ساريپت، تون ڌيرج ڌر. تنگت جاڻي ٿو ته نيمر ٺاهڻ جو ڪهڙو موقعو آهي. سنگھ ۾ جيسين پاپاچار نه آيو آهي تيسين تنگت اهي

هٿان جو راهل کي شرمڻ بنايو ويو سا ڪٿا مهاوڳ ۾ هن ريت آهي:

ڀڳوان ڪڇ وقت راجگرھ ۾ رهي ڪري ڪپلوستو ويو. اُتي هو نگرود آرام ۾ رهيو. هڪڙي ڏينهن جڏهن هو شتودن جي مڪان پوسان بکيا لاءِ وٺڻ ڪري رهيو هو ته راهل جي مائا کيس ڏسي ورتو. ٿڌهن راهل کي چيائين ته ”هي پٽ، هي تنهنجو پٽاجي آهي. وٽس وڃ ۽ کائينس ورتي جو حصو گهر.“ ماءُ جي ڳالهه ٻڌي ڪري راهل وڃي ڀڳوان جي ڀر ۾ بيٺو ۽ چيائينس ته، ”هي شرمڻ، توهانجي چايا سڪدايڪ آهي.“ ڀڳوان اتان هليو ويو. پر سندس پٺيان پنهنجو ورثو گهرندي راهل به هلندو رهيو. وهار ۾ پهچڻ کانپوءِ راهل کي پنهنجي ورثي جو حصو ڏيڻ لاءِ، ساريپٽ کي سڏائي ڪري، کيس شرمڻ بنايائين. سا ڳالهه شتودن کي سٺي نه لڳي. هن وڃي ٻڌ ڀڳوان کي سمجهايو ته ننڍن ٻارن کي سنڀاس (پرورجيا) ڏيڻ سان سندن سنڀاليندڙن کي ڪيترو نه ڏک ٿئي ٿو ۽ ڀڳوان کان اهو نيمر بنايائين ته صغيرن کي سنڀاس نه ڏنو وڃي.

پر اها وارتا اٽهاڪ ڪسوئيءَ تي بيهڪ نٿي کائي ۽ هڪ ته شتودن شاڪي ڪپلوستوءَ ۾ نه رهندو هو، ٻيو ته نگرود آرام ٻڌ جي ٻڌايي ۾ ناراهيو ويو هو، جڏهن راهل صغير نه هوندو. سو چوڻو پوي ٿو ته هيءُ قصو ڪيترين صدين بعد ٺاهي گهڙي مهاوڳ ۾ ٺهيو ويو آهي.

کانپوءِ مهايان سمجھدايه ٿي. ٿلهجي ويندو. انهيءَ اڳڪٿيءَ مان ايترو ئي ثابت ٿو ٿئي ته اهو ست ڀڳوان ٻڌ جي مهاڀرنرواڻ کان ۵۰۰ سال پوءِ لکيو ويو هو.

ڀارت ورش ۾ پڪشطي سنگھ جي آستانپنا جي ٻڌ ڀڳوان ٿي پهرين ڪري ها ته ممڪن آهي ته انهن اُنن ڌرم نيمن جي ڳڻت، ٿوري ڪي گهڻي، اٽھاس آندڙ ٿي سگهي ها. پر سچ پچ اها حالت نه هئي. جنهن ۽ ٻيا پنٿ ٻڌ سمجھدايه کان هڪ يا ٻه صديون اڳ قائم ٿيا هوا ۽ انهن پنٿن آندڙ پڪشن جا وڏا سنگھ هوا، جن ۾ ڪي پڪشطيون چتر ۽ ودوان هيون. هن قسم جي خبر پالي ساهتيه ۾ ڪيترن هنڌ پوي ٿي. ساڳئي ڍنگ تي ٻڌن جي پڪشطي سنگھ جي آستانپنا ڪئي ويئي هوندي. پرچا تنتر ۽ هڪ مهاراجا وارن راجن ۾ رسترن کي ڏاڍو مان ڏٺو ويندو هو. انهيءَ ڪري پڪشطي سنگھ جي رکيا لاءِ عجيب نيمن ٺاهڻ جي ضرورت نه هئي. آشوڪ ڪال کان پوءِ اها حالت بدلائي ويئي. هن ديس تي يونان (يونان) ۽ شڪ قوم جا حملا ٿيا ۽ سماج ۾ رسترن جو آستان ٽڪو ڪرندو رهيو ۽ سندن مان نه رهيو. اهڙي وقت رسترن لاءِ اهڙا نيمر ٺاهيا ويا هجن ته ڪو عجب ڪونهي.

راهل جو شرمن ٿيڻ

پڪشو سنگھ ۽ پڪشطي سنگھ جي پراڻا ٿيل کانپوءِ انهن شرامن ۽ شرامن کي داخل ڪرڻو پيو. ٻڌ ڀڳوان

(اھي پرستارو ٻولي منتر آھن.)

ڀڳوان: (۳) من ۽ اندرين کي وڻندڙ ڪام ڀوڳ ٿي
جو نياڳ ڪري، شرتا سان گهر ڇڏي تون ڏک کي
ختم ڪر.

(۴) ڪلياڻ ڪندڙ مترون سان مترتا ڪر. تنهنجو نواس
اهڙي ايڪانت ۾ هجي جتي گهڻو ڳوڙ شور نه هجي.
تون آلپ اھاري (ٿورو ڪاٺيندڙ) ٿي.

(۵) وستر، اُن، دوائن ۽ رهڻ جي جڳھ جي ترشنا
نه ڪر ۽ پٿر (وري) جنم پراپت نه ڪر.

(۶) نينتيءَ جي نيمن موجب پنجن اندرين کي سنجھ
۾ رک، سرير جي گهرجن کي پاڻ رک ۽ وٿراڳ ۾
پورن ٿي.

(۷) ڪام وڪارن سان گڏيل سڏيل وشين کي نياڳ
ڪر، چاهي سندن ڪارڻ شپ هجي ۽ ايڪاگرنا ۽
سمادي پراپت ڪرڻ جي پاونا رک، چاهي سندن ڪارڻ
آشپ هجي.

(۸) نرواڻ جي پاونا رک ۽ اهنڪار ڇڏي ڏي.
اهنڪار کي ناس ڪندين ته تون شانتِي پراپت ڪندين.
هن ريت انهن منترون دوران ڀڳوان ٻڌ راهل کي وري
وري اپدیش ڏنو.

هن ست ۾ ڪل اٺ گاڻا ٿيون (منتر) آھن. اُنڪٽاڪار
جو چوڻ آھي ته انهن مان نمبر (۲) گاڻا سا راهل جي
آھي، ۽ باقي ٻيون ڀڳوان جنم آھن. اُنڪٽاڪار ائين

آمبلنگ راهلو واد ست (अम्बलङ्क राहलो वाद सुत) جي اُنڪتا ۾ چيو ويو آهي تہ ٻڌ ڀڳوان جڏهن راهل کي شرمڻ جي ڏيکشا (منتر آپدیش) ڏني تڏهن هو ستن ورهين جي عمر جو هو. اڄ ڏينهن تائين ٻڌ ڌرم وارا بہ اها ڳالھ مڃن ٿا. جيڪڏهن ائين مڃجي تہ راهل ڪمار جو جنم ٻوڏ ڀرتو جي گهر ڇڏڻ وقت ٿيو، تہ شرمڻ جو منتر وٺڻ مهل راهل جي عمر ستن سالن جي هئي، سا ڳالھ ٻيهڪ نٿي کائي. سبب جو گهر ٿياڳ ڪرڻ کانپوءِ ٻوڏ ڀرتو ست سال ٽهسيائون ڪيون ۽ تنهن ٻوڏ (ٻڌ ڀڳو) پراپت ڪرڻ کانپوءِ هن پهريون چؤماسو واراڻسي ۾ گذاريو. تنهن کانپوءِ سنگھ ٻريا ڪرڻ ۾ پيو نہ تہ هڪ سال ضرور لڳو هوندس. انهيڪري شرمڻ جي ڏيکشا وٺڻ مهل راهل جي عمر ست سال نہ هوندي.

”ست ٺھاف“ جي راهل ست مان اهو انومان ڪيو ٿو وڃي تہ راهل کي ڪهڙي نموني شرمڻ بنايو ويو. انهي ست جو ترجمو هيٺ ڏنو ٿو وڃي.

ڀڳوان: (۱) ”سدائين کين ڄاڻڻ ڪري تون پنڊتن جو نراڌر نہ ڪندو آهين؟ جي شخص منشن کي گيان جي روشني بخشين ٿا (تن شخصن) جي تون شيوا ڪندو آهين؟“

راهل: (۲) ”سدائين کين ڄاڻڻ ڪري آءٌ پنڊتن جو نراڌر نہ ڪندو آهيان. جي شخص منشن کي گيان جي روشني بخشين ٿا تن جي شيوا ڪندو آهيان.“

مان جيڪي سنڀاسي ايندا هئا تن کي چار مهينا اميدوار ٿي رهڻو پوندو هو. سمجهجي ٿو ته هن قسم جي ٿي شرامڻ جو تعداد وڌيڪ هو. ”ديگھ نڪايه“ جي مهاڀينهنادست (महासिंहनादस्त) جي آخر ۾، جڏهن ڪاشپ پٿر وار جڪ ٻڌ جي سنگھ ۾ داخل ٿيڻ چاهي ٿو تڏهن ڀڳوان کيس چوي ٿو ته، ”هي ڪاشپ، هن سمپر دايه ۾ جڏهن ڪو سنڀاس وٺي سنگھ ۾ داخل ٿيڻ چاهي ٿو ته چئن مهينن تائين کيس اميدوار ٿي رهڻو پوي ٿو. انهيءَ مدي کانپوءِ، جي پڪشن کي وشواس اچي ٿو ته کيس سنڀاس ڏيئي داخل ڪن ٿا. مونکي خبر آهي ته هن بابت ڪي اڀواڻ به آهن.“

انهيءَ طرح ڪاشپ چئن مهينن جي اميدواري ڪئي ۽ جڏهن پڪشن کي وشواس ٿيو تڏهن کيس سنگھ اندر داخل ڪيائون.

شرمڻن جي سنسٽا جو واڌارو

شرامڻن جي سنسٽا ڀڳوان جي پٿر وار کانپوءِ وڌندي وئي. سا ڳالهه ايتري قدر ٿي جو بالڪيٽ ۾ شرامڻ ٿي ڪري پوءِ پڪشو ٿيندڙن جي ٿي سنڪيا ڏور وٺي وئي. انهيءَ ڪري سنگھ ۾ ڪئين اوڻايون اچي ويون. خود ٻڌ ڀڳوان کي ۽ ڪيترن پڪشن کي گرهست اوسٽا جو چڱو چوڪو آزمودو هو. جنهنڪري سندن من ٻيهر گرهست جي وهنوار ڏي وڃڻ وارو نه هو. پر جن کي بالڪيٽ کان وٺي سنڀاس جي ڊيڪشا ڏيئي ڪري گرهست جيون

۽ چوي ٿو، ته ٻهرئين گاڏا ۾ ڀڳوان جنهنڪي پنڊت سڏيو آهي، سو ساريپت ڏي اشارو آهي. راهل جي بالڪيٽ ۾ ٿي، سندس سکيا لاءِ، ڀڳوان سندس ٻانهن ساريپت کي سڏي ڇڏي. انهيءَ کان سال ۽ پوءِ راهل وڏيرون ٿيو تڏهن ڀڳوان ٻڌ کيس اهو اُپديش ڏنو هوندو. سبب جو جيڪي ڳالهائون منترن ۾ ڏنل آهن سي اهڙيون نه آهن جو ٻال اوسڻا ۾ سمجهڻ ۾ اچن. جي راهل شرامڻ ٿي چڪو هو ته کيس اهو اُپديش ڏيڻ جي ضرورت نه هئي ته 'تون گهر ڇڏي دڪ کي ختم ڪر.'

براهمن ڪمار گروءَ جي گهر ۾ رهي ڪري برهمچريءَ جو پالن ڪندي ويد جو اُپاس ڪندا هئا ۽ پوءِ من جي اڇا موجب گرھست آشرم يا تپسيا سڏيڪار ڪندا هئا. راهل سان به ساڳي حالت ٻڌي هوندي. وهناري روا جي ڄاڻ لاءِ ڀڳوان کيس ساريپت کي سپرد ڪيو هوندو ۽ ساريپت سان گڏ رهڻ ڪري برهمچريءَ جو پالن ڪرڻ سندس لاءِ ضروري ٿيو هوندو. ڀڳوان کيس هي اُپديش هن ڪري ڏنو هوندو ته مٿان بالغ اوسڻا ۾ گرھست آشرم نه سڏيڪار ڪري. راهل جي هن ڪٿا جي بنياد تي مهاوگ جي لکندڙ شرامڻن بابت وستار سان ڪٿا تيار ڪئي.

ٻيا شرامڻ

ڀڳوان ٻڌ جي حياتيءَ ۾ بالڪيٽ ۾ جيڪي شرامڻ سنگهه ۾ داخل ٿيا سي بلڪل ٿورڙا هئا. پر ٻين سميرداين

جي ڀرسان آندڙ ٻن ۾ ڌيان ڪرڻ وٺي ته مار وٺس وڃي
ڪري چيو ته :

यन्तं इसीहि पतब्धं ठान दुरभिसम्भवं ।

न तं द्वंगुलपञ्चाय सक्का पप्पो तुमित्थं ॥

آڙاٿ : جو ”نرواڻ اسٿان رشين کي نه مارڻ مشڪل
آهي سو انهن کي ڪيئن پراپت ٿيندو جن جو عقل ٻن
آڱرين سان چانور کڻي ڏسڻ (نه پڪا آهن يا نه)،
جيئرو آهي ؟

سوما پڪشطي جواب ڏنس ته :

इत्थिभावो किं कमिरा वित्तिहि सुसाहिते ।

वाणां हि वतिमानं हि सम्मा धम्मं विपस्सतो ॥

यस्स नूनं सिया एवं इत्थाहं पुरिसो ति वा ।

किञ्चि वा پن अस्मीति तं مارو वतु मरहित ॥ ۹ ॥ *

آڙاٿ :- جنهنجو چٽ ٺيڪ طرح سنڌشت ٿي ويو
آهي، ۽ جنهن کي گيان جو لاپ مليو آهي، اهڙي ڌرم
کي صحيح طرح ڄاڻندڙ لاءِ (نرواڻ مارڻ ۾) استريپٽو
ڪهڙو اٽڪاءُ وجهي سگهي ٿو؟ مار آهي ڳالهين ٽنهن
کي ٻڌاءُ جنهن ۾ اهو اهنڪار ۽ آيو هجي ته آءُ استري
آهيان، يا پرش يا ٻيو ڪجهه.

مار سمجهي ويو ته سوما پڪشطي مون کي سڃاڻي

* پڪشطي سنڀت ست

۽ اهنڪار ٽن قسمن جو ٿئي ٿو. (۱) مان سرپشت آهيان،
سو مڃو (۲) مان هڪ جهڙو آهيان، سو مڃو (۳) مان
نيچ آهيان، سو مڃو، وٺي صفح ۳۴۶ ۽ ۳۵۳

کان ٻاهر رکيو ويو هو، تن جو گرهست ڏي چڪو آهي
 وڃڻ سڀاويڪ هو. ٻاهريان رواج کين ڏٺو ته رهي، پر من
 جون ڪمزوريون هو روڪي نه سگهيا. سنگهه جي ناس
 ٿيڻ جي ڪيترن بين سببن مان هي به هڪ سمجهڻ گهرجي.
 شرامڻن جي ٻڌنگ موجب شرامڻن جو سنگهه بنايو
 ويو هو. فرق فقط ايترو هو جو شرامڻ پڪشن جي ۽
 شرامڻيون پڪشڻين جي آشرمن ۾ ڌار رهنديون هيون.

شراوڪ سنگهه جا چار حصا

پر سنگهه جي چئن حصن اندر شرامڻن ۽ شرامڻين جي
 ڳڻت نه ڪئي وئي آهي. تنهن مان لڳي ٿو ته ڀڳوان جي
 جيون ڪال ۾ انهن کي ڪا به اهميت نه ڏني وئي هئي. فقط
 پڪشو ۽ پڪشڻيون، آپاسڪ ۽ آپاسڪائون، اهي چار
 ٻڌ جي شراوڪ (ٻڌنڌڙ) سنگهه جا حص آهن.

انهيءَ ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته پڪشو سنگهه جو ڪارج
 بلڪل وڏو هو. تنهن هوندي به ٽريٽڪ ۽ چيل وچين
 ۾ اهڙا ڪئين مثال اچن ٿا جن مان پتو پوي ٿو ته پڪشڻين،
 آپاسڪن ۽ آپاسڪائون به سنگهه جي ترقيءَ ۾ ڪافي بهرو
 ورتو هو.

استرين جو اسٿان

مار سان جيڪو سوما پڪشڻيءَ جو سنواڻ (گفتگوءَ)
 هليو، تنهن مان اهو پتو پوي ٿو ته ٻڌ جي ڌرم مارگ ۾
 استرين جو اسٿان روشن سان بلڪل برابر هو.
 ٻيهرن جو سوما پڪشڻي جڏهن شرواستي نگر جي

ارھتقننتو (अरहत्फलतो) چوندا آھن. ھن ريت شراوڪن جا چار يا اٺ درجا ڪيا وڃن ٿا. چتر ۽ وشاک نالي شش گرھسٽي ھوندي بہ اناگامي ليکيا ويا ۽ آئند ڀڪشو ھوندي بہ ٻڌ ڀڳوان جي حياتي ۽ ھر فقط 'سوٽاپن' ٿيو ھو. ڪيما (क्षेमा)، اٽپاورڻا (उत्पलवर्णा) ۽ ٻيون ڀڪشطين آرھت ٻڌ کي پھچي ويون ھيون. مطلب تہ نروار مارگ ھر ترقي ڪرڻ لاءِ اسٽريٽو يا گرھسٽپو ڪنھن بہ قسم جون اکون نہ ھيون.

سنگھ جي ڀرتشنا (درجو)

बुद्धं सरणं गच्छामि

धम्मं सरणं गच्छामि

संघं सरणं गच्छामि

انھن کي شرط-گمٽ يعني سرن وٺڻ چوندا آھن. اڄ بہ ٻڌ ڌرم وارا اھي ئي سرن اڇاريندا آھن. اھو دستور ٻڌ جي حياتي ۽ ھر ٿي شروع ٿي ويو ھو. اھا ڳالھ ياد وڪڻ گھر جي تہ ٻڌ ڀڳوان سنگھ کي ۽ ڌرم کي ساڳي اھميت ڏني. ٻئي ڪنھن بہ ڌرم ھر اھا ڳالھ نہ ڏسي. -عصرت عيسائي چوي ٿو تہ، ”ھي ڌڪي ۽ ٽڪل لوڪ توهين سڀ مون وٽ اچو. آءٌ توهان کي سڪ وٺي ڏيندس.“*

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं वृज ।

अहं तवां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥२॥ ५

* Mathew 11, 28

۵ ڀڳوت ڳيٽا، اڌيا ۱۸، سلوڪ ۶۶

ويئي آهي، سو مايوس ٿي ڪري اتان انترڌيان ٿي ويو.
هيءَ گفتگوءَ ڪوٽا جي رنگ ۾ رتل آهي، پر تڏهن
به منجهانس ايترو ٻڌ رو آهي ته ٻڌن جي سنگهه ۾ استرين
جو ڪهڙو اسٽان هو.

نرواڻ جي مارگ ۾ شراوڪن جون چار منزلون
نرواڻ مارگ ۾ شراوڪن جون چار منزلون هونديون
هيون. سوتاڀن (سوتاڀن)، سڪداگامي (سڪداگامي)، آناگامي
(آناگامي) ۽ ارهت (ارهت). سڪايه درشتي (سڪايه درشتي)،
(آتما کي نرالي وستو ڄاڻي ڪري انکي دائر سمجهڻ
واري درشتي)، سيلبتهواماس (سليبتواماس) (سنان وغيره
۽ الپ آهار دواران مڪتي پراپت ڪرڻ ۾ وشواس)،
ويچڪيا (ويچڪيا) (ٻڌ، ڌرم ۽ سنگهه بابت شنڪا ۽
اوشواس). اهي ٽن پرڪارن جا ٻنڌن ناس ڪرڻ کانپوءِ
شراوڪ سوتاڀن ٿئي ٿو. ۽ جڏهن انهيءَ مارگ ۾ ٽائينڪو
ٿئي ٿو تڏهن انکي سوتاڀن ٿين (سوتاڀن) چوندا آهن.
انهيءَ کانپوءِ ڪام واسنائن ۽ ڪروڌ جي ٿڌي ٿيڻ ڪري
هن جو اڳيان گهٽ ٿئي ٿو، تڏهن هو سڪداگامي ٿئي
ٿو ۽ انهيءَ مارگ ۾ ٽائينڪو ٿئي ٿو تڏهن انکي
سڪداگامي ٿين (سڪداگامي) چوندا آهن. انهيءَ کانپوءِ روپ راڳ (برهم
لوڪ وغيره پراپت ڪرڻ جي لڳا)، اُرُوپ راڳ (اُرُوپ
ديولڪ پراپت ڪرڻ جي لڳا)، مان (اهنڪار)، پٽڪندڙ
ڇت ۽ اوديا انهن پنجن ٻنڌن کي ٽوڙي هو ارهت
ٻڄي ٿو ۽ انهيءَ مارگ ۾ ٽائينڪو ٿئي ٿو تڏهن انکي

ڪري پڇيائينس ته، ”ڀڳوان ٻڌ جهڙو گھڙو ڳڻوان پڪشو ٻيو
ڪو آهي؟“

آئند جواب ڏنو ته، ”ٻيو ڪو ڪونه آهي.“

ڀاڻ ۾ سندن ڳالهين هلي رهيون هيون ته ايتري ۾
مگڏ جو ڀڙڏان منڌري وُسڪار (वस्कार) ٻراهمڻ به اُٿي اچي
ٺڪيو ۽ آئند جو جواب ٻڌي ڪري پڇيائينس ته، ”انهيءَ
ٻڌ ڀڳوان ڪو اهڙو پڪشو مقرر ڪيو آهي، جو ڀڳوان
جي نه هوندي، سنگھ اهڙي پڪشو جي سرن وٺي؟“
آئند چيو ته، ”نه، اهڙو ڪو ڪونهي؟“

”نه ڀلا ڪو اهڙو پڪشو آهي، جنهن کي ڀڳوان جي
استان تي، سنگھ چونڊيو هجي.“

آئند چيو ته، ”نه، سنگھ ڪنهن کي نه چونڊيو
آهي.“

”يعني ته توهانجي هن پڪشو سنگھ جو ڪوبه نيتا
ڪونه آهي. نه ڀلا اهڙي سنگھ ۾ سنگهن ۽ انتظام ڪيئن
ٿو رهي.“

آئند چيو ته، ”ائين نه سمجهڻ کڃي ته اسانجو ڪوبه
نيتا نه آهي. ڀڳوان ٻڌ وٽه جا نيم ٺاهي ڇڏيا آهن. اسين
سڀ پڪشو جي هڪ هنڌ رهون ٿا اُتي سڀ گڏ ٿي
ڪري انهن نيمن کي ٻيهر ٺيهر ياد ڪريون ٿا. جنهن
کان ڪا غلطي ٿئي ٿي سو اها غلطي قبولي ٿو ۽ اُنجو
پڇتاءُ به ڪري ٿو... ڪو پڪشو شيلوان، چرٿوان ٿئي

ڪرشن ڀڳوان چوي، ٿو نه:

ارتاٿ، ”ٻيا سڀ ڌرم ڇڏي ڪري رڳو مون هڪ
جي سرن وٽ، سڀني ڀاڻن کان ٽوڪي مڪت ڪري
ڇڏيندس. تون شوڪ نه ڪر.“

پر ڀڳوان ٻڌ چوي ٿو ته، ”تون ٻڌ، ڌرم ۽ سنگھ
جو اجهو اچي وٺ. پنهنجي ڪشالي سان، پنهنجي ۽ ٻين
جي دک کي ٺاس ڪر ۽ دنيا جو دک گهٽ ڪر.“

جيڪڏهن اسين سنسار جي سُڃاڻ ۽ شيلوان رستري
پوشن جو سنگھ جوڙي ڪري انجي سرن وٺنداسين ته
دک ٺاس ڪرڻ جو مارگ سولو نه ٿيندو؟

سنگھ ٿي سڀني جو نيتا آهي

ٻڌ ڀڳوان پاڻ کانپوءِ ڪنهن کي به سنگھ جو نيتا نه
بڻايو. بلڪ اهو نيمر ٺاهيائين ته سڄي سنگھ کي ملي
ڪري سنگھ جو ڪارج پورو ڪرڻ گهرجي. هڪ ڇڻي
جي راڄ واري سرشتي ۾ پاپل ماڻهن کي ٻڌ جو هيءُ نيم
عجيب ٿي لڳو هوندو.

ڀڳوان جي پر نرواڻ کان ٿورو پوءِ آئند راجگرهه ۾ رهندو
هو. ڇنڊ پرديوسف جي پٽ کان راجا اجاتشروءِ راجگرهه جي
ديوارين جي مرمت شروع ڪئي هئي ۽ اهو ڪم گروپڪ
موگلان نالي هڪ براهمن تي رکيو هوائين. چرنجيو آئند
بکيا وٺڻ لاءِ راجگرهه لاءِ نڪتو. پر بکيا جي رٿن ۾ اڃا
ڪجهه وقت پيو هو، ته گروپڪ موگلان وٽ لنگهي ويو.
براهمن کيس آسن ڏنو ۽ پاڻ هيٺيري آسن تي ويهي

آدياء (v)

آتم واد

آتم وادي شرمط

”نواب ست“ (निवाप सुत) موجب ٻڌ جي سمي ۾
جيڪي شرمط - برهمڻ هوندا هوا تن جا ٿلهي ليکي چار
درجا ڪيا ويا آهن. تن ۾ يگيه وغيره ڪندڙ ۽ سوم پان
ڪندڙ براهمن جو پهريون درجو آهي. انهن موجب هن
نموني موج ڪرڻ سان موڪش ملي ٿو. يگيه وغيره ۽
سوم پان مان ڪٿا ٿي جي براهمن ٻن ۾ وڃي ڪري گهور
ٽپسيائون ڪندا هوا، سي رشي مٺي ٻئي درجا جا هوا.
اهي ٻن اندر گڏ وقت نه رهي سگهيا. اهڙا وري
گرهست آشرم ۾ رڙهي آيا ۽ عيش عشرت ۾ سک مڃڻ
لڳا. پراشر، رشيشرنگ (ऋष्यश्रङ्ग) ۽ ٻين اهڙن رشين
جا مثال هن ڪلاس وارن جا آهن. ٽئين درجي ۾ ڪي
وري اهڙا شرمط - براهمن هوندا هوا جي آبادين جي
آس پاس رهندا هوا ۽ ٿورو ڪاڌو کائيندا هوا. پوءِ سي
آتم واد (تہ آتما آهي) ۾ هليا ويا. منجهن ڪي آتما کي
سنائن ۽ نت (नित्य) سمجهندا هوا، ته ڪي آتما کي

ٿو ته اسين کيس مان ڏيون ٿا ۽ سندس صلاح وٺون ٿا. *
 وسڪار (वस्कारा) براهمڻ سو اجاڻشترو راجا جو
 منٿري هو. شايد سندس اهڙي ٻڪي راءِ هئي ته ڪنهن
 پوري ۽ اختياري ۽ واري بنا راج جو انتظام پوري طرح
 سان ٿي نٿو سگهي. سندس خيال هو ته جي ٻڌ ڀڳوان
 پنهنجي جڳهه تي ڪنهن کي نه وهاريو آهي ته سنگهه
 کي ٻيو نه ته ڪنهن پڪشوءَ کي چونڊي سندس گدي ۽
 ئي وهاريو گهرجي. پر اهڙي اختياري واري بنا سنگهه
 جو ڪارج، ٻڌ کانپوءِ به، سهڻي نموني هلندو رهيو.
 تنهن ڪري قبول ڪرڻو پوي ٿو ته سنگهه جي ٻڌ دواران
 ڪيل رچنا ئيڪ هئي.

---

* مجهر نڪا، گوپڪ موگلان ست، نمبر (۱۰۸)

چوري ڪري، گهر ۾ ڪاٺ هڻي، ڌاڙا لڳائي، هڪ ئي
 گهر تي ڌاڙو لڳائي، وات تي ڦر ڪري، پرائي ۽ استريءَ
 وٽ وڃي يا آست ٻولي - پوءِ به انکي پاپ نٿو لڳي.
 ٽڪي ڪاٺيءَ سان ڪو جانورن جي ماس جا ڍير ڪٽي
 ڪري ته به ان ۾ بلڪل پاپ نه آهي، ڪو دوش نه
 آهي. گنگا جيءَ جي ڏکڻ واري ڪناري تي وڃي ڪري
 ڪو مارڪٽ ڪري، ڪهڙي يا ڪپائي، ڪشت ڏي
 يا ڏياري ته انهيءَ ۾ ڪوبه پاپ ڪونهي. گنگا نديءَ جي
 آثر پاسي وڃي ڪري ڪو اُنِيڪ دان ڪري يا ڪرائي،
 يگيه ڪري يا ڪرائي، ته انهيءَ ڪري ڪو ٻيج نٿو ڪري.
 دان، ڌرم، سنجم ۽ سچ ڳالهائڻ ڪري ٻيج پراپت نٿو
 ٿئي.

نِيَمَتِ واد

مڪل گو سال (मकखलि गोसाल) سنسار شد. وادي يا نِيَمَتِ
 وادي (سڀ قسمت ڪري ٿي) هو. هن جي چوڻ موجب،
 ”پراڻيءَ جي آپو ترنا جو ڪو سبب نٿو ٿئي، ڪوبه ڪارڻ
 نٿو ٿئي. سبب بنا، ڪارڻ بنا پراڻي آپو تر ٿين ٿا. پراڻيءَ
 جي شديءَ لاءِ ڪوبه سبب نٿو ٿئي، ڪوبه ڪارڻ نٿو
 ٿئي. سبب بنا، ڪارڻ بنا پراڻي شد ٿين ٿا. پنهنجي
 سمرڻيءَ سان ڪڇ به نٿو بڻي. بڻي جي سمرڻيءَ ڪري
 به ڪڇ نٿو بڻي. پرش جي سمرڻيءَ ڪري ڪڇ نٿو بڻي.
 (ڪنهن ۾ به) بل ڪونهي، ويرج ڪونهي، پرش - شڪتي
 ڪانهي، پرش - ويرتا ڪانهي، سڀ جيڪي آهي، سڀ

اَنٽُ (अन्ति) سمجهندا هئا. هن طرح واد واد ۾ پوڻ ڪري هو به مار جي چار ۾ وڃي ڦاٿا. ٻڌ ڀڳوان اهو آتم-واد (نه آتما آهي) ڇڏي ڏنو ۽ پنهنجي تنوگيان جو درس سچ جي بنياد تي قائم ڪيو. انهيءَ ڪري سندس ساروڪ مار جي چار ۾ نه ڦاٿا ۽ سندن ڳڻپ چوٿين ڪلاس جي شرمڻ-براهمڻن ۾ ڪٿي ويئي آهي.

ٻڌ ڀڳوان اهو آتم-واد ڇڏي ڏنو، انهيءَ تي ويچار ڪرڻ کان اڳ اسانکي ڏسڻ ڪپي ته انهيءَ وقت شرمڻ برهمڻن جو آتمواد ڪهڙي قسم جو هو. اسين ٽئين اڏياءَ ۾ چڱي آيا آهيون ته انهيءَ وقت مڙيوئي ۶۲ شرمڻ پست هوندا هئا. انهن مان ڪو هڪ به آتمواد کان آڃو نه هو. پر انهن سڀني جي تنوگيان جو درس اڄ هت نٿو اچي. پر منجهانن ڇهن وڏن سنگهن جي درس جو ڇڳيرو حصو پاليءَ ۾ ڇيل وڃن اندر موجود آهي ۽ اهي پڙهي ڪري ٻين شرمڻ برهمڻن جي آتمواد بابت ڪجهه نه ڪجهه انومان ڪڍي سگهجي ٿو. انهيءَ ڪري پهرين انهن ڇهن جي درس (فيلسوفي) تي ويچار ڪرڻ مناسب آهي.

اُڪريا-واد (अक्रिया वाद)

ڇهن منجهان پهرين پورڻ ڪسپ (पूरण कस्सप) اُڪريا واد جو حامي هو. هن ليکي ”ڪو شخص ڪجهه ڪري يا ڪرائي، ڪپي يا ڪپائي، ڪشت ڏئي يا ڏياري، ڊڪ ڪري يا ڪرائي، ڪنهن کي ڪو ڏک ٿئي يا ڪو ڏک ڏئي، ڊپ لڳي يا ڊيڄاري، پراڻين کي ماري،

ڪي ڏيڻ وارا، تنوگيان موجب ۽ جوڳي مارگ تي هلڻ
 وارا شرمڻ برهمڻ هن سنسار ۾ نٿا ٿين. منهن ڇڏڻ پوئڻ
 (عناصرن) جو پتلو بڻيو آهي. جڏهن مري ٿو تڏهن سندس
 ديهه جي پرتوي ڏاڻو پرتوي ۽ ۾ واپ (پاڻي) ڏاڻو پاڻي ۽
 ۾، تيج ڏاڻو تيج ۾، ۽ وايو ڏاڻو وايو (هوا) ۾ وڃي ملن
 ٿا ۽ مطلب نه ٿا ڏسڻ آڪاش ۾ اچي ٿي وڃن ٿيون.
 صردي کي ماڻهو ڪاٺي ۽ ٿي رکي ڪري مسائي ۾ ڪڍي
 وڃن ٿا. سندس گڻن ۽ اوگڻن جي ڳالهه نڪري ٿي،
 پر سندس هائي سڀيڏ ٿي ڪري سندس آهڻيون (آڱ ۾)
 پيسر ٿي وڃن ٿيون. دان جو ڪتراڳ مورڪن ڪڍي ڪڙو ڪيو آهي.
 جو شخص آستڪ واد (نه ايشور آهي) بڻائي ٿو سو ڪوڙ
 وڻائي ٿو ۽ اڃائي بڪواس ڪري ٿو. سرير جي ناس
 کانپوءِ وڏوانن ۽ مورڪن جو ناس ٿئي ٿو. موت کانپوءِ
 پنهي جو نالو نيشان نٿو رهي.

(अन्योन्य वाद) آنيونيم واد

يعني هڪ ٻئي سان هلڻ ڪري

پڪڙ ڪڇاين (पकड़क च्यायन) آنيونيم وادي هو. چونڊو
 هو ته ”ست پڌارت آهن، جي نه ڪنڊن ڪيا يا ڪرايا
 آهن. اهي ست پڌارت آبناسي (قائم)، نگر دوار جي ٽپ
 وانگر اچل آهن.“ اهي نه هلن چلن ٿا، نه بدلجن ٿا، هڪ

* لڙائي ۽ ۾ شتروءِ جو هاڻي نگر جي دوار تي ڌوڪيندو
 حملو نه ڪري، انهيءَ ڪري دوار جي سامهون هڪ
 زبردست ٽپ ڪوڙي ڇڏيندا هئا. ٽپ کي ٿڌر ڪيل
 (ٿڌر جو ڪلو) به چوندا هئا.

پراڻي، سڀ ڀڄوت (عناصر)، سڀ جيو بي وس ۽ ويڙج
 بنا آهن. سڀ ڀاڳ يا قسمت ڪري، هڪ ٻئي سان ملاپ
 ڪري (سڃاڻي)، سڀاڻو ڪري پاڻ ۾ وڪريل ٿين ٿا ۽ ڇهن
 مان ڪنهن به هڪ ڄاڻي ۾ رهي ڪري سڪ دڪ ماڻين
 ٿا. ٻڌوان توڙي مورڪن کي چوراسي لک جوڙين ۾ ڦرڻو
 پوي ٿو، تڏهن وڃي سندن دڪ دور ٿئي ٿو. ڪو
 ڪٽي چوي ته سيل (سئي چال) سان، هن ورڻ سان،
 ٻهيا سان يا برهمڇريه سان اڻ پڪي (جنهن جو ڦل تيار
 ٿيو هجي) ڪرم کي پڪو (جنهن جو ڦل تيار ٿيو هجي)
 بنائيندس يا ته پڪي ڪرم جو ڦل پوڳي ڪري ڪرم
 جو مڻ ناس ڪندس، ته ائين نه ڪري سگهندو. هن
 سنسار ۾ سڪ دڪ اهڙا زور آهن جو ڄڻا ڪين نوري
 ماڻهي سگهجي ٿو. اهي گهٽ يا وڌ ڪري نٿا سگهجن.
 جهڙي طرح ست جو ڍيرو اڇلائڻ سان اهو چڪر کائيندو
 ويندو جيسين سڄو ويڙهيل ست کلي ويندو، ساڳي
 طرح ٻڌوان ۽ مورڪن جي دڪن جو ناس تڏهن ٿيندو
 جڏهن هو سنسار جو سڄو سارو چڪر پورو ڪري موٽندا.“
 (उच्छेदवाद) **اُچيد واد**

اُجت ڪيسڪمبل (अजित केशकम्बल) سو اُچيد وادي
 يعني انڪار وادي هو. چونڊو هو ته ”دان، يگيه ۽ هوم
 ۾ ڪڇ به ستن نه آهي، ڇڱي يا ٻيڙي ڪم جو ڦل نٿو
 ٿئي. هي لوڪ پرلوڪ، ماما پتا يا ديوتا ۽ نرڳواسي پراڻي
 نه آهن، هن ۽ ٻئي لوڪ جو ڇڱو گيان پراپت ڪري ٻين

جي ڳرڻن مان معلوم ٿئي ٿو ته اهنسا، ستيه (سچ)، آستيه (چوري نه ڪرڻ)، آپگرهه (ملڪيت نه رکڻ) انهن ڇهن سنڃمن جو اپديش پارشرو (پارڻو) مٽيءَ ڪيو هو. تن ۾ مهاوير سواميءَ پنهنجون برهمڇريه به گڏ ڏنيون. انهن هوندي به ٻڌ جي سمي ۾ نگرڻن (جهنن) ۾ مٽي جا ٿايل چارئي سنڃم اهنسيت وارا هئا. جن ڌرم جو ٿاڻو ڇڄ اهو هو ته ڇهن سنڃمن ۽ ٽپسيائن سان پورب جنم جا پاپ ڪڍ ڪرڻ سان ڪيولي (موڪ) پراپت ٿئي ٿو.

آڪريم واد ۽ سانڪيم مت (اڪريم واد اور سانڪيم مت)
پورب ڪاشمپ جو آڪريم واد (نه آتما ڪرم ٿئي ڪري) سو سانڪيم مت وانگر نظر اچي ٿو. سانڪيم مت وارا مڃن ٿا ته آتما پرڪرڻي ۽ ڪلن پن (نياري) آهي. مرڻ مارڻ وغيره جو پرڻام آتما ئي ٿئي ٿو پوي. انهيءَ سر جي ڏن ڀڳوت گيتا ۾ ڪيترن هنڌ ٻڌڻ ۾ اچي ٿي.

प्रकृतः क्रियमाणानि, गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकार विमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ॥ ۱۹ ॥*

ارثات سڀ ڪرم پرڪرڻيءَ جي ڳڻن ڌاران ٿين ٿا، ٿڌهن به اهنڪار ۾ ورتل آتما ”مان ڪريان ٿو ائين سمجهي ٿي.“

य एनं वेत्ति हन्तारं, यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो, नायं हन्ति न हन्यते ॥ ۵ ॥

* آڌياغ ۳، سلوڪ ۲۷

§ آڌياغ ۴، سلوڪ ۲۱

ٻئي لاءِ سک دڪ اُٺين ڪري نٿا ڪري سگهن. اهي ڪهڙا پدارت آهن؟ سي هي آهن - پڙتوي، آپ، تيج، وايو، سک، دڪ ۽ جيو. انهن کي مارڻ وارو، ٻڌڻ وارو، ٻڌائڻ وارو، ڄاڻڻ وارو يا سندن ورنن ڪرڻ وارو ڪير ڪونهي. ڪير ٽڪي تلوار سان ڪنهن جو سر ڪپي ٿو وڃي ته هو سندس پراڻ نٿو ڪڍي. ايترو ئي سمجهڻ گهرجي ته ستن پدارتن منجهان تلوار ٿري ويئي.

وڪشيپ واد (وگهن وجهندڙ واد)

سنجھي ويلنپٽ (संजय वेल्पुत) سو وڪشيپ وادي (विक्षेप वादी) هو. چوندو هو ته، ”جيڪڏهن مون کان ڪو ٻڃي ته پرلوڪ ٿيندو آهي ۽ مون کي لڳي ته پرلوڪ برابر آهي ته به ائين نه چوندس ته پرلوڪ آهي. پر ائين به نٿو لڳيم ته پرلوڪ نه آهي. نرڳ سرڳ جا پراڻي ٿين ٿا يا نه، چڱي ٻڃڙي ڪرم جو ڦل ٿئي ٿو يا نه، ٿڌاگت موت کانپوءِ رهي ٿو يا نه - انهن سڀني بابت مون کي ڪا به خاص خاطري نه آهي.“

چاتريامسنور واد (چاتريامسنور واد)

نگڻٽ ناٿپٽ (निगण्ठ नाथपुत्त) چاتريامسنور وادي (ते सनजम चार آهن) هوانهن چئن ڀمن يا سنجمن جي ڄاڻ جيڪا سامنڃ ڦل ست ۾ ملي ٿي سا اڻ پوري آهي. جينين * سامنڃ ڦل ست (सामञ्जफल सुत) ۾ نگڻٽ ناٿپٽ جو چاتريامسنور واد (चतुर्यामसंवर वाद) وڪشيپ واد کان اڳ ڏنل آهي. پر مجهم نڪا به جي چولسار وڀر ست (चूलसारोपम सुत) ۾ ناٿپٽ جو نالو آخر ۾ اچي ٿو.

پُورڻ ڪسپ ۽ ٻيو ٻيون جانيون بنايون آهن - ڪرشن،
 نيل، لوهت، هرڊر، سُڪل ۽ ٻيو سُڪل. ڪاسائي،
 شڪاري ۽ اهڙيون ٻيون جانيون ڪرشن جانيءَ ۾ اچي
 وڃن ٿيون. پڪشن ۽ ٻين ڪرم وادين جو ڳاڙو نيچ
 جانيءَ ۾ هڪ ڪپڙو ٻهر پندڙ نگر نڪن جو لوهت جانيءَ
 ۾ شپ وستر ٻهر پندڙ آجيوڪن جو هرڊر جانيءَ ۾،
 آجيوڪن ۽ آجيوڪ پڪشٽين جو سُڪل جانيءَ ۾، نند ٻچي،
 ڪس سنڪڇ ۽ مڪل گوسال جو ٻيو سُڪل جانيءَ ۾.
 انهيءَ مان صاف معلوم ٿئي ٿو ته پُورڻ ڪسپ جو پنٿ
 ۽ آجيوڪن جو پنٿ ملي هڪ ٿي ويا هئا. نند ٻچي
 وغيره ٿي آچار ۽ آجيوڪ ٻيو ٻيو جا نيتا هئا. انهيءَ مان
 اهو به ثابت ٿئي ته ڪسپ جي ۽ هنن جي آتم واد ۾
 ڪو فرق ڪونه هو ۽ ڪسپ کي ڏيهه کي سڏيوڻ ڏيڻ
 جو مارڪ پسند هو.

آجت ڪيسڪمبل جو ناستڪ واد

آجت ڪيسڪمبل (अजित कसकम्बल) جي اُچيد واد تي
 ويچار ڪرڻ سان اها ڳالهه ڏيان ۾ اچي ٿي ته هو پورن
 ناستڪ هو. ”سرو - درشن - سنگره“ ۾ چارواڪ مت جو
 هو بنياد وجهندڙ نه هو، پر پڙشتي ڏيندڙ بيشڪ هو. جهڙي
 طرح هنکي براهمڻن جا يگيه وغيره پسند نه هئا اهڙي طرح
 آجيوڪ ۽ ٻين شرمڻ جون لهسيائون به کيس پسند نه هيون.
 ”سرو - درشن - سنگره“ ۾ چيو ويو آهي ته،

अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम् ।

बुद्धिपौख्य हीनानां जीविका धातुनिर्मिता ॥

ارٿاٿ ”جو هن آتما کي ماريندڙ سمجهي ٿو، يا جو، سمجهي ٿو ته آتما ماري وڃي ٿي، انهن ٻنهي سچ نه ڄاڻو آهي، جو جو هيءُ آتما نه مري ٿي ۽ نه ڪنهن کان ماري وڃي ٿي.“

यस्य नादंकृतो भावो, बुद्धिर्यस्य नलिप्यते।

हत्वाऽपि स इमांल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ॥१॥*

ارٿاٿ ”جنهن ۾ اهم ڀاڻو نه آهي، جنهن جي ٻڌي (اُن کان) نرليپ رهي ٿي، سو لوڪن کي ماري ڪري به ڪين نٿو ماري. اهو ٻڌن ۾ نٿو رهي.“

اڪريا واد ۽ سندسار شڌي واد

هن قسم جي اڪريا واد کان مڪل گوسال (مڪسالي گوسال) جو سندسار شڌي واد گهڻو نرالو نه هو. سندس چوڻ هو ته جيتوڻيڪ آتما پرڪڙي ۽ کان نرليپ آهي تڏهن به کيس پڪي ۽ طرح جنم وٺڻا پون ٿا. انهن جنمن وٺڻ کانپوءِ آتما خود بخود مڪت ٿي وڃي ٿي. اهو ويچار هن وقت به هندو سماج ۾ آهي ته چوراسي لک جنمن بعد پراڻي موڪ ٻائي ٿو ته اهو خيال مڪل گوسال جي ڏينهن ۾ بلڪل چالو هو.

”انگوتر نڪايه“ ۾ چيڪ نهايت جي هڪ ست (نمبر ۵۷) مان لڳي ٿو ته اڳتي هلي ڪري پورن ڪاشيپ جو پٽ مڪل گوسال جي آجيوڪ پٽ سان شامل ٿي ويو. ڇيل ست ۾ آندو، پڳوان ٻڌ کي چوي ٿو ته، ”هي پڳونٺ،“

۽ وئشيشڪن جي ستن پدارثن ۾ گهڻو فرق آهي. جيتوڻيڪ
ڪڇاين جو شرمڻ سنگھ وڏو هو تڏهن به هن جي پرههرا
قائم نه رهي. هاڻوڪو وئشيشڪ درس سندس تنوگيان
مان نڪتو هوندو، پر انهيءَ پرڪار جو تنوگيان هچيندڙ شرمڻ
پنت ٻڌ جي سمي کانپوءِ ٽڪاءُ نه کائي سگهيو هوندو.

وڪشيپ واد ۽ سياد واد

سنڃيم ويلٽ پٽ (संजय वल्युत्त) جو وڪشيپ واد
(विक्षेप वाद) جينين جي سياد واد (स्यादवाद) وانگر هو ۽
اڳتي هلي ڪري جينين اهو خيال پنهنجي تنو درشن
۾ ملائي ڇڏيو. ”ائين هوندو، ائين نه هوندو“ (شايد
هجي، شايد نه هجي... स्यादस्ति स्यान्नास्ति) سياد واد ۽ ويلٽ
پٽ جي وڪشيپ واد ۾ خاص فرق ڪونهي. انهيڪري
ائين چوڻ ۾ ڪا به اٽڪ ڪانهي ته جين پنت وڪشيپ
واد کي پنهنجي تنوگيان درشن ۾ پوڌان ٻڌ ڏنو.

نرگرنٽ ۽ آجيوڪ

جين گرڻن مان معلوم ٿئي ٿو ته ٻڌ جي سهڪالين
چوويهين تير ٿڪر مهاوير سوامي (جنهنکي ننگنت ناڻپتر
چون ٿا) ۽ مڪل گوسال ٻنهي گڏجي ڇهه سال تپسيائون
ڪيون. ڪير ڄاڻي ٻنهي جي ڪوشش هئي ته آجيوڪ ۽
نرگرنٽ ٻنهي جا ڌار پنت، ماري هڪ ٿي وڃن. پارشو
(पार्व) منيءَ جا سنڀاسي هڪ ٻئي وستر سان رکندا
هئا. پر مهاوير سواميءَ مڪل گوسال جو ڊگهيو ورت
(دشائون جنهن جو وستر) سڀڪار ڪيو ۽ تڏهن کان

آر ٿاڻ :- ”اڳئي هوتر ڪرڻ، ٽي ويد مڃڻ، ترشول ڌارڻ ڪرڻ ۽ پسر لڳائڻ ... اهڙي رهڻي، ٻڌي بنا ۽ بي همت پرشن لاءِ برهما دوارا ٺهرائي ويئي آهي“.

تنهن هوندي به آجت جي ڳڻپ شرمڻ ۾ ٿيندي هئي. تنهن جو سبب هي هو جو وڻدڪ هنسا هنڪي بلڪل پسند نه هئي، ۽ جيتوڻيڪ هو ٽپسيا نه ڪندو هو، نه به شرمڻ جي آچار ويچار جو پالن ڪندو هو. شرمڻ جي آتم-واد کان به ٻنهي آجو نه هو. آتما بابت سندس ڪلهنا هي ۽ هئي ته آتما چئن مهاڀوتن (عناصرن) مان پيدا ٿئي ٿي ۽ موت کانپوءِ آتما انهن چئن مهاڀوتن ۾ ملي وڃي ٿي. انهيڪري سندس هيءَ مت سڀاويڪ هئي ته:-

यावज्जीवं सुखं जीवन्नास्ति मृत्योरगोचरः ।

भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः ॥

آر ٿاڻ :- ”جيئن ٿاڻين اسين جيئرا آهيون تيئن ٿاڻين سڪي رهون، ڇو جو ڪوبه اهڙو پراڻي نه آهي جو موت جي ڦندي ۾ نٿو ڦاسي، ۽ ڏيهه جي ناس ٿيڻ کان پوءِ اها آتما ڪٿان موٽي ايندي؟“

ڪيسڪمبل جي هن ويچار مان ٽي لوڪايت آرٿ شاستر نڪتو انهي شاستر جو وڪاس ڪوٺلي جهڙي آرٿ شاستريءَ ڪيو.

آنيونيم واد ۽ وئشيشڪ درشن

پڪڙ ڪڍاين (पञ्च कच्चायन) جو آنيونيم واد (अन्योन्यवाद) وئشيشڪ (वैशेषिक) مت وانگر هو. پر انهن جي ستن پدارتن

ٿا ڏيو؟

جواب ڏنائون ته ”نرگرنٽ ناٿيٽ سڀ ڄاڻڻهار آهي.
هو چوي ٿو ته هاندي، بيهندي، سمهندي، ڄاڳندي،
هر حالت ۾ منهنجي گيان درشتي قائم رهي ٿي. هن
جو اُپديش آهي ته ”هي نرگرنٽو، توهان پورب جنم
۾ جيڪي پاپ ڪيا آهن، تن کي هن پرڪار جي سختين
سهڻ سان پراڻو جهونو ڪريو (निज्ज) ۽ هن جنم ۾ من،
وڇن ۽ سرير سان ڪوبه پاپ نه ڪريو. هن نموني تهسيائين
سان پورب جنم جي پايڻ جو ناس ٿيندو ۽ نئون پاپ
نه ڪرڻ ڪري ايندڙ جنم ۾ ڪرم ڪيڻ ٿي ويندا، انهي
ڪري سڄو دڪ ناس ٿي ويندو. اها سندس ڳالهه اسان
کي پياري لڳي ٿي.“

ڀڳوان چيو ته - هي نرگرنٽو، توهان کي خبر آهي ته
پورب جنم ۾ توهين هوا يا نه؟

نرگرنٽ - اسان کي خبر ڪانهي.

ڀڳوان - ڀلا، اها خبر اٿو ته پورب جنم ۾ توهان پاپ
ڪيو هو يا نه؟

نرگرنٽ - سا به اسان کي خبر ڪانهي.

ڀڳوان - ڀلا اها خبر اٿو ته توهان جو ڪيترو دڪ ناس

ٿي چڪو آهي ۽ باقي ڪيترو بچو آهي؟

نرگرنٽ - سا به خبر ڪانه اٿئون.

ڀڳوان - جيڪڏهن انهن ڳالهين جي توهان کي خبر نه

آهي ته انهي جي اها معنيٰ نه آهي ته اڳئين جنم ۾ توهين

وٺي نرگرنٺ نر- وستر يعني ٺنگا ٿي ڦرندا آهن. ٻو نرگرنٺن ۽ آجيوڪن جو پاڻم ميلاپ نه ٿي سگهيو. جيڪڏهن مهاوير سوامي لڪ ڇوڙاسي (جونين جو) درشن قبول ڪري ها ته نرگرنٺن جي پرمهرا ۾ چالو ڇڻن سنڃمن جي ڪا به اهميت نه رهي ها. جيڪڏهن ائين مڃجي ته پاڳ (قسم)، سنگت (حالتن جو ميلاپ)، ۽ سپاو ڪري پراڻي ڳنڍيل آهن ته پوءِ اهنسا، آستمي (چوري نه ڪرڻ) ۽ آهرگرهه (ملڪيت نه رکڻ) انهن ڇڻن سنڃمن جي ضرورت ٿي ڪهڙي؟ مطلب ته اهي ٻئي آچار به هڪ ٿي نه سگهيا.

آجيوڪ پنٺ جي لڪ ڇوڙاسي جونين جي درشن کان نرگرنٺن جو ڇڻن سنڃمن وارو درشن ماڻهن کي وڌيڪ پسند آيو. سبب جو انهن سنڃمن ڪري ۽ ٽپسيائڻ ڪري اڳين جنمن جا پاپ ڌوپي سگهيا ٿي ۽ هڪ ئي جنم اندر موڪل پراپت ٿي سگهيو ٿي.

نرگرنٺن سان واقفيت

”ست پٽڪ“ ۾ نرگرنٺن مع وارن جي ڪافي جاڻ ملي ٿي. ”مجهر نڪايه“ جي چل ڊڪنڊست (चलदुक्खवन्ध) ۾ ٻڌ ۽ نرگرنٺن وچ ۾ سنوڊ اچي ٿو. انهيءَ جو تاثير ج هي آهي.

راجگرهه ۾ ڪي نرگرنٺ بيني بيني ٽپسيا ڪري رهيا هئا. ڀڳوان ٻڌ وٺڻ وڃي ڪري چيو ته، ”هي پاڻرو، توهين پنهنجي سرير کي هيٺريون ساسنائون ڇو

ڪرمڻ کي ڪيٽ ڪري سگهجي ٿو. انهي ويچار جي پرمهر
اڄ تائين قائم آهي.

آتما بابت ڪلپناڻون

انهن آچارين ۽ تڏهن جي سمڪالين ٻين شرمڻ جي
من ۾ آتما بابت ڪيتريون عجيب ۽ اديت ڪلپناڻون
هونديون هيون تنهن جو ٿورو نمونو آڻيندڙن ۾ ملي ٿو.
مثال طور هيءَ ڪلپنا وٺو ته آتما چانور ۽ جڙ جي ڍاڻي
ڪٽي کان به ننڍي آهي ۽ هردي اندر وسي ٿي.

एष म आत्मान्तर्ह दयेऽगीयान्त्रीहर्वा यवाद् सर्वपाद्वा श्यामाक्राद्वा
श्यामाकतण्डुलाद्वा । १

اثرات :- هيءَ منهنجي آتما هردي اندر (وسي ٿي).
چانور کان، جڙ کان، اهر کان، سانوي نالي چانور جي
ڪٽي کان به ننڍي آهي.*

۽ اها آتما ايتري ئي وڏي آهي.

मनो मयोऽयं पुरुषो भाः सत्यस्तस्मिन्नन्तर्हृदये यथा बृहिव्रा यवो वा । २

اثرات :- هيءَ پرس روپي آتما، منوميه (من جي
ڪوش يا ته ۾) پاسوان (بيج واري)، ۽ ستم روپي آهي
۽ هردي اندر ائين وسي ٿي جيئن چانور يا جڙ جو ڍاڻو.
پوءِ هي ڪلپنا ٿي ته آتما آڱوڻي جيڏي آهي.

अंगुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि निष्ठति ॥

* چاندوگيه آڻيندڙ ۳-۱۴-۳

§ برهداڻيڪ آڻيندڙ ۵-۶-۱

† ڪٽ آڻيندڙ ۲-۴-۱۲

شڪارين وانگر ڪنور هئا ۽ هن جنم ۾ انهن ٻاڻن جي ناس ڪرڻ لاءِ هي تهسيائون ڪريو ٿا؟

نرگرنٿ - چرنجهيو گوتم، سک مان سک نٿو پراپت ٿئي ۽ دک مان ئي سک پراپت ٿئي ٿو. سک مان سک حاصل ٿئي ها ته بمبسار راجا کي چرنجهيو گوتم جي مقابلي ۾ وڌيڪ سک ملي ها.

ڀڳوان - هي نرگرنٿو، توهان هيءَ ڳالهه سوچڻ ويچارڻ بنا ڪئي آهي. مان توهان کان فقط ايترو ئي ٿو پڇان ته ڀلا بمبسار راجا ست ڏينهن سڌو ويهي ڪري، مک مان هڪ شبد به نه بولي، اڳاڻت سک جو انڀڙ ڪري سگهي ٿو؟ پر ستن ڏينهن جي ڳالهه ڪٿي ڇڏيو. ڇا هڪ ڏينهن لاءِ به اهڙي سک جو انڀڙ ڪري سگهي ٿو؟ نرگرنٿ - سو سندس لاءِ ممڪن نه آهي.

ڀڳوان - آءٌ ته هڪ ڏينهن لاءِ نه، پر ست ڏينهن انهيءَ پرڪار جو سک ماڻي سگهان ٿو. آءٌ توهان کان پڇان ٿو ته بمبسار راجا (پنهجي دٻدي سان) وڌيڪ سگهي آهي يا آءٌ؟

نرگرنٿ - جي ائين آهي ته آڻشمان (چرنجهيو) گوتم ئي بمبسار راجا کان وڌيڪ سگهي آهي.

ٻڌ ڌرم جي ويچار جي خاصيت ڏيکارڻ لاءِ هي سنواڊ (گفتگوي) لکيو ويو آهي ۽ تنهن هوندي به منجهس جيئن مت کي اٽلوسلٽو نه ڪيو ويو آهي ۽ سندن چوڻ هو ته تهسيائن ۽ چئن سنجهن جي اپياس سان پورب جي

نه سگهي يا ابناسي)، ۽ نگر د واد سامهون ڪتل ٿمپ مٿل
ٿر (بينل) آهي.*

هن مت اندر پُور ڪسپ، مڪل گوسال، پڪڙ ڪچاين
۽ نرگرنٺ ٺاڻپتر جي مت اچي وڃي ٿي.
پيا شرمڻ براهمن وري اُچيد واد جي پُڪ ۾ هوا.
سندن چوڻ هو ته:-

अयं अता रूपी चातुर्माहा भूतिको मातापैतितसंभवो कायस्स भेदा
उच्छिज्जति वितस्सति न होति परं मरणा ॥

ارثاٽ :- هيءَ آتما ڇڙ، ڇڻن مهاپوٽن (عناصرن) مان
بنايل آهي. مائا پٽا مان اٿين ٿي آهي. اها ڏيهه جي
ناس کانپوءِ ناس ٿي وڃي ٿي ۽ موت کانپوءِ نٿي رهي.*
هن مت جي پڪ ۾ شرمڻن مان خاص ڪري اُچت
ڪسمڪمبل هو. انهن ٻن ويچارن جي وچ ۾ اهڙا به شرمڻ
براهمن هوا جي چوندا هئا ته آتما ڪڇ اُنس ۾ ساسوت
(نٺ) ۽ ڪڇ اُنس ۾ اساسوت (انٺ) آهي. سنجيڻ ويٺنپٺ
جي مت انهي پرڪار جي نظر اچي ٿي. تنهن ڪريان جي
اها مت، اڳتي هلي ڪري، جيئڻ سڳيڪار ڪئي.

آتم وادن جا پُرڻام (نتيجا)

انهن سڀني آتم وادن جا پُرڻام گهڻي قدر ٻن پرڪارن
جا ٿيندا هئا. هڪ ته اندرين جي مڙن ۾ سک سمجهڻ،

*هي ۽ ٻيا آتم واد جا نمونا ”ڏيهه نڪايه“ جي برهم
جال ست ۾ ڏنل آهن. ٻين نڪاين ۾ به نرالا آتم واد
مان ٿا

ارتاڪ:- ”آڱولي جيڏو اهو پُرش آتما جي وچ ۾
وسي ٿو.“

۽ منڻ جي سمهي پوڻ کانپوءِ اها آتما سندس سرير
چڏي ٻاهر گهمڻ وڃي ٿي:

स यथा शकुनिः सूत्रेण प्रबद्धो दिशं दिशं पतित्वान्यत्रायतनमलब्ध्वा
बन्धनमेवोपश्रयत एवमेव खलु सोम्य तन्मवो दिशं दिशं पतित्वान्यत्रायान-
मलब्ध्वा प्राणमेवोपयते प्राणबन्धनं हि सोम्य मन इति ॥४*

ارتاڪ:- اها آتما اهڙي آهي جهڙي طرح رسيءَ ۾ قابو
ٿيل پکي چؤطرف اڏامي ٿو ۽ هوا ۾ نه رهي ڪري
وري بندن ۾ اچي ٿو. ساڳي طرح هي سؤميه (پيارا)،
من جي ڪري آتما چارو طرف اڏامي ٿي ۽ اُتي ٿر نه
ملڻ ڪري پُراڻ جو آسرو وٺي ٿي، ڇو جو پُراڻ من جو
بندن آهي.“

ساسوت واد (اُتمانِنت آهي) ۽ اُچيد واد
(آتما آنت آهي)

آتما بابت تنهن وقت هن قسم جون وچترو ۽ عجيب
ڪلپنائون شرمڻ براهمڻن ۾ ڦهليل هيون. سي سڀ پن
ڀاڱن يا ڪلاسن ۾ اچي ويئون ٿي. تن مان هڪ جو
چوڻ هو ته:-

सस्सतो अता च लोको च वंशो कूटदठो एसिकदठायी ठितो ।
ارتاڪ:- آتما ۽ جڳت ساسوت ۽ نت آھن. اها آتما
ونڌيه (جنهن مان ڪڇ ٺهي نٿو) ڪوٽسٽ (جا بدلاجي

د وارا انهيءَ ترشنا جي ڪي ڪرڻ سان ئي منش ۽ منش
جائيءَ کي شانتِي - ستوش حاصل ٿيندو. آتم واد جو
تياڳ ڪرڻ بنا اهو نئون مارگ ماڻهن جي ڌيان ۾ نٿي
اچي سگهيو. سو ڪنڌ سنيٽ (स्व संयुत) ۾ اها ڳالهه
لکيل آهي ته ٻڌ ڀڳوان پنجن پڪشن جي ٽولي کي ٻهڙين
چار آريه ستيه ۽ ٽنهن کانپوءِ آتما واد (آتما نه آهي) جو
اُڀدش ڏنو.*

ڀڳوان ٻڌ واراڻسيءَ ۾ وشيستن جي مرڪ بن ۾ رهندو هو.
اُتي پنج ورگي پڪشن کي ٻوڏ ڏيندي چيائين ته،
”هي پڪشون هي جڙ سرير اناٽما (آتما بنا) آهي. سرير
جي آتما هجي ها ته اُڀر وڪاري (جهنجھت ۽ ڪت
ڦٽ وارو) نه هجي ها ۽ ائين چئي سگهجي ها ته منهنجو
سرير ڀلي اهڙو هجي يا اهڙو نه هجي، پر جيئن ته سرير
آتما آهي (آتما نه آهي) انهيڪري سرير جهنجھت وارو
آهي ۽ ائين چئي نٿو سگهجي ته منهنجو سرير ڀلي اهڙو
هجي يا نه هجي.“

”هي پڪشون، ويدنا (Sensation) اناٽما (آتما بنا)
آهي. جيڪڏهن ويدنا آتما هجي ها ته جهنجھت واري
نه هجي ها ۽ ائين چئي سگهجي ها ته منهنجي ويدنا
ڀلي اهڙي هجي يا اهڙي نه هجي، پر جيئن ته ويدنا
آتما آهي انهيءَ ڪري ويدنا جهنجھت واري آهي ۽
ائين چئي نٿو سگهجي ته منهنجو سرير ڀلي اهڙو هجي
*اهو ست مهاوگ ۾ به آهي

ٻيو نه ٽهسيائين سان ڏيهه کي ڪشت ڏيڻ. پورو ڪسپ جي مٿ ۾ اها هئي ته جيڪڏهن آتما ڪنهن کي به ماري نٿي، ته پنهنجي مٿ ۾ ولاس لاءِ ٻين کي مارڻ ۾ ڪهڙي پراڻي آهي؟ ڇهين جي مٿ ۾ اُنوسار ائين سمجهڻ ڪري اها آتما پورو جنم جي ڪرمن جي ڀڃڪڙي ۾ ٻڌجي ويندي. انهي قسم جو پروگرام سپاويڪ آهي ته انهي ڀڃڪڙي مان ڇڻڻ لاءِ ڪنور ٽهسيائون ڪرڻ گهرجن. پر جي ائين مڃجي ته آتما آساروٽ (اُٺت) آهي ۽ موت کانپوءِ رهي نٿي، ته انهي مڃتا مان ٻن قسمن جا راپا پيدا ٿي سگهن ٿا. هڪ ته جيئين اسين حيات آهيون تيئين عيش عشرت ۾ مگهڻ رهون يا ته انهن عيشن سڪن کي آساروٽ (اُٺت) سمجهي ڪري ٽهسيائون ڪريون.

آتم واد جو تياڳ

ڀڳوان ٻڌ کي ٻئي مارڻ، ڇاهي مٿ ۾ ولاس جا يا ٽهسي جا تياڳ (چڏڻ جهڙا) هون، جو جو ٻنهي مان منس جائيءَ جا دڪ زوروت نٿي ٿيا. جهڙي جهڙي واري جنتا کي انهن ٻنهي حدن جي راپن مان شانتيءَ جو مارڻ مان ممڪن نه هو. ٻڌيستو کي اها خاطري ٿي ويئي ته انهن ٻن حدن جي راپن جو ڪارڻ آتم واد آهي. تنهن ڪري اهو پاسيرو ڪري هن وچان ٿي هڪ نئون مارڻ ٻولي ڪڍيو. آتما نٿ آهي يا اُٺت پر هن جڳت ۾ دڪ نه آهي ٿي آهي. اهو دڪ منس جائيءَ جي ترشائين جو ڦل آهي. آريه اشتهانگڪ (اُٺن اڻن انگن جو) مارڻ جي

دور يا ويجهو آهي، سو سڀ منهنجو نه آهي، سو آءُ نه
 آهيان، سو منهنجي آتما نه آهي. ساڳي طرح سڄي ۽
 صحيح گيان سان سمجهڻ گهرجي ته ڪا به ويدنا، سنگنيا،
 سنسڪار، ڪوبه گيان، اچڻ، وڃڻ، اُٿڻ، ٿيڻ، آسانجي
 سرير، اندر يا ٻاهر، استول، سوکيم، اونچ، نيچ، دور
 يا ويجهو، سو سڀ منهنجو نه آهي، سو آءُ نه آهيان،
 سو منهنجي آتما نه آهي. هي پڪشوتو، لائين ڄاڻڻ وارو
 ودوان آريه سراوڪ (ٻڌندڙ) ڄڻ پدارت، ويدنا، سنگيا،
 سنسڪار ۽ گيان بنسبت اُناسڪت رهي ٿو ۽ من ڪي
 اڳ رکڻ ڪري مڪت ٿئي ٿو.

آتما جا پنج حصا

آتما نٿ آهي يا اُنت، انهيءَ سوال جو سڌو جواب
 ڏيڻ ڪري، غلط فهمي پيدا ٿيڻ ممڪن هئي. انهيءَ ڪري
 آتما ڇا آهي سو سمجهائڻ لاءِ ٻڌ يگوان آتما جا ڌار ڌار
 پنج انگ بتايا آهن. ڄڻ پدارت، ويدنا، سنگنيا، سنسڪار
 ۽ وگيان - هن ريت آتما جا پنج ڀاڱا يا انگ ڪري
 سگهجن ٿا. انهن انگن ۾ ورهائڻ سان چئو ڏسجي ٿو ته
 آتما نٿ يا اُنت نه آهي. سبب جو اهي پنج ئي
 ”اسڪنڊ“* ڦرڻ بدلاجڻ وارا مطلب نه اُنت آهن، ڊڪڪاري
 آهن؛ انهيءَ ڪري لائين چوڻ مناسب نه ٿيندو ته اهي
 منهنجا آهن يا اهي منهنجي آتما آهن. ٻڌ يگوان جو
 اهوئي اُناٽم (آتما نه آهي) واد آهي. هو نٿ ۽ اُنت جي
 * انگ يا حصا. ٻڌ ڌرم موجب سرير جا پنج اسڪنڊ آهن.

يا نه هجي. انهيءَ پرڪار سنگنيا (Consciousness)، سنسڪار (Tendencies) ۽ وڳيان (Knowledge) اناٽما آهن. جي وڳيان آتما هجي ها ته جهنگهت وارو نه هجي ها ۽ لائين چڻي سگهجي ها ته منهنجو وڳيان ڀلي اهڙو هجي يا نه هجي. پر جيئن ته وڳيان اناٽما آهي انهيءَ ڪري وڳيان جهنگهت وارو آهي ۽ لائين چڻي نٿو سگهجي ته منهنجو وڳيان ڀلي اهڙو هجي يا اهڙو نه هجي.

هي پڪشون، هي چڙ سرير (Body)، ويدنا (Sensation)، سنگنيا (Consciousness)، سنسڪار (Tendencies) ۽ وڳيان (Knowledge)، سي سڀ ئي آهن يا اُنت؟

ڀڪشو - ڀڳونت، سي سڀ اُنت آهن.
ڀڳونت - جو اُنت آهي سو دڪاري آهي يا سڪاري؟

ڀڪشو - ڀڳونت، سو دڪاري آهي.
ڀڳونت - جو دڪاري آهي، اُتو سلڻو هلي ٿو، تنهن بابت لائين سمجهڻ نه اهو منهنجو آهي، اهو آءُ آهيان، سو منهنجي آتما آهي، اهو واجب ٿيندو؟
ڀڪشو - نه، سائين.

ڀڳونت - انهيءَ ڪري هي پڪشون، سڄي ۽ صحيح ڳيان سان لائين سمجهڻ گهرجي ته ڪوبه چڙ پڌارت جو اُچڻو آهي، وڃڻو آهي، اُنهن ٿيڻو آهي، پنهنجي سرير اُندر يا سرير جي ٻاهر، استول، سوکيم، نيچ، اونچ،

ڀڳوان وٽ انهن سوالن جو ٺيڪ جواب نه آهي ته توهان کي
رائين سڌو چوڻ گهرجي.

ڀڳونت - هي مالونڪيه پٽ، ڀلا مون توکي ڪڏهن
رائين چيو آهي ڇا ته جيڪڏهن منهنجو شش ٿيندين ته
هنن سوالن جي صفائي آڻ ڪندس؟

مالونڪيه پٽ - نه، سائين.

ڀڳونت - ڀلا تو ڪڏهن مون کي رائين به چيو هو ڇا ته
ڀڳوان هنن سڀني سوالن جي پهرين صفائي ڪندو ته پوءِ
آڻ پڪشو سنگهه ۾ داخل ٿيندس؟
مالونڪيه پٽ - نه، سائين.

ڀڳونت - ته پوءِ رائين چوڻ جو ڪهڙو ضرور نه هنن
سوالن جي ٺيڪ جواب بنا آڻ ڀڳوان جو شش نه ٿيندس؟
هي مالونڪيه پٽ، جڏهن ڪو شخص ڏهريلو ٿير لڳل
ڪري پيو ڦٽڪندو آهي ته سندس دوست عزيز ٿيو
لڳل جو علاج ڪرڻ لاءِ ويڃ ڪي سڏي ايندا آهن. پر
سمجهه ته بيمار کين چوي ته، ”پهرين ٻڌايو ته هي ٿير
ڪنهن هنيو ۽ پوءِ آڻ ويڃ ڪي ويجهو اچڻ ڏيندس؟
ٿير ٻراهمن هنيو يا ڪتريءَ؟ وڃس هو يا سؤدر؟ ڪارو
هو يا گورو؟ سندس ٻار ڪهڙي قسم جو هو؟ ٻار جي
رسي ڇا جي وٽيل هئي؟ پوءِ نه هي مالونڪيه پٽ،
اهڙو شخص سو سڀ ڄاڻڻ کان اڳ مري ويندو. ساڳي
طرح جو شخص هن ڳالهه تي ات هڻي بيهندو ته پهرين
صاف ٻڌايو ته هي جيڪو نت آهي يا اُنت وغيره پوءِ

ٻن حدن تائين نٿو وڃي. ڪاٺياڻن گوٽر جي پڪشوءَ کي
ٻڌ ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي ڪاٺياڻن، جنٽا ٻن حدن
تي هلي ٿي۔ آتما آهي يا نه آهي۔ پر نتاڳت اهي ٻئي
حدون ڇڏي ڪري مڌيم (وچين) مارڳ وارو ڌرم اُپديش
ڏئي ٿو.“*

انهيءَ جي ڪهڙي ضرورت

سو سڀ ڇڻو سمجھائڻ کانپوءِ به ڪو ضد ڪري بيهي
ته، ”پلا سرير ۽ آتما هڪ آهن يا ڌار؟“ ته ٻڌ ڀڳوان جو
جواب آهي ته، ”آءٌ هن دليلبازيءَ جي چڪر ۾ نه پوندس.
انهيءَ مان منس جاتيءَ کي ڇا حاصل ٿيندو؟“ هن ڳالهه
جو نمونو چوَلماؤنڪيپٽ سٽ (चूलमालुङ्कियपुत्त सूत) جي آخر
۾ ڏنل آهي. انهيءَ سٽ جو تائيج هن ريت آهي:

ٻڌ ڀڳوان جڏهن شراوسٽيءَ ۾ اُٿائيندڪ جي آشرم ۾
رهندو هو تڏهن ماؤنڪيپٽ نالي هڪ پڪشو وٽس
ويو ۽ نمسڪار ڪري هڪ پاسي وڃي ويٺو. ڀڳوان کان
پڇيائين ته، ”ڀڳونت، ايڪانت ۾ رهندي منهنجي من
۾ هي ويچار آيو ته ڀڳوان هنن سوالن جو نپيرو نه ڪيو
آهي، ته هي جڳت نت آهي يا اُنت؟ هي سرير ۽ آتما
هڪ آهن يا ڌار؟ مرتيوءَ کانپوءِ نتاڳت لاءِ وري جنم
آهي يا نه؟ وغيره.“ توهان کان اهي سوال پڇان ٿو ۽ جواب
دل سان لڳندا ته پوءِ توهانجو شش ٿي رهندس. پر جي

* ”نڌان سنيت“، وگ ۴، سٽ ۵

جهڙيون آهن.

”هنن ڳالهين جو اهوئي مطلب آهي ته جيتوڻيڪ آئيا جا پنج انگ آهن تڏهن به سندس آڪار وڪار ڪهڙو، انهيءَ روپ ۾ پرلوڪ وڃي ٿي يا نه، انهن تي ويچار ڪرڻ سان مونجهارو پيدا ٿيندو. هن سنسار ۾ ڪافي دڪ آهن، جو ترشنا ڪري انهن ٿئي ٿو. اُن انگي مارگ تي هلي ڪري اهو دڪ ناس ڪرڻ هر هڪ منش جو ڌرم آهي. سوئي سڌو سنواڻو رستو آهي ۽ سوئي ٻڌ جو رستو آهي.“

ايشور واد

ڪن ماڻهن جو خيال آهي ته ٻڌ ڀڳوان جو ايشور ۾ نشچو نه هو. هو هڪ ناستڪ هو. پر ٻڌ ڌرم جا چيل وچن يا پراچين اُپنشد پڙهڻ سان صاف سمجهيو ته اهو خيال اڃايو آهي. مگر ماڻهن جو اهو پوم دور ڪرڻ لاءِ ٻڌ جي وقت جنهن قسم جو ايشور واد هو تنهن جي واقفيت ڪرائڻ واجب سمجهان ٿو.

خاص ايشور شبد جو استعمال ”اُنڪوتر نڪايه“ جي ٽڪنيپاٽ (ست نمبر ۶۱) ۽ ”مجهر نڪايه“ جي ڊيو دهن (ست نمبر ۱۰۱) ۾ ڪيو ويو آهي. انهن ٻنهي مان پهرئين ست ۾ هيٺ لکيل ڳالهيون اچن ٿيون:

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي ڀڪشوڻ، جي شخص ائين چون ۽ مڃن ٿا ته منش پراڻي جيڪو سک، دڪ ڀا

آءُ برهمڇريه وغيره جو پالن ڪندس سو شخص اهو سمجهڻ کان اڳ مري ويندو.

هي مالونڪيه پٽ، هي جڳت نٽ آهي يا اُٺت، اهڙو ايمان هوندي به ڌرم موجب هلڻ ۾ سهائتا نٿي ملي. سمجهه نه هي جڳت نٽ آهي، پر پوءِ به ٻڌايي، مرڻ، دڪ، ورلاپ وغيره کان چوڻڪارو نٿو ملي. ساڳي طرح سمجهه نه هي جڳت، اُٺت آهي، سرير ۽ آتما هڪ آشن يا نرالا آهن، مرڻ کانپوءِ ٿڌاگت ٻيهر جنم وٺندو يا نه، انهن ۽ ٻين ڳالهين ۾ اسين وشواس رکون يا نه، ته به جنم، مرڻ، سک، دڪ ٻيٺا ئي آهن. انهيءَ ڪري هي مالونڪيه پٽ، هنن ڳالهين ۾ آءُ نه پيو آهيان. سبب جو اهڙي واد وواد مان برهمڇريه جي پالن ۾ ڪا به سگهه نٿي ملي. اهڙن دليلن مان وٺراڳهه اُنهن نٿو ٿئي، پاپ جو ڪنڊن نٿو ٿئي، شانتي، گيان، نرواڻ جي پراپتي نٿي ملي.

پر هي مالونڪيه پٽ، اها ڳالهه مون چئي سمجهائي آهي ته هي دڪ آهي، هن نموني دڪ اُنهن ٿئي ٿو ۽ نورٿ ٿئي ٿو، ۽ دڪ نورٿ ڪرڻ جو هي مارڱ آهي. ڇو جو اهي چار اُتم سچ برهمڇريه کي مضبوط بنائڻ وارا آهن، انهن مان وٺراڳهه پيدا ٿئي ٿو، پاپ ناس ٿئي ٿو، شانتي، گيان ۽ نرواڻ حاصل ٿين ٿا. انهيءَ ڪري هي مالونڪيه پٽ، جن ڳالهين جو بهت مون نه ڪيو آهي، انهن جو بهت توهين به نه ڪريو. جن ڳالهين جي صفائي مون ڪئي آهي سي ڳالهيون سمجهو ته صفا ڪرڻ

وقت گذرندي هن سنسار جو وڪاس شروع ٿئي ٿو. شروع ۾ هڪ سڪڻو برهم و ماڻ پيدا ٿئي ٿو. پوءِ جوتوان ڏيو لوڪ جو هڪ پراڻي اُتان لهي ڪري انهي و ماڻ ۾ جنم وٺي ٿو. اهو من ۾ سمايل، پریت جو پوڄن ڪندڙ، سينچو، سيم پريو، آڪاشواسي، شپ ۾ رستڙ ۽ وڏي آيو وارو ٿئي ٿو. کائڻس پوءِ ٻيا انيڪ پراڻي جوتوان ڏيو لوڪ مان هيٺ لهي ڪري انهي و ماڻ ۾ جنم وٺن ٿا. اهي سمجهن ٿا ته هي ڀڳوان برهما، مهابرهما، رڪندڙ، سرو درسي، وسارو، ايشور، ڪرٺا، جوڙيندڙ، سرپشت، آپائيندڙ، اڳي ۽ پوءِ جو مالڪ آهي.

ब्रह्म देवानां प्रथमः संबभूव विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता*

مٿئين سلوڪ ۾ برهم ڏيو بابت ڄا ڪلپنا ڪيل هئي سا ٿوري ۾ اچي وڃي ٿي. سلوڪ مان ظاهر آهي ته برهم ڏيو کي جڳت جو ڪرٺا بنائڻ، براهمن جو ويچار هو. پر تنهن وقت جيڪا شرم سنسڪرتي هئي تنهن اڳيان اهو ويچار ڪامياب نه ٿيو. انهيڪري خود براهمن کي اها ڪوشش ڇڏي ڪري ”برهم“ شبد (جو بي جنس آهي) قبول ڪرڻو پيو ۽ گهڻو ڪري سڀني اپنشن ۾ انهي برهم شبد کي ئي اهميت ڏني ويئي آهي.

برهم يا آتما ڪري سنسار ڪيئن اٿن ٿيو، تنهن جي هڪ ڪلپنا ”وره آرٿيڪ اپنشن“ ۾ هن ريت آهي:

آداسينتا پوڳي ٿو سو سڀ ايشور جي آڳيا موجب پوڳي ٿو، تن کان آڻ هتي سوال پڇان ٿو ته، ڀلا توهين ايشور جي آڳيا موجب آبرهمچاري، خوني، چور، ڪوڙا، چغاخور، گارگند ڪندڙ، اجائي بڪ ڪندڙ، ٻئي جو ڏن ٽڪيندڙ، دٻيش رکندڙ، غلط درشتي رکندڙ، ٿيا آهيون؟ هتي پڪشون، جيڪڏهن ائين سمجهو وڃي ته هتي سڀ ايشور جي آڳيا سان ٿيو آهي، ته (چڱي ڪم بابت) ڪوبه لڳن ۽ اٽساهه پيدا نه ٿيندو. نڪي ڪي اهو سمجه ۾ ايندو ته فلاڻو ڪم ڪرڻ گهرجي ۽ فلاڻو نه ڪرڻ گهرجي.

انهيءَ ايشور واد بابت ديودهن ست ۾ به اشارو ڪيل آهي پر من ۾ اهڙي پڪي شنڪا ٿئي ٿي ته سو سڀ پوءِ ٽنبيو ويو آهي، ڇو جو ٻئي ڪنهن به ست ۾ اهڙا خيال ظاهر نه ڪيا ويا آهن. ٻڌ جي سمي ۾ سڀني ديوتائن ۾ برهما مکيه سمجهيو ويندو هو. پر اهو ديوتا هڪ نرالي نموني جو ڪرتا هو. انجيل جي ديوتا جهڙو نه آهي. جڳت جي پيدا ٿيڻ کان اڳ هو نه هو. سرشتيءَ جي پيدا ٿيڻ کانپوءِ پهرئين هن اوتار ورتو ۽ پوءِ ٻيا پراڻي آئين ٿيا. انهيءَ برهما کي گهڻي گذري ۽ پوشيه جو ڪرتا چوڻ لڳا، ”برهم جال ست“ ۾ سندس جيڪو ورنن ڪيل آهي تنهن جو تاتپرچ هيٺ ڏنو وڃي ٿو:-

”ڳچ سمي کانپوءِ سنسار جو ناس ٿئي ٿو ۽ سندس گهڻا پراڻي جوڻوان ديولوك ۾ پڌارن ٿا. پوءِ وري ڳچ

ايشور بڻجي ٿو.

پرچاڻي ۽ جي آڻي

پرچاڻي ارڻات جڳت جي ڪرڻا برهما جي آڻي
 ”وره ارڻيڪ اڻسڻ“ (۵/۵/۱) ۾ هن ريت ڏيکاريل آهي:-

आप एवेदमग्र आमुस्ता आपः सत्यममृजन्त, सत्यंवृहम, बृहम प्रजापति,
 प्रजापतिर्देवांस्तं देवाः सत्यमेवोपासते ।

ارڻاتس - ”سڀ کان اڳ فقط پاڻي هو. پاڻي ۽ ستيه کي،
 ستيه برهم کي، برهما پرچاڻي ۽ کي، ۽ پرچاڻي ۽ ديون
 کي آڻين ڪيو. اهي ڏيو ستيه جي ٿي آڻسنا ڪن ٿا.“
 انجيل جي ستيه اڌيا ۾ جل ٻولي ڪرڻ کانپوءِ سرشتي
 وري پيدا ڪئي وڃي ٿي. پر انهيءَ ڪٿا ۾ ايشور شروع
 ۾ حضرت نوه جي ڪٽنب پسن پکين جي جوڙن (نر
 ۽ مادي) کي جهاز ۾ رکي محفوظ ڪيو ۽ پوءِ جل ٻولي
 ڪيائين. اڻسڻ ۾ آڻين نه ڄاڻايل آهي ته جل ٻولي کان
 اڳ ڇا هو. نه رڳو ايترو پر ستيه کي برهم ڏيو ۽ برهم ٿيو
 کان به مٿي ڏاڪي تي رکيو ويو آهي. ”برهم ڄال ست“
 ۾ برهما جي آڻي ۽ جي ڏنل ڪٿا هن ڪٿا وانگر ٿي آهي.
 ته ايشور جڳت کان ڌار آهي ۽ هن هيءَ سرشتي پيدا
 ڪئي - اهڙي ڪلهنا شايد شڪ قوم هندستان ۾ ڪٿي
 آئي. ڇو جو اڳ جي ڇميل وچنن ۾ اها ڪٿا هن روپ
 ڪٿي به نٿي ملي. انهيءَ ڪري ٻڌ متان اها تهمت رکڻ
 نه هو ايشور کي نه مڃيندو هو ۽ ناستڪ هو، ممڪن
 نه آهي. براهمن متن اها تهمت ڌريندا هئا ته هو ويدن

سمکالین (سمي واري) شرمط براهمطن ۾ ایشور واد کي
 کا خاص اہمیت کانہ هئي. منجھائن کي ایشور بد ران
 کرم ۾ مچیندا هوا ۽ وقتي تہ ائين بہ بد مٹان تھمت
 رکندا هوا تہ هو کرم وادي نہ آهي ۽ ناستک آهي.
 انهي ۽ تھمت ۾ کیترو وزن آهي سو اڳئين اڏيا ۽ ۾ سمجھايو
 ويندو.

جو انڪاري ۽ انهيءَ ڪري ناستڪ آهي، پر ٻڌ ڪا
ويدن جي ننڍا ڪٿي سو ڪٿي به نظر نٿو اچي. هوڏانهن
خود براهمن جي مانيه ”سانڪيه ڪا رڪا“ (ساڻهيڪاريڪا)
جهڙن گرتن ۾ ويدن جي ننڍا ڪهڙي گهٽ آهي.

दृष्टवदानुश्रविकः

स ह्यविशुद्धिक्षयातिशययुक्तः

ارتاث۔ ”ڏنل وائيل آپاڻ وائڱر ويدن جو آپاڻ به
(پي ڪار) آهي، ڇو جو اهي اُشدي، ناس ۽ وڌاء سان
پريل آهن.“

۽ ڀڳوت گيتا ۾ ”تريگوني ڀيڻياوڌا“ وغيره جيڪي
سلوڪ آهن تن ۾ ويدن جي ننڍا نه ڪيل آهي؟ پر
سانڪيه درس براهمن جي ڄاڻي پيد ٿي حملو نه ڪيو
۽ ڀڳوت گيتا ته انهيءَ ڄاڻي پيد جو ڪليو ڪلايو سمرڻ
ڪيو. انهيءَ ڪري انهن جيڪي ڪڇ ويدن جي
ننڍا ڪٿي سا مٺي مات ۾ سٺي ويٺي. انهن جي اُلو
ٻڌ ڀڳوان ويدن جي ننڍا نه ڪٿي، پر ڄاڻي پيد ٿي هن
سخت حملو ڪيو. سو کيس ويد-نندڪ ڪري سڏيو
ويو. ڄڻ ويد ٿي ڄاڻي پيد هوا ۽ ڄاڻي پيد ٿي ويد هوا.
ايتري قدر اهي ٻئي ساڳئي رنگ جا ٿي ويا. ڀلا ڄاڻي
پيد نه رهيو ته ويد ڪيئن رهندا؟ ۽ ڄاڻي پيد قائم رکي
ڪري ويدن جو هڪ اکر به ماڻهو نه ڄاڻن ته به ويد ڇڻ
واري ٻڌي جي قائم رهندي، ۽ اها ٻڌي جي قائم
هوندي ته سمجهڻ ڪي ته ويد ٿي قائم رهندا.

مٿين سوچ ويچار مان صاف سمجهو ته ٻڌ جي

جي هن تعريف ٻڌي. پر وري به نااڻت جي چوڻ ڪري
 ٻڌ جو درس نه ڪيائين. آخر نااڻت کان ڀڄڻ بنا ٻڌ
 سان ملڻ جو پڪو ارادو ڪيائين ۽ پنهنجا ساٿي وٺي
 ڪري مهاون ۾ ڀڳوان سان وڃي مليو. نمسڪار ڪري
 پاسو وٺي ويٺو ۽ ڀڳوان ٻڌ کي چيائين ته، ”هي ڀڳونت،
 اها ڳالهه نڪ آهي ته توهين لکريا وادي آهيو ۽
 پنهنجن سراوڪن (پوئلڳن) کي لکريا واد سڀڪاريو ٿا؟“
 ٻڌ چيو ته، ”هڪ خيال سان سڄو ماڻهو ائين چئي
 سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ لکريا وادي آهي. سو
 ڪيئن؟ هي سنهه، ڪايا سان ٻرو ڪرڻ، واچا سان ٻرو
 ڪرڻ يا من سان ٻرو ڪرڻ، تنهن بنسبت آءٌ لکريا
 (نه ڪرڻ) جو اُپديش ڪندو آهيان.“

”هي سنهه، ٻئي خيال سان سڄو ماڻهو ائين چئي
 سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ لکريا وادي آهي. سو ڪيئن؟
 هي سنهه، ڪايا سان چڱو ڪرڻ، واچا سان چڱو ڪرڻ
 يا من سان چڱو ڪرڻ، تنهن بنسبت آءٌ لکريا (ڪرڻ)
 جو اُپديش ڪندو آهيان.“

”ٻيو به هڪ خيال آهي جنهن موجب ڪو سڄو ماڻهو
 چئي سگهي ٿو ته شرمڻ ڳوٺ ۾ اُچيد (لنڪار) وادي آهي.
 سو ڪيئن؟ هي سنهه، لوپ، موهر، دٿيش ۽ ٻين
 پاڪاري منورثين جي اُچيد (لنڪار) جو آءٌ اُپديش
 ڪندو آهيان.“

”هڪ خيال اهو به آهي جنهن موجب ڪو سڄو ماڻهو

آڏياڻ (۸)

ڪرم ڀوگ

ٻڌ ناستڪ هو يا آستڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان وٺشالي ڀرسان مهاون ۾ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه لڇوي (लिच्छवी) قوم جا راجائون سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ بابت ڳالهائون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه جي ساک ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنهه (सिंह) سيناپتيءَ کي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي آڇا ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جڳين) ڀنت جو پوڄاري هو تنهن ڪري پهرئين پنهنجي مکيه گرو ناٿپت وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ گؤتم سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ناٿپت چيس ته، ”هي سنهه، تون ڪر يا وادي (ڪرم ۾ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ ڪر يا وادي گؤتم سان ڇو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنهه سيناپتي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڇوين (लिच्छवी) جي سڀا منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه

روهندي ندي وهندي هئي ۽ پاڻي ۽ مٿان ٻنهي وچ-
جهيڙا جهڻا ٿيندا رهندا هئا. هڪ قوم پيءُ قوم ڦهيلي جي
شخص جو نقصان يا خون ڪندي هئي ته انهيءَ قوم جي
شخص جو نقصان يا خون ڪري بدلو وٺڻ جو رواج اڄ
به سرحدي ٻنهي ڀائرن ۾ چالو آهي. بدلي وٺڻ جي هُو به هُو
رسم پراچين ڪال جي ڪنڌين ۾ به چالو هئي ته ڪهڙو
عجب. عجب ته اهو آهي ته انهن ڪنڌين ۾ هڪ اهڙو
منش پيدا ٿيو جنهن پاڙيسرين ۽ عزيزن کان بدلو وٺڻ
جو انڪار ڪيو ۽ هڪدم تپسوين سان وڃي شامل ٿيو.
براهمن ۽ ڪنڌين جو من، گوتم وانگر، گرهست آشم
کان وياڪل ٿئي ها ته هو به گهر ڇڏي پورو راجڪ سيناسي
ٻڄجن ها ۽ گهور تپسيائون ڪن ها. سو آءُ نٿو ڀانيان ته
گوتم جي تپسيائون ڪري ڪنهن کي به عجب لڳو هوندو.
گهڻي ۾ گهڻو ماڻهن ائين ڪئي چيو هوندو ته هي ڳيرو
گرهست سوا آشم واسطي وڃي هڪ بيڪار سادو بڻيو
آهي. پر سڄا سارا ست سال تپسيائون ڪري جڏهن گوتم
ٻڌ کي ٻوڏيڻو پراپت ٿيو ۽ هيڏانهن گرهست آشم جي
سڪن ۽ هوڏانهن سنياس آشم جي تپسيائون جي ساڳئي
حساب منع ڪرڻ لڳو تڏهن البت مٿس ٿيڪا ٿيڻي
ڪرڻ لڳا.

براهمن جي اها خواهش هئي ته چالو سماجڪ سرشتو
جاري رهي ته سندن ڪرم يوگ موجب براهمن يڳي
وغيره ڪندو رهي، ڪتري ڀڄي، وڃي واپار ۽ سودر شيوا.

آڏياڻ (۸)

ڪرم ڀوگ

ٻڌ ناستڪ هو يا آستڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان وٺشالي ڀرسان مهاون ۾ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه لڇوي (लिच्छवी) قوم جا راجائون سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ بابت ڳالهائون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه جي ساک ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنهه (सिंह) سيناپتيءَ کي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي آڇا ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جڳين) ڀنت جو پوڄاري هو تنهن ڪري پهرئين پنهنجي مکيه گرو ناٿپت وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ گؤتم سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ناٿپت چيس ته، ”هي سنهه، تون ڪر يا وادي (ڪرم ۾ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ ڪر يا وادي گؤتم سان ڇو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنهه سيناپتي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڇوين (लिच्छवी) جي سڀا منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه

ڪڇي. ٻه ٽين لڳس ته ٽهسيائين ڪري ۽ ٽهسوي لوڪن جي تنو ڳيان دواران منش ڄاڻي ۽ لاء ڪو اهڙو سرل سگر مارگ سمجهي ايندو. انهيءَ ڪري گهر گهاٽ ڇڏي وڃي ٽهسيائون شروع ڪيائين. جڏهن ٽن ٽن ٽن انهن مان ڪي ڪين هت ايندو تڏهن هڪ ٽنن مڏيم (وڇولو) مارگ ڳولي ڪڍيائين.

اڄ ڪالھ جا راجنيتي ماڻهو ۽ ڌرمي ماڻهو هن زماني جي ڪرانت ڪاري (انٽلا بي) شخص کي (Nihilist) يعني اختيار ۽ جا مخالف ڪري سڏيندا آهن ۽ سندن اُڻ ڄاڻپ سماج اڳيان پيش ڪندا آهن. ساڳيءَ طرح اسين سمجهي سگهون ٿا ته ٻڌ جا سمڪالين ٽيڪاڪار کيس اڪر يا وادي ڪري سڏيندا هئا ۽ سندس نون ويچارن جي نڪمائي ماڻهن اڳيان پيش ڪندا هئا.

ڪرم ۽ سڪرم

ڪرم ڇا ۽ سڪرم ڇا آهي تنهن بابت ٿوري ۾ هت ويچار ڪرڻ لڳ ٿيندو. ساليڪ (سالڪ) براهمن کي پڳوان ٻڌ چوي ٿو ته، ”هي گرهستو، ڪا يا سان جيڪي ٽن قسمن جا درآچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص خولي آهي، شوخ ۽ ڪنور آهي، خون ڪري ٿو، مارڪٽ تي پاري پيهي ٿو. (۲) يا هو چوري ڪري ٿو، شهر ۾ يا جهنگل ۾ ڇا شيءِ سندس نه آهي سا مالڪ کان پڇڻ بنا کڻي وٺي ٿو. (۳) يا هو ويچار ڪري ٿو، ماڻا، پتا، پيٽ، پتي يا ٻين عزيزن

جنهن شخص کي اهڙو ڪرم يوگ پاء نه پوي سو ڀلي جهنگ جهاڳي، تهسيائون ڪري، آتم ٻوڏ پراپت ڪري ۽ ٻوڏ مات ۾ موڪلائي وڃي. مگر سو شخص اهڙو ڪڇ نه ڪري جنهنڪري سماج جو چالو سرشتو هيٺ مٿي ٿي وڃي.

جدا جدا شرمڻن جي سنگهن ۾ جدا جدا تنو گيان جا ويچار هوندا هون. پر تهسيائون بابت ڳوٺا شرمڻ هڪ راءِ جا هون. جيڪي لوگرنت يعني جين مت جا هون سي ڪرم کي خاص اهميت ڏيندا هون. سندن نيتا چوندا هون ته هي جنم ڊڪاري آهي ۽ پورب جنم جي پاپ ڪرم ڪري هن جنم ۾ انهن پاپن کي ٽپائي ناس ڪرڻ لاءِ تهسيائون ڪرڻ گهرجن. پر ٻڌ پڳوان تهسيائون جي منع ڪندو هو. سو سپاويڪ طور لوگرنت جين کيس اڪرياوادي يا اڪرموادي سڏڻ لڳا. ٻڌ ته شستر ڪٽڻ به ڇڏي ڏنا هون. انهيڪري براهمنن جي نظر ۾ به هو اڪرياوادي لڳو ٿي ۽ تهسيائون تياڳڻ ڪري تهسين ۾ به اڪرياوادي نظر آيو.

ڪرانتِيءَ وارو

ياد رکڻ گهرجي ته گوتم ٻڌ فقط آتم ٻوڏ دواران موڪل پراپت ڪرڻ لاءِ گهر نه تياڳيو هو. پنهنجن پاڙيسرين مٿان تلوار هلائڻ کيس پسند نه هو. انهيءَ ڪري سندس من ۾ هميشه اها مائڻاڻي لڳي رهي هئي ته ڪيئن زور زبردستي بنا، هڪ ٻئي سان پاڻهي رکڻ وارو سماج قائم

ڏن جي لوڙ ڪري ٿو. خواهش رکي ٿو ته ٻئي جي ڏن جا ساڌن موٽي حاصل ٿين. (۲) يا ٻيائيءَ واري ٻڌي رکي ٿو. ائين سوچي ويڃاري ٿو ته هن پراڻيءَ جو خاتمو ٿئي. (۳) يا هو مڃيا درشتي ڌاري ٿو، انهيءَ قسم جو ٽاسٽڪ ويچار ڌاري ٿو ته ڏان ڪونهي، ڌرم ڪونهي، ڪڪرم ڪڪرم جو ڦل ٺٽو پوڳجي، پرلوڪ ڪونهي وغيره. هن ريت من سان ٺانا پرڪار جا اڌرم آچار ٿين ٿا. هي سڄڻو، ڪا يا سان ٿن پرڪارن جا سڌاچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص خون ٺٽو ڪري ٻين تي هٿيار ٺٽو هلائي، ٻين جي هٿيا ڪرڻ ۾ کيس لڄ اچي ٿي، سڀني پراڻين ڏي سندس دياوان هلت آهي. (۲) هو چوري ٺٽو ڪري شهر يا جهنگ ۾ پيل ٻئي جي ڇيڙ کي ٽيسين هٿ ٺٽو لائي جيسين اها کيس ڏني نه وڃي. (۳) هو ويچار ٺٽو ڪري. ماڻا، پٺا، ڀيڻ ڀاءُ، پتي، مهاڀرڻ وغيره جي سنڀاليل استريءَ سان سنڀند ٺٽو رکي. هن ريت ڪا يا سان ڌرم آچار ٿئي ٿو.

”هي سڄڻو ۽ وائيءَ سان چئن پرڪارن جا سڌاچار ٿين ٿا سي ڪهڙا آهن؟ (۱) ڪو شخص ڪوڙ ڳالهائڻ بنهه ڇڏي ڏئي ٿو. سڀا ۾، سميلن ۾، راج ۾ ڀار ۾ جڏهن سندس شاهدي ورتي وڃي ٿي ته جنهن ڳالهه جي ڄاڻ نه اٿس تنهن بابت چوي ٿو ته ڄاڻ نه اٿم ۽ جا اڪڻن نه ڏني اٿس تنهن بابت چوي ٿو ته نه ڏني اٿم. هن ريت پاڻ ڪاٺ، ٻين ڪاٺ يا ٿورڙي لاپ ڪاٺ ڪوڙ

آڏيان (۸)

ڪرم يوگ

ٻڌ ناستڪ هو يا آستڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ يگوان وٺشالي ڀرسان مهاون ۾ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه لڇوي (لڇوي) قوم جا راجائون سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ بابت ڳالهيون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه جي ساڪ ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنهه (سڀه) سيناپتيءَ کي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي اڇا ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جين) ڀنت جو پوڄاري هو تنهن ڪري پهرئين پنهنجي مکيه گرو ناٿپت وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ ڳوٺر سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ناٿپت چيس ته، ”هي سنهه، تون ڪر يا وادي (ڪرم ۾ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ ڪر يا وادي ڳوٺر سان ڇو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنهه سيناپتي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڇوين (لڇويو) جي سڀا منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه

کرڻ ۽ ويچار ڪرڻ اهي ٿيئي ڪايا جا پاپ ڪرم آهن. ڪوڙ ڪرڻ، چغلي هڻڻ، گارگند ۽ واهيات بڪواس ڪرڻ اهي چار واچا جا پاپ ڪرم آهن. پراڻي ڌن جو لوپ، ٻين جي خاتمي جي خواهش، ناستڪ درشتي، اهي ٿيئي مانسڪ پاپ ڪرم آهن. انهن ڏهن ئي کي اڪشل يعني دڪ جو ڪرم مارگ سمجهو وڃي ٿو. انهن کان نورث ٿيڻ سو ڪشل يعني سک جو ڪرم مارگ سمجهو وڃي ٿو. اهي ٻه ڏهه آهن جن جو ورنن مٿي ڪيل آهي. ڏهن ڪشل ۽ ڏهن اڪشل ڪرمن جو ورنن ٽرپٽڪ جي چيل وچنن ۾ ڪڍين هند ڪيل آهي. ڏنل مثالن ۾ اڪشل ڪرمن کي اڌرم آچار ۽ ڪشل ڪرمن کي ڌرم آچار ليکيو ويو آهي.

ڪشل (سڪرم ڪرم) ۽ آف - انگو مارگ

هن موجب سڪرم جو مارگ اُتم آف - انگي مارگ اندر سمائجي وڃي ٿو. ٽن قسمن جا ڪشل ڪايا جا ڪرم سي ئي صحيح (سميڪ) ڪرم آهن. چئن پرڪارن جا ڪشل واڻي جا ڪرم سي ئي صحيح واڻي آهن، ۽ ٽن قسمن جا ڪشل مانسڪ ڪرم سي ئي صحيح درشتي يا صحيح سنڪاپ آهن. اُتم آف - انگي مارگ جا پويان چار انگ انهن ڪشل ڪرمن کي پستي ڏيندڙ آهن. صحيح آجيوڪا، صحيح ڏنڊو، صحيح سمرتي، صحيح سمادي - انهن چئن انگن جي سڃي پاونا بنا ڪشل ڪرم مارگ ۾ ترقي يا پوري ڪاميابي حاصل ٿي نٿي سگهي.

آڏيان (۸)

ڪرم ڀوگ

ٻڌ ناستڪ هو يا آستڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان وٺشالي ڀرسان مهاون ۾ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه لڇوي (लिच्छवी) قوم جا راجائون سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ بابت ڳالهيون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه جي ساڪ ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنه (सिंह) سيناپتيءَ کي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي اڇا ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جڳين) ڀنت جو پوڄاري هو تنهن ڪري پهرئين پنهنجي مکيه گرو ناٿپت وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ ڳوٺر سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ناٿپت چيس ته، ”هي سنه، تون ڪر يا وادي (ڪرم ۾ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ ڪر يا وادي ڳوٺر سان ڇو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنه سيناپتي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڇواڻ (लिच्छवी) جي سڀا منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه

ارڻاٽ، مٿي ڏنل سڀني اڪشل ڪرمن جو پوريءَ طرح تياڳ ڪرڻ گهرجي ۽ ڪشل ڪرمن جي سدائين پوئواري ڪندي، انهن پنهنجو من قاسائڻ نه گهرجي. سو سڀ آف - انگي مازگ جي اڀياس سان حاصل ٿئي ٿو.

ڪشل ڪمن ۾ جاگر ٿي ۽ اُتساه

ٽرپٽڪ ۾، ڪيترن هنڌ اهو اُپديش ڏنل آهي ته ڪشل ڪمن ۾ بنهه سجاڳي ۽ اُتساه رکڻ گهرجي. انهن سڀني جو هٿ سنگرهه ڪري نٿو سگهجي. پر نموني طور هٿ هڪ ننڍو اُپديش ڏنو ٿو وڃي.

ٻڌ ڀڳوان چوي ٿو ته، ”ڀڪشوئو، استري، پرش، گرھست يا پروراجڪ (گهرو سنياسي) کي هنن پنجن ڳالهين جو سدائين چنتن ڪرڻ گهرجي - (۱) هو وارونوار اهو ويچار من ۾ ڪري ته آءٌ ٻڌائي جي اثر هيٺ آهيان. ڇو جو جنهن جوانيءَ جي مستيءَ ۾ اچي ڪري پراڻي من - ڪايا - وچن جو درآچار ڪري ٿو، سا مستي هن چنتن ڪري ناس ٿي وڃي ٿي يا گهٽجي وڃي ٿي. (۲) هو وارونوار من ۾ ويچار ڪري ته آءٌ بيماريءَ جي اثر هيٺ آهيان، ڇو جو جنهن نندريستيءَ جي مستيءَ ۾ اچي ڪري پراڻي من - ڪايا - وچن جو درآچار ڪري ٿو، سا مستي هن چنتن ڪري ناس ٿي وڃي ٿي يا گهٽجي وڃي ٿي. (۳) هو وارونوار من ۾ اهو ويچار ڪري ته آءٌ موت جي اثر هيٺ آهيان. ڇو جو جنهن جيٽ جي مستيءَ ڪري هو ڪايا - واچا - من جو درآچار ڪري ٿو، سا

آڏيان (۸)

ڪرم ڀوگ

ٻڌ ناستڪ هو يا آستڪ؟

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان وٺشالي ڀرسان مهاون ۾ رهندو هو. تڏهن ڪي مکيه لڇوي (लिच्छवी) قوم جا راجائون سڀا منڊپ ۾ اچي گڏ ٿيا. اُتي ٻڌ بابت ڳالهينون نڪتيون. گهڻو ڪري سڀ جيڪي حاضر هئا سي ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه جي ساڪ ڪرڻ لڳا. سو ٻڌي ڪري سنهه (सिंह) سيناپتيءَ کي ٻڌ جو درس ڪرڻ جي اڇا ٿي. جيئن ته هو نگرنت (جڳين) ڀنت جو پوڄاري هو تنهن ڪري پهرئين پنهنجي مکيه گرو ناٿپت وٽ ويو ۽ چيائينس ته، ”ڀڳونت، آءٌ شرمڻ گؤتم سان ملڻ چاهيان ٿو.“ ناٿپت چيس ته، ”هي سنهه، تون ڪر يا وادي (ڪرم ۾ وشواس رکندڙ) آهين، پوءِ ڪر يا وادي گؤتم سان ڇو ملڻ چاهين ٿو؟“

گروءَ جا اهي وچن ٻڌي ڪري سنهه سيناپتي ٻڌ سان ملڻ جو خيال لاهي ڇڏيو. وري هڪ ٻه ڀيرو لڇوين (लिच्छवी) جي سڀا منڊپ ۾ ٻڌ، سندس ڌرم ۽ سنگهه

ليندو ۽ جي ٻچڙا ڪرم ڪندس ته لک پوڳڙو ٻولندڙ.
ڪرم ٻولي آهيان، ارڻاڪ ڪرم سان ئي منهنجو جنم ٿيو
آهي ڪرم - ٻڌو آهيان، ارڻاڪ ڪرم ئي منهنجو ساٿي
آهي، ڪرم ئي منهنجي رڪيا ڪندڙ آهي. هن مان ٻڌو
آهي ته ٻڌ ڀڳوان ڪرم ئي ڪيترو نه زور ڏنو هو. اهڙي
گروءَ کي ناستڪ سڏڻ ڪيتري قدر مناسب هو؟

ته انساھ سان ڀريل من سان ست ڪرم ڪرڻ ڪن،
تنهن ٻنسيست ڏمڀڊ جي هيٺئين گاٿا ويچار جوڳي آهي :-

अभित्यरेथ कल्याणो पापा चितं निवारये ।

दन्धं हि करोतो पुष्पं पापस्मिं रमतो मनो ॥

ارڻاڪ، ”ڪايات ڪاري ڪرم ۾ سيگھ ڪرڻ گھرجي
۽ پاڻ کان چٽ ڪي نوارڻ گھرجي، ڇو جو آلس ڪري
ٻچ ڪندڙ جو من پاڻ ۾ رڳڙجي وڃي ٿو.“

ٻراهمن جو ڪرم يوگ

هيستائين ٻڌ جي ڪرم يوگ تي ويچار ڪيو ويو آهي.
هاڻي تنهن سمي جي ٻراهمن ۾ ڪنهن پرڪار جو ڪرم
يوگ ڇالو هو تنهن تي ٿوري ٻي ويچار ڪرڻ ضروري
آهي. ٻراهمن لاءِ آجيوڪا جو ساڌن يگيه وغيره هوا ۽
اهي وڌي ۽ پوري ٿير سان ڪيا وڃن سو انهن لاءِ ڪرم
يوگ هو. پوءِ هو ائين سمجھائڻ ويا ته ڪترين جو ڀت
ڪرڻ، ويڻن جو واپار ڪرڻ، ۽ سودرن جو شيوا
ڪرڻ، سو سندن لاءِ ڪرم يوگ آهي، انهن ڪندي
ڪنهن جو من مروتو کائي نه سڀ سنگت ڇڏي ڪري

مستي هن چننن ڪرڻ سان ناس ٿي وڃي ٿي، يا گهٽجي وڃي ٿي. (۴) هو وارونوار من ۾ اهو ويچار ڪري ته وٽندڙ ۽ پيارين (پراڻين يا پدارثن) جو ويوگ (وچورو) مونکي سهڻ گهرجي. ڇو جو جن پيارين جي سنيھ ڪاٺ پراڻي ڪاڀا - واڇا - من جا درآچار ڪري ٿو، سو سنيھ انهيءَ چننن سان ناس ٿي وڃي ٿو يا گهٽجي وڃي ٿو. (۵) هو وارونوار من ۾ اهو ويچار رکي ته آءُ ڪرم جو پريتوان، ڪرم ۾ حصيدار، ڪرم ۾ پيدا ٿيل، ڪرم جو بندو، ڪرم جي سرن وٽندڙ آهيان ۽ ڪلياڻ يا پاپ ڪرم ڪندس، تنهن جو حصيدار ٿيندس. ڇو جو انهي ويچار ڪري ڪاڀا - واڇا - من جا درآچار ناس ٿين ٿا يا گهٽجي وڃن ٿا.

ڀڳو آءُ نه، پر سڀ پراڻي ٻڌائي، بيماري، موت جي بنڌنن ۾ ٻڌل آھن ۽ سڀني کي پنهنجن پيارن جو واوگ ٿئي ٿو ۽ ڪرم ۾ حصيدار آھن - هن ريت اُمر سِراوڪ (ٻڌندڙ) سدائين ويچار ڪندو رهي ٿو. تڏهن کيس صحيح مارگ سمجهي ٿو. انهي مارگ جي اپاس سان سندس بنڌن ٽٽن ٿا.*

مٿي اشارو ڪيل آهي ته آءُ ڪرم جو پريتوان آهيان، يعني ڪرم ٿي مونکي پيارو آهي ۽ باقي ٻيون سڀ وستو شايد مون کان ڌار ٿي وڃن. آءُ ڪرم جو حصيدار آهيان، ارڻات چڱن ڪرمن ڪرڻ سان مونکي سک پراپت

* ”انگوتَر ٽڪاڀي“ پنڇڪ نهاٽ، ست ۵۷

سندس ڳڻن جي ڄاڻ نه هئي، ته به ديوتائن جي پرياو
 ساڻ سارڻيءَ جواب ڏنو ته، ”هي پرورجڪ آهي“ ۽
 سندس ڳڻ بنايا. پر جي ڪيلوستوءَ ۾ ۽ شاڪين جي
 پيروارن وڃڻ ۾ گهڻو سنياسين جا آشرم هئا ته ائين ڪيئن
 هوندو جو ٻوڏ ڀستو يا سندس سارڻيءَ کي پرورجڪن
 جي بنهه ڄاڻ پڇاڻ نه هجي؟

”انگوترڪاڀ“ جي چٽڪر ٺاهڻ ۾ وٺ (۴۴)
 شاڪي جي ڪهاڻي اچي ٿي. هو هڪ زرگرنت (جين)
 ساڌو هو. هڪ پيري مهاموگلان ساڻ سندس گيان گوشت
 هلي رهيو هئو، ته ٻڌ ڀڳوان اچي ٻڌاريو ۽ کيس اپديش
 ڏنائين. تڏهن وٺ چيس ته ”زرگرنت يعني جين ساڌن
 جي آپاسنا مان مون کي ڪڇ به لاپ نه ٿيو آهي. هاڻي
 آءٌ ڀڳوان ٻڌ جو آپاسڪ ٿيان ٿو.“ انڪٽاڪار چوي ٿو ته
 وٺ ڀڳوان جو چاچو هو، پر اها ڳالهه ”مها ڏگند ست“
 جي انڪٽا سان ٺهڪي ٿئي اچي. ڪيئن به هجي، پر
 انهي ۾ شڪ ڪونهي ته وٺ نالي هڪ وڏي عمر جو
 شاڪي جين هو. مطلب ته ٻوڏ ڀستو جي جنم کان اڳ ئي
 شاڪي ديس ۾ جين ڌرم ڦهلائي چڪو هو. تنهنڪري
 اهو ناممڪن آهي ته ٻوڏ ڀستو کي پرورجڪن يعني گهڻو
 سنياسين جي ڄاڻ ڪانه هئي.

تڏهن ڀلا اهي سڀ اڌ پٽ ڪٿائون ٻوڏ ڀستو جي

هو ڀلي بن ۾ وڃي ٽپسيائون ڪري تنهن کي هو سنياس
يوگ چوندا هئا ۽ انهي ۾ ڪرم يوگ پاڻءَ حد کي پهچي
ويو. ڪي پراهمڻ سنياس وٺندي به اڳتي هون وغيره
ڪرم يوگ ڪندا رهندا هئا ۽ کين سرپشت ڪري
سمجهندا هئا. هن بابت ڀڳوت گيتا جي ٽئين آڌ يا ۽ ۾
چيو ويو آهي ته:-

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचार ॥

اڻاٽ، ”يگيه بنا ڪيل ڪرم منش ڪاٿر ٻڌن وارا
آهن، انهي ڪري هي ارڃن، تون سنگهه ڇڏي ڪري
يگيه ڪاٿر ڪرم ڪر.“

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेष बौऽस्त्विष्ट कामधुक् ॥

اڻاٽ: ”يگيه سان پرڃا کي اپائي ڪري پرڃا پتيءَ
(برهما) چيو ته هن يگيه سان توھين ڦل ڦول ۽ يگيه
توھانجي ڪامڌينو بڻي.“

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ सजीवति ॥

اڻاٽ، هن ريت هن لوڪ ۾ هلايل يگيه وغيره جو
چڪر جو نڪر هلائي سو منش پاپ ڪندي، انڌرين جو
سڪه پوڳيندي اجايو جيئي ٿو.“

پراهمڻن جو سنگرهه

پر جي ڪنهن جي من ۾ اهو ويچار اچي ته پرڃا پتيءَ

سندس ڳڻن جي ڄاڻ نه هئي، ته به ديوتائن جي پرياو
 ساڻ سارڻيءَ جواب ڏنو ته، ”هي پرورجڪ آهي“ ۽
 سندس ڳڻ بنايا. پر جي ڪيلوستوءَ ۾ ۽ شاڪين جي
 پيروارن وڃڻ ۾ گهڻو سنياسين جا آشرم هئا ته ائين ڪيئن
 هوندو جو ٻوڏ ڀستو يا سندس سارڻيءَ کي پرورجڪن
 جي بنهه ڄاڻ پڄاڻ نه هجي؟

”انگوترڪاڀ“ جي چٽڪ نڀاڻ* ۾ وٺ (۴۴)
 شاڪي جي ڪهاڻي اچي ٿي. هو هڪ زرگرنت (جين)
 ساڌو هو. هڪ پيري مهاموگلان ساڻ سندس گيان گوشت
 هلي رهيو هئو، ته ٻڌ ڀڳوان اچي ٻڌاريو ۽ کيس اپديش
 ڏنائين. تڏهن وٺ چيس ته ”زرگرنت يعني جين ساڌن
 جي آپاسنا مان مون کي ڪڇ به لاپ نه ٿيو آهي. هاڻي
 آءٌ ڀڳوان ٻڌ جو آپاسڪ ٿيان ٿو.“ انڪٽاڪار چوي ٿو ته
 وٺ ڀڳوان جو چاچو هو، پر اها ڳالهه ”مها ڏگند ست“
 جي انڪٽا سان ٺهڪي ٿئي اچي. ڪيئن به هجي، پر
 انهي ۾ شڪ ڪونهي ته وٺ نالي هڪ وڏي عمر جو
 شاڪي جين هو. مطلب ته ٻوڏ ڀستو جي جنم کان اڳ ئي
 شاڪي ديس ۾ جين ڌرم ڦهلائي چڪو هو. تنهنڪري
 اهو ناممڪن آهي ته ٻوڏ ڀستو کي پرورجڪن يعني گهڻو
 سنياسين جي ڄاڻ ڪانه هئي.

تڏهن ڀلا اهي سڀ اڌ پٽ ڪٿائون ٻوڏ ڀستو جي

سندس ڪهاڻي ٿوري ۾ هن وٽ آهي:-

ڀڳوان ٻڌ ڪوئل ڏيس ۾ ڄاترا ڪندي شالوتڪا (शलवतिका) نالي ڳوٺ ۾ اچي پهتو. ڪوئل جي پسند راجا اهو ڳوٺ لوهٽيه براهيمڻ کي پيڻا طور ڏنو هو. لوهٽيه انهي پاڻي مٿ جو هو ته، ”ڪنهن شرمڻ يا براهيمڻ کي اٽل ٿنو ٻوڏ پراپت ٿئي ته ٻئي ڪنهن کي نه ٻڌائي.“ ڀلا هڪ منڻ ٻئي منڻ لاء ڪري ٿي ڇاڻو سگهي؟ شايد ٻئي جو هڪ پراڻو بنڌن کائي ڪري ٻيو ٽيون بنڌن اٽل ڪندو. انهي ڪري آءُ چوان ٿو ته اها لويي هلڪ آهي.

جڏهن لوهٽيه براهيمڻ کي سڌ پيئي ته ٻڌ ڀڳوان ڳوٺ جي ويجهو اچي پهتو آهي تڏهن روسڪا نالي حجام کي موڪلي ڪري ڀڳوان کي ٺوٺو ڏنائين. ٻئي ڏينهن پوڄن تيار ڪري ساڳئي حجام کي ڀڳوان ٻڌ ۽ سندس پڪشوسنگهه کي ڪوٺ لاء موڪليائين. ڀڳوان پنهنجو پاڻ (پوٽن) ۽ وستر کڻي لوهٽيه جي گهر وڃڻ لاء نڪتو. وات تي روسڪا حجام لوهٽيه براهيمڻ جي مٿ کان ڀڳوان کي واقف ڪيو ۽ چيائينس ته، ”هي ڀڳونت، هن پاڻي مٿ کان لوهٽيه کي توهين مڪت ڪندا.“

لوهٽيه براهيمڻ ڀڳوان ۽ پڪشوسنگهه کي ڏاڍي آدرستڪار سان پوڄن ڪرايو. پوڄن ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان پڇيس ته، ”هي لوهٽيه، ڇا اها تنهنجي مٿ آهي ته ڪنهن کي اٽل ٿنو ٻوڏ پراپت ٿئي ته ٻين کي نه ٻڌائي؟“

۾ نه رڪون؛ ٻيا دٿيش پاو رڪن ته اسين دٿيش پاو کان
مڪت ٿيون؛ ٻيا مٿيا درشتي ڌارين ته اسين صحیح
درشتيءَ وارا ٿيون. اهڙي پنهنجي شدي ڪرڻ گهرجي.
”هي چند، ڪواڻانگي وات ۾ اڙي پوي ۽ پوءِ ٻاهر
نڪرڻ لاءِ کيس ڪا سڻائي وات نظر اچي، ساڳيءَ طرح
هنسڪ منڻ لاءِ هنسا کان. مڪت ٿيڻ لاءِ هنسا جي
ئي وات آهي. خون ڪندڙ منڻ جو چوٽڪارو آهي
خون جي چاهنا نه ڪرڻ؛ چوڙي ڪندڙ جو چوٽڪارو آهي،
چوريءَ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ابرهمچاري منڻ جو چوٽڪارو
آهي ابرهمچريءَ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ڪوڙ بولڻ واري جو
چوٽڪارو آهي ڪوڙ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ چغلخور منڻ
جو چوٽڪارو آهي چغليءَ جي چاهنا نه ڪرڻ؛ ڪوڙو
بولڻ واري جو چوٽڪارو آهي ڪوڙو بولڻ جي چاهنا
نه ڪرڻ؛ اجاٻا ورلاپ ڪندڙ جو چوٽڪارو آهي اجاٻن
ورلاپن جي چاهنا نه ڪرڻ... اُهي ئي آڀا آهن... هي
چند، جو پاڻ گپ ۾ گئل آهي سو ٻئي کي گپ کان
ٻاهر نه ڪڍي سگهندو. ساڳيءَ طرح جنهن پاڻ نه جيتيو
آهي؛ پاڻ کي نيم اندر نه رکيو آهي؛ جو پاڻ شانت من
جو نه آهي سو ٻئي کي ڪهڙو سنجم سيکاريندو ۽ شانت من
ڪندو. پر جو پاڻ قابوءِ ۾ آهي، تنهنو آهي، شانت آهي،
تنهن لاءِ ممڪن آهي ته ٻئي کي قابوءِ ۾ آڻي، تنهنو بنائي
شانت من ڪري.“

ساڳيو مطلب دمپد جي هڪ ڳاٺا (۲۲۳) ۾ مختصر

سندس ڪهاڻي ٿوري ۾ هن وٽ آهي:-

ڀڳوان ٻڌ ڪوئل ڏيس ۾ ڄاڻا ڪندي شالوتڪا (शलवतिका) نالي ڳوٺ ۾ اچي پهتو. ڪوئل جي پسند راجا اهو ڳوٺ لوهٽيه براهمن کي پيڻا طور ڏنو هو. لوهٽيه انهي پاڻي مٿي جو هو ته، ”ڪنهن شرمڻ يا براهمن کي اٽل ٿنو ٻوڏ پراپت ٿئي ته ٻئي ڪنهن کي نه ٻڌائي.“ ڀلا هڪ منڻ ٻئي منڻ لاءِ ڪري ٿي ڇاڻو سگهي؟ شايد ٻئي جو هڪ پراڻو بنڌن کائي ڪري ٻيو ٽئون بنڌن اٽل ڪندو. انهي ڪري آءٌ چوان ٿو ته اها لويي هلڪ آهي.

جڏهن لوهٽيه براهمن کي سڌ پيئي ته ٻڌ ڀڳوان ڳوٺ جي ويجهو اچي پهتو آهي تڏهن روسڪا نالي حجام کي موڪلي ڪري ڀڳوان کي ٺٽو ڏنائين. ٻئي ڏينهن پوڄن تيار ڪري ساڳئي حجام کي ڀڳوان ٻڌ ۽ سندس پڪشوسنگهه کي ڪوٺ لاءِ موڪليائين. ڀڳوان پنهنجو پاڻ (پوٽن) ۽ وستر کڻي لوهٽيه جي گهر وڃڻ لاءِ نڪتو. وات تي روسڪا حجام لوهٽيه براهمن جي مٿي کان ڀڳوان کي واقف ڪيو ۽ چيائينس ته، ”هي ڀڳونت، هن پاڻي مٿي کان لوهٽيه کي توهين مڪت ڪندا.“

لوهٽيه براهمن ڀڳوان ۽ پڪشوسنگهه کي ڏاڍي آدرستڪار سان پوڄن ڪرايو. پوڄن ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان پڇيس ته، ”هي لوهٽيه، ڇا اها تنهنجي مٿي آهي ته ڪنهن کي اٽل ٿنو ٻوڏ پراپت ٿئي ته ٻين کي نه ٻڌائي؟“

ارتاٺ:- ڪنور واپي، استي ٻولڻ، چغاضوري ۽ ٻڪواس
ڪرڻ - اهي چار واپي جا پاپ ڪرم آهن.

अदत्तानामपादानं हिंसा चैवाविधानतः ।

परदारोपसेवा च शारीरं त्रिविधं स्मृतम् ॥

ارتاٺ:- ”چوري، هٽس جا ويدن موجب نه هجي،
پرائي استري سان سنهنڌ رکڻ - اهي ٽي ڪايا جا پاپ
ڪرم آهن.“

त्रिविधं च शरीरेण वाचा चैव चतुर्विधम् ।

मनसा त्रिविधं कर्म दश कर्मपथास्त्यजेत् ॥

ارتاٺ:- هن ريت ٽن پرڪارن جا ساري ڪ، چئن
پرڪارن جا واپسڪ، ۽ ٽن پرڪارن جا مانسڪ، مڙيوئي
ڏهن پرڪارن جا اڪشل (ڪڪرم) ڪرم ٿياڳه ڪرڻ
گهرجن.“*

هنن مان پهرئين سلوڪ ۾ آيل ”ڪرم ڀوڳ“ شبد
بلڪل پوري طرح ڪم آندو ويو آهي. ”منو سمرتي“
۽ چيندڙ کي ٻڌ ڀڳوان وارو ڪرم ڀوڳ بيشڪ پسند هو،
پر منجهس هڪ اپواد رکيائين. سو هي ته جي هٽس
”ويدن موجب نه هجي“ ته نه ڪرڻ گهرجي، پر جي
ويدن جي آڌار تي هجي ته اها هٽس ئي نه آهي.

**جنگين کي ڌرمي ليکڻ ڪري ڪرم
مناسب سمجهيا ويا.**

ڳيه وغيره واري هٽس اجائي سمجهي وڃي ها ته

سندس ڪهاڻي ٿوري ۾ هن وٽ آهي:-

ڀڳوان ٻڌ ڪوئل ڏيس ۾ ڄاڻا ڪندي شالوتڪا (शलवतिका) نالي ڳوٺ ۾ اچي پهتو. ڪوئل جي پسند راجا اهو ڳوٺ لوهٽيه براهمن کي ڀيٽا طور ڏٺو هو. لوهٽيه انهي ڀائي مت جو هو ته، ”ڪنهن شرم يا براهمن کي اٽل ٿيو ٻڌ پراپت ٿئي ته ٻئي ڪنهن کي نه ٻڌائي.“ ڀلا هڪ منس ٻئي منس لاءِ ڪري ٿي ڇاڻو سگهي؟ شايد ٻئي جو هڪ پراڻو بنڌن کائي ڪري ٻيو ٽيون بنڌن اٽل ڪندو. انهي ڪري آءٌ چوان ٿو ته اها لويي هلت آهي.

جڏهن لوهٽيه براهمن کي سڌ ڀيئي ته ٻڌ ڀڳوان ڳوٺ جي ويجهو اچي پهتو آهي تڏهن روسڪا نالي حجام کي موڪلي ڪري ڀڳوان کي نوتو ڏنائين. ٻئي ڏينهن پوڄن تيار ڪري ساڳئي حجام کي ڀڳوان ٻڌ ۽ سندس پڪشوسنگهه کي ڪوٺ لاءِ موڪليائين. ڀڳوان پنهنجو پاڻ (پوتن) ۽ وستر کڻي لوهٽيه جي گهر وڃڻ لاءِ نڪتو. وات تي روسڪا حجام لوهٽيه براهمن جي مت کان ڀڳوان کي واقف ڪيو ۽ چيائينس ته، ”هي ڀڳونت، هن ڀائي مت کان لوهٽيه کي توهين مڪت ڪندا.“

لوهٽيه براهمن ڀڳوان ۽ پڪشوسنگهه کي ڏاڍي آدرستڪار سان پوڄن ڪرايو. پوڄن ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان پڇيس ته، ”هي لوهٽيه، ڇا اها تنهنجي مت آهي ته ڪنهن کي اٽل ٿيو ٻڌ پراپت ٿئي ته ٻين کي نه ٻڌائي؟“

ڪرم سپاويڪ طور ڪشَل ليکيا ويا. مطلب ته ڀڏ کان سواءِ
 ٻي ڪا هنسا نه ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪو ويچار نه ڪرڻ
 ڪٿي: ساڳي طرح ڪوڙ ڪپڙ، چغلخوري، ڪنور وڃن
 وغيره ڀڏ لاءِ ضروري نه هجن، يعني ته راجنيتي لاءِ
 ضروري نه هجن. ته نه ڪرڻ ڪپڙ، پرائي ڏن جي لوڙ
 ته ڀڏ م هوندي ئي آهي. پنهنجي فوج م ٻئي جي فوج
 لاءِ تڪرار نه پيدا ڪجي ته فوج جا سپاهي جنگ لاءِ
 تيار ئي نه ٿيندا ۽ جيسين تائين اها غلط درستي ٿئي
 پيدا ڪجي ته اسين سڙ ڌرم لاءِ لڙي رهيا آهيون،
 پنهنجي ديس لاءِ يا ٻئي ڪنهن اهڙي من گهوت پوتر
 ڪم لاءِ لڙي رهيا آهيون، تيسين تائين جنگ م ڪٽڻ
 محال آهي. مطلب ته هڪ ڀڏ ڪرڻ لاءِ سڀ ڪشَل
 (سڪرم) ڪرم هڪ ٻئي پٺيان ڇڏڻا پون ٿا ۽ اهو شد
 ڌرم ليکيو وڃي ٿو.

”اشوتاما مري ويو“ - اهڙو ڪچو ڪوڙ ڳالهائڻ
 لاءِ ڀڏشتر تيار نه هون، تڏهن سري ڪرشن سندس مڪان
 ”نروا ڪوڙو وا“ (منش يا هاڻي مري ويو) ٻولايو.
 اڄ ڪلهه جي راجنيتي به اهڙي ئي ٿئي ٿي - ڪڇ سڄي
 ڪڇ ڪوڙي ۽ جي پنهنجي ديس جو ڪڇ به فائدو
 نظر اچي ٿو ته ڪوبه ڪرم بنهه پوتر سمجهو وڃي ٿو.

ڌرمي جنگين جو وڌڻ

جين ۽ ٻڌ ڌرم ڪري ويدن واري هنسا بند ٿي
 وئي، پر ڪترين جون پاڻم ڌرمي جنگيون هلنديون

ڀڳيہ وغيره بند ٿي وڃن ها. اهي ڀڳيہ به چاچي ڪري ٿيندا هوا؟ هن ڪري ته ڀڌ ۾ جيءَ ٿئي ۽ ڪٽيل راج ٽڪاءُ کائي. مطلب ته ڀڌ واري هنسا جي ڌرمي نه سمجهي وڃي ها ته ويدن واري هنسا لاءِ ڪو سبب ئي نه هجي ها. انهيءَ ڪري ڀڌ کي واجب سمجهڻو پيو. سري ڪرشن چوي ٿو ته :-

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकल्पितुमर्हसि ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थलम्भन्ते युद्धमीदृशम् ॥

ارتاڪ :- ”پنهنجي ڌرم ٿي ويچار ڪندي پنٿي هٿ ٽولاءِ واجب نه آهي. ڪترين لاءِ ڌرم ڀڌ کان مٿي ڪا پي سوييا ڏيندڙ ڳالهه ڪانهي.“

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारम्पावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥

ارتاڪ :- ”هي ڀارت سي ڪٿري وڏاڳي آهن، جن کي هن قسم جي ڀڌ نصيب ٿئي ٿي، جنهنڪري هنن لاءِ پاڻمرادو سرڳ جو دوار کلي پوي ٿو.“

अथ चेतवमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥

ارتاڪ :- ”۽ جي تون هيءَ ڌرم جي جنگ نه جوڻيندين، ته پنهنجو سؤ ڌرم ۽ پنهنجي ڪيرٽي ناس ڪري پاڻ ٿي حاصل ڪندين.“* ڀڌ کي ڌارمڪ نه رائج ڪري سڀ آڪشل (ڪڪرم)

آڌيائ (۹)

ڀڳبڻ و غبڻر پُراڻن وارو ٻُڌ

هندو ماڻهو وشنوءَ کي نائون اوتار ڪري ليکين ٿا. ”وشنو پُراڻ“ ۾ هيءَ ڪٿا آيل آهي ته ٻُڌ اوتار ڌارڻ ڪري اُسرڻ کي موهت ڪيو ۽ ڊيوٽائن دواران سندن ناس ڪيو. انهيءَ جو تاثير جڳوٺ جي هيٺئين سلوڪ ۾ ڏنل آهي.

ततः कलौ संप्रयाते संमोहाय सुरद्विषाम् ।

बुद्धो नामाञ्जनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥

اُرتاڪ، ”تنهن کانپوءِ ڪلچڪ جي اچڻ ڪري اُسرڻ کي موهت ڪرڻ لاءِ ٻُڌ نالي اُجن - پٽر ڪيڪٽ ڏيس ۾ اُڻن ٿيندو.“ رواجي هندن کي ٻُڌ اوتار جي ڪا خاص جاءِ نٿي رهي. پنڊتن ۽ پُراڻ ٻُڌندڙ شرتالو هندن کي ٻُڌ بابت ڄا ڪچ ڄاڻ هوندي آهي سا ”وشنو پُراڻ“ يا ”ڳوٺ“ مان ملندي آهي.

سرگواسي وشنو شاستري چيلوڌڪر جي ڪلپنا

مغربي ڏيسن ۾ مئڪس ملر جي گرو پرڪيات ودوان

رهيون. اهڙين ڌرمي جنگين جو وادارو حضرت محمد
 پيغمبر اچي ڪيو. رڳو چيائين ته پاڻ ۾ لڙڻ نيڪ نه آهي.
 انهن جو بدلو عيسائي ڌرم جي جنگين ۾ نظر اچي ٿو.
 انهن سڀني کي ديس جي وڏائي موزعت ڪيو. تنهن
 وڏائيءَ کاتر ڪوبه ڪرم مناسب سمجهو وڃي ٿو.
 انهيءَ ڪري سڄي منش جاتي هڪ اڳاڻي واءِ ٿي
 وڃي آري آهي. تنهن واءِ ڇڏڻ لاءِ ٻڌ جي ڪرم بوڳ
 واءِ کانسواءِ ٻي به ڪا واءِ آهي ڇا؟

مڪروم رهجي ويئي آهي. ٻڌ بابت جيتوڻيڪ اسان وٽ
ڪا سامگري موجود نه آهي، تڏهن به اها ڳالهه ٻڌري
آهي ته سندس ٻڌي اُنوڪي هوندي، ڇو جو سندس غير
طرفدارن يعني پراهمڻن به کيس ايشور جو ساکيات نائون
اوتار ڪري مڃيو آهي، ڪوي چيد يو جڳدهو پنهنجي
”گيت گووند“ جي آرٽپ ۾ چيو آهي ته:-

निन्दसि यज्ञविधेरदह श्रु तिजातं ।

सद्यहृदयदर्शितपशुघातं ।

केशव ध्रतबुद्ध शरीर जय जगदीश हरे ॥ (ध्रुव पद)

”.....عيسوي سنه جي شروعات ۾ ٻڌ ڌرمين ۽
پراهمڻن وچ ۾ خوب واد وواد هليا. تنهن ۾ شڪر آڇاريه
ٻڌ ڌرم جو ڪنڊن ڪيو ۽ پراهمڻ ڌرم وري آستان ۾
ڪيو. هن ريت ٻڌ ڌرم وارن جي هار کانپوءِ هو پنهنجي
مرضيءَ سان يا راجا جي آڳيا سان هي ڏيس ڇڏي ٻاهر
هليا ويا. منجهانن ڪي ٽپيٽ ۾، ڪي چين ۾، ته ڪي
لنڪا ۾ وڃي ويا.“

مٿئين ٽڪري مان اُنومان ڪڍي سگهجي ٿو ته تنهن
وقت جي انگريزي خاندانه هندن ۾ ٻڌ ڌرم بابت ڪهڙا
ويچار هئا.

”لائيت آف ايشيا“ جو پرڳڻو

تنهن کانپوءِ سنه ۱۸۷۹ ۾ ايڊون ارنولڊ (Edwin Arnold)
جي ”لائيت آف ايشيا“ (Light of Asia) نالي پرڪيات
ڪوٽا ڇپجي پڌري ٿي. اهو پڙهندي انگريزي دان

برٽف (فونڊچ) جو ڏيان سڀني کان اڳ ٻڌ ڌرم ڏي چڪيو، پر گهربل مصالحي نه ملڻ ڪري هو ٻڌ ڌرم جي پوري جان مغربين کي نه ڪرائي سگهيو. تنهن هوندي به مغربين ۾ اهو خيال هو ته ٻڌ ڌرم معنيٰ سڀ ڪچ ٿياڳڻ ۽ تنهن ڪري مٿس ڪوبه غور ڪرڻ جي ڪهڙي ضرورت؟ انهيءَ ويچار ۾ برٽف صاحب جي ڪوششن ڪري ڪافي قيرو آيو ۽ انهيءَ ڪري ڊاڪٽر ولسن جهڙو سچو عيسائي به ٻڌ ڌرم جو اڀياس ڪرڻ لڳو. ڊاڪٽر ولسن جي سنگ صحبت ڪري اسانجي ڪاليج پڙهيل جوانن ۾ به ٻڌ ڌرم بابت ويچارن ۾ ڪچ قيرو آيو. مشهور ليکڪ سرگواسي شاستري ڇپلو ٽڪر مرهائي ٻوليءَ ۾ واٽ ڪوي بابت لکندي پنهنجي ڪتاب ۾ چوي ٿو ته:-

”آريه لوڪن جي مڙل ويدڪ ڌرم بابت متعبد پيدا ڪندڙ پهريون ٻڌ هو. وقت جي پراڻو ڪري ڪئين ماڻهو سندس خيالن وارا نڪتا، جنهن ڪري ڌرم اندر قوت پئجي ويئي. اهي نوان ماڻهو پاڻ کي ٻڌ ڌرمي سڏائڻ لڳا. سندس ڪهڙا نوان خيال هئا، اهي خيال ڪيئن پيدا ٿيا، ڇهائجي ويا ۽ پوءِ گم ٿي ويا وغيره سو سڀ تواريخ نويسن لاءِ من وندرائيندڙ قصو آهي. پر هاڻي ائين چوڻ مان ڪهڙو فائدو؟ اها دڪ جي ڳالهه وري هڪ ڀيرو چوڻي پوي ٿي ته تواريخ نه هوندي ته رڳو اسين پر ساري دنيا انهيءَ ڪري لاپ کان

سمجهو ته هن پڪشوء آسانجو ايمان ڪيو آهي. سو پڊهنجن
جوان چوڪرن کي ڇيڙيائون ته وڃي کيس موچڙا ڏيو.
تنهن تي سندن جوان کيس ڏنڊن، لٽين ۽ ڇهيوڪن
سان ڪٽڻ سٽڻ لڳا. سو ڏسي ڪري ڪوسل راجا جي
ڪنيا ۽ پروھت جي استري پڊرا کين روڪيو. ايتري
۾ اٺيڪ پڪشن اچي ڪري انهن جوانن کي ماري ڪٽي
خوناخون ڪري ڇڏيو. سو ڏسي براهمڻ ڊنا ۽ آخر
هرڪيشبل کان ڪميا وٺي کيس اڃا چانور ۽ ٻيون شيون
دان ڪري اماڻيائون.

سو سڀ ان کانئن وٺي هرڪيشبل ڇيو ته، ”هي
براهمڻو، توهين باهه ٻاري ڪري پاڻي ۽ سان ٻاهرين
شدي پرايت ڪرڻ جي چوڻا ڪوشش ڪريو؟ ويچاروان
چون ٿا ته توهانجي هيءَ ٻاهرين شدي نيڪ نه آهي.“
تنهن تي براهمڻن پڇيس ته، ”هي پڪشو، تڏهن
اسين ڪهڙي پرڪار جو يگيه ڪريون ۽ ڪرم جو ناس به
ڪيئن ڪريون؟“

هرڪيشبل - ساڌو منشن ڇهن پرڪارن جي جيون*
جي هنسا نٿا ڪن: آستيه پاڻي ۽ چوري نه ڪري، ڌن،
استريون، مان ۽ مايا تياڳ ڪري سنجم سان هلت هلن
*پرٿوي، پاڻي، وايو، آگني، ونسپتي ۽ جائدار پراڻي -
انهن ۾ ڇهن قسمن جا جيو وڌن ٿا. جيئين جي مڃتا آهي
ته پرٿوي وغيره ۾ جيو وڌن ٿا.

هندن ۾ ٻڌ لاءِ ڏاڍو آدر ٿيو. پر اهو ويچار ڀڪو ٿيندو ويو ته ڀڳي وغيره جو خاتمو ڪري، ”آهنسا پرڻ ڌرم“ آستان ڪرڻ لاءِ ٻڌ اوتار ورتو هو. اڄ به اهو ويچار، ٿورو ڪي گهڻو، چالو آهي. اهڙي ويچار پٺيان ڪهڙي حقيقت آهي، ٻڌ جي سمي ۾ شرمڻ ۽ خود ٻڌ جو ڀڳي وغيره بابت ڪهڙو خيال هو، تنهن تي هن هنڌ ويچار ڪرڻ نڪ ٿيندو.

هرڪيشبل جي ڪٿا

شرمڻ جا جيڪي پنٿ ٿڌهن هوا ۾ ٿن مان هن وقت فقط چين ۽ ٻڌ پنٿن جا گرنت هٿ آچن ٿا. انهن مان جينين جي ”اُترادين سوئر“ (उतराव्यय सूत्र) ۾ هرڪيشبل جي ڪٿا ملي ٿي. ڪٿا جو ٽائيجر هن ريت آهي:

هرڪيشبل هڪ چنڊال (श्वपाक) جو چوڪرو هو. چين ڀڪشو ٿي ڪري ڏاڍو نپسوي بڻيو. ڪنهن وقت هڪ مهينو آپواس ڪرڻ کانپوءِ ٻارڻ جي ڏينهن بکيا لاءِ رٿن ڪندي هو هڪ مهاڳي جي آستان تي وڃي پهتو. سندس گندو، ننگو ۽ ڏٻڙو سرير ڏسي ڪري ياڱ ڪري براهمن کائنس نفرت ڪئي ۽ ٻاهر ڪڍي ڇڏيائونس. اُتي ٿنڌڪ (هڪ قسم جو وڻ) وڻ تي ويٺل هڪ ڀڪش ڇڄيءَ طور هرڪيشبل جي آواز ۾ براهمن کي چيو ته، ”هي براهمنو، توهين ته رڳو اکرن جي ڍيرون جا بار ڍو ٿيندڙ آهيو. ويدن جو آڀياس ڪريو ٿا، پر سندن آرٿ ته نٿا ڄاڻو.“ تنهن تي آڀياس ڪندڙ براهمن

گاڻا انهيءَ ”اُتراديڻ سوٽو“ جي ۲۵ آڏيءَ ۾ ملي ٿي.
سا هن ريت آهي:

पसुबंधा सव्वे वेया जय्ठं च पावकम्मणा ।

न तं तायंति दुस्सलीलं कम्माणि बलवंतिह ॥

اُتراديڻ: ”سڀني ويدن ۾ پسن جو ڪوس بتايو ويو آهي.
۽ يگيه ڪرڻ پاپ ڪرم سان گڏيل سڏيل آهن. يگيه
ڪندڙن جا هي پاپ ڪرم سندن رکيا نٿا ڪن.“
هرڪيشبل جي ڪٿا ۾ فقط يگيه جي منع ڪيل آهي،
پر هن گاڻا ۾ رڳو يگيه جي نه پر ويدن جي به ننڍا صاف
نظر اچي ٿي.

شرمڻ پلٽڻ جو ويد ورتو

سرو درسن ۾ جيڪو چارواڪ (Materialists) مسه
جو ورتڻ ڪيل آهي. تنهن مان اهو اُتومان ڪڍي سگهجي
ٿو ته اُجت ڪيسڪمبل (अजित केसकम्बल) جو ٺاسڪ مسه
ڦهلائيندڙ هو، سو نه رڳو يگين خلاف پر ويدن خلاف به
ٽيڪا ٽپي ڪندو هو. سرو درسن ۾ چارواڪ مسه بابت
جيڪي سلوڪ آهن تن ۾ هي ڏيڍ سلوڪ به آهي:

पशुश्चेन्निहतः सर्वगं ज्योतिष्टोमे गमिष्यति ।

स्वपिता यजमानेन तत्र कस्मान्न हिंस्यते ॥...

त्रयो वेदस्य कर्तारो भण्डधूर्त निशाचराः ।

اُتراديڻ: ”اُگنشنوم (अग्निष्टोम) يگيه ۾ جي ڪنل پسون
سرڳ وڃي ٿو ته انهيءَ يگيه ۾ ڇڏڻ جو پنهنجي پتا ڪي
ڪهي نٿو اُماڻي؟..... ويدن جا رچيندڙ ئي آهن. - پند،

ٿا. اهي پنجن پرنگيائن* ۾ دريڊ رهي ڪري، جيئن
جي ترشنا نه ڌاري، ديھ جي آس ڇڏي، ديھ بابت
آداسين رهن ٿا ۽ (هن ريت) سرپشت يگيه ڪن ٿا.

براهمن - ٽنهنجي اگني ڪهڙي آهي ۽ اگني ڪنڊ
ڪهڙو آهي؟ سروا (ڪاٺ جو ڇمڇو جنهن سان هون ۾
گيه ڏبو آهي) ڪهڙو آهي؟ ڇيٽو ڪهڙو آهي؟ سڌائون
(هون جون لڪڙيون) ڪهڙي-ون آهن؟ شانتِي ڪهڙي
آهي؟ ۽ ڪهڙي هوم جي وڌيڪ سان تون يگيه ڪندو
آهين؟

هرڪيشبل - ٽوسيا منهنجي اگني آهي، جيئو منهنجو
اگني ڪنڊ آهي، يوگ منهنجو سروا آهي، سرپر منهنجو
ڇيٽو آهي، ڪرم منهنجي سڌا آهي، سنجم منهنجي
شانتِي آهي. انهيءَ وڌيڪ موجب رشين جا واريڻ يگيه
مان ڪندو رهندو آهيان.

براهمن - ٽنهنجو تلاءُ ڪهڙو ۽ شانتِي تيرت ڪهڙو؟
هرڪيشبل - ڌرم ٿي منهنجو تلاءُ آهي ۽ برهمچريه
منهنجو شانتِي تيرت ..... انهيءَ ۾ سنان ڪري نرمل،
شد مهارشي آتم پد پراپت ڪن ٿا.

هن کانسواءِ يگيه وغيره جي منع ڪندڙ ٻي به هڪ

* پنج پرنگيائون (سڀر) آهن - آهنا، ستپ، آستپ (چوري
نه ڪرڻ)، برهمچريه، آپرگره (ملڪيت نه رکڻ). انهن کي
پنچ (پنج) چوندا آهن. ڏسو: ساڌن پاڻ، سوٽر ۳۰

ڇالبار ۽ راڪس.

هن مان نظر آچي ٿو ته اڪثري سڀيئي شرمڻ پست،
 ٿورو ڪي گهڻو، ويدن جي منع ڪندا هئا، جنهنڪري
 کين ويدن جي ننڍا ڪندڙ به چئي سگهجي ٿو. پر اها
 ثابتي ڪتي به نٿي ملي ته ٻڌ پاڻ ڪا ويدن جي ننڍا
 ڪئي هئي. مرڳوئي هرهندو ويد آڀياس جي مهما ڏيکاري
 ويئي آهي. ٻڌ جي پڪشو سنگهه ۾ مهاڪاٿياين براهمن
 جهڙو ويد پنڊت به هو. انهيءَ ڪري اهو ناممڪن آهي
 ته ڀڳوان ٻڌ ويدن جي گهٽتائي ڪندو هو. پر ٻين شرمڻ
 وانگر کيس به ڳاڻن، بڻن ۽ ٻين پراڻين جي يڳيه لاءِ هنسا
 پسند نه هئي.

يڳين جي منع

”ڪوسل سنيٽ“ ۾ يڳيه وغيره جي منع بابت جو
 سٺ آهي سو هن ريت آهي:—

”ٻڌ ڀڳوان شراوستيءَ ۾ رهندو هو. تنهن وقت
 ڪوسل راجا پسيند جو مها يڳيه آرڻپ ٿيو. يڳيه ۾ پنج
 سؤ وچرا، پنج سؤ وچريون، پنج سؤ ٻڪر ۽ پنج سؤ
 رڍون بلدان لاءِ پوڻ (يڳيه جا ٿنڀ) ۾ ٻڌل هئا. راجا
 جا داس، دؤٽ (قاصد) ۽ ڪرمچاري پوڻ منجهون ڳوڙها
 ڳاڙيندي، روئيندي يڳيه جو ڪم ڪري رهيا هئا.

سو سڀ ڏسي پڪشن وڃي ڀڳوان سان ڳالهه ڪئي.
 تڏهن ڀڳوان چيو ته:

دڪائي، پوپ کڙو ڪري ٿو سوئي دڪ پيدا ڪندڙ اڪشل
شستر ڪٽي ٿو. سي ڪهڙا ئي آهن؟ ڪايا جو شستر، واچا
جو شستر ۽ چت جو شستر. جو يگيه آرنپ ڪري ٿو تنهن
جي من ۾ راهو اڪشل ويچار اچي ٿو ته هيترا بيل، وچرل
وچريون، بکر ريون ڪوس ڪيا وڃن. انهيءَ ريت هو
پهريائين دڪ پيدا ڪندڙ اڪشل چت جو شستر ڪٽي ٿو.
پوءِ هو پنهنجي مک سان انهن پراڻين جي ڪوس لاءِ آگيا ڏئي
ٿو ۽ تنهن ڪري دڪ پيدا ڪندڙ اڪشل واچا جو شستر
ڪٽي ٿو. آخر ۾ انهن پراڻين کي ڪهڙ لاءِ هو پاڻ ئي
پراڻين کي مارڻ شروع ڪري ٿو ۽ انهيءَ ڪري دڪ
ڪندڙ اڪشل ڪايا جو شستر ڪٽي ٿو.

”هي براهمڻ، اهي ئي باهيون تياڳ ڪرڻ جهڙيون
آهن ۽ دڪائڻ جهڙيون نه آهن. سي ئي ڪهڙيون آهن؟
ڪام جي اڱني، دويش جي اڱني ۽ موه جي اڱني.
جو شخص ڪام جي وس اچي ٿو سو ڪايا-واچا-من
سان ڪڪرم ڪري ٿو ۽ انهيءَ ڪري موت کانپوءِ
درگتي پراپت ڪري ٿو. ساڳيءَ طرح دويش ۽ موه
جي وس پراڻي ڪايا-واچا-من سان ڪڪرم ڪري
درگتي پائي ٿو. انهيءَ ڪري اهي ئي باهيون تياڳڻ
جهڙيون آهن، ٻارڻ جهڙيون نه آهن.“

”هي براهمڻ، هنن ٽن اڱنين جو ستڪار ڪري، مان
ڪري، پوڄا ڪري، سک سان شيوا ڪري. سي ڪهڙيون
ٿي اڱنيون آهن؟ آهونيا (आह्वनीयाग्नि) اڱني، گارھپتيا

هن بابت ”انگوتر نڪايه“ جي سترڪ نڀات ۾ هڪ سٺ ملي ٿو. انهيءَ جو اُلتو هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ شراوستيءَ جي چيٽ بن ۾ اُنا لڻندڪ جي آرام گهر ۾ هو. تنهن وقت اُدگت شرير (उदगत शरीर) نالي هڪ براهمن مهايگي جي تياري ڪري رهيو هو. پنج سؤ بيل، پنج سؤ وچرا، پنج سؤ وچريون، پنج سؤ بکر ۽ پنج سؤ ريون ٻل تي چاڙهڻ لاءِ يون ۾ ٻڌل هئا. تڏهن اُدگت شرير براهمن ڀڳوان وٽ وڃي ڪري، خوش خيريافت پڇي ڪري، هڪ پاسي ٿي ويٺو ۽ چوڻ لڳو ته، ”هي ڪوٽم، مون ٻڌو آهي ته يگي لاءِ اگني دکائڻ ۽ يوپ ڪرڻ ڏاڍو ڦلڊاڪ ٿئي ٿو.“

ڀڳوان چيو، ”هي براهمن، مون به ٻڌو آهي ته يگي لاءِ اگني دکائڻ ۽ يوپ ڪرڻ ڏاڍو ڦلڊاڪ آهي.“ اهو واکي براهمن وري دهرايو ۽ تهرايو: ڀڳوان وري کيس ساڳيو ئي جواب ڏنو. تڏهن براهمن چيس ته، ”تڏهن اسين ٻئي ساڳيءَ راءِ جا آهيون.“ تنهن ئي آئند چيو ته، ”هي براهمن، تنهنجو هي سوال نيڪ نه آهي.“ ”مون ٻڌو آهي...“ چوڻ بدران تون هيئن چوڻ، ”آءٌ يگي لاءِ اگني دکائڻ ۽ يوپ اُڀو ڪرڻ لاءِ تيار ٿي بيٺو آهيان. هن بابت ڀڳوان مونکي اهڙو اُپديش ڏئي جنهن ڪري منهنجو سڌيو ڪلياڻ ٿئي.“

آئند جي چرچ موجب براهمن انهيءَ ريت سوال پڇيو. تڏهن ڀڳوان جواب ڏنو ته، ”جو شخص يگي لاءِ اگني

ياکيه ولکيه وڏو ٽپسوي ۽ برهم نشن (ڌرم جو مارگ
ونندڙ) سمجهيو ويندو هو. پوءِ به هن جنڪ راجا جي
يکيه ۾ بهرو ورتو ۽ آخر ۾ هن ڏهن هزارن سونن سڪن
ساٿ هڪ هزار ڳڻن جي ڏکڻا سڻيڪار ڪئي.*

پر يڳوان ٻڌ جو چوڻ هو ته يکيه ۽ ٽپسيا جو ملاوت
ٻڌو ڏکڻاڪ آهي. ڪندرڪ ۽ ست ۾ يڳوان ٻڌ چئن
پرڪارن جا منس ورنن ڪيا آهن. (۱) جي پاڻ ٽپائين
ٿا پر ٻين کي نٿا ٽپائين (۲) جي ٻين کي ٽپائين ٿا، پر
پاڻ کي نٿا ٽپائين (۳) جي پاڻ کي ۽ ٻين کي ٽپائين ٿا
(۴) جي نه پاڻ کي ۽ نه ٻين کي ٽپائين ٿا.

انهن چئن ۾ پهريان ڪنور ٽپسوي آهن. هو نه رڳو
پاڻ کي پر ٻين کي به ناس ٿيڻ نٿا ڏين. ٻيا آهن ڪاسائي
۽ شڪاري وغيره. اهي ٻين پراڻين کي ڪشت ڏين
ٿا، پر پاڻ کي نٿا ڏين. ٽيان آهن يکيه وغيره ڪرڻ وارا.
اهي پاڻ کي ٿوري ٻين کي ڪشت ڏين ٿا. چوٿان آهن ٻڌ
جا شروڪ. اهي نه پاڻ کي ۽ نه ٻين کي ڪشت ڏين ٿا.
انهن چئنهي قسمن جي ماڻهن جو وستار سان ورنن
هن ست ۾ ڏنل آهي. منجهائن ٽئين قسم جي ماڻهن ۾
ورنن مختصر طور هن ريت آهي:-

يڳوان چوي ٿو ته، ”هي پڪشڻو، پاڻ کي ٽپائيندو
۽ ٻين کي ٽپائيندڙ ڪير آهن؟ ڪو ڪتري راجا يا ڪو

* وره آرٽيڪ اپنشد ۳-۱-۲

ڏ”مجھ، نڪايه“ نمبر ۵۱

(गार्हपत्याग्नि) آگني ۽ دڪشٽا (दक्षिणाग्नि) آگني. پتا مانا
 کي آهوننيا آگني سمجهڻ گهرجي ۽ ڏاڍي آدرستڪار
 سان سندن پوڄا ڪرڻ گهرجي. پتني ۽ ٻار، داس ۽
 نوڪر، گارهيٽيا آگني سمجهڻ گهرجن ۽ آدرستڪار سان
 سندن پوڄا ڪرڻ گهرجي. شرمڻ براهمن کي دڪشٽا
 آگني سمجهڻ گهرجي ۽ آدرستڪار سان سندن پوڄا ڪرڻ
 گهرجي. هي براهمن، هنن لکڙين جي آگنيءَ کي ڪڏهن
 ٻارڻو، ڪڏهن جهيڙو ڪرڻ ۽ ڪڏهن وسائڻو پوي ٿو. *
 پڳوان جو اهو اُپديش ٻڌي ڪري اڏگت شرير براهمن
 سندس پڳت بطيو ۽ چوڻ لڳو ته، ”هي ڳوٺ، پنج سؤ
 بيل، پنج سؤ وچرا، وچريون، پنج سؤ ٻڪر، پنج سؤ
 رڍون وغيره سڀني پراڻين کي آءُ ڀولين مان کولي، کين
 جيون دان ڏيان ٿو. تازي هوا کائي ڪري، ٿڌو جل
 پيئي ڪري هو سڀيل ڇايا هيٺ آرام ڪن.“

يگم ۾ تپسيا جو ملائڻ

ٻڌ جي سمي ۾ يگم وغيره ۾ براهمن تپسيائون به ملائي
 ڇڏيون هيون. ويدڪ مني بن ۾ رهي ڪري تپسيائون
 ڪندي به موقع انوسار وچ وچر ننڍا وڏا يگم ڪري
 وٺندا هئا. انهن جا هڪ به مثال ٽئين آڌيائ ۾ اسان ڏٺا
 آهن. انهن کانسواءِ يگم ڌڪي (याज्ञवल्क्य) جو مثال وٺو.

* اهي ئي اگنيون براهمن جي گرنٽ ۾ پڙسڻ آهن. سندن
 شيوا ڪيئن ڪجي ۽ سندن ڦل ڪهڙو ٿو ملي، سا ڳالهه
 گره سوترن ۾ ڏنل آهي.

گاڻاڻون آھن :-

यथा माता पिता भ्राता अब्जे वाऽपि च वातकाः ।

गावो नो परमा भित्ता थासु जायन्ति ओसधा ॥

अन्नदा बलदा चेता वण्णादा सुखदा तथा ।

एतमत्यवसं अत्वा नास्सु गावो हन्तिस्सु ते ॥

اثرات :- ”ماتا، پتا، ڀائي، ٻنڌن مثل ڳئون به اسانجون پنهنجون آهن. ڪمپني جو مٿن آڌار آهي. اهي ته ان، بل، سهڻي ۽ سک ڏيندڙ آهن. سو ڄاڻي ڪري پراچين براهمن ڳڻن جي هجا نه ڪندا ها.“

تنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته عام ماڻهن کي ڳئون پنهنجي گهر جي پائين وانگر لڳنديون هيون ۽ يگيه وغيره هر انڌن وانگر سندن هٿيا ڪرڻ کين بلڪل ناپسند هو. راجاڻون ۽ ڌنوان خود پنهنجون ڳئون ٻلڌان ڪن ها ته سندن ناسن ۽ قاصدن، ڪمين کي روئڻ پئڻ جو سبب نه ٿئي ها. پر جنهن حالت ۾ اهي ويچارا جانور غريب ڪسانن کان زبردستي ۽ ڪسيا ويندا هئا، انهيءَ ڪري سندن دڪي ٿيڻ سڀاويڪ هو. يگيه لاءِ ماڻهن سان ڪيتري قدر زبردستي ۽ ٿيندي هئي، تنهن جو هيٺين گاڻا مان ڪڇ پتو پوي ٿو.

ददन्ति एके विसमे निविदथा ।

छेत्वा वधित्वा अथ सोचयित्वा ।

सा दक्खिणा अस्सुमुखा सदण्डा ।

समेन दिन्नस्स न अग्घमेति ॥

اثرات :- ”ڪي ڪنن مارڻ ٿي هلي، مارڪٽ ڪري، لوڪن کي ڏک ڏيئي ڏان ڏين ٿا. جا ڏکڻا لوڪن جي ڳوڙهن ۽ ڏکڻ سان ڀريل آهي سا شانت من سان ڏنل

شريمان براهمن هڪ نئون سپامندپ اڏائي ٿو ۽ منڊن (وار لاراهي) ڪرائي، ڇپر جو چمرابوش پهري، سرير تي گيه ٿيل لڳائي ۽ هرڻ جي سڱن سان پٺي ڪنهندو، پنهنجي پٺي ۽ پروھت سان سپا منڊ ۾ گهري ٿو. اتي گوهر سان لپيٽل ڌرتيءَ مٿان لپتي ٿو. هڪ عمدي ڳئون جي هڪ ٿڻ (جي ڪير) تي هو گذر ڪري ٿو، ٻئي ٿڻ جي ڪير تي سندس استري، ٽئين ٿڻ جي ڪير تي پروھت، ۽ چوٿين ٿڻ جي ڪير سان هو هوم ڪري ٿو. چئن ٿڻن مان پوءِ جيڪي ڪچ ٻڃي ٿو تنهن تي وڃري ڪي نرواه ڪرڻو پوي ٿو.

”پوءِ هو چوي ٿو ته ’منهنجي هن يگيه لاءِ هيترا بيل ڪهو، هيترا وڇڙا، ٻڪر، رڍون وغيره. پوين لاءِ هيترا درخت ڪپيو، ڪُش جي آسن لاءِ هيترو ڍپ ڪاٽيو. سندس داس، قاصد، ڪمي سزا جي پوکاڻ اکين مان ڳوڙها ڳاڙيندي سندس اهو ڪم ڪن ٿا. انهيءَ کي چئبو آهي پاڻ تپائڻ ۽ ٻئي کي تپائڻ.“

عام ماڻهن کي گڏو هڻسا پسند نه هئي.

اهي داس، دوت ۽ ڪمي يگيه جو ڪم ڳوڙها ڳاڙيندي ڇو ڪندا هوندا؟ سو هنڪري جو يگيه لاءِ جيڪي بسون ماري ويندا هئا سي غريب ڪسانن کان زوريءَ ورتا ويندا هئا جنهنڪري هو ڏاڍا ڏکي ٿيندا هئا. ”ست نپات“ جي براهمن ڏک ست ۾ بنهه پراچين براهمن جي هلت جو ورنن ملي ٿو. انهن ۾ هيٺيون

کي دان ۾ ڏٺو هو. ان پراهمڻ هڪ مهايگيه لاءِ ست سؤ
پيل، ست سؤ وچرا، ست سؤ وچريون، ست سؤ ٻڪر،
۽ ست سؤ ريون گڏ ڪيون هيون.

ڳوٺ ۾ ڀڳوان ٻڌ جي اچڻ جو ٻڌي ڳوٺ جا سڀ
پراهمڻ سندس درشن لاءِ ڪوٽ ڏنٽ پراهمڻ جي محل
پرساڻ اچي لنگهيا. ڪوٽ ڏنٽ کي جڏهن پتو پيو ته
ڪيڏانهن ٿا وڃن تڏهن نوڪر کي سڏي چيائين ته،
”وڃي چئين ته ڪن درس، آءٌ به ڀڳوان جي درس لاءِ
سائڻ هلڻ چاهيان ٿو.“

ڪوٽ ڏنٽ جي يگيه لاءِ ڪئين پراهمڻ اچي مڙيا
هوا. جڏهن انهن ٻڌو ته ڀڳوان جي درس لاءِ ڪوٽ ڏنٽ
تياري ڪري رهيو آهي ته هو به وٽس ويا ۽ چيائون
ته، ”پاڻي ڪوٽ ڏنٽ، ائين برابر آهي ته تون گوتم جي
درس لاءِ تيار ٿي رهيو آهين؟“

ڪوٽ ڏنٽ - سو ئيڪ آهي، گوتم جي درس جي
لڳا اٿم.

پراهمڻ - هي ڪوٽ ڏنٽ، گوتم سان گڏجڻ تو لاءِ
ٺيڪ نه آهي. سندس درس لاءِ ويندين ته سندس
جس وڌندو ۽ تنهنجو گهٽيو. چڱو ائين ٿيندو ته گوتم
ڀاڙ تو سان گڏجڻ اچي ۽ تون ساڻس ملڻ نه وڃين. تون
اٿم ڪل جو آهين، ذات آهين، ودوان آهين، مشيل
آهين، ڪيترن جو آچار به آهين، ويد منتر سکڻ لاءِ چارو
طرف کان ڪئين شش تو وٽ اچن ٿا. عمر ۾ گوتم کان

دان جو مله نٿي حاصل ڪري سگهي. تن ڏينهن ۾
 ۾ جيئن يگين ڪاٿر تيئن ٻيٽ گذر لاء ڪئين پراڻي ڪنا
 ويندا هوا. گھوڪوس ڪري گھوماس چؤراهي تي وڪڻڻ
 جي رسم بلڪل چالو هئي. پر ٻڌ ڀڳوان جيترو يگيه وغيره
 جو اوترو انهن ڳالهين جو وروڌ نه ڪيو. انهي مان اهو
 مطلب نه ڪڍڻ گھرجي ته ٻڌ کي چؤراهي تي گوشت
 وڪڻڻ جي رسم پسند هئي. پر ڪنهن يگيه وغيره جي
 پيٽ ۾ انهيڪي ڪا اهميت ڪانه هئي. ڇاڪاڻ ته ڪا سائيءَ
 جي هٿ چڙهندي هئي سا کير نه ڏيندي هئي ۽ جو
 بيل سندس هٿ چڙهندو هو سو کيتي يا ٻئي ڪم لاءِ
 بيڪار هوندو هو. انهن لاءِ کير به ڳوڙها نه ڳاڙهندو
 هو. پر يگيه جي ڳالهه ئي اڻر هئي. اسين اهو ويچار
 ڪريون ته هڪ يگيه لاءِ پنڊ يا ست سؤ وچرا يا وچريون
 بلدان ڪرڻ ڪري کيتيءَ کي ڪيڏو نه چيهو پھچندو هوندو
 ۽ ڪسان ڪيترو نه ڏکي ٿيندو هوندو. پوءِ اهڙي اڻڀاڄار
 جي ٻڌ منع ڪئي ته کيس ويد-نندڪ چو سڏيو ويو؟

سيگيم ڪهڙو

ڀڳوان ٻڌ ”ديگھ نڪايه“ جي ڪٽنٽ ست ۾ اهو
 ٻڌايو آهي ته راجائن ۽ ڌني براهمڻن کي يگيه ڪيئن
 ڪرڻ گھرجي. انهيءَ ست جو تاتپرچ هن ريت آهي :-
 هڪ پيري مگڌ ديس ۾ گهمندي ڀڳوان ٻڌ ڪاٿومت
 (खाणमत) نالي هڪ براهمڻن جي ڳوٺ ۾ پهتو. اهو ڳوٺ
 مگڌ ديس جي راجا بمبسا ڪوٽ ڏنٽ نالي براهمڻ

سڀئي گڏجي وٽس هليون.

پوءِ ڪوٽ دنت برهمڻ جي سڄي ٽوليءَ کي
ساڙ وٺي آمريشت آتماڙي ون ڏي هاريو، جتي ڀڳوان
ٻڌ اچي لٿو هو. اُتي ڀڳوان کان خوش خبر يافت پڇي
ڪري هڪ پاسو وٺي ويندو. ٻين براهمڻن مان به ڪي
ڀڳوان کي نمسڪار ڪري ۽ ڪي خوش خبر يافت پڇي
ڪري هڪ پاسو وٺي ويندا.

پوءِ ڪوٽ دنت ڀڳوان کي چيو ته، ”مون ٻڌو آهي
ته توهان کي اتم يگيه جي وڏي معلوم آهي. اها اتم وڏي
اسان کي سمجهائي ٻڌائيندا ته ڏاڍو چڱو ٿيندو.“
تڏهن ڀڳوان هيءَ ڪٿا ٻڌائيندو.

پراچين ڪال ۾ مهاوِرت نالي هڪ مشهور راجا ٿي
گذريو آهي. هڪ ڏينهن جڏهن اڪانت ۾ ويٺو هو
ته سندس من ۾ اهو ويچار آيو ته مونوت چڱي سمهتي
آهي، اها هڪ مهايگيه ۾ خرچ ڪريان ته ڳچ سمي
ٿاين اهو ڪاڇ مون لاءِ ڀلي ۽ سک جو ڪارڻ ٿيندو. سو
ويچار پنهنجي پروهت کي ٻڌايائين ۽ چيائينس ته، ”هي
براهمڻ، آءٌ هڪ مهايگيه ڪرڻ چاهيان ٿو. توهين ٻڌايو
ته ڪهڙي پرڪار اهو ڪريان جيئن مون لاءِ لاڳاري
۽ سڪدائي ٿئي.“

پروهت چيس ته، ”هن وقت توهانجي راج ۾ صلح
سانت نه آهي. شهر ڳوٺ پيا ڦرجن ۽ ڌاڙا پيا ٿا لڳن.
اهڙي حالت ۾ توهين ماڻهن مٿان ڀلن وجهندا ته پنهنجي

وڏيرو آهين ۽ مگڌ جي راجا هي ڳوٺ ڏاڍي مان شان سان توکي انعام طور بخشيو آهي. انهن سڀني ڳالهين کري واجب آهي ته گوتم اچي توسان ملي ۽ تون ساڻس ملڻ نه وڃين.

ڪوٽ دنت-هاڻي منهنجي به ٻڌو. شرمڻ گوتم اُٿر ڪل ۾ جنم وٺي وڏي سمپتي ٿياڳ ڪري شرمڻ بڻيو آهي. هو نيجسوي ۽ سشيل آهي. مڌر ۽ ڪلياڻ ڪاري وڃن بولي ٿو. ڪيترن جو آچار به ۽ پراچار به آهي. وشين کان مڪت ٿي ڪري شانت ٿيو آهي. ڪرم وادي ۽ ڪري وادي آهي. سڀني ديسن مان لوڪ سندس ڌرم اُپديش ٻڌڻ لاءِ ڪنا ٿين ٿا. هو سڄو سمنڊ، ودياوان، سشيل، لوڪمان، سنجي پورن جو سارڻي، ديوتا، منشن جو نيتا آهي. انهيڪري سندس ڪير ٿي هر هنڌ ڦهلائي ويئي آهي. راجا بمبهار ۽ ڪوسل جو پسيند راجا پنهنجن پوارن سوڌا سندس شرواک (شش) ٿيا آهن. انهن راجائن وانگر هن پوڻڪر سادي جهڙي براهمن لاءِ هو پوڄا لائق آهي. ايتري سندس لياقت آهي. اڄ هو اسانجي ڳوٺ ۾ آيو آهي تنهنڪري کيس پنهنجو مهمان سمجهي، مهمان جي حيثيت ۾ وڃي سندس درس ڪرڻ مون لاءِ واجب آهي.

براهمن-هي ڪوٽ دنت، تو گوتم جي اهڙي تعريف ڪئي آهي جو اسان کي لڳي ٿو ته سڄو پند ڪري به سڄڻن کي وڃي ساڻس ملڻ گهرجي. تڏهن هلو ته ڀلا

طرح عمل ۾ آڻڻ ڪري مهاوجت جو ديس ٿوري ئي وقت اندر
سڪيو ٿي پيو. چور يون ۽ ڦريون گهٽجڻ ڪري سرڪاري
ڊولن چڱيون اُڻڻ لڳيون ۽ خزانو ڀرپور ٿي پيو. عام ماڻهو
بي ڊپا ٿي گهر جا دروازا کليل رکي ٻارين بچين سگه ۾
ڏينهن ڪاٽڻ لڳا.

هڪ ڏينهن مهاوجت راجا پروھت کان پڇو ته، ”هي
براهمن، تنهنجي بتايل آڀاون وٺڻ ڪري ملڪ ۾ جا
بي سلامتي هئي سا ختم ٿي ويئي. منهنجي خزاني
جي سٺي حالت آهي ۽ ديس جا سڀ ماڻهو مزي ۾
وقت ڪاٽين ٿا. هاڻي آءٌ مهايگيه ڪرڻ چاهيان ٿو.
يگيه جا نيم مونکي ٻڌاء.“

پروھت چيو ته، ”جي توهين مهايگيه ڪرڻ چاهيو ٿا
نه انهيءَ لاءِ پرڃا کان صلاح وٺڻ گهرجي. سو پهرئين
راج جي سڀني ماڻهن کي گڏ ڪري پنهنجي خواهش
کان کين واقف ڪريو ۽ سندن راءِ وٺو.“
راجا جي خواهش ڄاڻي ڪري پرڃا کيس يگيه ڪرڻ
جي اجازت ڏني. تڏهن پروھت يگيه لاءِ تياريون ڪيون
۽ راجا کي چيائين ته، ”يگيه جي آرڻ ۾ توهين پنهنجي
من ۾ اهو ويچار نه آڻيندا ته هن يگيه ۾ منهنجو ڏاڍو
ڌن خرچ ٿي رهيو آهي. جڏهن يگيه جاري ٿي وڃي ته
من ۾ ائين نه سوچيندا ته منهنجي ڌن جو ڌيان ٿي رهيو
آهي. يگيه جي سماپتيءَ تي توهين من ۾ اهو خيال نه
آڻيندا ته منهنجو ڌن ڇٽ ٿي ويو. توهانجي يگيه ۾

رفض آڏائي نه ڪندا. ٽوهان ليکي سسپنون لاهڻ سان، يا ڪاٺ ۾ وجهڻ سان، يا ڏنڊ وجهڻ سان يا ديس نيڪالي ڏيڻ سان انتظام آڻي سگهجي ٿو. پر انهيءَ نموني صلح سانت پوريءَ طرح نٿو آڻي سگهجي. ڇو جو جيڪي چور ٻڃي ويندا سي وري صلح سانت ۾ رخنو وجهندا رهندا. انهن کي پوريءَ طرح ختم ڪرڻ جا سڃا آباء هي آهن - جيڪي شخص ٽوهانجي راڄ ۾ کيتي ڪرڻ چاهين ٿا تن کي ٻج وغيره شيون گهريل انداز ۾ موجود ڪري ڏيو، جي شخص واپار ڪرڻ چاهين ٿا تن کي گهريل پونجھي پهچائي ڏيو، جي سرڪاري نوڪري ڪرڻ چاهين ٿا، تن کي واجبي پگهار ڏيئي، نيڪ ڪم ۾ لڳايو. هن ريت هرڪو پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ لڳو رهندو ته راڄ جي صلح سانت ۾ رخنو پوڻ جو امڪان نه رهندو. وجهه ملندي ڍلون حاصل ڪرڻ سان خزانو به پُريل رهندو. صلح ۾ وگھن وجهندڙ نه هئڻ ڪري عام ماڻهو بنا ڪنهن ڊپ جي درد وازا کليل رکندا ۽ ٻارن ٻچن سان آنند ۾ زندگي گذاريندا.

صلح ۾ رخنو وجهندڙن جو هن نموني خاتمو راجا مهاوجت کي پسند آيو. راڄ ۾ کيتيءَ لاءِ لائق هوا تن کي ٻج وغيره ڏيئي کيتيءَ ۾ لڳايائين، جي واپار ڪري سگهيا ٿي تن کي پونجھي ڏيئي واپار جو واڌارو ڪيائين، جي سرڪاري نوڪريءَ لاءِ لائق هوا تن کي سرڪاري ڪمن ۾ پورين جڳهين تي مقرر ڪيائين. اهي اپاءُ پوريءَ

ست سؤ ڳڻن، ست سؤ بيان، ست سؤ وچرن ۽ ست سؤ
 وچرين، ست سؤ ٻڪرين ۽ ست سؤ رڍن کي آءٌ ”يوپن
 (ٽنپن) کان آزاد ڪريان ٿو ۽ جيون دان ڏيان ٿو. تازو گاهه
 چري، ٿڌو پاڻي پيئي، هو ڀلي سیتل چایا هيٺ آرام
 ڪن.“

بيروزگاري تڙت سوئي سڄو يگيه آهي

مٿئين ست ۾ ”مهاوجت“ شيد جو آرٽ آهي ”جنهنجو
 راج وشال هجي.“ اهڙو ئي مهايگيه ڪري سگهي ٿو.
 انهي مهايگيه جو مکيه نيم اهو آهي ته راج ۾ لوڪن کي
 بيڪار نه رکڻ کپي. سڀني کي چڱن ڪمن ۾ لڳائڻ کپي.
 ساڳيو نيم چڪوئي سيهناد ”सिंहनाद“ ۽ ڪڪڙي ست ۾ بنايو ويو
 آهي، سندس ٽائيج هن ريت آهي:-

درید نيمي (द्वेनेमि) نالي هڪ چڪرورتي راجا هو.
 بداي ۾ پنهنجي پٽ جو راج تلڪ ڪري هو يوگ ايباس
 لاءِ وڃي بغيچي ۾ رهيو. پوري ستين ڏينهن راجا جي
 محل جي سامهون چمڪندڙ چڪر غائب ٿي ويو. ٿڌهن
 دريد نيميءَ جو پٽر گهٻرائجي ويو ۽ پنهنجي راج رشي
 پنا وٽ وڃي ڪري کيس اهو سماچار ٻڌايائين. راج رشيءَ
 چيس ته، ”پٽ، پڙ نه ڪر. اهو چڪر تنهنجي ٻچن
 ڪري نه اٿن ٿيو هو. جيڪڏهن تون چڪرورتي راجا
 جا ورت پالن ڪندين ته اهو چڪر موٽي پنهنجي هنڌ
 اچي بيهندو. تون نياءُ ۽ سمانٽا سان پرڄا جي رکيا ڪر،
 راج ۾ انياءُ ٿيڻ نه ڏي. جو غريب آهي (نهن لاءِ ڪم

ڇڻا ٻڌڻا ٻڌي اچي حاضر ٿيندا، پر منجهائن ڇڻڻ تي مهر جي نظر ڪري توهين يگيه ڪندا ۽ ڇت کي آڻند ڏيندا.“
انهي مهاوجت جي يگيه م ڳئون، بيل، ٻڪريون ۽ وڍون نه ڪنيون ويون، درخت ڪڍي ڪري ٽٽي نه کوڙيا ويا، گاهه پٽي ڪري آسن به نه ٺاهيا ويا، داسن، قاصدن ۽ مزدورن کان زوريءَ ڪم نه ڪرايو ويو. جن جي مرضي هئي تن ڪم ڪيو ۽ جنجي نه هئي تن ڪڇ به نه ڪيو. گيهه، تيل، مڪڻ، ماکي ۽ ڀت سان ئي اهو يگيه سمايت ڪيو ويو.

تمهن کانپوءِ ديس جا ڌنوان پرش وڌيون وڌيون پيٽائون ڪئي راجا مهاوجت جي درس لاءِ آيا. تنکي راجا چيو ته، ”ڀائرو، مونکي توهان جي پيٽائن جي ڪا به گهرج ڪانهي. ڌرمي محصول جي ذريعي مون وٽ ڪافي ڌن اچي گڏ ٿيو آهي. انهيءَ منجهان توهان کي ڪڇ گهرجي ته بيشڪ ڪٽي وڃو.“

هن ريت جڏهن راجا ڌنوانن کان نظارنا وٺڻ کان انڪار ڪيو تڏهن هنن اهو ڌن خرچ ڪري يگيه سالا جي چارو طرف ڌرمشالائون اڏايون ۽ غريبن کي دان ڏنو.“
پڳوان ٻڌ جي اها ڪٿا ٻڌي ڪري ڪوٽ دنت سان گڏ آيل براهمن چيو ته، ”هي ڏاڍو عمدو يگيه ٿيو.“
پوءِ پڳوان ٻڌ ڪوٽ دنت براهمن کي پنهنجي ڌرم بابت وستار سان اڀديش ڪيو سو ٻڌي ڪوٽ دنت براهمن پڳوان جو آپاسڪ بغير ۽ چيائين ته، ”هي گوٽر

ست سؤ ڳڻن، ست سؤ بيان، ست سؤ وچرن ۽ ست سؤ
 وچرين، ست سؤ ٻڪرين ۽ ست سؤ رڍن کي آءُ ”يوپن
 (ٽنپن) کان آزاد ڪريان ٿو ۽ جيون دان ڏيان ٿو. تازو گاهه
 چري، ٿڌو پاڻي پيئي، هو ڀلي سیتل چايا هيٺ آرام
 ڪن.“

بيروز گاري تڙڻ سوئي سڄو يگيه آهي

مٿئين ست ۾ ”مهاوجت“ شيد جو آرٽ آهي ”جنهنجو
 راج وشال هجي.“ اهڙو ئي مهايگيه ڪري سگهي ٿو.
 انهي مهايگيه جو مکيه نيم اهو آهي ته راج ۾ لوڪن کي
 بيڪار نه رکڻ کپي. سڀني کي چڱن ڪمن ۾ لڳائڻ کپي.
 ساڳيو نيم چڪوئي سيهناد ”सिंहनाद“ ۽ ڪڪڙي ست ۾ بنايو ويو
 آهي، سندس ٽائيج هن ريت آهي:-

درید نيمي (द्वेनेमि) نالي هڪ چڪرورتي راجا هو.
 بداي ۾ پنهنجي پٽ جو راج تلڪ ڪري هو يوگ ايباس
 لاءِ وڃي بغيچي ۾ رهيو. پوري ستين ڏينهن راجا جي
 محل جي سامهون چمڪندڙ چڪر غائب ٿي ويو. ٿڌهن
 دريد نيميءَ جو پٽر گهٻرائجي ويو ۽ پنهنجي راج رشي
 پنا وٽ وڃي ڪري کيس اهو سماچار ٻڌايائين. راج رشيءَ
 چيس ته، ”پٽ، پڙ نه ڪر. اهو چڪر تنهنجي ٻچن
 ڪري نه اٿن ٿيو هو. جيڪڏهن تون چڪرورتي راجا
 جا ورت پالن ڪندين ته اهو چڪر موٽي پنهنجي هنڌ
 اچي بيهندو. تون نياءُ ۽ سمانٽا سان پرڄا جي رکيا ڪر،
 راج ۾ انياءُ ٿيڻ نه ڏي. جو غريب آهي (نهن لاءِ ڪم

جو بندوبست ڪري) ڌن وٺي ڏي ۽ جيڪي ست پرش
شرم ٻراهمڻ آهن تن کان وقت بوقت ڪر توبه ۽ اُڪر توبه
جي جاڳ حاصل ڪر. سندن اُپديش ٻڌي ڪري اُڪر توبه
يعنهن جو نه ڪرڻ ڪپي تنهن کان دور رهج ۽ ڪر توبه
يعنهن جو ڪرڻ ڪپي تنهن ۾ نڪو رهج.“

جوان راجا اهو اُپديش هيٺين سان هنديو. اُپديش
موجب رهڻي رهڻ ڪري اهو ئي چمڪندڙ چڪر موٽي
پنهنجي جڳهه تي اچي بيٺو. راجا ڏاڻي هٿ ۾ پاڻيءَ جي
صراحي کڻي ۽ ساڄي هٿ سان اهو چڪر چلايو. اهو
چڪر سندس ساري سامراج ۾ چؤطرف گهميو. چڪر
جي پٺ وٺي راجا سڀني لوڪن کي اُپديش ڏيندو رهيو
تہ، ”پراڻ گهاٽ نه ڪريو، چوري نه ڪريو، ويچار نه
ڪريو، ڪوڙ نه بوليو، صحيح طرح نرواهه ڪريو. تنهن
کانپوءِ اهو چڪر رتن موٽي چڪورن جي راجا جي راج سڀا
سامهون اچي کڙو ٿيو. چڪر جي چمڪات ڪري
راج محل سرپاوان ٿيو.“

انهيءَ چڪورن جي ورت جو پوسنگ ستن ٻيڙهين
تائين هلندو رهيو. ستين چڪورن جي جڏهن سنڀال
وڃي ورتو ته ستين ڏينهن اهو چڪر گم ٿي ويو. سو
ڏسي جوان راجا ڏاڍو ڏکي ٿيو. پر راج رشي پتا وٺ
نه ويو ۽ چڪورن جي ورت جي جاڳ حاصل نه ڪيائين.
سندس منترين ۽ ٻين سچڻن کيس اهو ورت سمجهايو.
سو ٻڌي ڪري راجا نياءَ سان لوڪن جي رکيا ڪرڻ

ست سؤ ڳڻن، ست سؤ بيان، ست سؤ وچرن ۽ ست سؤ
 وچرين، ست سؤ ٻڪرين ۽ ست سؤ رڍن کي آءُ ”يوپن
 (ٽنپن) کان آزاد ڪريان ٿو ۽ جيون دان ڏيان ٿو. تازو گاهه
 چري، ٿڌو پاڻي پيئي، هو ڀلي سیتل چايا هيٺ آرام
 ڪن.“

بيروز گاري تڙڻ سوئي سڄو يگيه آهي

مٿئين ست ۾ ”مهاوجت“ شيد جو آرٽ آهي ”جنهنجو
 راج وشال هجي.“ اهڙو ئي مهايگيه ڪري سگهي ٿو.
 انهي مهايگيه جو مکيه نيم اهو آهي ته راج ۾ لوڪن کي
 بيڪار نه رکڻ کپي. سڀني کي چڱن ڪمن ۾ لڳائڻ کپي.
 ساڳيو نيم چڪوئي سيهناد ”सिंहनाद“ ۽ ڪڪڙي ست ۾ بنايو ويو
 آهي، سندس ٽائيج هن ريت آهي:-

درې نيمي (द्वेनेमि) نالي هڪ چڪرورتي راجا هو.
 ٻڌايي ۾ پنهنجي پٽ جو راج تلڪ ڪري هو يوگ ايباس
 لاءِ وڃي بغيچي ۾ رهيو. پوري ستين ڏينهن راجا جي
 محل جي سامهون چمڪندڙ چڪر غائب ٿي ويو. ٿڌهن
 درې نيميءَ جو پٽر گهٻرائجي ويو ۽ پنهنجي راج رشي
 پنا وٺ وڃي ڪري کيس اهو سماچار ٻڌايائين. راج رشيءَ
 چيس ته، ”پٽ، پڙ نه ڪر. اهو چڪر تنهنجي ٻچن
 ڪري نه اٿن ٿيو هو. جيڪڏهن تون چڪرورتي راجا
 جا ورت پالن ڪندين ته اهو چڪر موٽي پنهنجي هنڌ
 اچي بيهندو. تون نياءُ ۽ سمانٽا سان پرڄا جي رکيا ڪر،
 راج ۾ انياءُ ٿيڻ نه ڏي. جو غريب آهي (نهن لاءِ ڪم

سو سڀ ڏسي ڪري سڀ چور خبردار ٿيا. هو سمجهي ويا ته سڌيءَ طرح چوري ڪرڻ خطرناڪ آهي. سو ٿڪا هٿيار تيار ڪرائي کليءَ طرح ڏاڙا مارڻ لڳا. هن ريت غريبن کي ڪو روزگار نه ملڻ ڪري مفلسي وڌندي ويئي. مفلسي وڌڻ ڪري چوريون ۽ ڦرلٽ وڌڻ لڳا. هٿيارن جو استعمال وڌڻ لڳو ۽ خون وڌڻ لڳا. خون وڌڻ ڪري ڪوڙ، چغلخوري، ويچار، گارگند، آجائي بڪواس سڀ وڌڻ لڳا. انهن جي وڌڻ ڪري لوپ ۽ دٿيش پاڻ وڌي ويا ۽ غلط ويچارن ڪري هر قسم جا آست ڪم ٿيڻ لڳا.

مهاوجت راجا کي جيڪي يگيه جا نيم پروهت ٻڌايا هئا تن جي چٽي سمجهاڻي هن چڪوت سنهناڻ سنڌ ۾ ڏنل آهي. عام کان زوريءَ سندن پسون وٺي ڪري انهن جو ڪوس ڪرڻ سڄو يگيه نه هو؛ راج جي هر هڪ ماڻهوءَ کي سماج جي ڪارائتن ڪمن ۾ لڳائڻ ۽ بيڪاري ٽڙي ڪڍڻ سوئي سڄو يگيه هو. بلدان وارا يگيه وغيره ڪڏهون ڪا بند ٿي چڪا آهن؛ پر سڄي يگيه جو جتن اڃا ڪٿي به نظر ۾ اچي. بيروزگاري گهٽائڻ لاءِ جرمني ۽ اٽلي جنگ جوڙڻ لاءِ تياريون ڪيون. سو ڏسي ڪري فرانس، انگلنڊ، آمريڪا ۽ ٻين ڏيسن کي جنگ لاءِ تياريون ڪرڻيون پييون. هاڻي ائين لڳي ٿو ته جنگ چڙهي ڪي چڙهي. هيڏانهن جهان ته چين تي حملو شروع ڪري ڇڏيو آهي ۽ مسولني يا هٽلر سياڻپي تي

نديا نديا راجائون هوا تن جي مکيه راجا ورتر (वृत्र) کي
اندر ماري وڌو، جنهن ڪري اندر کي برهم-هتيا جو
پاپ لڳو. اهڙو ورنن مهاپاربت ۾ ڪيل آهي. * مڙهين منتر
۾ بتايل آهي ته آرين جي اچڻ کان اڳ ڪهڙي حالت هئي.

رشي چوي ٿو ته، ”هڪ سمي ورات (وڏي) پرش جو
مک براهمن هو. سندس بازو ڪتري هو. سندس ٽنگون
ويش هو ۽ سندس پيرن مان سودر اٿڻ ٿيو.“ آرين جي
اچڻ ڪري ڪترين کي اهميت ملي ۽ براهمن جي اهميت
ناس ٿي ويئي. پر پوءِ به پروخت جو ڪم سندن همت، ۾
رهيو. اها حالت ٻڌ ڪال ٿاين قائم رهي. پاليءَ ۾ چيل
وچنن ۾ جتي ڪٿي ڪترين کي مکيه اسٿان ڏنو ويو آهي ۽
اُپنشدن ۾ اهائي ڏن ٻڌڻ ۾ اچي ٿي. مثال طور هي وٺو:-
ब्रह्म वा इदमग्र आसीदेकमेव । तदेक सन्न व्यभवत्तच्छ्रेयोरूप-

सत्यसृजत क्षत्रं यान्येतानि देवता क्षत्राणीन्द्रो वरुणः सोमो रुद्रः पर्जन्यो
यमो मृत्युरीशान इति तस्मात् क्षत्रात्परं नास्ति । तस्माद् ब्राह्मणः
क्षत्रियमधस्तादुपास्ते ॥ ۹ ॥

اراڻاڪ، ”پهرئين رڳو برهم هو. پر هڪ هٿ ڪري
سندس وڪاس ٿي نه سگهيو، سو هن ائمر روپ جي
ڪتري جائي اٿڻ ڪئي. اهي ڪتري هوا ڏيو لوڪ ڄا
اندر، ورڻ، سومر، ردر، پرچني، ۽ مرٿيو، ۽ ايشان.
انهي ڪري ڪتري جائيءَ کان پي ڪا وڌيڪ سرشت
جائي ڪانهي ۽ براهمن پاڻ کي هڪو سمجهي ڪري
ڪتريءَ جي آپاسنا ڪري ٿو.“

* ڏسو: ”هندي سنسڪرتي آر اهنسا“، صفح ۱۵

آڌياڙ (۱۰)

جاتي پيد

جاتي پيد جو اٿين ٿيڻ

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः; पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥*

سمجھو وڃي ٿو ته هندوستان ۾ جيڪو چالو جاتي پيد
آهي تنهن جو بنياد آهي ۽ پرش-سوڪت جي منتر تي
آهي. پر اهو ويچار غلط آهي. ويد ڪال کان اڳ نه
سپت-سندو ديس ۾ ۽ وچ هندوستان ۾ جيئن اهنسا ڌرم
ليئن جاتي پيد ڌرم بڻي چالو هوا. پهرئين آڌياڙ ۾ اسين
سمجھائي چڪا آهيون ته آريه قوم جي اچڻ ڪري ۽
ويدڪ سنسڪرتي جي ڦهلائڻ ڪري اهنسا ڌرم کي
بنواس وٺڻو پيو. پر جاتي پيد جي اهڙي حالت نه هئي.
ڪڇ بدل سڌل سان اها ساڳي طرح هلندي رهي.

ڪٿين جي اهميت

سميريا ديس ۾ ڪيترا پوجاري پاڻ راجا ٿيندا هوا ۽
۽ سپت-سندو ۾ به ساڳي ڪار ٿي. هن ديس اندر جيڪي

*رگ ويد، پرش سوڪت، ۱۲/۹۰/۱۰

آهي ۽ ڪرڻو جو پورو پاڻ ڪري ٿو تنهن کي ئي براهمن
سڏڻ گهرجي.

پاڻ ۾ ڏاڍو واد وواد هلين، پر هڪ ٻئي کي ٻار نه
آڻي سگهيا. آخر واسشت چيو ته، ”هي يارڊواج، اسانجو
هي بحث پورو ٿي نه ٿيندو. هاڻي تون ٻڌ، شرمڻ ڪوٽم اسان
جي ڳوٺ پاسي اچي لٿو آهي، هو ٻڌ آهي، پوڄي آهي،
سيني جو گرو آهي. اها سندس ڪيرڻي هرهند ڦهليل
آهي. هل نه هيءَ ڳالهه سندس اڳيان رکون ۽ پوءِ جيڪي
چوي سو اسين قبول ڪريون.“

سو ٻئي گڏجي ٻڌ وٽ ويا ۽ خوش خيريت پڇي
ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺا. پوءِ واسشت چيو ته،
”هي ڪوٽم، اسين ٻئي پڙهيل براهمن ڪمار آهيون. هي
ٿار ڪشمير جو شش آهي ۽ آءٌ پڻ شڪر ساديءَ جو شش
آهيان. جاتي پيد بابت اسان جو پاڻ ۾ فرق ٿي پيو
آهي. هن جو چوڻ آهي ته براهمن ڪرم ڪري ٿئي ٿو
۽ منهنجو چوڻ آهي ته نه، براهمن جنم ڪري ٿئي ٿو.
توهانجي ڪيرڻي ٻڌي ڪري توهان وٽ آيا آهيون،
اسانجي متپيد جو نمبرو توهين ڪريو.“

ڀڳوان چيو ته، ”هي يارڊواج ڪن، وٺن ۽ ونهين
۾ ڪئين جانيون ڏسجن ٿيون. ساڳي طرح ڪيلين،
ماڪوڙن ۽ جيتن ۾ به ملن ٿيون. سرين، جانورن، پاڻيءَ
جي مڇاين ۽ هوا جي پکين ۾ به انيڪ جانيون آهن. انهن

جاتي پيد جي منع

هن ريت ڪتري جاتيءَ کي اهميت حاصل ٿي ويئي. پر ڪترين جو مکيه ڪرٽويو ڀڌ ڪرڻ هو، جو ٻڌ کي ٻنهي ناپسند هو. انهي ڪري سارو جاتي پيد کيس بيڪار نظر آيو ۽ انهي جو هن بلڪل انڪار ڪيو. هن ڳالهه جي ڪٿي به ثابتي نٿي ملي ٿي ۽ ٻين شهرن ۾ پٺڻن جي نيتائن ٻڌ وانگر جاتي پيد جو انڪار ڪيو. سندن سنگهن اندر جاتي پيد لاءِ ڪا به جڳهه ڪانه هئي، پر سندن آپاسڪن ۾ جيڪو جاتي پيد هو تنهن جو هنن ڪوبه وروڌ نه ڪيو. سو ڪم ٻڌ ٿي ڪيو. هاڻي ڏسون ته اهو ڪم هن ڪيئن ڪيو. جاتي پيد جو ٻڌ دواران وروڌ سڀ کان پراچين واسپت سست، ست نپاست، ۽ مجهر نڪا به ۾ ڪيو ويو آهي. ان جو تاثير هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ٻڌ ڀڳوان، اڃا ننگل ڳوٺ ڀرسان اڃا ننگل بغيچي ۾ رهندو هو. تنهن وقت ڪيترا پر سڌ براهمن اڃا ننگل ڳوٺ ۾ هئا. منجهائن ٻن چئن واسشت ۽ ياردواج نالي جوان براهمن ۾ بحث هليو ته ”منش جنم ڪري يا ڪرم ڪري سرپشت ٿئي ٿو؟“

ياردواج چيو ته، ”هي واسشت، جنهن جون مائتا ۽ پتا طرفان ست پيڙهيون شڌ آهن، جنهن جي ڪل ۾ ستن ٻيڙهين کان وڌيڪ جو ملاوت نه ٿيو آهي، سوئي سرپشت براهمن آهي.“

واسشت چيو ته، ”هي ياردواج، جو منش شيلوان

براهمن سڏيان ٿو. ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نرليپ رهي ٿو تنهن کي
آءُ براهمن سڏيان ٿو.....

”جنم ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو ابراهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا چڪ (يگم ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿين ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿئي ٿو.
ڪرم ڪري ئي هي سارو جڳت هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکن ٿا.“

ٻڌ جو اهو اُڀد پش ٻڌي ڪري واسشت ۽ پارندواج
بڻي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ ابراهمن سمان آهن

”پرش-سُڪت“ جي مٿي ڏنل منترن جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوي جي مڪه مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چئني ورنن ۾ سرزشت آهيون.
مجهم نڪاڻ، جي آسلاين असलायन ست، ۾ هن وشيما بابت
ڀڳوان ٻڌ جي گفتگوي تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو تائيج هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ اناٿينڊڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سو براهمن ڪنهن سبب ڪري هتان
هتان اچي شراستيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. منجهن سوال آيو ته
شرمڻ ڳوٺ جو رايو آهي ته چئني ورنن وارن کي موڪ
پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابلو ڪري اهو

جي نرالائي جا نشان انهن ۾ صاف نظر اچن ٿا. پر منش
۾ نرالائي جا نشان ڏسڻ ۾ نٿا اچن. وار، ڪن، ٺڪ،
منهن، چپ، ڀرون، گلو، ڀيٽ، پٺي، هٿ، پير،
وغيره عضوا - انهن سڀني ۾ هڪ منش ٻئي منش
کان نيارو نٿو ٿئي. ارٿاص پسن پڪين ۾ آڪار وغيره
ڪري جيڪا نرالنا نظر اچي ٿي سا نرالنا منشن وچ ۾
ٿئي نظر اچي. سڀ عضوا هڪجهڙا هئڻ ڪري منش
وچ ۾ جاتي پيد رکي نٿو سگهجي، پر منش جي جاتي
ڪم سان مقرر ڪري سگهجي ٿي.

”ڪو براهمن ڳئون پالي ڪري پنهنجو پيٽ گذر
ڪري نه کيس براهمن نه، پر ڳئون چوڻ گهرجي. جو
شلم ڪلا سان گذر ڪري نه کيس ڪاريگر چوڻ گهرجي؛
جو واپار ڪري تنهن کي واپار، نياپا پهچائي تنهن کي
نماص، چوريءَ سان گذر ڪري نه چور، ڍڻ سان پيٽ
گذر ڪري نه يوڌو، يگيه وغيره سان جيون جو نرواه
ڪري نه ياجڪ ۽ راشتر ٿي آڌار رکي جيون گذاري
۲. راجا آهي. پر منجهانئن هڪ کي به جنم جي ڪري
براهمن نٿو سڏي سگهجي.“

”جو ساري سنسار جي ٻنڌنن کي ڪهي ڇڏي ٿو،
جو ڪنهن به سنساري ڌڪ کان نٿو ٻڃي، جنهن جو
ڪنهن به ڳالهه سان سنگ نه آهي، تنهن کي آءٌ براهمن
سڏيان ٿو. ٻين جو گار گند، ايڏاڻ رسائڻ، بندش ۾ رکڻ
سهي وڃي ٿو، ڪميا جنهن جو ٻل آهي، تنهن کي آءٌ

براهمن سڏيان ٿو. ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نرليپ رهي ٿو تنهن کي
آءُ براهمن سڏيان ٿو.....

”جنم ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو ابراهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا چڪ (يگم ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿين ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿئي ٿو.
ڪرم ڪري ئي هي سارو جڳت هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکن ٿا.“

ٻڌ جو اهو اُڀرڻ ٻڌي ڪري واسشت ۽ پارنواج
بڻي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ ابراهمن سمان آهن

”پرش-سُوڪت“ جي مٿي ڏنل منترن جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوي جي مک مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چئني ورنن ۾ سرشت آهيون.
مجهم نڪاڻ، جي آسلاين असलायन ست، ۾ هن وشي بابت
ڀڳوان ٻڌ جي گفتگوي تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو تائيج هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ اناٿينڊڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سؤ براهمن ڪنهن سبب ڪري هتان
هتان اچي شراستيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. منجهن سوال اٿيو ته
شرم ڳوٺ جو رايو آهي ته چئني ورنن وارن کي موڪ
پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابلو ڪري اهو

رايو ڪرڙو ثابت ڪندو؟ نيڪ فيصلو ٿيو ته بھڪ ڪرڙ لاءِ آشولاين آھڙاين آھڙاين نوجوان براھمڻ تي ڪم رکيو وڃي.

آشولاين جو اڀياس تازو پورو ٿيو هو. ويدن جو ڪوش، ڇند شاستر ويدانگن سميت ڇاڙهي ويد هن ڪنھن ڪري ڇڏيا هئا، تڏهن به سمجھائين ٿي ته ڀڳوان ٻڌ سان واد واد ڪرڻ ڪو سولو ڪم نه ٿيندو. جڏهن انهي ڪم لاءِ کيس چونڊيو ويو تڏهن چيائين ته، ”پاڻرو، ڳوٺم ڌرم وادي آهي ۽ ڌرم وادين سان بھڪ ڪرڙ سولو نه آهي.“

جيتوڻيڪ آڱر ويدن ۾ ماهر آهيان تڏهن به ڳوٺم سان واد واد ڪرڻ لاءِ سمجهت نه آهيان.“

ڳچ وقت جي صلاح مشوري کانپوءِ براھمڻن کيس چيو ته، ”هي آشولاين، تو پروراجڪ (سنياس) ڌرم جو اڀياس ڪيو آهي ۽ بنا جنگ جي هار مڃڻ سو توکي نٿو چڱائي.“

آشولاين - ”ڳوٺم سان چٽاڀيٽي ڪرڻ ڏکيو ڪم آهي، پر توهانجي ليلائڪ ڪري آڱر توهان سان گڏجي هلاڻ ٿو.“

پوءِ ساڻن گڏجي ڀڳوان وٽ ويو ۽ خوش خيڙ يافت پڇي ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺو. پوءِ چيائين، ”پائي ڳوٺم، براھمڻن جو چوڻ آهي ته، ’براھمڻ ورڻ ٿي سریشٺ آهي، براھمڻ ورڻ ٿي سُڪل (گورو) آهي، باقي ورڻ ڪر شُڪ (ڪارا) آهن. براھمڻن کي ٿي موڪ ملي ٿو، ٻين کي نٿو ملي. براھمڻ ٿي برهم ڏيو جي مڪان نڪتا آهن ۽ سندس (ٻارهنن قسمن مان) پهرئين ڌر جي جا پتر آهن.“

براهمن سڏيان ٿو. ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نرليپ رهي ٿو تنهن کي
آءُ براهمن سڏيان ٿو.....

”جنم ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو ابراهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا چڪ (يگم ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿين ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿئي ٿو.
ڪرم ڪري ئي هي سارو جڳت هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکن ٿا.“

ٻڌ جو اهو اُڀرڻ ٻڌي ڪري واسشت ۽ پارنواج
بڻي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ ابراهمن سمان آهن

”پرش-سُوڪت“ جي مٿي ڏنل منترن جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوي جي مک مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چئني ورنن ۾ سرشت آهيون.
مجهم نڪاڻ، جي آسلاين असलायन ست، ۾ هن وشي بابت
ڀڳوان ٻڌ جي گفتگوي تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو تائيج هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ اناٿينڊڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سؤ براهمن ڪنهن سبب ڪري هتان
هتان اچي شراستيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. منجهن سوال اٿيو ته
شرم ڳوٺ جو رايو آهي ته چئني ورنن وارن کي موڪ
پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابلو ڪري اهو

ٻڪواس ڪن، ٻين جو ڌن ٽڪين، ٻين سان دٿيش ڀاو
رڪن، ناستڪتا قبول ڪن ته رڳو هو، ديھ تياڳڻ کانپوءِ
نرڳ، ويندا ۽ جي براهمڻ ساڳيا ڪم ڪندا ته هو نرڳ-
نه ويندا؟

آشوءَ- هي ڳوٺ، ڪنهن به ورڻ جو منڻ اهي ڀاپ
ڪندو ته ورڻ کانپوءِ ضرور نرڳ به ويندو. براهمڻ يا
ابراهمڻ، سڀني کي پنهنجي ڀاپ جو پراشوت ڪرڻو پوندو.
ڀڳوان- تون پائين ٿو ته ڪو براهمڻ خون نه ڪندو،
چوري، ويچار، ڪوڙ، چغليخوري، گارگند، ٻڪواس نه
ڪندو، ٻين جو ڌن نه ٽڪيندو، ٻين سان دٿيش ڀاو
نه رکندو، ناستڪتا قبول نه ڪندو، ته موم کانپوءِ فقط
هو سرڳ به ويندو ۽ ٻين ورڻ وارا اهي ڀاپ نه ڪندا
ته هو سرڳ نه ويندا؟

آشوءَ- ڪنهن به ورڻ جو منڻ ڀاپ ڪرم نه ڪندو
ته هو ضرور سرڳ به ويندو. ٻچ ڪرم جو ڦل، براهمڻ
چاهي ابراهمڻ، ساڳيءَ طرح ڀوڳيندا.

ڀڳوان- تون پائين ٿو ڇا ته هن ديس ۾ فقط براهمڻ ئي
دٿيش ڀاو ڇڏي مٿر ٿا جي ڀاونا ڪري سگهن ٿا ۽
ڪٿري، وٽس ۽ سودر ساڳيون ڀاونا ٿون ٿا رڪي سگهن؟
آشوءَ- چار ئي ورڻ مٿر ٿا جي ڀاونا ڌاري سگهن ٿا.
ڀڳوان- پوءِ انهيءَ چور مان ڪهڙو فائدو ته براهمڻ
ورڻ ئي سرشت ورڻ آهي ۽ ٻيا کائين هيٺ آهن.
آشوءَ- توهين ڀلي ڪڇ به کڻي ڇڏو، پر براهمڻ ڀاڻ

براهمن سڏيان ٿو. ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نرليپ رهي ٿو تنهن کي
آءُ براهمن سڏيان ٿو.....

”جنم ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو اُبراهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا ڇڪ (يگم ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿين ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿئي ٿو.
ڪرم ڪري ئي هي سارو جڳت هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکن ٿا.“

ٻڌ جو اهو اُپديش ٻڌي ڪري واسشت ۽ پارندواج
بڻي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ اُبراهمن سمان آهن

”پرش-سُڪت“ جي مٿي ڏنل منترن جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوجي مڪه مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چئني ورنن ۾ سرڀشت آهيون.
مجهم نڪاڻي جي آسلاين असलायन ست، ۾ هن وشي بابت
ڀڳوان ٻڌ جي گفتگوي تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو تائيج هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ اناٿينڊڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سو براهمن ڪنهن سبب ڪري هتان
هتان اچي شراستيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. منجهن سوال آيو ته
شرم ڳوٺم جو رايو آهي ته چئني ورنن وارن کي موڪ
پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابلو ڪري اهو

ماڻا وانگر منس ٿيندو؟ ساڳي طرح ڪو پراهمڻ جوان
ڪنهن ڪٿري ڪنيا سان وواه ڪندو ۽ پوءِ ڪيس پٿر
پيدا ٿيندو ته تون پاڻين ٿو نه هرو ماءُ پيءُ وانگر نه پر
بٽي نموني جو ٿيندو؟

آشوءَ- اهڙي گڏيل سڏيل وواه ڪري جو پٿر پيدا
ٿئي ٿو سو ماءُ پيءُ وانگر ئي ماڻهو ٿئي ٿو. اهڙي ٻار
کي پراهمڻ چئي سگهون ٿا ۽ ڪٿري به چئي سگهون ٿا.
ڀڳوان- پر هي آشولاين ڪنهن گهوڙي ۽ گڏهه جي
لڳ ڪري! ٻچو پيدا ٿئي ٿو، ته پلاهو ماءُ يا پيءُ جهڙو
ٿئي ٿو؟ انهيءَ ٻچي کي گهوڙو به چئي سگهيو يا گڏهه
به چئي سگهيو؟

آشوءَ- هي گوتم، اهو ٻچو نه گهوڙو نه گڏهه ٿيندو.
اهو ته وچائين ٽئين قسم جو جانور ٿئي ٿو. انهيءَ جانور
کي اسين ”غجر“ سڏيون ٿا. پر پراهمڻ ۽ ڪٿريءَ جي
ٻارن ۾ ڦير نٿو ڏسجي.

ڀڳوان- هي آشولاين، بن پراهمڻ پاڻن ۾ هڪ ڇٽو
ويد پڙهيل آهي، ۽ پوري طرح پڙهيل آهي ۽ ٻيو
اڻ پڙهيل آهي، ته انهن ٻنهي مان پراهمڻ ڪنهن کي
شراڌ يا بگهه ٿي پهرين گهرائيندا؟

آشوءَ- هي گوتم، جو سڀيل آهي ٽنهنڪي اول گهرائيندا.
ڀڳوان- هاڻي سمجهو، ته ٻنهي مان هڪ وڏو ودوان
پر ڪڪري آهي ۽ ٻيو ودوان نه آهي پر نهايت سڄڻ
آهي، ته پوءِ ٻنهي مان ڪنهنڪي گهرائيندا؟

براهمن سڏيان ٿو. ڪمل پتر مٿان جيئن جل جي بوند
تيئن هن سنسار جي سڪن ۾ نرليپ رهي ٿو تنهن کي
آءُ براهمن سڏيان ٿو.....

”جنم ڪري نه ڪو براهمن ۽ نه ڪو اُبراهمن ٿئي
ٿو. ڪسان، ڪاريگر، چور، سپاهي يا ڇڪ (يگم ڪندڙ)
ڪرم ڪري ٿين ٿا ۽ راجا به ڪرم ڪري ٿئي ٿو.
ڪرم ڪري ئي هي سارو جڳت هلي چلي ٿو. جهڙيءَ
طرح سرائيءَ جي آڌار تي رت هلي ٿو، اهڙي طرح سڀ
پراڻي پنهنجي ڪرم تي آڌار رکن ٿا.“

ٻڌ جو اهو اُپديش ٻڌي ڪري واسشت ۽ پارندواج
بڻي سندس آپاسڪٿيا.

براهمن ۽ اُبراهمن سمان آهن

”پرش-سُڪت“ جي مٿي ڏنل منترن جي آڌار تي
براهمن چوندا هئا ته اسين برهم ديوجي مڪه مان نڪتا
آهيون، انهي ڪري اسين چئني ورنن ۾ سرڀشت آهيون.
مجهم نڪاڻي جي آسلاين असलायन ست، ۾ هن وشي بابت
ڀڳوان ٻڌ جي گفتگوي تمام گهڻي روشني وجهي ٿي.
ست جو تائيج هن ريت آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ اناٿينڊڪ جي آرام گهر ۾ رهندو
هو. تنهن وقت پنج سؤ براهمن ڪنهن سبب ڪري هتان
هتان اچي شراستيءَ ۾ گڏ ٿيا هئا. منجهن سوال اٿيو ته
شرمن گؤتم جو رايو آهي ته چئني ورنن وارن کي موڪ
پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ رائي جو ڪير مقابلو ڪري اهو

چار ٿي ورڻ ڪري سگهن ٿا، ڪترين جي خدمت ڪري،
وٽس ۽ سودر ڪري سگهن ٿا، وٽس جي خدمت وٽس
۽ سودر ڪري سگهن ٿا. ۽ سودرن جي خدمت سودر
ٿي ڪن. ٻئي ورڻ وارا سندس خدمت ڪيئن ڪري
سگهندا؟ انهن خدمتن بابت توهانجي ڪهڙي راءِ آهي؟“
پڳوان - هي براهمن، انهن براهمن جي چوڻ سان
سڀ پڪراءِ آهن؟ اهڙيون خدمتون مقرر ڪرڻ لاءِ لوڪن
کين ڪو حق بخشيو آهي؟

ايسڪاري - هي ڳوٺ، ائين نه آهي.

پڳوان - ته لاچار چوڻو ڀوندو ته لوڪن مٿان براهمن
اهي خدمتون لائين ڏيڻين ٿا جيئن ڪو غريب شخص
ماس نٿو کائي ۽ سندس پاڙيسري سندس در تي ماس
رکي چوي ته ”هي تون ڪاءُ ۽ انهيءَ جي قيمت مونکي
ڏي.“ منهنجو چوڻ ايترو آهي ته انسان ڪهڙي به
ورڻ جو ڪٽي هجي، پر جنهن جي خدمت ڪرڻ سان
سندس ڀلو ٿئي، برو نه ٿئي، تنهن جي خدمت بيشڪ
ڪري. ڇڏن ورڻن جي سمجهدار ماڻهن کان پڇيو ته اهي
به ساڳي ڳالهه چوندا. آءٌ ائين نٿو چوان ته اُتم ڪل يا
اُتم ورڻ يا ڌنوان ڪٽنب ۾ جنم وٺڻ چڱو يا برو آهي.
اُتم ڪل، اُتم ورڻ، يا ڌنوان ڪٽنب ۾ پيدا ٿيل انسان
جي خون وغيره پاپ ڪرڻ لڳي ته سندس خاندان چڱو
نه ڇڄيو، جي هو خون ۽ ٻين پاپن کان آجو رهي ته
سندس خاندان برو نه ڇڄيو. آءٌ چوان ٿو ته جنهن منس

هتي، سو پنهنجي ساٿين ۽ سپاهين سان وٽس ويو ۽ خوش خيڙ يافت پڇي ڪري هڪ پاسو وٺي ويٺو. پوءِ پڇيائين ته، ”هي ڪاٿياين، براهمن جو چوڻ آهي ته براهمن ورڻ ٿي سر پشٽ آهي ۽ ٻيا ورڻ هيٺ آهن ۽ براهمن ورڻ ٿي گورو آهي ۽ ٻيا ڪارا آهن ۽ براهمن ڪي ٿي مڪتي ملي ٿي ۽ ٻين ڪي نڪتي ملي ۽ براهمن برهمڊيو جي مک مان اٿن، برهمڊيو جا سپتر آهن. تنهن بابت توهانجي ڪهڙي مٿ آهي؟“

ڪاٿياين - هي مهاراج، اهو هڪ سڪڙو آواز آهي. سمجهو ته ڪو ڪتري ڏن - ان يا راج ڪرڻ سان مالان مالا ٿي وڃي ٿو، ته چارئي ورڻ سندس خدمت ڪندا يا نه ڪندا؟

راجا - چارئي ورڻ سندس خدمتون ڪندا. ڪاٿياين - ته پوءِ چارئي ورڻ هڪ جهڙا نه سمجهبا؟
 راجا - انهيءَ نقط نظر کان چارئي ورڻ بيشڪ هڪ سمان ٿي سمجهبا. مونکي ته منجهن ڪوبه فرق نظر نٿو اچي.

ڪاٿياين - انهيءَ ڪري آءٌ چوان ٿو ته براهمن جو ائين چوڻ ته اسانجو ورڻ ٿي سر پشٽ آهي، هڪ سڪڙو آواز آهي. ٻيا مهاراج ائين نٿو سمجهي ته ڪتري، براهمن، وٽس ۽ سوڌر ورڻن وارا جي خون وغيره پاپ ڪندا ته انهن سڀني جي ساڳي درگتي ٿيندي؟

راجا - چئن ٿي ورڻن مان ڪوبه شخص پاپ ڪرم

ڄاڻايون وڃن ٿيون. پر انهن چئني ورڻن جا ماڻهو خون وغيره پاپن کان آجا ٿي وڃن، ته ڀلا پوءِ تنهنجي ليکي رڳو براهمن ٿي مٽر ٿا جي پاونا ڪري سگهندا ۽ ٻين ورڻن وارا مٽر ٿا جو پاو نه ڪري سگهندا؟

ايسڪاري- هي ڳوٺم، برابر ائين نه آهي. ڪهڙي به ورڻ وارو منس مٽر ٿا جو پاو رکي سگهي ٿو.

ڀڳوان- ڀلا تنهنجي ليکي رڳو براهمن ٿي درياھ ۾ سنان ڪرڻ سان پنهنجو بدن صاف سٿرو ڪري سگهندا ۽ ٻين ورڻن وارا پنهنجو بدن صاف نه ڪري سگهندا؟ ايسڪاري- هي ڳوٺم، برابر ائين ناهي. چئني ورڻن جا ماڻهو درياھ ۾ سنان ڪري پنهنجو سر پر صاف ڪري سگهن ٿا.

ڀڳوان- ساڳي طرح هي براهمن، سڀني ڪلن جا ماڻهو تڱاڪ جي اپديش موافق هلي ڪري نياءُ ٽرم جي آراڻا ڪري سگهن ٿا.

براهمن ورڻ جي سرڀشتا هڪ سڪڙو آواز آهي

ٻڌ ڀڳوان جي پرنرواڻ کانپوءِ به ٻڌ جا مکيه شش ڇاٽو ورڻن کي نه مڃيندا هئا. چوندا هئا ته اها بناوت هٿرادو آهي. انهيءَ جو هڪ عمدو مثال 'مجهڻ نڪايه' جي (نمبر ۸۴)، مڌر ست ۾ ملي ٿو. تاترج هي آهي:- هڪ ڀيري چرنجيو (وڏي عمر هجيس) مهاڪڇان (महाकच्छान) مڌرا (مٿرا) جي ڀرسان گندا بن ۾ رهندو هو. مڌرا جي راجا اُونٽي پتر مهاڪڇان جي ڪير تي ٻڌي

راجا - انهيءَ درشتيءَ سان چارئي ورڻ سمان سمجھيا.
 ڪاٿياين - سمجھو ته انهن چئن ورڻن مان ڪنهن به
 ورڻ جو ڪو شخص پروراجڪ بڻجي ٿو ۽ سداچار ڪري
 ٿو، ته پوءِ توهين ساڻس ڪهڙو ورڻاءُ ڪندا؟

راجا - اسين کيس زمسڪار ڪنداسين، سندس آدرستڪار
 ڪنداسين. ڇو جو سندس ڪتريپڻو، براههپڻو، وئشپڻو ۽
 سودرپڻو ناس ٿي وڃي ٿو ۽ هو فقط شرمڻ جي ڪن
 وارو ڄاتو وڃي ٿو.

ڪاٿياين - ته اهي چار ورڻ سمان ڪين ثابت ٿيا؟

راجا - هن ريت ته چارئي ورڻ سمان ثابت ٿيندا.
 ڪاٿياين - انهيءَ ڪري مان چوان ٿو ته براهه ورڻ
 کي ئي سرپشت سڏڻ هڪ سڪڻو آواز آهي.

انهيءَ گفتگوي کانپوءِ اونهي پتر راجا تنهن مهاڪاٿياين
 کي چيو ته، ”هي ڪاٿياين، توهانجو اپديش نهايت
 سندر آهي. جيئن ڪو اونڌي برتن کي سڌو ڪري رکي،
 يڪيل شيءِ کي کولي رکي، اوندهه ۾ مشال ٻاري ڏئي
 نيئن سائين جن ڪئين سمجهاڻين سان ڌرم اپديش ڏنو آهي.
 انهيءَ ڪري آءٌ سائين جن جي ڌرم ۽ پڪشو سنگھ
 جي سرن وٺان ٿو. اڄ کان وٺي مونکي پنهنجو آپاسڪ
 ڪري سمجهندا.“

ڪاٿياين - مهاراج، منهنجي سرن وٺي ڇا ڪندا.
 جنهن پڳوان ٻڌ جي مون سرن ورتي آهي تنهنجي توهين
 به سرن وٺو.

ڪندو ته ضرور درگتي ٿي پائيندو.
 ڪاٿياين - ٺيڪ چئو ٿا. مهاراج، جي ائين آهي ته
 چار ٿي ورڻ سمان نه ليکبا؟ تنهن بابت توهانجو ڇا ويچار
 آهي؟

راجا - هن نقط نظر کان چار ٿي ورڻ بيشڪ هڪ
 سمان ٿي آهن. مونکي ڪوبه فرق منجهن نظر نٿو اچي.
 ڪاٿياين - چئن ٿي ورڻ مان ڪو شخص خون وغيره
 ٻاڻن کان آجو ٿي وڃي، ته هو سرڳ ويندو يا نه ويندو؟
 راجا - مان سمجهان ٿو ته هو بيشڪ سرڳ ويندو.

ڪاٿياين - انهيءَ ڪري منهنجو چوڻ ته براهمن ورڻ
 کي ٿي سرپشت سڏڻ هڪ سڪڻو آواز آهي. هي مهاراج،
 سمجهو ته توهانجي راج ۾ چئن ٿي ورڻ مان ڪنهن به
 ورڻ جو شخص چوري، ڦرلٽ، ڪري ٿو ۽ پرائيءَ
 استريءَ وٽ وڃي ٿو ۽ راج جا عملدار کيس گرفتار ڪري
 توهان اڳيان اچي پيش ڪن ٿا، ته کيس (سندس جانيءَ
 جو ڪوبه ويچار نه ڪري) پوري سزا ڏيندا يا نه ڏيندا؟
 راجا - جي خوني هوندو ته سندس خون ڪرائيندس،
 سزا لائق هوندو سا سزا کيس ڏيندس، جي ڏيس
 نيڪاليءَ جو لائق هوندو ته کيس ڏيس نيڪالي ڏيندس.
 ڇو جو تنهن مهل سندس اها چاڻ ته ڪتري - براهمن وغيره
 آهي سا ختم ٿي وڃي ٿي ۽ فقط ايترو ثابت ٿئي ٿو ته
 هو گنهگار آهي.

ڪاٿياين - ته اهي چار ورڻ سمان ڪيئن چٽبا؟

آهي: ٻئي آسلاين ست ۾ اهو خيال ته براهمن سي برهم ديو جي مک مان اُٿين ٿيا، سو خيال ٿورڙو اٿس: ٽئين ايسڪاري ست ۾ ثابت ڪيو اٿس ته ٻين ورڻن جو ڪرتوب ڇا آهي ۽ اُڪرتوب ڇا آهي، سو ٺهرائڻ جو اڌڪار براهمن ورڻن کي نه آهي. چوٿين مٿر ست ۾ مهاڪاٿياين اهو ثابت ڪيو آهي ته آرٽڪ يا نيمڪ نظر سان جائي پيد جي ڪلپنا بنهه بيڪار آهي. انهن سڀني ستن تي غور ڪرڻ سان پتو پوي ٿو ته ٻڌ ۽ سندس ششين کي جائي پيد بنهه ناپسند هو ۽ اهو پيد چت ڪرڻ لاءِ ڏاڍي ڪوشش ڪيائون. پر اهو ڪم سندن وصف کان ٻاهر هو. براهمن نه رڳو وچ هندوستان ۾ پر گوداوري ڪناري تائين جائي پيد ڦهلائي ڇڏيو هو ۽ سو پيد تڙي ڪڍڻ ڪنهن به شرمڻ سنگهه جي سگهه کان ٻاهر هو.

شرمڻن ۾ جائي پيد نه هو

تنهن هوندي به رشين-مين جي پرمهرا موجب شرمڻن جائي پيد کي پنهنجي سنگهن ۾ ڪاهه جڳهه نه ڏني. ڪنهن به جائي ۽ جو منش شرمڻ ٿي ڪري ڪنهن به شرمڻ-سنگهه ۾ داخل ٿي سگهيو ٿي. نائين اڌياءَ ۾ اسين بتائي چڪا آهيون ته هر ڪيشمل چنڊال هو ۽ نرگرتن (جيينن) جي سنگهه ۾ هو. ٻڌ جي شرمڻ-سنگهه اندر شوپاڪ (शुपाक) نالي چنڊال ۽ سنيت نالي ڀنگي وڏا ساڌو ٿيا. * ٻڌ پڳوان جو چوڻ هو ته اسانجي سنگهه * ڏسو ”ٻوڏ سنگهه ڇا پرچي“ صفحہ ۲۵۳-۲۵۶

راجا - هي ڪاٿياين، سو ڀڳوان هن وقت ڪٿي آهي؟
ڪاٿياين - تنهن ڀڳوان ته پر نرواڻ پراپت ڪيو آهي.
راجا - سو ڀڳوان حيات هجي ها ته سندس درسن لاءِ
مون جهڙو هڪ سؤ يوجن جي جاترا ڪري وڃي ها. پر
هاڻي تنهن ڀڳوان جي، جنهن پر نرواڻ پراپت ڪيو آهي،
آءٌ سرن وٽان ٿو. اڄ کان وٺي ائين سمجهو ته آءٌ سندس
آپاسڪ بڻيو آهيان.

بڻي آءٌ به ڏنل انگوٽر نڪا به جي ست مان معلوم
ٿئي ٿو ته ٻڌ جي حياتيءَ ۾ مٿرا ۾ ٻڌ ڌرم جو ڪو خاص
پرچار نه ٿيو هو. اونهي پتر راجا ٻڌ جي پر نرواڻ کانپوءِ
راجا ٿيو هوندو. ڇو جو ٻڌ جي جيئري هو گادي نشين
ٿئي ها ته ٻڌ بابت کيس ڪجهه نه ڪجهه ضرور هجي
ها. مٿي ڏنل ست جي پوئين ٽڪري مان ڏسجي ٿو ته
کيس ايتري به خبر نه هئي ته ٻڌ جو پر نرواڻ ٿي چڪو
هو. ٻڌ جي حياتيءَ ۾ سندس پٽا راجا هو جو پراهمڻ
ڌرم کي خاص اهميت ڏيندو هو، جنهن ڪري هن ٻڌ
ڌرم ڏي ڪو ڌيان نه ڏنو هوندو. مهاڪاٿياين اونهيءَ
جو رهواسي هو ۽ اصل ته هو هڪ ودوان پراهمڻ هو.
انهيءَ ڪري نوجوان اونهي پتر راجا ٿي سندس پريار ۾
هوندو.

شرهڻ جاتي - پيد ڪي نه ٿوڙي سگهيا

مٿي ڏنل چئن ستن مان پهرئين واسشت ست ۾ ٻڌ
ڀڳوان چٽيءَ طرح سمجهايو آهي ته جاتي پيد قدرتي نه

سسي گهرائي ڪري وڪڻڻ لاءِ آگيا ڪيائينس. ٻڪرين ۽ ٻين جانورن جي سسپن جو ٿورو ڪي گهڻو آگهه مليو، پر منش جي سسي ڪنهن به نه خريد ڪئي. تڏهن اشوڪ چيو ته منش جي سسي ڪنهنڪي مفت ۾ کڻي ڏيو. پر پيش ڪي مفت ۾ وٺڻ وارو به ڪو ڪونه مليو. سا ڳالهه وڃي راجا سان ڪيائين. تڏهن اشوڪ چيس ته، ”منش جو مستڪ مفت ۾ به ڪير نه ٿو وٺي؟“

يش- ڇو جو انهن کي هن سسيءَ مان گهرڻا پيدا ٿئي ٿي.

اشوڪ- لوڪ فقط هن سسيءَ يا منشن جي سسپن سان گهرڻا ڪن ٿا؟

يش- مهاراج، ڪنهن به منش جي سسي لاهي لوڪن اڳيان رکبي ته ساڳي طرح نفرت ڪندا.

اشوڪ- تڏهن ڀلا منهنجي سسيءَ کان به نفرت ڪندا؟

انهيءَ سوال جو جواب ڏيڻ کان ياش هٻڪيو. جڏهن

اشوڪ کيس تسلي ڏني تڏهن چيائين ته، ”مهاراج،

توهانجي سسيءَ سان به ساڳي ڪار ٿيندي.“

اشوڪ- پوءِ اهڙو مستڪ آءٌ پڪشن جي چرنن ۾

رکي ڪري سندن مان ڪريان ته توکي ڇو ٿو ٻرو لڳي؟

انهيءَ گفتگوءَ کانپوءِ ڪڇ سلوڪ اچن ٿا. تن مان

هڪ هن ريت آهي:-

आवाह कालेऽथ विवाह काले जातः परीक्षा न तु धर्मकाले ।

धर्मक्रियाया हि गुणा निमत्ता गुणाश्च जातिं न विचारयन्ति ॥

جي ٻين وڏن گڻن مان هڪ هي آهي ته منجهس جاتي پيد ڪي ڪوبه استان نه آهي. ڀڳوان چوندو هو، ”هي پڪشون، گنگا، جمنا، اُچراوتي، سر جو، ماهي ۽ ٻيون ننڍيون جڏهن وڃي ساگر ۾ ملن ٿيون تڏهن پنهنجا پنهنجا نالا ڇڏي مها ساگر جوئي نالو وٺن ٿيون. ساڳيءَ طرح ڪتري، براهمن، وئش ۽ سوتر اهي چارئي ورڻ ٿا گت جي سنگهه ۾ شامل ٿين سان پنهنجا پهريان نالا ۽ گوٽر ڇڏي ڪري فقط شاڪي خاندان جا شرمڻ، انهيءَ نالي سان جاتا وڃن ٿا.“*

اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌ - سنگهه ۾ جاتي پيد نه هو
 ”دويآودان (ديوياودان) ۾ ڏنل ٻڌ متري جي ڪهاڻيءَ مان لڳي ٿو ته اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌن جو سنگهه جاتي پيد اصل نه رکندو هو.“

اشوڪ راجا تازو ٻڌ ڌرم ۾ آيو هو ۽ هو سڀني پڪشن کي پيري پوندو هو. سوڌسي ڪري ٻڌن جي سندس متريءَ چيو ته، ”مهاراج، هنن شاڪي شرمڻن ۾ هر قسم جون جانيون مليل آهن. تن سڀني اڳيان توهين پنهنجو راج ٽاڪ وارو مستڪ وڃي جهڪايو ٿا، سو مون کي نيڪ نٿو لڳي.“

اشوڪ راجا ڪوبه جواب نه ڏنو. ٿوري وقت کانپوءِ هن ٻڪرين، رڍن ۽ ٻين جانورن جون سسيون گهرائي ڪري اهي وڪڻايون. پوءِ ٻڌن جي معرفت هڪ منهن جي ۽ ۵/۵ ۽ ’انگوتري نڪايه‘ آنڪهنات

۾ سندن اندر اچن ٿا. (۱) براهمن پُرش ۽ وئش استري ۽
 ”امبشت“ (अम्बष्ठ), (۲) ڪٽري پُرش ۽ سودر استري ۽ مان
 اُگر (उग्र), (۳) براهمن پُرش ۽ سودر استري ۽ مان نِشاد ۽
 (۴) سودر پُرش ۽ وئش استري ۽ مان ايوگو (अयोगव) ۽
 (۵) وئش پُرش ۽ ڪٽري استري مان ماگڏ ۽ (۶) ڪٽري
 پُرش ۽ براهمن استري مان سُوت ۽ (۷) سودر پُرش ۽
 ڪٽري استري مان ڪتا (क्षता) ۽ (۸) وئش پُرش ۽ براهمن
 استري ۽ مان وئديھ (वैदेह) ۽ (۹) سودر پُرش ۽ براهمن
 استري ۽ مان چنڊال *...*

اڄ جي منو سمرتي هن سوتر جي ڀيت ۾ ڏاڍي
 هاڻوڪي لڳي ٿي. تنهن هوندي به اهو اتومان ڪيڏ ۾
 ڪا به اٽڪ ڪانهي نه هن سوتر جي زماني ۾ براهمن ماڻهو،
 منو سمرتي ۾ بتايل اٽلوم ۽ پرتلوم جاتين جي اُپتي،
 ساڳي ريت ٺاهڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. شڪ
 نه آهي ته جيئين هيءَ اُپتي براهمن کان ئي سڪي
 ورتي هوندي. ڪيئن به هجي، نرگرت شرمڻ جي
 معرفت جائي پيد کي پوري پستي ڏيڻ جو هي عمدو
 مثال آهي.

वाले बुद्धे नमुंसे य की वे जइढे य वाहिए ।
 तेणे रायावगरी य उम्मत्ते य अदंसणे ॥
 दासे बुद्धे य मूढे य अणत्ते जुंगिए इ य ।
 उबद्धए च भयए सेहनिप्फेडिया इ य ॥

جي ٻين وڏن گڻن مان هڪ هي آهي ته منجهس جاتي پيد ڪي ڪوبه استان نه آهي. ڀڳوان چوندو هو، ”هي پڪشون، گنگا، جمنا، اُچراوتي، سر جو، ماهي ۽ ٻيون ننڍيون جڏهن وڃي ساگر ۾ ملن ٿيون تڏهن پنهنجا پنهنجا نالا ڇڏي مها ساگر جوئي نالو وٺن ٿيون. ساڳيءَ طرح ڪتري، براهمن، وٽس ۽ سندر آهي چارئي ورڻ ٿا گت جي سنگهه ۾ شامل ٿين سان پنهنجا پهريان نالا ۽ گوثر ڇڏي ڪري فقط شاڪي خاندان جا شرمڻ، انهيءَ نالي سان جاتا وڃن ٿا.“*

اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌ - سنگهه ۾ جاتي پيد نه هو
 ”دويادان (ديوياوان) ۾ ڏنل ٻڌ متري جي ڪهاڻيءَ مان لڳي ٿو ته اشوڪ جي زماني ۾ ٻڌن جو سنگهه جاتي پيد اصل نه رکندو هو.“

اشوڪ راجا تازو ٻڌ ڌرم ۾ آيو هو ۽ هو سڀني پڪشن کي پيري پوندو هو. سوڌسي ڪري ٻڌن جي سندس متريءَ چيو ته، ”مهاراج، هنن شاڪي شرمڻن ۾ هر قسم جون جانيون مليل آهن. تن سڀني اڳيان توهين پنهنجو راج ٽاڪ وارو مستڪ وڃي جهڪايو ٿا، سو مون کي نيڪ نٿو لڳي.“

اشوڪ راجا ڪوبه جواب نه ڏنو. ٿوري وقت کانپوءِ هن ٻڪرين، رڍن ۽ ٻين جانورن جون سسيون گهرائي ڪري اهي وڪڻايون. پوءِ ٻڌن جي معرفت هڪ منهن جي ۽ ۵/۵ ۽ ’انگوتري نڪايه‘ آنڪهنات

انهن ۾ مائنگ، مچوا، بنسؤڊ، درزي، رنگريز، وغيره اڇوت جاتيون دوش ڀريل آهن. ڇوٽ هوندي به جي ماڻهو استري، مور، سرغيون، طوطا، وغيره پالين ٿا، بانس ۽ رسين تي ڪيل ڏيکارين ٿا، نهن صاف ڪن ٿا، سوئر پالين ٿا، شڪار ۽ ٻيا اهڙا ننڍڙا جهڙا ڪم ڪن ٿا، سي ڪرم ڪري دوش آھن. هٿن پيرن بنا، پنڌلا، ڪهڙا، ڄامڙا، ڪاڻا، وغيره سرير جا دوش آھن. جيئن ته عام ماڻهو اهڙن جي ٽيڪا ٽپي ڪن ٿا تيئن اهڙن کي به سنگھ اندر داخل ڪرڻ نڪ نه آهي.*

ٻڌن جي پڪشوسنگھ ۾ داخل ٿيڻ لاءِ جاتي ۽ جي بندش نه هئي. ڪرم ننڍڙا جهڙا هجن ته اهي ڇڏا پيا ٿي، پر انهن ڪري ڪوبه داخل ٿيڻ لاءِ ايوگيه نٿي سمجهيو ويو.

هندو سماج ۾ غير هندن جو ملڻ

سوسپ هوندي به چين ۽ ٻڌ پٺن پرديسي ماڻهن کي هندو سماج ۾ وٺڻ جو اهم ڪم ڪيو. گريڪ، شڪ، هوٽ، مالو، گرجر وغيره قومون ٻاهران آيون ۽ انهن ٻن ڌرمن جي کليل دروازن مان هو هندو سماج ۾ شامل اچي ٿيون.*

* 'پروچن ساروڌر' دوار ۱۰۷. هي مثال مونکي سمن شري جن وڃي جي ڳولي ڏنو، جنهن لاءِ آءٌ سندس ٿورائتو آهيان. ليڪه

هيٺين جاتين کي جين ساڌو سنگهه ۾ وٺڻ جي منع

ارڻاٺ: (۱) ٻارن، (۲) ٻڏن، (۳) نپو سنگن، (۴) بي همٿين، (۵) مورڪن، (۶) مريضن، (۷) چورن، (۸) راج ڏوهين، (۹) چرين، (۱۰) آدرسن، (۱۱) داسن، (۱۲) دشمنن، (۱۳) بيوقوفن، (۱۵) دوش وارن، (۱۶) قيدين، (۱۷) ٻڏن، (۱۸) پڇايل ششن - انهن ارڙهن قسمن جي ماڻهن کي جين ساڌو سنگهه ۾ داخل ڪرڻ جي روڪ هٿي. انهن مان ڪيترن کي ٻڏن جي سنگهه ۾ نه ورتو ويندو هو. انهن ٻنهي سنگهن ۾ داخل ڪرڻ جا نيم پيٽ بلڪل ڪارائتو ٿيندو* پر هن اڌ ياءُ ۾ اهو نٿو ڪري سگهجي. مٿي ڏنل ارڙهن قسمن جي ماڻهن مان فقط ۱۵ نمبر تي ويچار ڪرڻ ضروري آهي. انهي شبد جو اڙت هي آهي:-

ارڻاٺ: انهيءَ ريت ڄاڻي، ڪرم، سرير وغيره جي دوش سان منهن کي جنگت (جُنگيت) سهجهو وڃي ٿو.

तथा जाति-कर्म-शरीरादिभिर्द्वेषितो जुंगतिः । तत्र मातंग-कोलिक-बरड-सूचिक-छिपाद्योऽपुण्या जाति जुंगिताः । स्पृश्यो अपि इस्त्री सयूर-कुक्कुट शुकादिपोषका वंशवरत्रारोहण-नखप्रक्षालनसौकरिकत्ववागुरि कत्वादिनिंदत कर्म कारिणः कर्म जुंगिताः । करचरणावर्जिताः । पंगु-कुब्ज-वामनक-कारण प्रभृतयः शरीर जुंगिताः । तोऽपि न दीक्षाहर्हा लोकेऽकर्णवाद संभवात् ।

* ٻڌ ڌرم جي ڀڪشو سنگهه ۾ داخل ٿيڻ جي نيمن بابت ڏسو ”ٻڌ ڌرم آڻ سنگهه“ صفحہ ۵۹-۶۰ ۽ ”ٻڌ سنگهاڇا پُرڇهه“، صفحہ ۱۷-۱۹

آهستي آهستي ٻڌ شرمڻ ته هن ديش مان چٽ ٿي ويا
۽ جين شرمڻ ڪنهن نموني بچي ويا. پر انهن معرفت
سماج سڌار جو ڪوبه وڏو ڪم نه ٿي سگهيو.

بين ديسن ۾ پڪشو سنگهن جو ڪم

ٻڌن جا پڪشوسنگهه جائي پيد جي سامهون هندستان
۾ نه بيهي سگهيا. پر ٻاهرين ديسن ۾ انهن خوب ڪم
ڪري ڏيکاريو. ڏکڻ ۾ سنهل ڏيپ (سيلون)، پورب
۾ برهم ديس (برما) کان ويندي چان تائين ۽ اتر ۾
ٽيٻٽ، منگوليا وغيره ديسن ۾ ٻڌن جي سنگهه ساري
سماج کي هڪ وقت اندر سيمه بنائي ڇڏيو. اتر ۾ هماليه
جي پريان ۽ ڏکڻ ۽ پورب ۾ سمندر پار ڪري اتيڪ
پڪشن ٻڌن جي سنسڪرتيءَ جو جهنڊو انهن سيني
ديسن مٿان ڦرڪايو. تنهن جو ٻج ٻڌ ڀڳوان جي مٿي
ڏنل اپديشن ۾ آهي. ٻڌ ڀڳوان جائي پيد کي ڪٿي به
پير رکڻ ڏئي ها ته سندس پوئلڳ پڪشو بين ديسن کي
مليچ سمجهي ٻڌ ڌرم کي بلڪل ڦهلائي نه سگهن ها. اسين
چئي سگهون ٿا ته جائي پيد ڪري اسانجي هاڃي نه
ضرور ٿي، پر پوري ايشيائي مهادويپ کي لپ ٿي ٿيو.

پهرئين ته اهي ماڻهو ٻڌ يا جيني ٿيا ٿي ۽ پوءِ مرضي ۽ موجب براهمن، ڪنڙي يا وئش بڻيا ٿي. هن ڳالهه جي ثابتي مائ ٿي ته ساڳئي ڪٽنب مان هڪ ڀاءُ جي ٻارن ڪنڙيوڻو ۽ ٻئي ڀاءُ جي ٻارن براهمنڻو اختيار ڪيو.*

اڇوتڻي جو نتيجو

هن طرح وڙهي ڪٽندڙ ماڻهو ته هندو سماج اندر ملي جهلي ويا. پر اڇوتن جي حالت ۾ ڪوبه سڌارو نه آيو. چين ۽ ٻڌ ڌرم جا شرمڻ ساڻن بي پرواهي ۽ جي هلڪ هليا، جنهنڪري روز بروز اڇوتڻي بابت نفرت وڌندي ويئي، کين ناحق ستايو ويو ۽ انهيءَ جو نتيجو رفته رفته نه رڳو سماج پر چين ۽ ٻڌ ڌرم وارن کي پوڳڻو پيو.

جيئن جيئن ڄاڻي پيد سخت ٿيندو ويو، تيئن تيئن چيني ۽ ٻڌي ننڍا جوڳ سمجهيا ويا، ڇو جو هو سڀني بکيا کان وٺندا هئا. جيئن ۾ اڇوتن کي وئش جي منع هئي، پر لڳي ٿو ته هو سودرن کي وٺندا هئا. ٻڌ ڌرم ۾ ته آخر تائين ڄاڻي پيد نه ليکيو ويو، پر سماج ۾ ڄاڻي پيد وڌندو ويو ۽ شموڪ جهڙيون ڪٽائون ٺاهي گهري آهي لوڪ پريه پراڻن ۾ ٽنڀر براهمن لاءِ سولو ٿي پيو.

*ڏسو Indian Antiquary Vol. 40, January, 1911 P. P. 7-37
Dr. D. R. Bhandarkar's 'The Foreign elements in the Indian population P.' 35-36

ارتاڻ: ”سُڪرمڊو انهي سوئر جو پڇايل گوشت آهي جو نه بلڪل ننڍو ۽ نه وڏو آهي ۽ جو بلڪل ننڍي ٻڃي کان عمر ۾ وڏو آهي. اهو گوشت نرم ۽ چر بیدار ٿئي ٿو. اهو تيار ڪرڻ معنيٰ نهايت عمدي طرح ڪن جو چوڻ آهي ته پنج گورس مان ٺاهيل نرم ان جو اهو نالو هو، جهڙي طرح گویان (गवयान) هڪ خاص طعام جو نالو آهي. ڪي چون ٿا ته ”سُڪرمڊو“ هڪ ويدڪ ٻوٽي هئي ۽ هڪ دوا جي اُرت ۾ اهو شبد استعمال ڪيو ويندو آهي. چنڊ اها ٻوٽي ڀڳوان کي هن ڪري ڏني ته ڀڳوان جو پر ارواڻ (ديهاڻت) نه ٿئي.“

هن ٺيڪا ۾ ”سُڪرمڊو“ جو مکيه اُرت سُڪر ماس ٿي ڪيو ويو آهي. ٽڏهن به ٻڌ گهوش آچار به ڪي اهڙي اُرت جي خاطري نه هئي. سبب جو تنهن وقت هن شبد جا ٻه ٻيا اُرت به ڪيا ويا ٿي. انهن کانسواءِ به ٻيا به اُرت ”اُدن انڪتا“ ۾ ملن ٿا، جي هن ريت آهن:-

केचि पन सुकरमद्वं ति न सुकरमेसं, सुकरेहि महितः कंसकलीरो
ति वदन्ति । अच्चे सुकरेहि महित षदेसे जातं अहिच्छतकं ति ।

ارتاڻ: ”هڪڙا چون ٿا ته سُڪرمڊو سوئر جو گوشت نه آهي. سو ته سوئرن جو لتاڙيل ڀائس جو سلو آهي. ٻيا چون ٿا ته سوئرن جي لتاڙيل هنڌ لڳل گهمي (कुकरमुत्ता) آهي.“

مطلب ته سُڪرمڊو شبد جي اُرت بابت ڪافي مت پيد آهي ٽڏهن به ”انگوتر نڪايه“ جي پنڇڪ تپاس

آڏيائ (۱۱)

ماس آهار (ڪائڻ)

ٻڌ ڀڳوان جو ماس آهار

پر نرواڻ جي ڏهاڙي ٻڌ ڀڳوان چنڊ لوهار جي گهر
۾ سوئر جو گوشت کاڌو ۽ اڄ ڪالهه ٻڌ ڌرمي پڪشو به
ٿورو ڪي گهڻو ماس آهار ڪن ٿا. تنهنڪري سوال
آئي ٿو ته هڪ پاسي اهنسا کي پور ڌرم مڃڻ وارو ٻڌ
۽ ٻئي پاسي سندس پوين جو ماس مڃي ڪائڻ ڪيتري
قدر واجب آهي؟ هن سوال تي هت ويچار ڪرڻ
ٺيڪ ڪيل ٿيندو.

پر نرواڻ جي ڏينهن ٻڌ جا شيءِ کاڌي تنهن جو نالو
هو 'سڪرمڊڻ' انهي تي ٻڌ گهوش آچار به جي هن ريت
ٺيڪا آهي :-

سڪرمڊڻم تي ناتيتسروڻس ناتيجيڻس ۽ڪ جٽڙڪسڪرمڻس پوات مڻس .
ت ڪير مڊڻم ڇو سڀنيڏڻم ڇو ٿوئي . ت پڌياڌاپٽوا ساڏوڪڻم پڇاپٽوا
تي اٿوئي . ۽ڪڻم ٻڻنٿي، سڪرمڊڻم تي پن مڊڻمڊوڌنٿس پڻڇوگورسڻس—
پاڇنڀيڌانٿس ناممٽم، يٿا گڀپانم نام پاڪنامم تي . ڪيڀي
ٻڻنٿي سڪرمڊڻم نام رساينڀيڀي، ت پن رساينڀيڀي آڱاڇڇي،
ت ڇوڏن ٻڱوڌو پريڻيڻانم ن ٻوڏيڀي تي رساينم پڌيڀي تي .

۾ ٿاڀتي ملي ٿي ته ٻڌ ڀڳوان سوئر جو گوشت کائيندو
هو. اڳ گهپتي (उग्रा गहपति) چوي ٿو ته :-

मनापं मे भन्ते सम्पन्नवरसूकर मंसं तं मे भगवा पटिगण्हातु अनुक्रमं
उपादाया ति । पटिगहेसि भगवा अनुक्रमं उपादाया ति ।

ارڻاٽ: هي ڀڳونت، سٺي سوڙڙ جو هي گوشت
 نهايت عمدي نموني پڇائي تيار ڪيو ويو آهي. ڪرڻا
 ڪري ڀڳوان اهو سڀڪار ڪري. ڀڳوان ڪرڻا ڪري
 اهو سڀڪار ڪيو.

جين شرمڻن جو ماس آهار

ٻين شرمڻ پنهنجي ۾ جي سخت ٿيسوي هئا سي مکيه
ڪري جيني پنٿ جا هوا ۾ پوءِ به ”آچار انگ سونر“
مان هيٺ ڏنل ٽڪر مان پڌرو آهي ته جين پنٿ جا
شرمڻ به ماس آهار ڪندا هئا:-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा सेज्जं पुण जाणेज्जा बहुअट्ठियं मंसं
वा, मच्छं वा बहुकंटकं, अस्मिं खल्ल पडिगाहितंसि अप्पे सियाभोयणजाए
बहुउज्झिय धम्मिए । तहप्पगारं बहु अट्ठियं वा मंसं, मच्छं वा बहुकंटकं,
लाभेविं सन्ते णो पडिगाहेज्जा । से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाहावइकुल
पिंडवायपडियाए अणु पविट्ठे समाणे परो बहुअट्ठिएण मंसेण मच्छेण
उवणिमंतेज्जा, आउसंतो समणा अभिकंखसि बहुअट्ठियं मंसं
पडिगाहेत्तए ? एयप्पगारं गिग्गोसं सोच्चा णिसम्म से पुव्वमेव
आलोएज्जा, आउसोत्ति वा भइणीति वा णो खल्ल मे कप्पइ बहुअट्ठियं
मंसं पडिगाहेत्तए, अभिकंखसि से दाउं जावइयं तावइयं पोग्गलं दलयाहि
मा अट्ठियाइं । से सेवं वदंतस्स परो अभिहदइ अंतो पडिग्गहंगंसि
बहुअट्ठियं मंसं परिभाएत्ता णिहइ, दलएज्जा, तहप्पगारं पडिग्गहणं
पर हत्थंसि वा परिपायंसि वा अफासुयं अणेसणिज्जं लाभे त्रि संते णो

مون ڏنا هوا. سچ پچ انهن جي کوجنا مون نه ڪئي هئي.
گوشت کاڌ بابت ڳالهيون نڪرندي پرسڌ جين پندتن ٿي
انهن مثالن ڏي منهنجو ڌيان ڇڪايو ۽ پوءِ اهي مون
ليڪه ۾ درج ڪيا.

اهو ليڪه ظاهر ٿيڻ سان ٿي احمدآباد جي جينين ۾
ڏاڍو جوش پيدا ٿيو. سو پراڻو مندر جي سنڀالڪن وٽ
دانهن ڪٽي ويا ته آءُ سندن ڌرم جي نڪتچيني ڪري
رهيو هوس. سنڀالڪن انهن شڪايتن جو کين سڌو جواب
ڏنو ۽ مونکي ڌري به تڪليف نه ڏني.

تنهن وقت هڪ ٻزرگ ۽ اُٺي رهندڙ ساڌو ڳلا ٻچند
۽ سندس مشهور شتاوڌائي* شش رٿينچند احمدآباد ۾
رهندا هوا. هڪ جين پندت سان گڏجي آءُ سندن
درس ڪرڻ ويس. سنجهي جو وقت هجي. جين ٻڌو
ڀاڻ وٽ ڏيڻو نه رکندا آهن، سو ٻنهي ساڌن جو منهن
آءُ چٽو ڏسي نٿي سگهيس. جيڪو ساڌو وٺي هليو هوم
تنهن رٿينچند سوامي ۽ سان منهنجي واقفيت ڪرائي. ٻڌي
چيائين ته، ”توهانجو نالو مون خوب ٻڌو آهي. پر ائين
لکي ڪري ته اسان جا اڳيان ساڌو ماس آهار ڪندا هوا،
توهان اسانجي ڌرم کي ڇيهو پهچايو آهي. سو چڱو نه
ڪيو اٿو.“

مون چيو ته، ”اڄ ٻڌ ۽ جين شرمڻ پٺت باقي وڃي

* جو شخص هڪ وقت ڪٿين (سؤ) ڳالهيون ياد ڪري
سلسليوار ٻڌائي سگهي ۽ ڪٿين ڪم گڏوگڏ ڪري سگهي.

اٺي وڃي ساريل زمين تي، هڏن جي ڏير مٿان، ڪٽ ڪاڌل لوهه جي ٽڪرن جي ڍڳ مٿان، ٽهن جي ڏير مٿان، سڪل چيڙي جي ڏير مٿان يا اهڙي قسم جي ٻئي ڍڳ مٿان، جڳهه کي صاف ڪري اهي ڪنڊا ۽ هڏا ٺيڪ طرح سان رکي.

هن جو ترجمو دشوئشالڪ (دشوائشالڪ) سوٽر جي هيٺ ڏنل ڳاٺا ۾ مختصر طور ڏنل آهي.

बह्व अद्रिष्ठं पुमलं अतिमिसं वा बहुकंदं ।

अच्छिद्यंतिदुयं बिल्लं, उच्छुखण्डं व सिबलि ॥

अप्पे सिआ भोअणजाए, बहुउज्झिय धम्मियं ।

दितिअं पडिआइक्खे न मे कप्पई तारिसं ॥

آرٿائڪس، ”گھڻن هڏن وارو گوشت، جڳهه ڪنڊن واري مڇي، است وٽ جو ڦل، بيل وٽ جو ڦل، ڪمند، شامل وغيره شيون (جن ۾ ڪاٺ جو گهٽ ۽ اڇلائڻ جو حصو وڌيڪ آهي) ڪو ڏئي نه وٺندڙ کي چوڻ گهرجي ته اهي شيون منهنجي وٽ جون لائق نه آهن.“

گوشت ڪاٺ بابت پرست جين سائن جي راءِ

گجرات وڌيا پيٽ ۾ هڪ شاخ جو ٽالو پرائٽو-منڊر* هو. انهيءَ شاخ طرفان ”پرائٽو“ نالي هڪ سماهي مخزن نڪرندي هئي. مخزن جي سال ۱۹۲۵ جي هڪ ٽنڪ ۾، هن آڌيائيءَ جي ڍنگ تي هڪ ليڪ لکي مٿيان به مثال

* هن شاخ ۾ جين، ٻڌ ۽ ٻين شاسترن جو سنسڪرت ۽ پاليءَ ۾ اڀياس ڪيو ويندو هو.

۱۹۹۵ سال ۱۴، انڪا ۱) ۾ سري گوپال داس جيوا ڀائي پٽيل 'سري مهاوير سوامي' جو ماس آهار، نالي ليک لکيو هو. ليک ۾ هن ڳالهه بابت جيڪي لکيل هو سو مختصر طور هت ڏيان ٿو:-

مهاوير سوامي شراوستي نڪريءَ ۾ رهندو هو. مڪلگو سال (مخलिगोसाल) به اُتي پهچي ويو ۽ ٻئي چٽا هڪ ٻئي جي جن * (ڀاڻ جيتيندڙ) ٿيڻ جي خلاف سخت ٽيڪا ٿيڻي ڪرڻ لڳا. اُن ت ۾ گو سال سوامي مهاوير سواميءَ کي سراپ ڏنو ته، ”منهنجي ٽپو بن مان ڇهن مهينن کانپوءِ پت جي ٽپ ۾ مري ويندين.“ تنهن ٿي مهاوير سواميءَ موٽائي سراپ ڏنس ته، ”اڄ کان وٺي ستين رات جو مري ويندين.“ سو ستين رات گو سال مري ويو، پر سندس سراپ ڪري مهاوير سواميءَ کي ڏاڍي تڪليف ٿيڻ لڳي ۽ خون جگر دست شروع ٿي ويس. ٽڏهن مهاوير سواميءَ سنه نالي پنهنجي شش کي چيو ته، ”تون مينديڪ (مَڻڊڪ) ڳوٺ ۾ ريتي (रेती) نالي هڪ استريءَ وٽ وڃ. هن مون لاءِ ٻه ڪبوٽر پچائي رکيا آهن. سي مون کي نه گهرجن. تون وڃي کيس چو ته ”ڪالهه هڪ ٻليءَ جو ماريل مرغو تو ٿيار ڪيو آهي، سو مون کي ڏي.“

سري گوپال داس مول ”پگوتي سوٽر“ مان هڪ ٽڪر پنهنجي ليک ۾ ڏنو آهي. سو هت ڏيڻ ليک ٿيندو.

* جو ڀاڻ جيتي، منزل ٿي پهتو (ٿيرٿنڪر) هجي. جينين جا ۴۴ ٿيرٿنڪر ليکبا آهن.

رھيا آھن. انھن ٻنھي ڪاٺر منھنجي من اندر ڪيتر وٺي پريم آھي سو پنڊت جيءَ کان پڇندا، جو مونکي وٺي آيو آھي. پر کوجنا جي ڪيتر ۾ شرڌا، ڀڳتي يا پريم آڏو نه اچڻ ڪپن. آءٌ نٿو سمجھان ته سچ بولڻ سان ڪنهن به سموردايه (پنت) کي هاڃي پھچي ٿي. منھنجي خيال موجب سچو ارت پرڪاش ڪرڻ کوج ڪندڙ جاڻو جو فرض آھي.“

ٻڌو ساڌو ڳلا ٻڌند ڪڇ پريرو وينو هو. اُتان ئي پنھنجي شش کي چيائين ته، ”هن سچڻ انهن بن ٽڪرن جو جيڪو ارت ڪيو آھي سو ئي ليڪ ارت آھي. هن زماني جي ٽيڪاڪارن جيڪو ارت ڪڍيو آھي سو نيڪ نه آھي. انهن بن مثالن کانسواءِ ٻيا به ڪيترا مثال ملندا جن مان ثابتي ملندي ته جيئن ساڌو ٿڌهن ماس آھار ڪندا هون.“

سو چڻي جيئن سوئرن مان مثال ڏيڻ شروع ڪيائين. پر سندس ودوان شش ڳالھ ڦيرائي اسانجو سنوڊ ختم ڪري ڇڏيو. مون اهو نه پڇيو ته سندس گرو جيءَ جيڪي مثال ڏنا سي ڇا مان ڏٺائين. سو پڇڻ مونکي ڪڇ بي موقع لڳو.

دهاڀير سوامي جيءَ جي گوشت کاڌڻ بابت بحث
هاڻي ته ڪيترا مثال هٿ آيا آهن جن مان پڌرو آھي ته مهاڀير سوامي ماس آھار ڪندو هو. گجراتيءَ ۾ ”پرستان“ ماهوارو مخزن جي ڪنهن اڳئين انگ (سنيت

ڪرڻ سان نرگرنڻن کي مسزو اچي ٿو، پر اها ڳالهه ٻنهي
ناممڪن آهي ته آڻ ڇاڻي واپي کائي لاء ڪنهن پراڻيءَ
ڇو ڪوس ڪندس؟*

هن قسم جو ٻيو به هڪ مثال ”مجهڙم نڪايو“ ۾ ۵۵
جيڪو ڪست ۾ ملي ٿو سو هن نموني جو آهي:-

هڪ ڀيري ڀڳوان ٻڌ راجگرهه جي جيڪو ڪڙمار پرتي
(जीवक कैमारसूत्य) جي اٺين جي ٻن ۾ رهندو هو. ٽڏهن
جيڪو ڪڙمار پرتي ڀڳوان وٽ ويو. ڀڳوان کي نمسڪار ڪري
هڪ پاسو وٺي ويٺو ۽ چيائينس ته، ”هي ڀڳونت، توهان
تي اهو دوش مڙهيو ٿو وڃي ته جانور مارائي ڪري تيار ڪيل
پوڄن توهين کائو ٿا. اها ڳالهه سچي آهي؟“ ڀڳوان جواب
ڏنس ته، ”اهو دوش غلط آهي. جڏهن ڏسان ٿو يا ٻڌان
ٿو ته جانور منهنجي لاء ڪنو ٿو وڃي يا مون کي اهڙو شڪ
ڏوي ٿو ٽڏهن آڻ ڇوڻو آهيان ته اهو پوڄن منع ڪيل آهي.“

تنهن مان ظاهر آهي ته جيئي ڪهڙي قسم جو الزام
ڀڳوان تي مڙهيندا هئا. جڏهن ڪڏهن ڪو ڀڳوان کي
کائي جي ٽينڊ ڏيئي ماس آهار ڏيندو هو ته جيئي
چوندا هئا ته، ”شرم ڪوٽم سندس لاء ڪهاڻي تيار ڪيل
(उद्दसकः) جانور ڇو گوشت کائي ٿو.“ جيئن ساڌو پاڻ ته
ڪنهن جو به نوتو قبول نه ڪندا هئا. وات ويندي بکيا
ملندي هيئن سا وٺندا هئا ۽ جي گوشت ملي ويندو
هون ته اهو به وٺندا هئا.

तं गच्छह णं तुमं सीहा, मैडियगामं नगरं रेवतीए गाहावति णीए गिहे
तत्थ णं रेवतीए गाहावतिणीए ममं अदुठाए दुवे कबोय सरीरा
उवक्खडिया तेहिं नो अदुठो । अत्थि से अन्न पारियासिए मज्जारकडए
कुक्कुडमंसए तं आहराहि-एएण अदुठो ।

اڌ مگڏي ٻوليءَ جو جنهن کي ٿوروئي علم هوندو
سو بي رياءُ ٿي هي ٽڪر پڙهندو ته چوندو ته گوپالڊاس
وارو ارت بنه نيڪ آهي. پر اڄ سري گوپالڊاس جي
خلاف ڪيترن جين پنڊتن خوب ڏوڙيو ڪڍي وسايو آهي.

ٻڌ ۽ جين شرمڻن جي ماس آهار ۾ فرق
جڏهن ڏسون ٿا ته ماس آهار بابت جينين ۽ ٻڌن
وچم ڪنهن قسم جو واد واد هلندو هو، ته انهيءَ مان
ايترو ثابت ٿئي ٿو ته سري گوپالڊاس جو چوڻ صحيح
آهي.

انين اڌ رياءُ ۾ اسين ٻڌائي چڪائي آهيون ته وئشالي
جو سنه سيناپتي نرگرنٿن (جينين) جو آپاسڪ هو. ٻڌ
جو آپديش ٻڌي ڪري هو ٻڌ جو آپاسڪ بڻيو ۽ ٻڌ کي
پڪشوسنگه سڏو گهر ۾ گهرائي آدرستڪار سان عمدو
پوڄن ڪرايو. پر نرگرنٿن کي اها ڳالهه نه وڻي. هنن وٺي
وئشاليءَ ۾ افواه اٿاريو ته سنه هڪ وڏو جانور ڪهي
ڪري ڳوٺ ۽ پڪشوسنگه کي کانو ڪارايو آهي ۽ ڳوٺ ۾
کي اها خبر هوندي به هن سنه جو کانو قبول ڪيو.
هڪ سچو وڃي ڪري سنه ساڻ اها ڳالهه ڪئي.
تڏهن چيائينس ته ”اها ڳالهه اچائي آهي. ٻڌ کي بدنام

آهن، ٽن جا ڪرم اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۶) جي رکاءُ، شوخ، چغاخور، نر دئي، گهمند، ڪنهنڪي ڪوڏي ٿئا ڏين، ٽن جا ڪرم اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۷) ڪروڙ، گهمند، ڪنورٽا، وروڙ، مالا، حسد اڃائي ٻڪواس، اڃائي وڏائي ڪندڙ ڪرمين جي صحبت اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۸) پاپي، قرضي، چغاخور، رشوخور، آڌ ڪاري جي هن لوڪ ۾ پاپ پيدا ڪن ٿا سي ٽيڇ انسان جي ڪرم ڪن ٿا سي اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۹) جن کي پواڻين لاءِ ڏيا نه آهي، جي ٻين کي ڦرين سنائين ٿا، در آچاري، ڊيچاريندڙ، گارگند ڪن ٿا، انادو ڪن ٿا، ٽن جا ڪرم اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۱۰) اهڙن ڪرمين ۾ لڳل، وروڙ ڪندڙ، گهاٽڪ، سدائين سي ڪم ڪندا وڻن ٿا جن ڪري ڀرلوڪ ۾ انڌڪار ۾ گهرن ٿا ۽ جي ڀير مٽي ۽ مٿو هيٺ ڪري نرڳ ۾ وسن ٿا، اهڙا ماڻهو جي ڪرم ڪن ٿا سي اپوٽر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۱۱) ماس مچي ڇڏڻ، ٺنگو رهڻ، سر مندائڻ، جتا رکڻ، ڀيوس ملڻ، کهڙو ڇمڙا پوش ڪرڻ، اگني هوتر جي آپاسنا يا ٻيون هن لوڪ جون ٽپسيائون، منترون سان آهو ٽيون، يگيه ۽ ٿڌ گرمي سهڻ، - سي سڀ ٽپسيائون،

ڪي ٽپسوي ماس آهار تياڳم ڪندا هئا

ڪي ٻڌ جي زماني جا ٽپسوي ماس آهار منع ڪيل سمجهندا هئا. منجهانن هڪ ٽپسوي ڪاشيپ جو ٻڌ سان سنواڻ ”ست نپات“ جي چوڏهين آڻڻ ۾ ملي ٿو. ست جو ترجمو هن ريت آهي :-

(۱) (تشيپ ٽپسوي) شامڪي چنگوٺڪي چينڪ درختن جا پن، ڪندمول ۽ ڦل، ڌرم موجب وٺي انهن تي گذر ڪري سواڻي شين لاءِ ڪوڙ نه ٻوليندو هو.

(۲) هي ڪاشيپ، ٻين جو ڏنل سنو ۽ عمدِي طرح (ڍڙل) چانورن جو سواڻي پوڄن وٺي، ٽون اپوتر پوڄن کائين ٿو.

(۳) هي برهم ٻڌو، پڪيءَ جي گوشت سان مليل چانورن جو پوڄن کائيندي ٽون چوڻ ٿو ته، ”مون لاءِ اپوتر کاڌو ٺيڪ نه آهي.“ سو هي ڪاشيپ، ٽوڪان پڇان ٿو ته ٽولاءِ ڪهڙو کاڌو اپوتر آهي.

(۴) (هي ڪاشيپ) ڪهڙو، مارڻ، ڪاٺ، ٻڌو، چوري، آستي ٻولڻ، ڌوڪو ڏيڻ، ڦاسائڻ، جلائي مارڻ وغيره ۽ ويچار سڀئي اپوتر آهن، نه گوشت کائڻ.

(۵) جي استرين بابت سنجم ٿا رکن، وات چٽور آهن، اپوتر ڪرم ڪن ٿا، ناستڪ آهن، ڪنور ۽ هنيلا

*هن آڻڻ ۾ ڏنل اپديش عيسيٰ مسيح جا هيٺيان وچن ياد ڏياري ٿو: جيڪي وات ۾ وڃي ٿو سو انسان کي پرشت نٿو ڪري، پر جيڪي وات مان نڪري ٿو سو کيس پرشت ڪري ٿو. - ميٿيو ۱۱/۱۵

ڏماني جي ٽپسوين وانگر جهنگل ۾ ڦل ڦول ٿي نرواهه نه ڪري، ماڻهن جي ڏنل بکيا ٿي گذر ڪندا هئا ۽ تنهن وقت ماس مڇي بنا خوراڪ ملڻ مشڪل هئي. پراهمڻ ته يگيه ۾ هزارين جانور ماري ڪري سندن گوشت اوسي پاسي جي ماڻهن ۾ ورهائيندا هئا. ڳوٺاڻا وري جانورن جون ٻليون ڇاڙهي سندن گوشت کائيندا هئا. تنهن کانسواءِ ڪا سائي ته ٻنھ رستن جي چؤراھي تي ڳڻن جو ڪوس ڪري سندن گوشت وڪڻندا هئا. اهڙين حالتن ۾ رڌل کاڌي جي بکيا ٿي گذر ڪندڙ ڀڪشن لاءِ گوشت بنا بکيا ملڻ ناممڪن هئي.

جينين جي مڃتا موجب پڙتوي، جل، وايو، اگني ونسپتي ۽ ٿرس (پراڻين) جي ڪا يا ۾ جيون جا ڇھ واسا آهن. پڙتويءَ جي ڪا يا آرٿاٽ پڙتويءَ جي پرم اٽوم (Atom) ۾ ساڳي طرح جل، وايو، اگني جا پرم اٽوم سڃڻو (جيون سان پيرل) آهن. ونسپتي جي ڪا يا آرٿاٽ وڻ ٻوٽا وغيره انهن بابت ائين چوڻ جي ضرورت ئي ڪانهي ته سڀ سڃڻو آهن. آرٿاٽ ڪٽلين، ماکوڙين کان وٺي هاڻيءَ تائين سڀ ننڍا وڏا پراڻي انهن ڇهن ڪاڻائن جي جيون جي هنسا ڪرڻ جيئن شرمڻ پاپ سمجهندا هئا. انهيڪري رات جو ڏيئو نه ٻاريندا هئا، ٿڌو پاڻي نه پيئندا هئا ۽ ڏاڍا ساوڌان رهندا هئا ته مٿان پڙتوي پرم اٽوم وغيره اندر جيون جي هنسا نه ڪئي وڃي.

پر جيئن اڀاسڪ ڪيئي ڪندا هئا. انهن ڪمن ڪندي

جو منسھ سنڪائڻ کان پار نه پيو آهي، تنهن کي پوتر نٿيون ڪن.

(۱۲) لاندريڻ جو سنجھ ڪندڙ، لاندريڻ کي سنڀالي هلق وارو، ڌرم ٿي قائم، اهڻڪار بنا، سرل وهنوار ۾ سنٽوش رکندڙ، سنگ بنا، جنهن جو سارو ڊڪ ناس ٿي ويو هجي، اهڙو ڌير پرش، ڏٺل يا ٻڌل پڌار ٿي جي بنڌن ۾ نٿو ٻڌجي.

(۱۳) هي ارت ڀڳوان وري وري سمجهايو ۽ اهو هن منترن جي ماهر (براهمن ٽپسويءَ) سمجهيو. اهو ارت هن پوتر سنگ بنا ۽ سمرٽ مٺيءَ سندر گائائڻ ۾ پرڪاشت ڪيو.

(۱۴) پوتر ۽ ڊڪين جا ڊڪ ناس ڪندڙ ٻڌ جا سندر وڃن ٻڌي ڪري هن ٽپسويءَ نمرتا سان تشاڪت ڪي پر نام ڪيو ۽ اُٺي ٿي سنڀاس ورتائين.

شرمڻن جي ماس آهار جو سمرٽن

هي ست باڪل جهونو آهي، پر ائين چوڻ جي ڪا پڪي ثابتي ڪانهي ته اهو خاص ڪاشيپ ٻڌ ٿي وڃيو هو. هن مان ايترو ٿي سمجهڻ گهرجي ته ٻڌ جي سمي ۾ پڪشو لوڪ ماس آهار جو هن ريت سمرٽن ڪندا هئا. هن ست ۾ ٽپسيائڻ کي نڪو بنايو ويو آهي. اها راءِ جيئرين کي پسند نه پيئي هوندي، ڇو جو هو ته ڦر ڦر ڏيئي ٽپسيائون ڪندا هئا. تنهن هوندي به هنن ماس آهار جو هن ريت سمرٽن ڪيو هوندو، ڇو جو اڳئين

ارتاڻت: ”دين جهڙيون ٿڌي سپاو جون ۽ دلا ڀري
 کير ڏاڍو وارون ڳايون، پير يا سڱ يا ٻئي ڪنهن به عضوي
 سان ڪنهنڪي به ايڏاڻ ٺٽيون پهچائين. اهڙين ڳاين جو
 (براهمن جي چوڻ تي) راجا لڪشواڪوءَ سندن سڱ جهلي
 کوس ڪيو. هن ريت ڳاين تي ڪاٺيون وهائيندي
 ديون، پتر، لندر آسري ۽ راکس ائين چڙهي ڪروڌت
 ٿيا ته آڌرم ٿئي ٿو.“

ڳچ وقت تائين براهمن گڏو ماس ڪاٺي نه چڏيو

جيئين ۽ ٻڌ ڌرم وارن جي جتنن ڪري گڏو ماس
 آهار جي منع ٿيندي رهي، پر پوءِ به براهمن ۾ بندش
 پوڻ تي ڪئين صديون ٺهري ويون. شروع ۾ اها رزم
 ڪئي وئي ته يگيه لاءِ ڊيڪشا وٺندڙ سو گڏو ماس نه کائي.

स धेनै चानुद्धश्च नाशनीयात् । धेन्वनुद्धौ वाऽइदं सर्वं बिभृतस्ते
 देवा अब्रुवन् धेन्वनुद्धौ वाऽइदं सर्वं बिभृतो हन्त यदन्वेषां वयसां वीर्यं
 तद्धेन्वनुद्धयोर्दधामेति-तस्माद् धेन्वनुद्धयोर्नाशनीयात् तदुहोवाच याज्ञवल्क्यो
 ऽशनाम्येवांह मांसलं चेदुभवेतीति ।

ارتاڻت: ڳئون ۽ بيل نه کائڻ گهرجن. هي سڀ ڳئون
 ۽ بيل ڌارين پالين ٿا. ديون چيو ته هي سڀ ڳئون ۽
 بيل ڌارين ٿا، انهيڪري ٻين قسمن جي پسن جو ويڙج
 اسين ڳئون ۽ بيلن ۾ وجهون ٿا. انهيڪري ڳئون ۽ بيل نه
 کائڻ گهرجن. پر يگيه والڪيه چوي ٿو ته کائڻ سان سڙو
 رشت پشت ٿئي ٿو، تنهنڪري آڻ (اهو ماس) ضرور
 کائيندس.“

پرتوي، جل، نيچ، وايو، ونسپتي ۽ پراڻي - انهن ڇهن
پرڪارن جي جيون جي هنسا ٿي ٿي. زمين تي هر
ڪاهڻ سان نه رڳو پرتوي ۾ پرم اڻو ناس ٿي ٿيا، پر
هر هڪ ڪيئون، ڪيئي، جيت ۽ لکها ننڍا وڏا پراڻي
نه مري ويا ٿي. پوڄن تيار ڪرڻ مهل وري ونسپتي
جل، اگني ۽ وايو وغيره ڪاپائن ۾ پراڻي ناس ٿيا ٿي.
ٻنهن هوندي نه جيئن ساڌو اهڙي پوڄن جي بکيا وٺندا
آهن. نه پوءِ ڪنهن جيئن آپاسڪ هٿان تيار ڪيل ماس
آهار جي بکيا وٺڻ ۾ پراچين جيئن شرمڻن کي ڪهڙي
اڻڪ ٿي سگهي ٿي؟ ۽ تنهن بکيا جو سمرڻن هو آڻيند
ست جي ڍنگ تي ٿي نه ڪن ها؟

گڏو ماس آهار جي خلاف آندولن

هاڻي اسين هن ڳالهه تي ويچار ڪريون ته ماس آهار
جي خلاف آندولن ڪيئن شروع ٿيو. سڀ کان اڳ ممڪن
آهي ته گڏو ماس آهار جي خلاف ٻڌ ڌرم وارن آندولن
شروع ڪيو. نائين آدياڻ ۾، ”پراهمڻ ڌارمڪ“ ست جي
ٻن ڳاڻائن ۾ بيان ٿيل آهي ته ڳڻن جي ڪهڙي گهرج
هئي. ٻيون ڳاڻائون ڏسو:-

न पादा न विसाणेन नास्सु हिसन्ति केनचि ।

गावो एलकसमाना सोरता कुम्भद्वहना ।

ता विसाणे गहेत्वान राजा सत्येन घातपि ॥

ततो च देवा पितरो इन्दो असुर रक्खसा ।

अधम्मो इति पक्कुन्दुं य सत्यंतिपती गवे ॥

د ٿڊا - مڌو پُرڪ جي وڌي ماس سان ٿيڻ گهرجي.
انهي ڌرم شاستر جو مان ڪري گرهست ماڻهو ويد ڄاڻندڙ
مهمان جي مرحبا لاءِ وڃرو يا وڏو بيل ڪهي ڪري
سندس گوشت پچائيندا آهن. ڌرم سؤتڪارن به اهڙوئي
آبديش ڏنو آهي.

ڇيو وڃي ٿو ته ڪوي ڀڳوئيءَ جو سمو ستين صدي
هو. تنهن سمي ۾ اڄ جي سمي وانگر گڻو ماس کائڻ تي
سخت بندش هجي ها ته پنهنجي نالڪ ۾ وسشت جي
وڃري کائڻ ڏي اشارو نه ڪري ها. اهڙو سنوڊ اڄ
ڪو نالڪ ۾ رکي ته سمجهي سگهو ٿا ته هندو سماج کي
ڪهڙي نه نفرت اچي؟

ڀراڻي مارڻ خلاف اشوڪ جو پوچار

اٺاس ۾ پراڻين جي هنسا خلاف پوچار ڪندڙ ٻهريون
واجي اشوڪ هو. سندس ٻهريون ئي مثالا ليک (پتر تي
اُڪريل) هن ريت آهي:-

”هيءَ ڌرم جي لهي ڏيون جي پياري پريه ڌرسي
واجي لکائي آهي. هن راج ۾ ڪنهن به پراڻيءَ کي ڪهي
ڪري هوم هون ۽ ميلا نه ڪرڻ گهرجن. ڇو جو
اهڙن ميلن ۾ ڏيون جي پياري پريه ڌرسي واجي کي ڏاڍو
دوش نظر اچي ٿو. ڪي ڪي ميلا پياري پريه ڌرسي
واجي کي پسند آهن. شروع ۾ پريه ڌرسي راجا جي
(پوڄناليه) ۾ رسوئي واسطي هزارين پراڻي ڪُنا ويندا هئا.
جڏهن کان وٺي هي ڌرم ليک لکيو ويو ٿو تڏهن کان فقط

اهو واد واد يگيه شالائن تائين محدود هو. ڪيترن جو چوڻ هو ته ڏيکشا وٺندڙ کي يگيه شالا ۾ گهرڻ کانپوءِ گھوماس نه کائڻ گھرجي. پر يگيه والڪيه کي اها ڳالهه پسند نه هئي. ماس کائڻ سان سرير تازو ٿوڻ ٿئي ٿو، جنهنڪري هو گوشت کائڻ ڇڏڻ لاءِ تيار نه هو. ٻين موقعن تي گھوماس کائڻ بنسبت براهمن ۾ ڪوبه واد واد نه هو. نه رڳو ايترو پر ڪو خاص مکيه مهمان ايندو هو ته وڏو بيل ڪهي ڪري گوشت رڌي آدرستڪار ڪرڻ جو عام رواج هو. فقط گوڙم سوڙڪار گھوماس جي منع ڪئي آهي، پر کيس به مڌپرڪه* (मधुपर्क) وڌي ۾ ڪو اٽڪاءُ نه هو. لڳي ٿو ته براهمن ۾ اها وڌي ڪوي پيوئي ۽ جي سمي تائين ٿوري قدر چالو هئي. ”اُتر رام چرت“ جي چوٿين ڀاڱي جي آرٽي ۾ سؤڌاڻڪي (सौदातकि) ۽ دٻاڻين (दण्डायन) جو پاڻي سنواڊ (گفتگوي) ڏنل آهي. تنهن مان ڪچ ٽڪر هيٺ ڏٺو وڃي ٿو:-

سؤڌاڻڪي- ڇا وسشت!

دٻاڻين- ٻيو وري ڪير؟

سؤڌا- مونکي لڳو ته هي ته ڪو چيتو هو.

دٻاڻ- چوڻ ڇا ٿو!

سؤڌا- ايندي ئي منهنجي ويڇاري ڪهلا وڃي.

کي ڳڻڻ کان ڪٿي جهليائين.

* ڏٺو، ڳيهو، جل، شهد ۽ ڪنڊ گڏي ڪري ڏيوتائين تي

چڙهائڻ جي وڌو.

جي ڌرم پرچار ڪري ائين ٿيو آهي. اڄ اسين ساڪ (پاڇي) آهاري آهيون، پر انهيڪري چوڻ ته اسانجا اڳيان به ساڳي طرح پاڇيخور هون، سا ڳالهه حقيقت سان نٿي ٺهڪي.

چين ديس ۾ سوئر جو قدر

هن هنڌ خاص سوئر بابت به چار لفظ لکڻ ٿيڪ ٿيندو. پراچين ڪال کان وٺي چيني لوڪ سوئر کي ڌن سمجهي جي نشاني ڪري ليکيندا آهن. سندن لپي آڪار روپي بيٺل آهي. انهن آڪار روپي نشانين جي ملائڻ سان شبد ٺاهيندا آهن. مثال طور انسان جي نشانيءَ مٿان تلوار جي نشاني ڏجي ته شبد جو ارٿ ٿيو ”امر“؛ استريءَ جا ٻه نشان معنيٰ ”جهڳڙو“؛ سوئر جو نشان معنيٰ ”ڌن“؛ مطلب ته سوئر جو گهر ۾ هجڻ معنيٰ سڪيو گهر؛ اڄ به چين ۾ سوئر جي ساڳي اهميت آهي.

پراچين ڪال جا هندو به سوئر کي سمجهي سمجهندا هئا

هندوستان ۾ سوئر جو ايڏو سارو قدر نه هو، پر ٽڏهن به سوئر سڪ جو هڪ نمونو سمجهيو ويندو هو. آريه پريستن (اڀري پريستن) سم ۾ (مڃهم نڪايه ۲۶) ۾ ڏنڀوي سمهتي جو ورنن ڪندي هيئن چيو ويو آهي :-

किंच भिक्खवे जातिधम्मं ? पुतभरियं भिक्खवे जातिधम्मं ।

दासीदासं...अजेलकं...कुक्कुटसुकरं...हस्तिगवास्सवल्वं...जातरूप-

रजतं जातिधम्मं ।

۳ پراڻي - ٻه مور ۽ هڪ هرڻ ماري وڃن ٿا، سو هرڻ به روڙ مره نٿو ڪنو وڃي ۽ آئينده نه اهي ٿي به نه ڪندا ويندا.

هن شلپ ليڪ م اشوڪ راجا گائين بيلن ڏي اشارو نه ڪيو آهي. تنهن مان انومان ڪڍيو وڃي ٿو ته براهمن ۽ ٻين ائمر جاتين ۾ تنهن سمي گئوماس آهار قريبن قريبن بند ٿي ويو هو. نه رڳو ايترو پر اشوڪ اهو پرچار جاري ڪيو هو ته پوئين لاءِ به ڪنهن پراڻي ۽ ڪي مارڻ نه گهرجي. مٿي مون ”سماج“ شهيد جو انواد ”ميار“ ڪيو آهي. اهو ترجمو نڪ نه آهي، پر ڪري چئجي ته هلي ويندو اڄ ڪالھ جنهن نموني مهاراشٽر ۾ ”جاٽرا“ ۽ اتر پارٽ ۾ ”مپلا“ لڳندا آهن، ساڳئي نموني اشوڪ جي زماني ۾ به ”سماج“ لڳندا هوندا. ديون ديوتائن تي پراڻين جون بليون چاڙهي ”انسو ملهائڻ وارا“ ”سماج“ اشوڪ راجا کي پسند نه هئا. پر جن ميلن ۾ پراڻين جون بليون نه چاڙهيون وينديون هيون، اهڙن ميلن لڳائڻ ۾ کيس ڪو اعتراض ڪونه هو. سندس زور هڪ ئي ڳالهه تي هو ته يگين ۽ ميلن ۾ پراڻين جي هٿيا نه ڪٽي وڃي.

اسانجا وڏا ماس آهار کان چٽل نه هئا

اڄ ڪالھ ته يگيه وغيره گهڻي ڀاڱي بند ٿي ويا آهن. پر ميلن ۾ اڃا به بلدان ڪئين هنڌ ٿين ٿا. پوءِ به ٻين ديسن جي ڀيٽ ۾ هندستان جا ماڻهو گهٽ ماس آهاري آهن. انهيءَ ڏرو به شڪ نه آهي ته جيئين ۽ ٻڌن

جي ڌرم پرچار ڪري ائين ٿيو آهي. اڄ اسين ساڪ (پاڇي) آهاري آهيون، پر انهيڪري چوڻ ته اسانجا اڳيان به ساڳي طرح پاڇيخور هون، سا ڳالهه حقيقت سان نٿي ٺهڪي.

چين ديس ۾ سوئر جو قدر

هن هنڌ خاص سوئر بابت به چار لفظ لکڻ ٿيڪ ٿيندو. پراچين ڪال کان وٺي چيني لوڪ سوئر کي ڌن سمجهي جي نشاني ڪري ليکيندا آهن. سندن لپي آڪار روپي بيٺل آهي. انهن آڪار روپي نشانين جي ملائڻ سان شبد ٺاهيندا آهن. مثال طور انسان جي نشانيءَ مٿان تلوار جي نشاني ڏجي ته شبد جو ارٿ ٿيو ”امر“؛ استريءَ جا ٻه نشان معنيٰ ”جهڳڙو“؛ سوئر جو نشان معنيٰ ”ڌن“؛ مطلب ته سوئر جو گهر ۾ هجڻ معنيٰ سڪيو گهر؛ اڄ به چين ۾ سوئر جي ساڳي اهميت آهي.

پراچين ڪال جا هندو به سوئر کي سمجهي سمجهندا هئا

هندوستان ۾ سوئر جو ايڏو سارو قدر نه هو، پر ٽڏهن به سوئر سڪ جو هڪ نمونو سمجهيو ويندو هو. آريه پريستن (اڀري پريستن) سم ۾ (مڃهم نڪايه ۲۶) ۾ ڏنڀوي سمهتي جو ورنن ڪندي هيئن چيو ويو آهي :-

किंच भिक्खवे जातिधम्मं ? पुतभरियं भिक्खवे जातिधम्मं ।

दासीदासं...अजेलकं...कुक्कुटसुकरं...हस्तिगवास्सवल्वं...जातरुप-

रजतं जातिधम्मं ।

ارتاڪت: ”هائين، گهوڙن، گارين، ۽ ٻين قسمن جي
ڌنن ۾ مرغيون ۽ سوئر به ليکيا ويندا هئا. ائين هوندي
به ٻيا سوئر جي گوشت بابت ايتري نفرت ڪيئن پيدا
ٿي؟ ڀڳين ۾ جي پراڻي ماريا ويندا هئا تن ۾ سوئر جو
نالو ٻالي چيل وڃڻ ۾ ڪٿي به نٿو اچي. مطلب ته ٻڌ
جي ڪال ۾ اهو پراڻي اڻوڻ سمجهيو هو پر ائين چوڻ
ته اهو ته کائڻو ويندو هو، تنهن جي ڪا ثابتي نٿي ملي.
جي ائين هجي ها ته ڪترين جي گهرن ۾ ڌن جو حساب
ڪندي سوئر هڪ ڌن نه ليکيو وڃي ها. سوئر جي
گوشت جي منع پهرئين ڌرم سوئرن ۾ ملي ٿي. پوءِ
نه انهي ڏي اشارو منو سمرٽيءَ ۽ ٻين سمرتين ۾ ملي
ٿو. پر جهنگ جي سوئر کائڻ جي نه ڪڏهن به منع ڪانه
هئي. جهنگلي سوئر جو گوشت هميشه پوئر سمجهيو
ويو آهي. §

ٻڌ کي ڏوهه ڏيڻ ته گهڻو کائيندو هو
جيڪڏهن اسين قبول ڪريون ته پرنرواڻ (ديهانٽ)
کان اڳ ٻڌ ڀڳوان جيڪي کائڻ سو سوئر جو گوشت هو،
ته به خام نڪتچين جو راتين چوڻ ته ڀڳوان اهو ٻڌايو ۾
بدھاضي هوندي تائين کائڻ، جنهنڪري گذاري ويو،
سو بلڪل نڪ نه آهي. ته گوئر ٻڌ ڪڏهن به گهڻو
کائڻ، تنهنجو ڪٿي به مثال يا ثابتي نٿي ملي. راتين

* ”منو سمرٽي“ ۱۹/۵

۽ منو سمرٽي ۲۷۰/۳

ڀڳوان گيا کان واراڻسي وڃي رهيو هو. واٽ تي اُپڪ نالي آجيون پٺت جو شرمڻ کيس گڏجي ويو. کيس ڏسي تنهن چيس ته، ”هي آيشمان (وڏي عمر هجيو) ڳولم، توهانجو چهرو ڀر سڻ ۽ توهانجا سندر انگ تيجسري نظر اچن ٿا. توهين ڪهڙي آڇاريه جا شش آهيو؟“

ڀڳوان - مون پنهنجو ڌرم - مارڻ پاڻي ڳولي ڪڍيو آهي.

اُپڪ - ته توهين ارهنت (جنهن جا بند ٿئي پيا هجن) ٿي ويا آهيو؟ تڏهن توهان کي جن (جنهن پاڻ جيتو هجي) چڱي سگهجي ٿو؟

ڀڳوان - هي اُپڪ، مون سڀني پاڻڪاري ورئين کي جيتو آهي. انهيءَ ڪري آءٌ ”جن“ ٿيو آهيان.

چهر تي جي پرستيا جا اُپڪ سندس منهن تي تڏهن ڏٺي سا پڪ آهي ته آخر ٿاين قائم رهي.

روز مره جي رهڻي ڪهڻي

ٻڌ ڀڳوان منهن اونڌاهيءَ مهل اُٿندو هو ۽ اٿڻ سان پا نه ويهي ڏيان ڪندو هو يا نه چڱهه جي آس پاس ۾ پٺت ڪندو هو. پريام جو بکيا وٺڻ لاءِ ڳوٺ ۾ نڪر هڻندو هو. سڀني جائين کان مليل ۽ رڌل کاڌو پنهنجي بکيا پاڻ ۾ وٺي ڪري ڳوٺ کان ٻاهر نڪري ويندو هو. اتي پوچن ڪري، ٿوري آرام وٺڻ کانپوءِ، هر وري ڏيان ۾ وهندو هو. سنڌيا جي وقت ٻهر پٺت ڪندو هو ۽ رات جو ڪنهن مندر يا ڌرمشالا ۾ وڃي هيٺان رهندو

آڌياڪ (۱۲)

روزاني رهڻي

مڪ جي پرستش

گوتم جي ٻوڏيسٽو اوستا اُرتات سندس گرھست ۽
تھسا ڪال جي رهڻيءَ تي چوڻين ۽ پنجنين آڌياڪ ۾
ويچار ڪيو ويو آهي. پر ٻڌ ٻڌي ڀراپ ڪرڻ کان ويندي
برنرواڻ تائين سندس جيوٽ ڪهڙي هئي تنهن جي سندس
جهانڪي هن آڌياڪ ۾ ڏيکارڻ جو خيال آهي.

ٻڌ ٻڌو حاصل ڪرڻ کانپوءِ ٻوڏي وڻ هيٺان ويهي
ٻڌ ڀڳوان پنهنجي آئينده جيون جو ڍنگ گهڙي ورتو.
تھسا ڪرڻ هن ڇڏي ڏني هئي ۽ وري سڪ مڙا وٺڻ
جي واسنا هن ۾ نه رهي هئي. تنهنڪري سرير کي
ڍڪڻ لاءِ ضروري وسٽر پھري ۽ ٻڪ لاهڻ لاءِ ضروري
ڀوجن کائي، باقي زندگي ٻين جي ڀلي ۾ ڪاٺڻ جو هن
ارادو ڪيو. ٻڌ جي مڪ منڊل تي هن ارادي جو ڪهڙو
اثر پيو، تنهن جو ورنن ’مجهم نڪايه‘ جي ”آريه پريسين“
(अरिय परिसेन) ست ۽ وني جي مهاوگ ۾ ملي ٿو.

پنجن جي ٽوليءَ کي اپديش ڏيڻ جي مراد سان ٻڌ

ٿورو ڪاٺڻ

ٻڌ ڀڳوان جو ڪاٺو بلڪل سنجم جو هوندو هو. ڪاٺڻ پيٽڻ ۾ هن ڪڏهن بد پرهيزي نه ڪئي ۽ تنهن بابت پڪشن کي ورور ٿي اڀڏيش ڪندو هو. ”مجهڙو نڪايو“ جي ”ڪيٽاگر“ ست (نمبر ۷۰) مان معلوم ٿئي ٿو ته شروعات ۾ ڀڳوان رات جو پوڄن ڪندو هو. ست ۾ ڀڳوان چوي ٿو ته ”هي پڪشوڻو، مون رات جو پوڄن ڪرڻ چڱي ڏٺو آهي. انهيءَ ڪري منهنجي سرير ۾ بيماري گهٽ ٿي آهي، من ۾ جڙتا گهٽ ٿي آهي، سرير ۾ ٻل آيو آهي ۽ چت کي شانتِي ملي آهي. هي پڪشوڻو، توهين به انهيءَ ريت رهو. جي رات جو پوڄن چڱي ڏيندا ته توهانجي سرير ۾ بيماري گهٽ ٿيندي، من ۾ جڙتا گهٽ ٿيندي، سرير ۾ ٻل ايندو ۽ چت کي شانتِي ملندي.“

ٿڌن کان وٺي بهارن جي ٻارهن وچ ۾ کان اڳ پوڄن وٺڻ جي رسم جاري ٿي ويئي ۽ ٻارهن وچ ۾ ڪاٺڻ پوڄن وٺڻ منع ڪيل سمجهيو ويو.

چارڪا

چارڪا يعني جاٿرا يا پنڌ ڪرڻ. چارڪا ٻن ڀوڪارن جي ٿئي ٿي:- هڪ تڪو پنڌ ٻيو ڀرو پنڌ. هن بابت انگوترنڪايو جي پنجڪ نهايت جي ٿئين وڳ جي آرنڊ ۾ هي ست آهي:-

ڀڳوان چوي ٿو ته، ”هي پڪشوڻو، تڪي پنڌ ۾ هي

هو. رات جي ٺن پهرن مان پهرئين پهر ۾ ڀڳوان ڌيان لڳائيندو يا چڪر هڻندو هو. وچين پهر ۾ پنهنجا ٻه وستر چار ٽه ڪري وڇائي، ٻانهن وهائڻو ڪري، ساڄي پاسي ڪروٽ وٺي، ساڄي پير تي کاپو پير رکي، ڏاڍي ساوڌانيءَ سان سمهي پوندو هو.

سنهه شيا

ٻڌ جي هن ليٽڻ کي سنهه شيا (شينهن جو ليٽڻ) چوندا آهن. انگوتر نڪايه جي چٽڪ نپات (ست ۲۴۴) ۾ چئن پرڪارن جون شيائون ڏنل آهن:— (۱) پريت (پرت) شيا — جي پٺيءَ تي سڌو سمهندا آهن ٺن جي اها شيا؛ (۲) ڪام پوڳي شيا — ڪام پوڳ ۾ سڪ سمجهڻ وارا ماڻهو ڏاڻي ڪروٽ وٺي سمهندا آهن، جنهن ڪري هن شيا کي ”ڪام پوڳي شيا چوندا آهن. (۳) سنهه شيا — ساڄي پير تي ڏاڻو پير ڪڇ ڀرور رکي ڪري ۽ من ۾ اهو ياد رکي ته آءٌ فلاڻي وقت اُٿي ڪٿو ٿيندس، خوب ساوڌانيءَ سان ساڄي پاسي ليٽڻ سان سنهه شيا آهي. (۴) ثقاگت شيا — ارڻات چئن ڌيانن جي سمادي.

انهن چئن مان پويون ٻه شيائون ٻڌ ڀڳوان کي پسند هيون. انهيءَ ڪري رات جي وڳڙي يا نه ڌيان لڳائيندو هو يا ته ٻئي پهر ۾ سنهه شيا ۾ آرام ڪندو هو. وري رات جي آئين پهر ۾ پرمٺ ڪندو هو يا ته ڌيان لڳائيندو هو.

۽ موڪلان اهي به پرسد شرمڻ ٻڌ جا شش بطيا ۽ پوءِ ٻڌ سنگهه جي ترقي شروع ٿي. تڏهن کان وٺي ٻڌ ڀڳوان ساڻ ننڍو يا وڏو پڪشو سنگهه رهندو ٿي هو ۽ سندس ڀرمڻ به پڪشوسنگهه ساڻ ٿيندو هو. اهڙا واقعا ڪي ڇڏا آهن جن ۾ ٻڌ ڀڳوان پڪشوسنگهه کي ڇڏي ڪري اڪيلو رهيو هجي.

ڇالتو گروڪل

ٻڌ جي سڀني ۾ شرمڻ سنگهه ۽ سندن نيتا انهيءَ نموني چڪر لڳائيندا رهندا هئا. ٻڌ کان اڳ ۽ ٻڌ جي زماني ۾ براهمنن جا گروڪل هوندا هئا. انهن ۾ اوج جاتين جا جوان وڃي اڀياس ڪندا هئا. پر اهڙن گروڪلن جو لاپ عام ماڻهن کي بلڪل ٿورڙو ملندو هو. براهمن ويد اڀياس ڪري اڪثري راجائن جي آسري رهندا هئا. ڪثري ڌنڌن وديا حاصل ڪري راجائن جي نوڪرين ۾ گهرندا هئا ۽ جيوڪ ڪڙمار پرتيه جهڙا نوجوان آيو ويد سڳي ڪري اوج جاتين جي شيوا ڪندا هئا ۽ آخر راجائن جو اجهو وٺڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. پر شرمڻن جا گروڪل بنهه نه هوندا هئا. اهي ته جاتراڻون ڪندي گهمندي سڳيا حاصل ڪندا هئا ۽ عام ماڻهن سان ملي جهلي ڪري کين ڌرم اڀديش ڏيندا هئا. انهيڪري عام جنسا تي سندن ڏاڍو پرايو پيو ٿئي.

پڪشوسنگهه اندر انتظام

ٻڌ ڀڳوان جي پڪشوسنگهه ۾ چڱو سنو انتظام هو.

پنج دوش آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو نه ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري نه سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم نه ملندو، وقتي اهڙي ڪي پيانڪ بيماري ٿئي ٿي ۽ متر نٿا ملن. هي پڪشون، ٺڪي هلا جا اهي پنج دوش آهن. ”هي پڪشون، آهستي هلا جا پنج گڻ آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم ملندو، هنڪي ڪو پيانڪ روڳ نه لڳندو ۽ متر ملي وڃن ٿا. پڪشون ڌيري هلا جا اهي پنج گڻ آهن.“

هتي ٻڌ ڀڳوان پنهنجي ٻوڏيسٽو اوسٿا جا اڻڀو ٻڌايا آهن. سندس اهو اڻڀو هو ته ڌيري ڌيري هلا سان ۽ نه ٺڪي هلا سان لاڀ ٿئي ٿو. انهيءَ نموني ڌيري ڌيري هلندي هن ٻين شرمڻ کان گيان پراپت ڪيو ۽ آخر ۾ پنهنجو مڌير مارگ ڳولي ڪڍيو.

ڀڪشو سنگه سان ڀرمڻ

ٻڌ ڀڳو حاصل ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان ٻڌ گيا کان ڪاشيءَ تائين جاترا ڪئي ۽ اتي پنجن جي ٺوليءَ کي اپديش ڪري سندن سنگه ٺاهيو. کين ڪاشيءَ ۾ ڇڏي پاڻ راجگره موٽي ويو، سا ڪٿا ”مهاوگ“ ۾ ڏنل آهي. اهي پنج ڀڪشو انهي چؤماسي ۾ ڀڳوان ساڻ هئا، تنهن بابت هڪ ٻڪي ٿاڻي ملي ٿي. راجگره ۾ سارڀيت

۽ موڪلان اهي به پرسد شرمڻ ٻڌ جا شش بطيا ۽ پوءِ ٻڌ سنگهه جي ترقي شروع ٿي. تڏهن کان وٺي ٻڌ ڀڳوان ساڻ ننڍو يا وڏو پڪشو سنگهه رهندو ٿي هو ۽ سندس ڀرمڻ به پڪشوسنگهه ساڻ ٿيندو هو. اهڙا واقعا ڪي ڇڏا آهن جن ۾ ٻڌ ڀڳوان پڪشوسنگهه کي ڇڏي ڪري اڪيلو رهيو هجي.

ڇالتو گروڪل

ٻڌ جي سڀني ۾ شرمڻ سنگهه ۽ سندن نيتا انهيءَ نموني چڪر لڳائيندا رهندا هئا. ٻڌ کان اڳ ۽ ٻڌ جي زماني ۾ براهمنن جا گروڪل هوندا هئا. انهن ۾ اوج جاتين جا جوان وڃي اڀياس ڪندا هئا. پر اهڙن گروڪلن جو لاپ عام ماڻهن کي بلڪل ٿورڙو ملندو هو. براهمن ويد اڀياس ڪري اڪثري راجائن جي آسري رهندا هئا. ڪثري ڌنڌن وديا حاصل ڪري راجائن جي نوڪرين ۾ گهرندا هئا ۽ جيوڪ ڪڙمار پرتيه جهڙا نوجوان آيو ويد سڳي ڪري اوج جاتين جي شيوا ڪندا هئا ۽ آخر راجائن جو اجهو وٺڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. پر شرمڻن جا گروڪل بنهه نه هوندا هئا. اهي ته جاتراڻون ڪندي گهمندي سڳيا حاصل ڪندا هئا ۽ عام ماڻهن سان ملي جهلي ڪري کين ڌرم اڀديش ڏيندا هئا. انهيڪري عام جنسا تي سندن ڏاڍو پرايو پيو ٿئي.

پڪشوسنگهه اندر انتظام

ٻڌ ڀڳوان جي پڪشوسنگهه ۾ چڱو سنو انتظام هو.

پنج دوش آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو نه ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري نه سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم نه ملندو، وقتي اهڙي ڪي پيانڪ بيماري ٿئي ٿي ۽ متر نٿا ملن. هي پڪشون، ٺڪي هلا جا اهي پنج دوش آهن. ”هي پڪشون، آهستي هلا جا پنج گڻ آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم ملندو، هنڪي ڪو پيانڪ روڳ نه لڳندو ۽ متر ملي وڃن ٿا. پڪشون ڌيري هلا جا اهي پنج گڻ آهن.“

هتي ٻڌ ڀڳوان پنهنجي ٻوڏيسٽو اوسٿا جا اڻڀو ٻڌايا آهن. سندس اهو اڻڀو هو ته ڌيري ڌيري هلا سان ۽ نه ٺڪي هلا سان لاڀ ٿئي ٿو. انهيءَ نموني ڌيري ڌيري هلندي هن ٻين شرمڻ کان گيان پراپت ڪيو ۽ آخر ۾ پنهنجو مڌير مارگ ڳولي ڪڍيو.

ڀڪشو سنگه سان ڀرمڻ

ٻڌ ڀڳو حاصل ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان ٻڌ گيا کان ڪاشيءَ تائين جاترا ڪئي ۽ اتي پنجن جي ٺوليءَ کي اپديش ڪري سندن سنگه ٺاهيو. کين ڪاشيءَ ۾ ڇڏي پاڻ راجگره موٽي ويو، سا ڪٿا ”مهاوگ“ ۾ ڏنل آهي. اهي پنج ڀڪشو انهي چؤماسي ۾ ڀڳوان ساڻ هئا، تنهن بابت هڪ ٻڪي ٿاڻي ملي ٿي. راجگره ۾ سارڀيت

۽ موڪلان اهي به پرسد شرمڻ ٻڌ جا شش بڻيا ۽ پوءِ ٻڌ سنگهه جي ترقي شروع ٿي. تڏهن کان وٺي ٻڌ ڀڳوان ساڻ ننڍو يا وڏو پڪشو سنگهه رهندو ٿي هو ۽ سندس ڀرمڻ به پڪشوسنگهه ساڻ ٿيندو هو. اهڙا واقعا ڪي ڇڏا آهن جن ۾ ٻڌ ڀڳوان پڪشوسنگهه کي ڇڏي ڪري اڪيلو رهيو هجي.

ڇالتو گروڪل

ٻڌ جي سڀني ۾ شرمڻ سنگهه ۽ سندن نيتا انهيءَ نموني چڪر لڳائيندا رهندا هئا. ٻڌ کان اڳ ۽ ٻڌ جي زماني ۾ براهمنن جا گروڪل هوندا هئا. انهن ۾ اوج جاتين جا جوان وڃي اڀياس ڪندا هئا. پر اهڙن گروڪلن جو لاپ عام ماڻهن کي بلڪل ٿورڙو ملندو هو. براهمن ويد اڀياس ڪري اڪثري راجائن جي آسري رهندا هئا. ڪثري ڌنڌن وديا حاصل ڪري راجائن جي نوڪرين ۾ گهرندا هئا ۽ جيوڪ ڪڙمار پرتيه جهڙا نوجوان آبرو وڌيڪي ڪري اوج جاتين جي شيوا ڪندا هئا ۽ آخر راجائن جو اجهو وٺڻ جي ڪوشش ڪندا هئا. پر شرمڻن جا گروڪل بنهه نه هوندا هئا. اهي ته جاتراڻون ڪندي گهمندي سڪيا حاصل ڪندا هئا ۽ عام ماڻهن سان ملي جهلي ڪري کين ڌرم اڀديش ڏيندا هئا. انهيڪري عام جنسا تي سندن ڏاڍو پرايو پيو ٿئي.

پڪشوسنگهه اندر انتظام

ٻڌ ڀڳوان جي پڪشوسنگهه ۾ چڱو سنو انتظام هو.

پنج دوش آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو نه ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري نه سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم نه ملندو، وقتي اهڙي کي پيانڪ بيماري ٿئي ٿي ۽ مٿر ٺٽا ملن. هي پڪشون، نڪي هلڻ جا اهي پنج دوش آهن. ”هي پڪشون، آهستي هلڻ جا پنج گڻ آهن. سي ڪهڙا آهن؟ پهريون ته جو ڌرم واکيه نه ٻڌو هجي سو ٻڌي سگهيو، جو ٻڌل هوندو سو سوچي ويچاري سگهيو، ڪن ڳالهين جو پورو علم ملندو، هنکي ڪو پيانڪ روڳ نه لڳندو ۽ مٿر ملي وڃن ٿا. پڪشون ڌيري هلڻ جا اهي پنج گڻ آهن.“

هتي ٻڌ ڀڳوان پنهنجي ٻوڏيستو اوسڻا جا اڻڀو ٻڌايا آهن. سندس اهو اڻڀو هو ته ڌيري ڌيري هلڻ سان ۽ نه نڪي هلڻ سان لاپ ٿئي ٿو. انهيءَ نموني ڌيري ڌيري هلندي هن ٻين شرمڻ کان گيان پراپت ڪيو ۽ آخر ۾ پنهنجو مڌير مارگ ڳولي ڪڍيو.

ڀڪشو سنگھ سان ڀرمڻ

ٻڌ ڀڳو حاصل ڪرڻ کانپوءِ ڀڳوان ٻڌ گيا کان ڪاشيءَ تائين جاترا ڪئي ۽ اتي پنجن جي ٺوليءَ کي اپديش ڪري سندن سنگھ ٺاهيو. کين ڪاشيءَ ۾ ڇڏي پاڻ راجگره موٽي ويو، سا ڪٿا ”مهاوگ“ ۾ ڏنل آهي. اهي پنج ڀڪشو انهي چؤماسي ۾ ڀڳوان ساڻ هئا، تنهن بابت هڪ ڀڪي ٿاڻي ملي ٿي. راجگره ۾ سارڀيت

پروراجڪن جي آشرم ۾ ويو. اُتي سڪل دائي * پنهنجي وڏي پروراجڪ سڀا ۾ ويٺو هو ۽ اهي پروراجڪ راج ڪتا، چور ڪتا، منٿري ڪتا، سينا ڪتا، پو ڪتا، ڀڏ ڪتا، ۽ وغيره اڃا پڻ سڃاڻيون ڳالهائون ڏاڍي واڪي سان ڪري رهيا هئا. آشرم کان ڪڇ پري هو ته سڪل دائي ڀڳوان کي ايندو ڏٺو ۽ شش کي چيائين ته، ”ڀائرو، زور سان نه ڳالهايو. گوڙ بند ڪريو. شرم ۾ ڳوٺر اسان وٽ اچي رهيو آهي. کيس آهستي ڳالهائڻ پسند آهي ۽ سندر پاشڻ جي هو ساڪ ڪندو آهي. گوڙ نه ڪنداسين ته هو هن آشرم ۾ اچڻ نيڪ سمجهندو.“

سو ٻڌي پروراجڪ ماڻ ڪري ويٺا ۽ ڀڳوان ايتري ۾ اچي پهتو. تڏهن سڪل دائي ڀڳوان ٻڌ کي چيو ته، ”ڀڳونت، ڀلي آيا، جيءُ آيا. گهڻن ڏينهن کانپوءِ هت ٻڌاريا آهيو. توهان لاءِ هي آسن آهي ۽ توهين هت ٻراجمان ٿيو.“

ڀڳوان آسن تي ويٺو ۽ پاسي کان ويٺل سڪل دائي پروراجڪ کي چيائين ته، ”منهنجي اچڻ کان اڳ توهان جون ڀاڻ ۾ ڪهڙيون ڳالهائون هلي رهيون هيون؟“
 ادائي چيو ته، ”جيڪي اسانجون ڳالهائون هلي رهيون هيون سي ڪڍي ڇڏيو. سي ڪي ڊرلپ ڳالهائون نه هيون، پر هڪ ڳالهه مون کي ياد اچي ٿي. ڪڇ ڏينهن
 * سڪل+ادائي ارتاڪ ڪلين ادائي.

(उदयभद्र) ڪمار جي من ۾ ڇانئجي وڃي. اهڙي شائتي شل کيس نصيب ٿئي.

ڀڳوان چيو ته ”مهارج، توهان پنهنجي پريم وڃون هي وڃن ڇيا آهن.“ پوءِ راجا ۽ ڀڳوان وڃي هڪ وڏو سنوادل ٺاهيو، جو هٿ ڏيڻ جو ضرور ڪونهي. مطلب ته جڏهن ڀڳوان ٻڌ سنگهه ساڻ رهندو هو تڏهن سنگهه ۾ ڌرو به ڳوڙ نه ٿيندو هو.

ڀڳوشو سنگهه جي انتظام جو پرڀاو

پراڻهڪال سمي بکيا ونڻ مهل ڀڳوان ٻڌ ڪڏهن ڪڏهن ٻين گهرو سنياسين جي آشرمن ۾ به ويندو هو. کيس ڏسي سنياسين جا نيتا پنهنجن ششين کي چٽائيندا هئا ته، ”شرم ڳوڙ اچي رهيو آهي.“ کيس ڳوڙ ڪمبوڙ پسند نه آهي سو توهين ڏور سان پاڻ نه ڳالهايو ۽ سائنٽ ڪريو.“ اهڙي هڪ پرسنگه جو ورنن ”مجهه نڪايه“ جي مها سڪل دائي (महासकुलदायि) ست (نمبر ۷۷) ۾ اچي ٿو. انهيءَ ۾ ٻڌ جي روزاني رهڻيءَ بابت ٻيون به ڪي ڳالهيون ڏنل آهن، جنهنجو تاثير هيت ٿئي وڃي ٿو:-

ڀڳوان راجگرهه ۾ ويٺو هن جي ڪلندڪ نواب (ڪوهه پارسا) ۾ رهندو هو. تنهن وقت کي پرست پروراجڪ مور نواب ۾ پروراجڪن جي آرام گهر ۾ رهندا هئا. هڪڙي ڏينهن ڀڳوان راجگرهه ۾ بکيا جي رڻ تي نڪتو. بکيا ونڻ جو وقت اچا نه ٿيو هو، سو وات تي انهن

آپديش ڪندو هو، تڏهن سندس شراوڪن ۾ چڪ يا ڪنگه جو پٽڪو به ٻڌڻ ۾ نه ايندو هو. ڏاڍي آدرسان لوڪ کيس ٻڌڻ لاءِ مڱن ٿي ويندا هئا...

ڀڳوان - هي اڏائي، منهنجا شراوڪ برابر آدر ڀاو سان مون سان ورتاءُ ڪندا آهن ۽ منهنجي آسري ۾ رهندا آهن. تنهنجي خيال موجب انهي جو ڪهڙو سبب هوندو؟

اڏائي - آءٌ سمجهان ٿو ته انهن جا پنج سبب ٿي سگهن ٿا. سي ڪهڙا هوندا؟ (۱) ڀڳوان الپ (ٿورو) آهار ڪندو آهي ۽ ٿوري کاڌي جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۲) هو ڪهڙن به ڪپڙن سان سنڌشت رهندو آهي ۽ اهڙي سنڌوش جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۳) جا بکيا کيس ملي ٿي تنهن تي راضي رهي ٿو ۽ اهڙي راضي جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۴) رهڻ جي جا جڳهه مليس تنهن تي خوش رهندو آهي ۽ اهڙي خوشيءَ جا گڻ ٻڌائيندو آهي. (۵) ايڪانت ۾ رهي ٿو ۽ ايڪانت جا گڻ ٻڌائيندو آهي. انهن پنجن سببن ڪري ڀڳوان جا شراوڪ ڀڳوان جو مان ڪن ٿا ۽ سندس اجهي ۾ رهن ٿا. منهنجو اهو خيال آهي.

ڀڳوان - هي اڏائي، رڳو شرهڻ گؤنر الپ آهاري آهي ۽ الپ آهار جا گڻ ٻڌائي ٿو، اهيڪري شراوڪ منهنجو مان ڪري منهنجي آسري ۾ رهندا هجن ها ته منهنجي شراوڪن مان مونڪان به گهٽ کائيندڙ شراوڪ منهنجو مان نه ڪن ها ۽ منهنجي اجهي ۾ رهن ها.

ٿيا ته نرالن پنشن جا شرمڻ براهمن هڪ ڪٽاوهل شالا*
(कौतुहल शाला) ۾ اچي گڏ ٿيا هئا. منجهن ڳالهه ٿي ته هن
وقت راجگرهه جي اوسي پاسي ۾ پورڻ ڪشپ، مڪل
گوسال، آجت ڪيسڪمل، پڪٽ ڪچاين، سنجيڀريل
پٺ، ننگٽ نالپتر ۽ شرمڻ ڳوٺر جهڙا وڏن سنگهن جا
ناٽ، چؤماسي جي موسم ڪري اچي رهيا آهن. تنهن
ڪري انڱ مگڌ جي لوڪن کي پاڻڪي وڏي ڀاڱي سمجهڻ
گهرجي. پر انهن بزرگن ۾ ڪير آهي جنهن جي شراوڪ
پوري عزت ڪن ٿا؟ ۽ شراوڪ سندس آجھي هيٺ
ڪيئن رهن ٿا؟

تنهن تي ڪن چيو ته، ”هي پورڻ ڪشپ پرڪيات
نيتا آهي، پر شراوڪ سندس مان نٿا ڪن ۽ سندس
آجھي ۾ رهن نٿا چاهين. منجهن جهڙا جهڻا ٿيندا رهن
ٿا.“ ساڳي طرح ٻين وري چيو ته مڪل گوسال وغيره
نيتائن جي شراوڪن ۾ جهڙا آهن. آخر ڪن چيو ته
”شرمڻ ڳوٺر پرست نيتا آهن. سندس شراوڪ سندس
پورو مان ڪن ٿا ۽ سندس آجھي ۾ رهن ٿا. هڪ ڀيري
ڳوٺر هڪ شاهي سميلن ۾ ڌرم اپديش ڏيئي رهيو هو.
اوچتو هڪ شرمڻ کي ڪنگهه اچي ڪنيو. ٿڌهن کيس ڳوٺي
سان اشارو ڪري پر واري ڌيمي آواز ۾ چيس ته، ٻيلي
آواز نه ڪر. اسانجو ڳرو اپديش ڪري رهيو آهي.“
جنهن وقت شرمڻ ڳوٺر سوين لوڪن جي پريشد ۾ ڌرم
* بحث مباحثي لاءِ جڳهه. - وندر گاهه

ڇو جو آءُ ڪڏهن ڪڏهن وڏن وهارن ۾ به رهندو آهيان. ”هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺر اڳاٽ ۾ رهي ڪري اڳاٽ جا ڳا بتائي ٿو، انهيڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان رکي ڪري منهنجي اچي ۾ رهن ٿا، نه منجهائن جي شراوڪ ۾ ٻن ۾ ئي رهن ٿا، فقط پڪواري (ٻن هفتن) ۾ هڪ ڏينهن پوئوڪ (گناهه بخشاڻو) لاءِ سنگهه ۾ اچن ٿا، سي مونکي مان ڏيئي منهنجي اچي ۾ نه رهن ها، ڇو جو ڪڏهن ڪڏهن پڪشن، پڪشطين، آپاسڪن، راجائن، منترين، ٻين سنگهن جي نيتائن ۽ سندن شراوڪن سان آءُ ملندو رهندو آهيان.

”پر هي اداڻي، ٻيا پنج ڳا اهڙا آهن جن ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪري منهنجي اچي ۾ رهن ٿا. (۱) شرمڻ ڳوٺر شيلوان آهي. (۲) هو سڄي ڌرم جو اپديش ڪري ٿو. (۳) هو گيان وان آهي. انهيءَ ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي اچي ۾ رهن ٿا. (۴) تنهن کانسواءِ آءُ پنهنجن شراوڪن کي چئن اُٽن آريه سڄن جو اپديش ڪندو آهيان ۽ (۵) اڏياٽوڪ اُنٽيءَ جا ٻيا ٻيا نمونا بتائيندو آهيان. انهن پنجن ڳا ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي اچي ۾ رهن ٿا.

پڪشوسنگهه سان رهڻ وقت سندس روزمره

جي رهڻي

سڀني پروراجڪن سنڀالين کي اها ڄاڻ پئجي پڪي

”هي اداڻي، رڳو انهيءَ ڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ها ۽ منهنجي اچهي ۾ رهن ها چاڪا نه شرمڻ ڳوٺم کي جو ڪپڙو ملي ٿو تنهن تي سنتشت رهي ٿو ۽ اهڙي سنتوش جا گڻ ڳائي ٿو، ته منهنجن شراوڪن مان جي مساطي مان ڪڍري جي ڏير مان يا ٻار مان لڳڙين جي ڏير مان ڪپڙا سبائي پائين ٿا، سي منهنجو مان نه ڪن ها ۽ نه منهنجي اچهي ۾ رهن ها، ڇو جو آءٌ نه ڪڏهن ڪڏهن گرھستن جي ڏنل ڪپڙي مان وستر ٺهرائي پهريندو آهيان. هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺم کي جا بکيا ملي تنهن تي سنتشت رهي ٿو ۽ اهڙي سنتوش جا گڻ ڳائي ٿو، انڪهيري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي اچهي ۾ رهن ٿا، ته منجهائن جي رڳو بکيا ٿي گذر ڪن ٿا، ننڍو يا وڏو گهر نه ڇڏي ڪري بکيا وٺن ٿا ۽ انهيءَ بکيا ٿي گذر ڪن ٿا، سي مونکي مان ڏيئي منهنجي اچهي ۾ نه رهن ها، ڇو جو ڪڏهن ڪڏهن گرھستن جي ٺيند سڱيڪار ڪري آءٌ سنو پوڄن ڪندو آهيان.“

”هي اداڻي، شرمڻ ڳوٺم کي جو استان ملي ٿو تنهن تي راضي رهي ٿو ۽ اهڙي راضي جا گڻ ڳائي ٿو، انهيڪري منهنجا شراوڪ منهنجو مان ڪن ٿا ۽ منهنجي اچهي ۾ رهن ٿا، ته منجهائن جي وٺ هيٺان يا آسمان جي هيٺان رهن ٿا ۽ ان مهنا ڀڪيل جڳهه اندر گهرن ٺٽا، سي منهنجو مان ڪري منهنجي اچهي ۾ نه رهن ها،

لاءِ گرهسٺ ماڻهو وٽس ايندا هئا ۽ انهن سان ڌرمي سنواد ڪندو هو. اهڙن ئي موقعن تي سولڊ دٻڻ، ڪوٽ دٻڻ، وغيره براهمنن دواران براهمنن جي وڏين ٽولين سان وڏ جو ماڻ ٿيندو هو ۽ ڌرمي ڳالهين هلنديون هيون. انهن جي ثابتي 'ديگهه نڪايه' ۾ ملي ٿي. جنهن ڏينهن گرهسٺ نه ايندا هئا تنهن ڏينهن ڀڳوان اڪثري پنهنجن پڪشن کي اپڊيش ڏيندو هو.

وري ڏينهن به رڪي ڀڳوان ڄاڻا تي نڪرندو هو ۽ هن ريت پورب ۾ پاڳڻو ۽ پڇم ۾ ڪوٽن جو ڪلماشدميه (ڪلماشدميه) نالي شهر، اتر ۾ هماليه ۽ ڏکڻ ۾ وٽيا جي جي وچ ۾ سال ۾ اٺ مهينا پڪشو سنگهه ساڻ ڄاڻا ڪندو رهندو هو.

برسات ۾ واسو

ٻڌ ڀڳوان جڏهن اپڊيش ڏيڻ شروع ڪيو تڏهن سندس پڪشو برسات جي موسم ۾ هڪ هنڌ نه رهندا هئا. چؤطرف ڦيرا ڏيندي اپڊيش ڪندا رهندا هئا. ٻين سمورن ڀنڀن (پنڀن) جا شرمڻ برسات وقت اچي هڪ هنڌ رهندا هئا. انهيءَ ڪري رواجي ماڻهن کي ٻڌ جي پڪشن جي هيءَ اهلڪ پسند نه آئي. سو پڪشن تي نڪت پيڻي ڪرڻ لڳا. تڏهن ٽين آلت ڏيڻ لاءِ ٻڌ ڀڳوان اهو نيم بنايو ته برسات جي موسم ۾ سڀ پڪشو گهٽ ۾ گهٽ ئي مهينا هڪ هنڌ وڃي رهن. *

* ٻوڏ سنگهاڇا پر پڇم، ڏسو صفحہ ۲۴

هتي ته ڀڳوان ٻڌ پنهنجي سنگهه ۾ ڪهڙو انتظام رکي ٿو. هن ست مان اهو صاف معلوم ٿئي ٿو ته ڀڳوان ٻڌ جڏهن ٻين پورو راجڪن جي پريشد ۾ ٻڌارو هو تڏهن اهي به شائستيءَ سان کيس ٻڌندا هئا. ٻڌ ڀڳوان ڪڏهن ڪڏهن گرهستن جو نٿو ۽ گرهستن جا ڏنل وسٽر سڻيڪار ڪندو هو. تنهن هوندي به آلپ آهار ڪرڻ، کاڌي ڪپڙي جي ساڌگي ۽ ايڪانت واس جي چاهنا ڪري هو مشهور هو. جڏهن پڪشو سنگهه ساڻ جاٿرا ڪندو هو تڏهن ڳوٺ جي ٻاهر، ننڍڙي بغيچي يا ٻئي اهڙي سهوليت واري اسٿان تي رهندو هو. رات جو ڌيان سمادڻي پوري ڪري وڃين پهر ۾ مٿي جاٿايل سنهه شيما ۾ ليٽندو هو ۽ منهن اونڌاهيءَ جو اٿي ڪري وري چڪر هڻندو هو يا ڌيان سمادڻيءَ ۾ مڱهن ٿي ويندو هو. پر هه ڦٽيءَ جو ڳوٺ يا شهر ۾ اڪثري اڪيلو بکيا وٺڻ ويندو هو ۽ مارگ ۾ يا بکيا جو رٿن ڪندي، وقت موافق گرهستن کي اپديش ڏيندو هو. سگالو واد (سڀيالو واد) ست ڀڳوان ٻڌ وٽ ويندي رچيو هو ۽ ڪسپار دواج (ڪسيهار دواج) ست ۽ ٻيا اهڙن ستن ۾ مليل اپديس بکيا رٿن ڪندي ڏنا هوائين.

بيت گذر لاءِ ڪافي بکيا وٺي ڳوٺ يا شهر کان ٻاهر وڃي، ڪنهن وڻ هيٺ يا ٻئي ڪنهن هنڌ ويهي ڪري پوڄن ڪندو هو. پوءِ وهار ۾ اچي ٿورو آرام ڪري ڌيان سمادڻيءَ ۾ ٿورو وقت لڳائيندو هو. سانجهيءَ ٺاڻي مان

۾ نه ٿي ڏيندا هئا. ٻڌ ڀڳوان ۽ پڪشن کي نيم موجب ٻڪيا
رڻن ڪرڻو پوندو هو ۽ ڪو ورلي گرهست جي گهر ۾
نوٽو ملندو هو.

بیمار پڪشن جي سار سنڀال

پڪشن مان ڪو ڪٿي بیمار پوندو هو ته ٻڌ ڀڳوان
ٻيهرن جي ڌيان سماڌي پوري ڪري سندس تندوستي ۽
جي پڇا ڳاڇا لاءِ نڪرندو هو. هڪ ڀيري مها ڪاشپ
راجگره ۾ پڦلي (पिफली) غفا ۾ بیمار پيو هو. تنهن وقت
ڀڳوان پاڻ ويٺو بن ۾ رهندو هو. سانجهي ۽ وقت مها
ڪاشپ جي سار لهڻ لاءِ ڀڳوان جي ويڻ جي ڪٿا
”يوچنگ سنيت“ (योजगसयुत) جي چوڏهين ست ۾ آئي
آهي ۽ مها موگلان جي سار لهڻ لاءِ ڀڳوان جي ويڻ جي
ڪٿا پندرهنين ست ۾ آئي آهي. ٻڌي کي ڀڳوان ستن
”ٻوڏي انگن“ جو سمور ڪرايو، جنهنڪري سندن
بیماري مٽجي وئي.

ڪن ڏينهن تائين ايڪانت واس

اسين مڻي ڄاڻائي چڪا آهيون ته ڀڳوان جڏهن جائرا
ڪندو هو يا چؤماسي ۾ هڪ هنڌ وڃي رهندو هو،
تڏهن ٻيهرن جو هڪ به ڪلاڪ ۽ رات جو ٻيهرئين ٻيهر ۽
ٻيهرئين ٻيهر ۾ ڳچ وقت ڌيان سماڌي ۾ لڳائيندو هو. تنهن
ڪانسواءِ آناپان سمورتي سنيت (आनापानस्मृति सयुत) جي نائين
ست ۾ هيءَ ڪٿا آئي آهي ته ڀڳوان ٻڌ هڪ ڀيري

”مهاوڱ“ ۾ جيڪا چؤماسي جي ڪٿا آهي تنهن جو
ٿاڻپرچ رهايو آهي. پر ائين نٿو لڳي ته اها ڪٿا سورهان
آنا سڃي آهي. هڪڙو ته سڀيئي شرمڻ چؤماسي ۾ هڪ ئي
هند نه وڃي رهندا هئا ۽ ٻيو ته هن بنايل نيمر جا به
ڪيترا آپراد (Exceptions) هئا. چورن ڪري يا ٻئي
ڪنهن تڪليف ڪري چؤماسي ۾ به پڪشو ٻئي هند
وڃي سگهيا ٿي.

ٻڌ پڳوان جڏهن آپديش ڏيڻ شروع ڪيو تڏهن
سندس ڪو خاص نالو ڪونه هو. انهيڪري پاڻ يا سندس
ننڍو پڪشوسنگهه چؤماسي ۾ هڪ هند رهي نٿي سگهيا.
جڏهن چارون طرف سندس ناماچار ٿي ويو تڏهن ٻهريائين
انائيندڪ سينگ شراوستيءَ جي ڀرسان جيت بن ۾ سندس
لاءِ هڪ وڏو وهار جوڙايو. ٿوري وقت بعد وڌيڪ نالي
آپاسڪا ساڳئي شهر جي ڀر ۾ پورو آرام نالي هڪ اعليٰ
عمارت ٺهرائي ٻڌ جي سنگهه کي اڀڻ ڪئي. پڳوان ٻڌ
پنهنجي پيڏاڀي ۾ اڪثري انهن ٻن جڳهين ۾ چؤماسو
ڪاٽيندو هو. ٻين هنڌن جي آپاسڪن وٽان نوتو ملندي
پڳوان ته وٽن چؤماسي ۾ ويندو هو. پر ساعت جي ڏينهن
۾ ماڻهو جهوپڙيون ٺاهي پڪشن کي رهڻ لاءِ ڏيندا هئا.
پڳوان لاءِ هڪ جدا جهوپڙي هوندي هئي جنهنکي
”گمڌ ڪٿي“ چوندا هئا.

چؤماسي ۾ اوسي پاسي جا آپاسڪ درسن لاءِ ايندا
هئا ۽ آپديش ٻڌندا هئا. پر اهي بکيا آڻي ڪري وهار

ٻئي هڪ واقع تي به ڀڳوان پڪشوسنگهه ڇڏي ڪري
 اڪيلي سر پارليڪ (پارليڪ) بن ۾ وڃي رهيو. انهيءَ
 جو ذڪر مٿي ڇهين اڌياءَ ۾ اچي چڪو آهي. تنهن مان
 لڳي ٿو ته ڀڳوان ڪڏهن ڪڏهن اهڙن هنڌن وڃي
 اڪانت ۾ رهندو هو، جتي کيس ڪو ڪونه سڃاڻندو
 هو. پر جڏهن جتي ڪٿي سندس نالو ٿي ويو ۽ سڀ
 کيس سڃاڻڻ لڳا، تڏهن سنگهه اندر رهندي ڪڇ وقت
 سنگهه کان جدا رهڻ شروع ڪيائين. پر سندس پنڃيتاليهن
 ورهين جي شيوا گرم ۾ اهڙا موقعا ڪي جهڙا نه ٿيا.
 اڄ ڪالھ ”ڪاڀا ڪلپ“ جي خوب ساک ٿي رهي
 آهي. ماڻهوءَ کي مهنو يا ڏيڍ هڪ ڪمري ۾ بند رکيو
 وڃي ٿو ۽ ڪريءَ جي کاڌي کانسواءِ اوشڌيون (بوٽن
 جون دوائون) به ڏنيون وڃن ٿيون. خيال آهي ته ائين
 ڪرڻ سان ماڻهو وري ٽوٽو جوان بڻجي ٿو. هن قسم
 جي ڪاڀا ڪلپ جو ڀڳوان ٻڌ جي اڪانت واس سان
 ڪوبه واسطو ڪونه آهي، ڇو جو تنهن وقت ڀڳوان ڪي
 به دوائون نه وٺندو هو. هو نه فقط آناپان سمر ٿي سماڌي
 لڳائي رهندو هو.

گهڻو وقت اڪانت اندر رهڻ جي ريت سيلون
 (سٺل ڊئيپ)، برما (برهمڊيس) يا سيامر ملڪن ۾ ڪا
 ورلي نظر اچي ٿي، پر اها ريت ٽيٽ ۾ اڃا چالو آهي.
 سو ڇا بلڪ اُتي ته وڌاءُ سان به نظر ۾ اچي ٿي. ڪي ٽيٽ
 ٻا لاما سالن تائين ڪنهن غشا يا ٻئي اهڙي نوڪلي

وئشالي ڀرسان مهاون جي ڪوٽاڱار شالا* ۾ رهندي
سانده پندرھان ڏينھن اڳانت ۾ رھيو. فقط هڪ
ڀڪشوءَ کي ساڻ رکيائين جو سندس لاءِ ٻڪيا وٺي ايندو
هو. تنھن بابت يارھين ست ۾ هن ريت لکيل آهي:-

هڪ ڀيري اڃا ننگل (इच्छानाल) ڳوٺ ڀرسان اڃاننگل
بن ۾ رهندو هو. اُتي ڀڪشن کي چيائين ته، ”هي
ڀڪشو، آءٌ ٿي مهيا اڳانت ۾ رهڻ چاهيان ٿو. مون
وت جو ڀڪشو مون کي پيٽ لاءِ اُڪر آڻي ڏئي تنھن
کان سواءِ ٻيو ڪوبه نه اچي.“ ٻين سمجھ ڏاڻن (پنشن) جا
پروراجڪ (سنڀاسي) توهان کان پڇن ته هن چؤماسي ۾
ڀڳوان ڪهڙي ڏيان سماڌي لڳائي وينو آهي، ته چوندا
ته ڀڳوان ”آناپان سمڌي سماڌي“ لڳائي وينو آهي.

مٿئين ست ۾ به چيل آهي ته ڀڳوان پندرھان ڏينھن
آناپان سمڌي سماڌيءَ ۾ لڳو رھيو، انهي جو اهوئي
ارت آهي ته لوڪ مٿئين سماڌيءَ جي اھميت سمجھي
وڃن. پندرھن ڏينھن يا ويندي ٽن مھنن تائين انهي
سماڌيءَ جي پاونا ڪرڻ سان به ماڻهو ٿڪو نٿي، بلڪ
سندس سر ۾ جي صحت سڌري ٿي.

*جتي ڪوٽ يعني ڳجهيون ڳالھيون نوڪلائيءَ سان
ڪري سگھجن.

آءٌ جو ارت ساھ ڪٽڻ، اپان جو ارت ساھ ڇڏڻ. ساھ
ڪٽڻ ۽ ڇڏڻ واري سماڌي. هن سماڌيءَ بابت ”سماڌي
مارگ“ صفحہ ۳۸-۴۹ ۾ ذڪر ڪيل آهي.

سو ٿوهين وڃي پنهنجي ڪم ڪار کي لڳو.
 ”وٺي پٽڪ“ جي هنن ڪٿائن کي ست پٽڪ مان
 آڌار نٿو ملي. جابلاب ڏيڻ جي ڳالهه نه معمولي ڳالهه
 چئجي، باقي ديو دت جي ڳالهه، ممڪن آهي ته کيس
 پنهنجي ثابت ڪرڻ لاءِ، ٺاهي ويٺي هجي. ڪري
 سڄي هجي ته به ائين نٿو لڳي ته ايڏاڻو رست ڪري ڀڳوان
 ڪو ڀڄ وقت بيمار رهيو. سو هي ننڍڙيون بيماريون
 ڇڏي ڪري چئي سگهيو ته گهڻي قدر ڀڳوان ئي درست
 رهندو هو.

تندرستيءَ جو سبب

ٻڌ ڀڳوان ۽ سندس شش سيني جا ائين مان مليل بکيا
 وٺندا هئا ۽ ڏينهن ۾ هڪ ئي ويلو کائيندا هئا. پوءِ به
 سندس صحت چڱي هوندي هئي ۽ سندس پهرو پوسن
 مک نظر ايندو هو. انهيءَ جي ثابتي هيٺئين سنواڊ مان
 ملي ٿي:-

(پراڻ) - अरुण्ये विचरन्तानं सन्तानं ह्रमचारिणं ।

एकभक्तं भुञ्जमानानं केन वण्णो पर्यादति ॥

آرٺاس، ”هن ۾ رهندي، برهمچريه جو پالن ڪندي،
 هڪ ويلو کائيندي به ساڻن جو مک منڊل کيئن پوسن
 رهي ٿو.“

(उत्तर) - अतीतं नानुमोचन्ति नप्य जप्पन्ति नागतं ।

पञ्चुपन्नेन आपन्ति तेन वण्णो पर्यादति ॥

آرٺاس، ”هو گذري بابت شوڪ نٿا ڪن، جو ايندو

هند پاڻکي بند ڪري رهن ٿا ۽ سڀ رڌيون سنڌيون پراپت ڪرڻ جو جتن ڪن ٿا.

بيماري

پڳوان جي بيمار پوڻ جي ڳالهه ڪن ٿورن هند جاڻايل آهي. هڪ پيري راجگرهه جي ڀرسان ويٺو بن ۾ بيمار ٿيو. بوجهنگ سنيت (बोधभंग सनित) جي سورهيڻ سست ۾ اها ڪٿا آيل آهي ته انهيءَ وقت مهاچند کيس ٻوڏي انگ ڇڏي ٻڌايا، جنهنڪري هو ڇاڪ ٿي پيو.

”وٺي پٽڪ“ جي مهاوگ ۾ چيل آهي ته پڳوان ڪڇ بيمار هو ۽ جيوک ڪڙمار ڀرتيه کيس جلاب ڏيئي نيڪ ڪيو. ڇل وگ ۾ ديودت جي ڪٿا آهي. گوڙ ڪوت ڀرت جي چوٽيءَ تان هن هڪ پٿر جي چپ پڳوان جي مٿان ڪيرائي هئي. چپ ته ڇيهون ڇيهون ٿي ويئي پر هڪ ٽڪر پڳوان جو پير ضربيو، جنهنڪري بيمار ٿيو. مٿان ديودت پڳوان جي هڃيا نه ڪري، ڪي پڪشو پڳوان جي رهڻ جي اسٿان تي پهرو ڏيڻ لڳا. تن کي ڏسي پڳوان آند کان پڇيو، ”هي پڪشو، هه ڇاڻا ويٺا ڪن؟“ آند وراڻيس ته، ”هي پڳونس، هي پهرو ڏيئي رهيا آهن، ته مٿان توهانکي ڪو ايڏاڻ نه پهچائي.“

پڳوان بوءِ انهن پڪشن کي پاڻ وٽ سڏائي چيو ته، ”منهنجي ديهه جي چنٽا ڪرڻ جو ڪو ضرور ڪونهي. منهنجي چاهنا نه آهي ته منهنجا شش منهنجي رکيا ڪن.“

ڳالهائون مون کان سمجهڻ جي لڳا رکي ٿو؟ مون پنهنجو
 ڌرم کولي ڪري کين ٻڌايو آهي. ڪا به ڳالهه مون کان
 لڪائي نه رکي آهي. جنهن کي لڳي ته پڪشو سنگهه جو
 نيتا ٿيان ۽ پڪشو سنگهه مون تي آڌار رکي، سو ئي
 پڪشو سنگهه کي ڪي آخرين ڳالهائون ٻڌائي. پر هي
 آئند، ننگت جي اها لڳا نه آهي ته پڪشو سنگهه جو
 نايڪ بڻي يا پڪشو سنگهه مٿس آڌار رکي. انهيءَ ڪري
 ننگت پڪشو سنگهه کي آخرين طور چا چوي؟ هي
 آئند هاڻ آءٌ ٻڌو ۽ ٻڌ ٿيو آهيان. منهنجي اوستا اُسي
 ورهين کي وڃي رسي آهي. نئل پگل ڇڪرو جهڙيءَ طرح
 بانس جي ڇوڙين لڳائڻ سان چالو رهي ٿو، اهڙيءَ طرح
 منهنجي سرير جو گاڏو به گهلاجي رهيو آهي. جنهن وقت
 آءٌ ٿروڌ (نیروذ) سماديءَ جي پاونا ڪريان ٿو، تنهن
 وقت منهنجي ديهه ٺيڪ رهي ٿي. تنهن ڪري هي
 آئند، هاڻي توهين پاڻ ئي پڙيو، سواڌين ٿيو. پاڻ
 پنهنجا ڏيئا ٿيو ۽ ڌرم کي ئي ڏيئو بڻايو. پنهنجي شرط
 وٺو ۽ ڌرم جي شرط وٺو.

اهڙيءَ حالت ۾ به يڳوان بيلو ڳوٺ مان وٺائي ڏي
 موٽيو. اُتي آئند کي موڪلي هن پڪشو سنگهه کي مهاون
 جي ڪوٺاگر شالا ۾ ڪنو ڪيو ۽ چڱو ٿي اپڊيش ڪيو.
 تنهن کانپوءِ يڳوان پڪشو سنگهه ساڻ پاٺ ڳرام، هستي ڳرام،
 آمر ڳرام، جنبو ڳرام، پوک نگر وغيره جڳهين جي جائزا
 ڪندي پاوا نالي نگر جي ۾ چند لوهار جي اُنهن جي

تنهن بابت هڪ واس نٿا ڪن ۽ جو آهي تنهن تي سنٽوش
ڌارين لاءِ انهيءَ ڪري سندن مک منڊل پرسن رهي ٿو. *

آخريڻ بيماري

ٻڌ ڀڳوان جي آخريڻ بيماريءَ جو ورنن مها پر نرواڻ ست
۾ آيل آهي. تنهن سال برسات کان اڳ ڀڳوان راجگرهه
۾ هو. اٺان هڪ وڏي پڪشو سنگهه ساڻ جاٿرا ڪندي
هو وئشالي پهتو ۽ پرساڻ هڪ بيلو (बैल) ڳوٺ ۾ چؤماسي
لاءِ رهيو. پڪشن جي سهوليت موافق ڪين وئشالي جي
اوسي پاسي ۾ وڃي رهڻ لاءِ آڳيا ڪيائين. انهيءَ چؤماسي
۾ ڀڳوان ڏاڍو بيمار ٿي پيو. پر سندس جاگرتيءَ ۾ ڪو
ڦير نه پيو. پڪشو سنگهه ساڻ ملڻ بنا پر نرواڻ پراپت
ڪرڻ کيس نيڪ نه لڳو، جنهن ڪري بيماري سهي
ڪري هن پنهنجي جيوٽ ڄا ڪي ڏهاڙا ڄڻ وڌايا.
جڏهن نيڪ ٿيو تڏهن آئند چيس ته، ”هي ڀڳونت،
ٿوهانڪي وري تندرست ڏسي ڪري مون کي ڏاڍو
سنٽوش ٿو لڳي. ٿوهانجي هيءَ بيماري ڏسي منهنجو
جيءُ باڪل وياڪل ٿي ويو هو. مون کي ڪچ به آڻيندو
نه هو ۽ ڌرمي اپديش به ڄڻ نه اُجهندو هو. تڏهن به من
۾ آس هيم ته پڪشو سنگهه کي اپديش ڏيڻ بنا ڀڳوان
نرواڻ پراپت نه ڪندو.“

ڀڳوان - ”هي آئند، پڪشو سنگهه هاڻي باقي ڪهڙون

* ڏسو ”ديوتا سنيت“، وگ ۱، ست ۱۰
ڏسو ”ٻڌ ليلاسار سنگره“، صفح ۲۹۲-۳۱۲

بغیچی ۾ وڃي لٿو. چند جي گهر پڳوان کي ۽ سندس
 سنگھ کي نوٽو مليو. چند جو کانو تيار ڪرايو تنهن ۾
 ”سوڪرمڊو“ نالي ٻه هڪ کانو هو. سا کائڻ سان پڳوان
 کي اچي دست ٿيا. سو ڪشت سهن ڪندي پڳوان
 ڪڪڙ ۽ هرڻيه نالي ٻه ننڍيون پار ڪري ڪسينارا ٿاڻين
 وڃي پهتو. اتي مل قوم جي سال ٻن ۾ رات جي پوئين
 پهر ۾ ٻڌ پڳوان ٻن رواڻن پراپت ڪيو. انهيءَ ريت پڳوان
 جو گيان ڏيندڙ ۽ ڪلياڻ ڪندڙ جيون سماپت ٿيو.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

**Please help us to keep the book
clean and moving.**
